216.2

Library of the Museum

OF

COMPARATIVE ZOÖLOGY,

AT HARVARD COLLEGE, CAMBRIDGE, MASS.

Founded by private subscription, in 1861.

Bought

No. 7272.

Nov. 10. 1879.

Pages 217-224 omitted

VERHANDELINGEN
VAN HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP
DER
KUNSTEN EN WEETENSCHAPPEN.

DERDE DEEL.

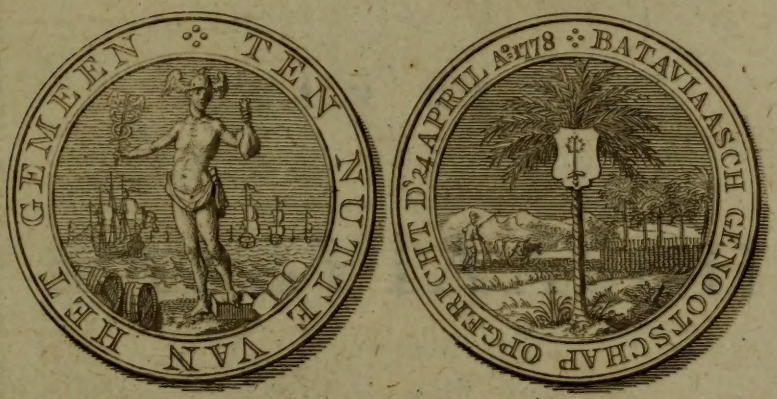

TE ROTTERDAM,
BY REINIER ARRENBERG,
EN
TE AMSTERDAM,
BY JOHANNES ALLART,
MDCCLXXXVII.

1787

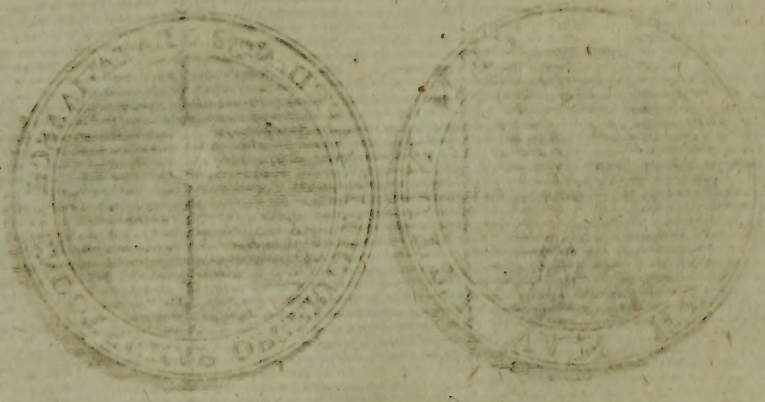

VOORBERICHT,

WEGENS DEN

TEGENWOORDIGEN STAAT

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP.

VOORBERICHT.

§. I.

By de Uitgaave van dit derde Deel der Verhandelingen, moet het Genootschap wederom beginnen met herhaaling van Dank-betuigingen, voor de hulp en bystand, zoowel in ons Vaderland, als alhier aan het zelve beweezen. Uitgaave van het Derde Deel.

§. II.

De goedkeuring van de Hoog aanzienlyke Vergadering van Zeventienen, repreſenteerende de Nederlandſche Oost Indiſche Compagnie, deed onzen iever opwekken, om ons Genootſchap meer en meer tot nut van deezen Staat en deeze Colonie te doen zyn; waartoe wy wenſchen, dat de voorgeſtelde Prys-Vraagen, zoo alhier, als in Nederland, door de Genootſchappen van *Haarlem*, *Rotterdam* en *Vliſſingen*, iets nuttigs zullen opleveren. Bystand uit Nederland.

§. III.

De Hoog Edelen Geſtrengen Heer Mr. Willem Arnold Alting, onze Gouverneur Generaal en Opper- Alhier.

per-Directeur van het Genootschap, heeft hetzelve beschonken met Rds. 500.; Eene gelyke Somma vereerde de Wel Edele Gestrenge Heer DAVID JOAN SMITH: Ook ontfing men van een onbekende hand een Geschenk van 275 Ryksdaalders; En zoo van Liefhebbers alhier, als op de Buiten Comptoiren, veelërly Atlassen, Boeken en Naturalien, waaronder uitmunten de Atlassen, door den Wel Edelen Gestrengen Heer DAVID JOAN SMITH geschonken; de Japansche Kleederen en Rariteiten, door den Heer Mr. ISAAC TITSING, Opperhoofd van Japan, ERNST RUDOLF CHRISTIAAN VAN BEKSTEIN, Boekhouder op Japan, en den Gezaghebber van Sumatras West-Kust JACOB VAN HEEMSKERK.

§. IV.

Staat van de Bibliotheek en Cabinet.

Hierdoor is het Genootschap in staat geraakt, haare Bibliotheek en Cabinet, te vermeerderen, en te vergrooten; 't geen oorzaak is, dat men de Uitgaave der Catalogus tot nu toe heeft uitgesteld.

§. V.

§. V.

De geleerde Maatschappyen in Nederland, hebben by haare Programma's van 1780. weder eenige Vraagen, voor Rekening van dit Genootschap voorgesteld.

Correspondentie met de Genootschappen en Geleerden in Nederland en elders.

De Hollandsche Maatschappy te Haarlem. Om voor primo January 1785. beantwoord te worden;

De Vraag:

„ *Nademaal een zuivere Dampkring van zoo groot belang is voor de* „ *Gezondheid der Ingezeetenen, en* „ *dezelve by't staande of te langzaam* „ *afloopende Water in de Rivier, (die* „ *dagelyks in den omtrek van* BATAVIA *met veele duizende ponden Vuiligheden aangevuld wordt:) onmogelyk kan verkreegen worden: Welk* „ *is het beste middel, om eene sterkere Schuuring en afvoering deezer* „ *vuile stoffen te verkrygen en te onderhouden, en aan* BATAVIA *een zuivere en gezonde Lucht te bezorgen?*"

En om te beantwoorden voor primo January 1786.

„ *Vermits men, uit gebrek van eene*
„ *goede inrichting ter opvoedinge van*
„ *de Jeugd te Batavia, genoodzaakt*
„ *is zyne Kinderen naar het Vaderland*
„ *ter opvoedinge te zenden, of, zoo*
„ *men hen aldaar houd, zy als dan*
„ *doorgaans eene goede opvoeding mis-*
„ *sen; zoo vraagt de Maatschappy;*
„ *Welke is de beste inrichting, om aan*
„ *de Jeugd te* BATAVIA *eene opvoeding*
„ *te geeven, die het meest geschikt is,*
„ *om hun Verstand te beschaaven, hen*
„ *in nutte Kunsten en Weetenschappen*
„ *bedreeven te maaken, en hun goede*
„ *zedelyke gevoelens in te boezemen?*"

Door het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, is Bekroond het Antwoord met de Zinspreuk: *Non ratiocinandum, sed tentandum, quid natura faciat aut ferat?* ingekomen op de Vraag: „ *Door Proeven te toonen,*
„ *welke Luchtverhevelingen van de*
„ *Werking der Natuurlyke Electrici-*
„ *teit afhangen: hoe dezelven 'er door*
„ *worden voortgebragt, en welke de Be-*
„ *kwaamste middelen zyn, om onze*

„ *Hui-*

„ *Huizen, Scheepen en Perſoonen te-*
„ *gens den ſchaadelyken invloed der-*
„ *zelve te beveiligen?*" Voorgeſteld den 9. van Augustus 1779. uit Naam van dit Genootſchap, om beantwoord te worden, voor den 1. Maart 1780. 't welk alzins voldaan heeft; waarom de Gouden Medaille aan deszelfs Schryver is toegeweezen, en by het openen van het billet gebleeken is te zyn, den Heer MARTINUS VAN MARUM, *A. L. M. Philoſ. & Med. Doctor, Philoſ. & Math. Lector, Directeur van het Cabinet Naturalia, en Lidt van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen te Haarlem.*

Hebbende nog voorgeſteld Drie Vraagen: Twee om Beantwoord te worden voor primo Maart 1781. als:

I. „ *Welke nuttige en voordeelige*
„ *gebruiken zyn'er te maaken van het*
„ *Roet van Turf, Hout en Koolen, het*
„ *zy voor den Land-bouw; het zy voor*
„ *Fabryken; het zy tot het vervaerdi-*
„ *gen van Ammoniac-Zout of in an-*
„ *dere opzichten. En welke zyn de*
„ *beſte middelen daar toe?*

II. „ *Welke invloed heeft de Na-*
„ *tuurlyke Electriciteit en derzelver*
„ *verſchillende verdeeling in onzen*
„ *Dampkring, op gezonde en zieklyke*
„ *Lighaamen? In welke Ongeſteldhe-*
„ *den en Ziektens is de Konſtige*
„ *Electriciteit dienſtig tot Geneezing*
„ *of Verlichting? Op wat wyze werkt*
„ *zy tot dat einde? En welke is de beste*
„ *manier om 'er zich met dat Oog-*
„ *merk van te bedienen?* "

En om te worden Beantwoord voor den 1. Maart 1782. EEN, *namentlyk*,
„ *Zyn 'er geen andere middelen als*
„ *Teer, waar door men het Hout der*
„ *Scheepen even goed kan bewaaren, en*
„ *waar van de Ingrediënten voor het ge-*
„ *heel of gedeeltelyk in ons Vaderland,*
„ *of in de Colonien van den Staat der*
„ *Verëenigde Nederlanden te vinden*
„ *zyn?* "

Het Zeeuwſche Genootſchap te Vliſſingen, om voor den 1. van Louwmaand 1782. toetezenden „ *Het kort-*
„ *ſte, zaakelykſte en zekerſte Bericht,*
„ *belangende de Bouwinge der Schee-*
„ *pen, en 't geene daar toe behoord,*
„ *voor zoo veel zulks zyn invloed heeft,*

op

„ *op de Gezondheid en't Goed der Zee-*
„ *vaarenden. — De onderhouding der*
„ *Manſchap, zoo aan Land en op de*
„ *Rheede als in Zee, ten aanzien eener*
„ *goede Huisvestinge, Kleedinge, Spys*
„ *en Drank- — De beste wyze, om de*
„ *Mondkost inteleggen, te bewaaren,*
„ *en te bereiden; aan Land en op*
„ *Zee. — De heilzaamſte Dranken*
„ *voor dagelyks gebruik, tot voorkoming*
„ *van het Scorbut, en andere op de*
„ *Schepen heerſchende Ziektens, met*
„ *de Voorſchriften daarvan, en derzel-*
„ *ver maaten. — De noodige verbeterin-*
„ *ge van het by ons in gebruik zynde*
„ *Scheeps-Brood. — De beste manier,*
„ *om de Scheepen en het Kooygoed zui-*
„ *ver te houden. — Het afzonderen der*
„ *gezonden van de Zieken, zoo op*
„ *Kuil- als driedeks Schepen. — En*
„ *'t geene verder hier toe kan en moet*
„ *betrekkelyk gemaakt worden.*"

En ter Beantwoordinge voor den 1. van Louwmaand 1783. deeze tweeledige Vraage:

Vooreerst: „ *Hoe groot moet de Cir-*
„ *kelboog zyn van het Voor-Schip, of*
„ *de zoogenaamde Boeg, indien dezelve*

„ *zal*

„ *zal geſchikt zyn, om het Water zagt*
„ *te klieven, ter bevordering van eenen*
„ *vaerdigen voortgang, en teffens be-*
„ *ſtand te weezen, om het te diep in-*
„ *zinken der zwaarte van Schip en La-*
„ *ding, door de drukkende kracht der*
„ *byſtaande Zeilen, voortekomen?*

Ten Tweeden: „ *Hoe groot moet de*
„ *Boog van het geheele Scheeps lighaam*
„ *zyn, op de Lyn van het neergeladen*
„ *Schip, ter bevordering van het ſpoe-*
„ *dig wenden, zoo wel vóór als dóór*
„ *den Wind?* "

Voorts onderhoud het Genootſchap eene goede Correſpondentie met alle andere Maatſchappyen in de Zeven Verëenigde Nederlanden, opgericht: En met veel geleerde Mannen zoo in Nederland als in de andere Gewesten van Europa.

§. VI.

Correspondenten in Nederland.

Tot haare Gemagtigdens in Nederland, heeft het Genootſchap verkoozen, de Heeren REINIER ARRENBERG, *Secretaris van het Bataafsch Genootſchap, Boekhandelaar te Rotter-*

terdam, *En* JOHANNES ALLART, *Boekhandelaar te Amſterdam*: aan wien alle Brieven voor het zelve; zoo mede de Antwoorden op de Vraagen, kunnen ter hand geſteld worden.

§. VII.

Op ieder Comptoir van de Compagnie in Indië, heeft het Genootſchap een Correſpondent, by de hier achter gevoegde Lyst genoemd: En onderhoud voorts met de Misſionarisſen te Pecking, te Tranquebar, en met verſcheide Geleerden zoo Nederlanders als van andere Natiën, eene naauwe Correspondentie. Correspondenten in Indië.

§. VIII.

Ten opzicht van de Prys-vraagen, die voor ultimo December 1780. moeſten beantwoord worden, en op Pag. 18. van het Tweede Deel voorgeſteld zyn, is maar één Antwoord ingekomen, op de Vraag: „ *Welke* „ *zyn de oorzaaken van de Aanſpoeling* „ *der Modder aan de Zee-ſtranden van* „ BATAVIA: *En welke zyn de beste* „ *middelen, om die weg te krygen?*” Beantwoorde en weervoorgeſtelde prys-vraagen.

Dit

Dit Antwoord, onder de Zinſpreuk: *Nihil ſuadio quam quod imitari poſſe confido.* Zagen Dirigeerende Leden in het Algemeen aan, als met een pryszelyken Yver en Kundigheid ingericht; doch hoe zeer de Schryver voor zynen Yver en Kunde Lof verdiend, zoo heeft dezelve in geenen deele aan de Vraag voldaan en konde dus ook den Gouden Eerpenning niet worden toegeweezen.

§. IX.

Voorgeſtelde Vraag, in 1784. te beantwoorden.

Dan, dewyl deeze Vraag van het uiterſte gewigt is, vooral, indien daar door eenige middelen tot de Gezondheid van Batavia, en het wegneemen of verminderen der Bank, konde bedagt worden:

Zoo proponeerde de Heer Directeur van wegens het Genootſchap, een Gouden Medaille te ſtellen, waar by zyn Wel-Edele Geſtrenge vyf Honderd Ryksdaalders zoude voegen, om de volgende Vraag voor ultimo February 1784. te beantwoorden, hebbende dus ook de Kunstminnaars in Euro-

pa

pa tyd, om naar den geſtelden Prys te dingen.

„ *Welke zyn de Oorzaaken der Aan-*
„ *ſpoeling van de Modder aan het Zee-*
„ *ſtrand omtrend Batavia?*

„ *Zoude de Uitlegging van het Zee-*
„ *hoofd daartoe aanleiding geeven?*

„ *Welke zyn de beste Middelen om*
„ *de Zand-bank voor de Bataviaſche*
„ *Rivier te verlaagen? doorteſnyden,*
„ *of geheel weg te neemen.*

„ *En wat voor verandering zoude*
„ *men kunnen brengen in de Aanſpoe-*
„ *ling der Stranden?*

De Schryver van het evengemelde Antwoord, wordt, nevens alle andere yverige en kundige Ingezeetenen deezer Colonie, en der Verëenigde Nederlanden aangeſpoordt, tot het beantwoorden deezer Vraag: En het Genootſchap verzoekt, hen vooräl in acht te neemen, dat het op het eerſte deel der Vraag, of het onderzoek der Oorſprong, het minſte aankomt, dewyl de

de ondervinding vooräl in de twee laatſte jaaren toonden, dat zedert de zwaare Aardbeeving van den 22. January 1780. meer water uit de Bergen vloeit, of dat de Beddingen van onze Rivieren door de geduurige afvoer van Modder zoo verhoogen, dat in de goede Mouſon de binnen- en buiten Gragten der Stad verlamt en droog liggen, en in de kwaade Mouſon overſtroomingen te vreezen zyn; doch dat het voornaamentlyk op het Tweede Lidt aankomt, om practicaal en met voorbeelden aantetoonen, wat middelen men in Europa gebruikt, om diergelyke gebreken te verhelpen: naamlyk, om de Grágten in de goede Mouſon genoegzaam Water te geeven, en in de kwaade, voor overſtroomingen te behoeden, en de aanſpoeling van Modder aan onze Zeeſtranden te beletten. En dewyl het eene bekende zaak is, dat alle Zeeſteden haare Banken hebben; dat 'er by ons weeten noch nimmer één, geheel is weggenomen; maar wel verlaagt of doorgeſneeden geworden, welk laatſte het aanneemelykſte ſchynt, alzoo de Kil, die midden in

de

de Bank blyft, klaar toondt, dat het opperwater kragt genoeg heeft, daartoe de bekwaamſte middelen aantewyzen.

§. X.

Algemeene Vraagen beantwoord.

De beſchryving van een Werktuig, om de Moker-vaart op *Caliedras* en *Batoe Tjippeer* te verbreeden, onder de Zinſpreuk: *Labor improbus vincit omnia:* oordeelen Dirigeerende Leden al meede zeer pryslyk; doch behalven het gebrek van verband dat in de Machine zelve is, hebben eenige Dirigeerende Leden by oculaire Inſpectie aangemerkt, dat de zoogenaamde Calie-dras of drooge Rivier aan de 12de Paal by het Landgoed *Westeryreeden*, beſtaat uit een grond van klippen, die in de Oostmousson byna droog liggen; doch dat zulks best te verhelpen zoude zyn, als men een doorgraaving van 150. Roeden naast dezelve maakte: mits men alvoorens verzekerd was door booring, dat zich, gelyk de bezichtiging der plaats doet denken, aldaar geene klippen bevinden.

Even zoo, is het gelegen met de

Batoe-Tjippeer of de naauwe Steenen aan de 16de Paal, alwaar het Water door een opening van 30. voeten wordt vernaauwt, en dus zoo een fellen loop heeft, dat 'er meenig Vaartuig blyft, vooral in de West-mousſon en zwaare afwatering. Een weinig meer ſteedewaards, vindt men een Eiland, dat aan de kant van de Trekweg klippen heeft, doch aan de Zuidkant eene naauwe doorvaart en dus zeer moeyelyk. Deeze beide plaatſen zouden mede best met een doorgraaving naast aan, te verbeteren zyn.

§. XI.

De Inënting.

De Inënting der Kinderziekte, door het Dirigeerend Lidt JAN HOOYMAN, de Gemeente onlangs in eene Kerkelyke Redevoering nadruklyk aangepreezen, is in dit verloopen jaar aan verſcheidene met eenen goeden uitſlag weder aangewend.

Op Java heeft de Oppermeester BONNEKE, 178. Menſchen, zoo klein als groot ingeënt, waaronder het jongſte Zoontje van den Heer Gouverneur JOHANNES SIBERG, die alle

alle gelukkig herſteld zyn, behalven een oude Slaaven Jongen.

Op Sumatras West-Kust heeft JOHANNES TEN VREDINGOOR, een aantal van 714 Perſoonen ingeënt. 13. van deeze, waarop de Inënting geen vat heeft gehad, hebben de Pokjes naderhand natuurlyk gekreegen en zyn daaraan overleeden.

Ondertusſchen ſtierf byna alles rondsom, aan eene zwaare Epidemie, die de geheele Niasſe Campong ontvolkt heeft.

§. XII.

Weeven naar de wyze der Europeezen,

In voldoening van dat geen, het welk pag. 443. in het Tweede Deel onzer Verhandelingen, omtrent het Weeven naar de wyzen der Europeanen is gezegt, heeft het Dirigeerend Lidt JAN HOOYMAN, een ſchriftelyk Bericht, verzeld van vyf onderſcheidene proeven, medegedeelt, dewelke Dirigeerende Leden overtuigden, dat de Schryver zich veel moeite hadt gegeeven, de nuttige oogmerken van het Genootſchap ook hier in, naar vermoogen te voldoen. Men vleid zich, de voornaamſte hinderpaalen te

hebben overwonnen, terwyl zyn Ed. alles, het welk tot het werktuiglyke eener Wevery behoort, niet alleen zelf laat vervaardigen, maar ook reeds twee Slaaven heeft die redelyk goed werken, en drie der bovengenoemde proeven hadden gereed gemaakt.

Het eenige, dat nog moeite geeft is het Blad, het welk op veelërlei wyze is beproeft, zóo wel met fyn Staalriet, als dunne Bamboes: beiden egter ongeſchikt voor de gebrekkige manier van ſpinnen deezer Gewesten; waarom men zich beter heeft bevonden, by de harde ſtyl van het blad des Arreenbooms.

In Europa wordt hiertoe *fyn Condas-Riet* by LINNÆUS *Arundo ſativa Domeſtica* gebezigd, waar van men ook een proef uit Europa zal ontbieden.

Thans tracht de Schryver eene betere manier van ſpinnen in te voeren, die vaerdiger gaat, en ſterker Gaarn leevert, ten einde was het mogelyk, het zoo ver te brengen, dat men den aanvoer van Chinees Lywaat, waarin de Maatſchappy niet handeld, en het welk deeze Volkplanting jaarlyks

lyks ten minsten 50,000. Ryksdaalders kost, door eene toereikende voorraad te beletten.

§. XIII.

Op den 1. September 1780. verwisselde het Tydelyke met het Eeuwige de Hoog-Edele Geſtrengen Heer. Opper-Directeur.

REYNIER DE KLERK,

Gouverneur Generaal en Opper-Directeur van dit Genootſchap, in den Ouderdom van byna Zeventig Jaaren. Zyn doodt wierdt in de Gereformeerde Kerk op Woensdag den zesden dier Maand, bedagt door Ds. JAN NUPOORT; en zondag den 17 daar aan volgende door Ds. JAN HOOYMAN, in de Lutherſche kerk; alwaar teffens een fraay Treurmuzyk wierdt geëxecuteert. Ook is de Lykrede van zyn Eerwaarde door den druk gemeen gemaakt.

Op den 20. September hadden Dirigeerende Leden de Eer, den Hoog-Edele Geſtrengen Heer Mr. WILLEM ARNOLD ALTING, *als Gouverneur Generaal en Opper Directeur van het genootſchap*, te felicitееren, onder aanbieding van een Gouden medaille op de oprechting van het Genootſchap geſlagen, en werden met byzondere vriendelykheid en Aanmoediging door zyn Hoog-Edelheid ontfangen.

§. XIV.

Onder de Heeren Directeuren zyn overleeden: Directeuren.

De Wel-Edele Geſtrenge Heeren
Mr. THOMAS SCHIPPERS, op den 16. September 1780. En
JACOBUS JOHANNES CRAAN, op den 18. October 1780.

§. XV.

Leden, die overleeden zyn.

Onder de Leden zyn overleeden:
Mr. PIETER RAS. Water fiscaal.
Mr. JAN HENDRIK TREVYN, Oud Drosſaard:
De Heer FREDRIK JACOB ALBREGT STEENWEG, Opperkoopman en Geheim-ſchryver van zyn Hoog Edelheid den Gouverneur Generaal.
Mr. FLORIS VAN STYRUM, Schepen.
De Heer JOHAN THEODORUS VISSCHER VAN GAASBEEK, Oud Schepen enz:
JACOB WITTEVRONGEL, Schipper.
JOSUA DE WOLF VAN IPEREN, Schipper.
SCHIPIO CORNELIS VAN RIEMSDYK, Onderkoopman.

In Ambon.

JOSIAS ALEXANDER DE VILLENEUVE, Opperkoopman.

In Banda.

Mr. LEONARD VERSPYCK, Opperkoopman.

In Ternaten

Mr. JACOB ROELAND THOMASSEN, Gouverneur en Directeur.

Op Macaſsar.

PAULUS GODOFREDUS VAN DER VOORT,

VOORT, Gouverneur en Directeur.

Op Ceylon.

Mr. JOHAN WILLEM SCHORER, Opperkoopman.

De Gerepatrieerde Leden zyn

HERMANUS WACHTER, Predikant.

JAN VAN DER POLDER, Heemraad

§. XVI.

Daar en tegen zyn op hun verzoek tot Leden benoemd. Aangenomene Leden.

Alhier

JOHANNES WILHELMUS CROSE, Onderkoopman en tweede Administrateur in het Yzer-magazyn.

JOHAN CASPER SPERLING, tweede Practizyn en Verbandmeester in het binnen Hospitaal.

ABDIAS ELISA VELINGIUS, Onderkoopman en tweede Administrateur in het Provizie-magazyn.

JACOBUS DE WAREM junior, Onderkoopman en Esfayeur.

JAN MICHIEL KRASBERGE, Oppermeester.

JOHANNES ADRIANUS WASMUTH, rustend Predikant.

LAMMORAAL VAN GEUSAU, Onderkoopman en tweede Administrateur in de Suiker-pakhuizen.

Op Macasfar.

JOHAN CHRISTIAAN KIRSTEN, Opper-Chirurgyn.

Op Sumatra.

JAQUES TEXIER, Onderkoopman.

Op Ternaten.

JOHAN GODLOB WILLEM HEINRICH, Capitain en Hoofd van de Militie.
KOENE KOENES, Koopman en Fiscaal.
HENDRIK AMELIUS DE CHALMOT, Onderkoopman en Dispencier.
GEORGE FREDRIK DURR, Onderkoopman.

Op Ceilon.

ARNOLDUS DE LY, Commandeur van Gale.
DANIEL BURNAT, Opperkoopman en Dessaven te Mature.
MATTHEUS VAN DER SPAR, Koopman en Administrateur te Gale.
JOHANNES HERMANUS FRANCKEN, Capitein Commandant te Gale.
JOHAN LODEWYK SCHEEDEN, Capitain Militair.
GERRIT JOHAN DE MOOR, Onderkoopman Fiscaal en Cassier te Gale.
MATTHIAS TIETGENS, Consumptie Boekhouder te Matura.

§. XVII.

Alphabetische Tafels op de Drie Deelen.

Tot gemak der Leezers, heeft het Genootschap noodig geoordeelt, aan het Einde van dit derde Deel een Alphabetisch Register der drie Deelen te geeven, ingesteld door den Corrector en het Medelid van dit Genootschap JAN GROOT DE *Jonge*.

BATAVIA *den* 31. *Augustus* 1781.

NAAM-

NAAMLYST
DER
HEEREN
DIRECTEUREN
EN
LEDEN,
VAN HET
BATAVIAASCH GENOOTSCHAP
DER
KUNSTEN EN WEETENSCHAPPEN ENZ.

OPPERDIRECTEUR:

Zyn' Edelheid, de Hoog-Edele Groot Achtbaare Heer

Mr. WILLEM ARNOLD ALTING,

GOUVERNEUR GENERAAL VAN NEDERLANDS INDIË.

DIRECTEUREN:

DE WEL-EDELE GROOT-ACHTBAARE HEER

HENDRIK BRETON, *Eerste Raad en Directeur Generaal van Nederlands Indië.*

De Wel-Edele Gestrenge Heeren.

Mr. IMAN WILLEM FALCK, *Raad Ordinair van Nederlands Indië, mitsgaders Gouverneur en Directeur van Ceilon.*

JOHANNES VOS, *Raad Ordinair van Nederlands Indië, Ontfanger Generaal.*

ADRIAAN MOENS, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië,*

DAVID JOAN SMITH, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, Presidentvan 't Collegie van Heemraaden der Bataviasche Ommelanden, mitsgaders Commissaris van de Verstrekkingen der Soldyën.*

Mr. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, President van 't Collegie van Heeren Schepenen, mitsgaders van Curatoren en Scholarchen over de Stads Schoolen, Colonel der Bataviasche Burgery*

JACOB PELTERS, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië. Directeur van de Bank Courant en Bank van Leening.*

HENDRIK van STOCKUM, *Raad Extra-Ordinair van Nederlands Indië, President van't Collegie van Weesmeesteren.*

JAN HENDRIK POOCK, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië, Directeur van de Amphioen Societeit en Commissaris van 't klein Zegel.*

WILLEM JACOB van de GRAAF, *Raad Ex-*

Extra Ordinair van Nederlands Indië, en Directeur van Souratte.

JOHANNES ROBBERT VAN DER BURGH, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië.*

Mr. JOACHIM VAN PLETTENBERG, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië titulair, mitsgaders Gouverneur en Directeur van Cabo de Goede Hoop.*

VOORZITTEND DIRECTEUR.

De Wel Eedele Geſtrenge Heer

Mr. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, *Raad Extra Ordinair van Nederlands Indië.*

DIRIGEERENDE LEDEN.

JAN HOOYMAN, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Lutherſche Gemeente.*

SIRARDUS BARTLO, *Scheepen der Stad Batavia.*

Mr. WILLEM VAN HOGENDORP, *Koopmen en Eerſte Adminiſtrateur op Onrust.*

HENDRIK NICOLAAS LACLE, *Koopman en Secretaris van Weesmeeteren.*

JACOBUS VAN DER STEEGE, *Medicinæ Doctor, Regent van het Buiten Hospitaal.*

Mr. EGBERT BLOMHERT, *Drosſaart der Bataviaſche Ommelanden, Vice-Preſident van Heemraaden.*

Mr.

Mr. PAULUS GEVERS, *Koopman en Eerſte Adminiſtateur in de Suikerpakhuizen.*

FREDRIK BARON VAN WURMB, *Onderkoopman en tweede Adminiſtrateur in de Waterpoort* (*Secretaris.*)

JACOB CASPER METZLAR, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Gereformeerde Gemeente alhier* (*Secretaris.*)

ORDINAIRE LEDEN.

De E. Heer DIRIK GOETBLOED, *Eerſte Secretaris van de Hooge Indiaſche Regeering.*

De E. Heer ADRIAAN DE BOCK, *Tweede Secretaris van de Hooge Indiaſche Regeering.*

De Achtb. Heer Mr. JOHANNES GABRIEL VAN GEHREN, *Ordinair Lidt in den Achtbaaren Raad van Juſtitie.*

De Achtb. Heer Mr. PIERRE POELMAN, *Oud Ordinair Lidt van Juſtitie en geweezen Water-Fiscaal.*

De Manh. Heer CHARLES LOUIS COLMOND, *Colonel en Hoofd over Comp. Militie in Indië; Buiten-Regent van de Hospitaalen en Lidt van Heemraaden.*

De Heer DAVID JULIUS VAN AITSMA, *Baljuw, Kerkmeester, en Kasſier van de Amphioen-Societeit.*

De Heer GEORGE THEOHEEREN, *Eerſte Opperkoopman des Kasteels Batavia.*

De

De Heer GERRIT VAN GROL, *Tweede Opperkoopman des Kasteels Batavia.*

De Manh. Heer JAN DIEDERIK SCHRYVER, *Schout by Nacht, Opper Equipagiemeester, Buiten Regent van de Hospitaalen en Postmeester.*

De Heer JAN VERMEULEN, *Boekhouder Generaal.*

De Heer CAREL FREDRIK SEVERIN, *Visitateur Generaal.*

De Heer ARNOLDUS CONSTANTYN MOM, *Opperkoopman en Opperhoofd van het Geneeraale Soldy comptoir en Curator ad Lites.*

De Manh. Heer JAN ANDRIES DUURKOOP, *Oud Majoor titulair van de Infanterie.*

De Manh. Heer JOHANNES RACH, *Majoor der Artillery en Buiten-Regent van De Hospitaalen.*

De Manh. Heer FRANCOIS VAN ARDENNE, *Ritmeester van de Dragonder Lyfwagt van den Heer Gouverneur Generaal.*

De Heer JAN HENDRIK WIEGERMAN, *Vice Presidents van Schepenen.*

De Eerw. Heer THEODORUS VERMEER, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Nederduitsche Gemeente te Batavia, mitsgaders Lidt van Curatoren en Scholarchen over Stads Schoolen.*

De

De Eerw. Heer ERICUS JOHANNES WILTENAAR, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Maleidſche en Portugeeſche Gemeente te Batavia; mitsgaders Lidt van Curatooren en Scholarchen over Stads Schoolen.*

De Eerw. Heer JAN NUPOORT, *Bedienaar des Goddelyken Woords in de Nederduitſche Gemeente te Batavia.*

De Eerw. Heer JOHANNES ADRIANUS WASMUTH, *Rustend Predikant.*

De Heer WILLEM VINCENT HELVETIUS VAN RIEMSDYK, *Opperkoopman en Gecommiteerde tot en over de zaaken van den Inlander, Buiten Regent van de Hospitaalen, en Heemrad.*

De Heer CAREL JAN BOERS, *gewezen Opperkoopman en Sabandhaar*, (gerepatrieerd in Ao. 1779.)

De Heer ADRIAAN BOESSES, *Opperkoopman Sabandhaar en Preſident van Boedelmeesteren.*

De Heer PIETER JOSEPH DE VIENNE, *Oud Opperkoopman en Heemraad.*

De Manh. Heer WILLEBOORT PEUSENS, *Commandeur en Onder-Equipagiemeester.*

De Heer JOHANNES THEMANS, *Hoofd van de Chirurgie, Buiten-Regent van de Hospitaalen.*

De

De Heer LAMBERTUS DANIEL KREBS, *Opperkoopman en Hoofd-Participant van de Amphioen Societeit.*

De Heer CORNELIS DE KEYZER *Fabriek en Keurmeester van Kalk en Steen, Buiten Regent van de Hospitalen, en Lidt van Heemraaden.*

De Heer CASPARUS HARTMAN, *Koopman en Eerste Administrateur in 't Yzer Magazyn, mitsgaders Schepen van Batavia.*

De Heer M. JOHANNES CHRISTOFFEL SCHULTZ, *Oud Scheepen van Batavia, consuleerend Advocaat en Eerste Vendumeester.*

De Manh. CHRISTIAAN MARTIN PROHN, *Capitein der Granadiers van 't eerste Bataillon Infanterie.*

De Manh. JOHAN ZACHARIAS ENGELHARD, *Capitein in het eerste Battaillon Infantery.*

De Manh. SWEN JOHAN WIMMERCRANZ, *Capitein Luitenant-Ingenieur Eerste Landmeeter; Opziender over de Rivieren en Slokkan en Taxateur der vaste goederen.*

De E. DANIEL DIEDERIK VAN HARK, *Koopman en Eerste Gezwooren Klerk ter Secretarye van Hunne Hoog-Edelheden*

De E. FREDRIK HENDRIK BEYNON, *Koopman en Negotie Boekhouder.*

De

De E. WILLEM KRAANE, *Koopman en Groot Winkelier.*

De E. STEEVE POELMAN, *Koopman en Eerſte Adminiſtrateur in de Pakhuizen aan de Weſtzyde.*

De E. JAN REYNIER COORTSEN, *Koopman en Eerſte Adminiſtrateur in het Graan-Magazyn.*

De E. HENDERIK PIETER BANGEMAN *Koopman en Tweede Adminiſtrateur in de Pakhuizen op Onrust.*

De E. JOHAN FREDRIK BARON VAN RHEEDE TOT DE PARKELER, *Koopman en Eerſte Adminiſtrateur in de Pakhuizen bezyden de Waterpoort.*

De E. WILLEM ADRIAAN WILLEMS, *Koopman en Eerſte Adminiſtrateur in het nieuwe Kleeden Pakhuis, Secretaris van het Collegie van Curatoren én Scholarchen over de Stads Schoolen, mitsgaders buiten Regent van het Wees- en Armen huis.*

De E. FRANS HENDRIK VROOM, *Koopman en Eerſte Adminiſtrateur in de Medicinaale Winkel.*

De E. JAN DANIEL BEYNON, *Koopman en Secretaris van de Raad van Juſtitie.*

De E. DANIEL ADRIAAN BEEKMAN, *Koopman en Secretaris van Schepenen.*

De

De E. HENDRIK AUGUST ROSSEL, *Koopman en Eerſte Confrontist der Bataviaſche Adminiſtratie-Boeken.*

De E. PETRUS ALBERTUS VAN DER PARRA, *Koopman en Boekhouder in het Ambachts Quartier.*

De E. JOSEPHUS GORDON, *Koopman Translateur in de Javaanſche Taal, en Waagmeester.*

De E. WILLEM BARON VAN DANKELMAN, *Koopman.*

De E. LEENDERT GOOSSEN, *Koopman Translateur in de Maleidſche Taal en Waagmeester.*

De E. DANIEL KRYSMAN, *Baas ten Eilande Onrust.*

De E. HERMANUS SIEDENBERG, *Schipper.*

De E. GEORGE JACOB MEYER, *Schipper.*

De E. PLEUN VAN DER KUIL, *Schipper.*

De E. PIETER HAMMINK, *Schipper.*

De E. JAN SMITH, *Schipper.*

De E. EWALDUS RYNVAAN, *Weesmeester en Opziender van de Rystmarkt,*

De E. DAVID DU FAU DE LA LONGUE, *Oud Weesmeester.*

De E. THOMAS VAN SON, *Tweede Vendumeester.*

* * *

De

De E. JACOBUS DE WAREM, JUNIOR, *Esfaieur.*
De E. JOHANNES MACOR, *Regent van het Moorfche Hofpitaal.*
De E. DAVID BYLON, *Stads Chirurgyn.*
De E. JOHAN CASPER SPERLING, *Tweede Practizyn en Verbandmeester in het Binnen Hospitaal.*
De E. EZECHIEL LOMBART, *Oppermeester in het Ambagts-Quartier.*
De E. LEENDERT ROLFF, *Notaris.*
De E. JAN BAPTIST PILON, *Ordinair-Luitenant der Artillery en Ingenieur.*
De E. JACOB EILBRACHT, *Onder-Koopman op 't Comptoir van den Heer Gouverneur Generaal.*
De E. PHILIPPUS DE ELWYK, *Onder-Koopman en Adjunct gezwooren Klerk ter Secretarye van Hunne Hoog-Edelheden, mitsgaders Collecteur van het Klein Zegel.*
De E. ABDIAS ELIZA VELINGIUS, *Onder-Koopman en Tweede Adminiftrateur in het Proviſie-Magazyn.*
De E. GOSE THEODORE VERMEER, *Onder-Koopman, en Tweede van de groote Geld-Kas.*
De E. GERARD JOHAN RUNSTORFF, *Onder-Koopman en Marginalist.*

De

De E. JOHANNES WILHELMUS CROSE, *Onder-Koopman en tweede Administrateur in het Yzer-Magazyn.*

De E. ARY HUYZERS, *Onder-Koopman en tweede Administrateur in het Graan-Magazyn.*

De E. LAMMORAAL VAN GEUSAU; *Onder-Koopman en tweede Administrateur in de Suiker-Pakhuizen.*

De E. CORNELIS POTMANS, *Onder-Koopman en tweede Administrateur, in de Medicinaale Winkel.*

De E. MARTEN CORNELIS WEYERMAN, *Onder-Koopman en Secretaris van 't Eerwaarde Collegie van Heemraaden der Bataviasche Ommelanden.*

De E. GEORGIUS EVERHARDUS MUNNIK, *Onder-Koopman en Overdrager op 't Equipagie-Comptoir, mitsgaders Regent van het Vrouwen-Tugthuis.*

De E. CHRISTIAAN HENDRIK VON ERATH, *Onder-Koopman en Casfier op 't Kostgeld Comptoir.*

De E. HERMANUS DE ROO, *Onder-Koopman en tweede Landmeeter.*

De E. ELBERT ELIAS, *Onder-Koopman en Secretaris van Commisfarisfen van Huwelykfche en kleine Gerichtzaaken.*

De E. Mr. WYBRAND DE JONG, *Onder-Koopman en Secretaris van Boedelmeesteren.*

De E. DANIEL FREDRIK VAN RIEMSDYK, *Onder-Koopman.*

De E. JACOBUS HENDRIK PARINGAUW, *Onder Koopman en Gecommitteerde in het Proviſie-Magazyn.*

De E. WILLEM POPKENS, *Procureur.*

De E. JAN GROOT *de Jonge*, *Procureur.*

De E. CHRISTIAAN HOLLENHAGEN, *Onder-Koopman*, *gezworen Klerk en Boekhouder van Weesmeesteren.*

De E. FRANS HAKKER, *gezworen Klerk aan het Collegie van Heeren-Schepenen.*

De E. JOHANNES NICOLAAS BESTBIER, *Adjunct gezworen Klerk van Heeren Scheepenen.*

De Eerzaame PIETER JOHAN VAN RHEDE, *Opperſtuurman.*

EXTRAORDINAIRE LEDEN.

IN AMBON.

De E. Heer BERNARDUS VAN PLEUREN, *Gouverneur en Directeur.*

De

De E. LAMBERTUS JANSOON HAGA, *Onder - Koopman en Secretaris van Politie, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

BANDA.

De E. Heer JOHAN LEBREGT SEIDELMAN, *Gouverneur en Directeur.*
De Heer JOSIAS RAKET, *Secunde Proviſioneel.*
De E. CORNELIS KLOEK, *Secretaris van Politie, en Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

TERNATEN.

De Heer ALEXANDER CORNABE, *Opper - Koopman en Gezaghebber..*
De Heer FRANCOIS BARTOLOMEUS HEMMEKAM, *Koopman en Secunde.*
De Manh. JOHAN GODLOB WILHELM HEINRICH, *Hoofd van de Militie.*
De E. KOENE KOENES, *Koopman, Fiscaal en Winkelier.*
De E. GEORGE FREDERIK DURR, *Onder - Koopman, Secretaris van Politie en Correſpondent.*

De E. HENDRIK AMELIUS DE CHALMOT, *Onder-Koopman en Dispencier.*

MACASSER.

De E. Heer BAREND REYKE, *Gouverneur en Directeur.*
De E. Heer CLAAS CRAANE, *Opper-Koopman, Secunde en Hoofd-Administrateur.*
De E. JACOBUS LEONARDUS DE VOS, *Onder-Koopman en Licentmeester, mitsgaders Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*

MALACCA.

De E. Heer PIETER GERARDUS DE BRUIN, *Gouverneur en Directeur.*
De Heer ANTHONY ABRAHAM WERNDLEY, *Opper-Koopman, Secunde, en Hoofd-Administrateur.*
De E. CHRISTIAAN GODFRIED BAUMGARTEN, *eerste Klerk van Politie, en Correspondent van het Bataviaasch Genootschap.*

COROMANDEL.

De E. Heer REYNIER VAN VLISSINGEN, *Gouverneur en Directeur.*

De

De Heer PHILIPPUS JACOBUS DORMIEUX, *Opper-Koopman, Secunde en Hoofd-Administrateur.*

De E. GEORGE FRANCOIS JACQUES DE RAVALET, *Onder-Koopman, en Secunde in Jagernapatnam.*

De E. MARTINUS STOFFENBERG, *Onder-Koopman, Secretaris van Politie, Kasfier en Correfpondent.*

CEILON.

De Wel-Edele Geftr. Heer Mr. IMAN WILLEM FALK, *Directeur.*

LEDEN.

De Heer BARTHOLOMEUS JACOBUS RAKET, *Commandeur van Jaffenapatnam.*

De Heer ARNOLDUS DE LY, *Commandeur van Gale.*

De Heer DANIEL BURNAT, *Opper-Koopman en Desfave te Mature.*

De E. ADRIANUS JOHANNES FRANKEN, *Koopman en Opperhoofd te Batticaloa.*

De E. MATTHEUS HERMANNUS FRANKE, *Major Kapitein te Gale.*

De Manh. JOHAN LODEWYK SCHIEDE.
De E. RUDOLPH SAMUEL TAVEL, *Onder-Koopman en Diſpencier.*
De E. JOHANNES REINTOUTS, *Onder-Koopman, Kasſier en Correſpondent.*
De E. GERRIT JOHAN DE MOOR, *Onder-Koopman, Fiſcaal en Kasſier.*
De E. MATTHIAS TIETGENS, *Conſumptie-Boekhouder te Mature.*

CABO DE GOEDE HOOP.

De Heer PIETER HAKKER, *Opper-Koopman, Secunde en Hoofd-Adminiſtrateur.*
De Heer Mr. WILLEM CORNELIS BOERS, *Opper-Koopman Independent Fiſcaal.*
De Eerw. Heer JOHANNES FREDERICUS BODE, *Bedienaar des Goddelyken Woords.*
De E. JACOBUS JOHANNES LE SUEUR, *Koopman en Kasſier, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

JAVA'S NOORD-OOST-KUST.

De E. Heer JOHANNES SIBERG, *Geëligeerd Gouverneur en Directeur.*

De

De Eerw. Heer FREDERICUS MONTANUS, *Bedienaar des Goddelyken Woords te Samarang.*

De Heer JOHAN MICHIEL VAN PANHUIS, *Opper-Koopman en Reſident te Japara.*

De Heer RUDOLPH FLORENTIUS VAN DER NIEPOORT, *Opper-Koopman en Gezaghebber in de Oost-hoek.*

De Heer JACOB VAN SANTEN, *Opper-Koopman en Hoofd-Adminiſtrateur te Samarang.*

De Heer JAN MATTHYS VAN RHYN, *Opper-Koopman in Rang, en Reſident in de Mattarn.*

De Manh. FREDRIK LODEWYK VAN STRALENDORFF, *Capitein van de Cavallery en Eerſte Reſident te Souracarta.*

De Manh. LEENDERT HENDRIK VERMEHR, *Capitein van de Infanterie en Commandant der Militie.*

De E. ISAAC CORNELIS DOMIS, *Koopman en Reſident te Tagal.*

De E. Mr. NICOLAAS ALEXANDER LELYVELD, *Pakhuismeester en Negotie-Boekhouder te Samarang.*

De E. BAREND WILLEM FOCKENS, *Koopman en Reſident te Griſſee.*

De E. REYNIER HOUCQUE, *Koopman en Fiſcaal te Samarang.*

De E. ABRAHAM VAN HEMERT, *Koopman in Rang, Tweede Reſident, Scriba en Soldy Boekhouder te Souracarta.*

De E. JAN FREDERIK AUGUST BONNEKEN, *Opper-Chirurgyn te Samarang.*

De Manh. FREDERIK SOESTMAN, *Luitenant Ingenieur te Samarang.*

De E. WILLEM ADRIAAN PALM, *Onder-Koopman en Reſident te Renbang.*

De E. ANTHONY BARKEY, *Onder-Koopman en Secretaris van Politie te Samarang, mitsgaders Correſpondent van het Batavia's Genootſchap.*

De E. AMBROSIUS PIETERS TULLEKE VAN HOGENHOEK, *Onder-Koopman en Reſident te Paccalongang.*

De E. CAREL PHILIP BOLTZE, *Onder-Koopman titulair en gezworen Tranſlateur.*

De Manh. CAREL FREDRIK VON BOOZE; *Cornet van de Cavallery te Samarang.*

De Manh. PAUL PAULSEN, *Vaendrig te Salatiga.*

De E. GERARDUS ROGHE, *Boekhouder en eerſte Klerk van Politie te Samarang.*

der

De E. WILLEM KERKMAN, *Boekhouder en Secretaris van Juſtitie te Samarang.*

De E. ANDRIES HARSTING, *Onder-Koopman en Adminiſtrateurte Sourabaja.*

De E. WOUTER HENDRIK VAN YSSELDYK, *Onder-Koopman en Scriba te Sourabaja.*

De E. JACOB VAN GEERLE, *Boekhouder te Grisſée.*

BENGALE.

De Heer JOHANNES MATTHEUS ROSS, *Directeur.*

De Heer GREGORIUS HERKLOTS, *Opper-Koopman en Secunde, mitsgaders Opperhoofd en Pakhuismeeſter te Casſimbazaar.*

De E. JAN PIETER HUMBERT, *Koopman en eerſte in de Kledezaal te Hougly.*

De E. ANTONY BOGAARD ANTHONYSZ., *Koopman en Negotie-Boekhouder aldaar.*

De E. SAMUEL RADERMACHER, *Koopman, en Opperhoofd te Pattena.*

De E. GOSEWYN WILLEM HENDRIK DE VRIESE, *Onder-Koopman en tweede te Pattena.*

De

De E. CASPARUS LEONARDUS EILBRACHT, *Boekhouder en Translateur in de Perſiaanſche en Moorſche Taalen en Correſponaent van 't Batavia Genootſchap.*

SOURATTE.

De Wel-Edele Geſtr. Heer WILLEM JACOB VAN DE GRAAF, *Directeur.*

LEDEN.

De Heer Mr. ABRAHAM JOSIAS SLUYSKEN, *Opper-Koopman en Hooſd-Adminiſtrateur, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

SUMATRAS-WESTKUST.

De E. JACOB VAN HEEMSKERK, *Opper-Koopman en Gezaghebber, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

De E. JOSEPH CHALLIER, *Koopman en eerſte Adminiſtrateur te Padang.*

De E. JESAIAS EHRENTROUT, *Onder-Koopman Fiscaal, Kasſier en Soldy-Boekhouder aldaar.*

De

De E. THOMAS VAN KEMPEN JANSZ., *Onder-Koopman en Opperhoofd te Poulo Chinco.*

De E. JACOB SAMUEL DE RAAFF, *Onder-Koopman en Secretaris van Politie te Padang, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

De E. JACQUES TEXIER, *Onder-Koopman en tweede Adminiſtrateur te Padang.*

De Manh. JAN MARTIEN SCHEFFER, *Vaendrig en Commandant te Padang.*

De Manh. LUDEWICH KAYZEL, *Vaendrig en Commandant te Priamang.*

De E. ANTHONY JOHANNES LEUFTINK, *Boekhouder en eerſte Klerk van Politie en Secretaris van Juſtitie te Padang.*

De E. HENDRIK RAZOUX, *Boekhouder, Negotie-Overdrager en Dispenſier te Padang.*

De E. JOHAN FREDRIK ZUGEL, *Boekhouder en Reſident te Adjerhadja.*

MALLABAAR.

De Heer JOHAN GERARD VAN ANGELBEEK, *Commandeur. En Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

De

De E. REINIER VAN HARN, *Opper-Koopman Secunde en Hoofd-Adminiſtrateur.*

De E. Mr. NICOLAAS WENDELIN BEITS, *Koopman Fiscaal en Kasſier.*

De E. JOHAN ANDRIES DAYMICHEN, *Onder-Koopman en Secretaris van Politie, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

De E. JOHAN ADAM CELLARIUS, *Onder-Koopman en Opperhoofd te Cranganoor.*

BANTAM.

De Heer LIEVE. NICOLAAS MEYBAUM, *Commandeur. En Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

De E. WILLEM CHRISTOFFEL ENGERT, *Koopman en Adminiſtrateur.*

JAPAN.

De Heer AREND WILLEM FEITH, *Opper-Koopman en Opperhoofd.*

De Heer Mr. ISAAC TITSING, *Opper-Koopman en Opperhoofd, mitsgaders Correſpondent van het Bataviaasch Genootſchap.*

De

De E. DIRK VINKEMULDER, *Koopman en Pakhuismeester.*

CHERIBON.

De Heer Mr. WILLEM VAN DER BEKE, *Opper-Koopman en Resident.*

TIMOR.

De E. WILLEM ADRIAAN VAN ESTE, *Onder-Koopman en Opperhoofd.*

BANJERMASSING.

De E. PIETER WALBEEK, *Opper-Koopman en eerste Resident.*

PALEMBANG.

De E. Mr. GYSBERTUS HEMMY, *Koopman en eerste Resident.*
De E. Mr. PHILIPPUS JOHANNES VAN DER STENG, *Onder-Koopman en tweede Resident.*

PUNTIANA.

De E. WALTER MARCUS STUART, *Resident.*

SAMENTREKKING.

Opperdirecteur.	1.	
Directeuren.	12.	
Dirigeerende Leden. . . .	9.	
Ordinaire Leden te Batavia. .	87.	
Extra-Ordinaire Leden in . .		109.
Amboina.	2.	
Banda.	3.	
Ternaten.	6.	
Maccasser.	3.	
Malacca.	3.	
Coromandel. . . .	4.	
Ceilon.	11.	
Caab de goede Hoop.	4.	
Java's Noord Oostkust.	27.	
Bengale.	7.	
Souratte.	1.	
Sumatra's Westkust	11.	
Mallabaar.	5.	
Bantam.	2.	
Japan.	3.	
Cheribon.	1.	
Timor.	1.	
Banjermassing. . . .	1.	
Paiembang.	2.	
Puntiana.	1.	
Extra-Ordinaire Leden. . .		98.
te Zaamen		207.

VERHANDELINGEN,

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP.

III. *DEEL.*

BESCHRYVING VAN HET EILAND SUMATRA,

IN ZO VERRE HET ZELVE TOT NOG TOE BEKEND IS,

DOOR

Mr. J. C. M. RADERMACHER.

I.

Gelegenheid van het Eiland *Sumatra*, en deszelfs verdeeling.

§. 1. Het Eiland *Sumatra*, (1) in de taal der Inwooners *Andelo* genaamd, ligt tusschen het Schier-Eiland Malacca en het Eiland Java, en strekt zich Gelegenheid.

(1) Zie *Valentyn* oud en nieuw Oost-Indien 5. d. 1. stuk, 7de. boek in 1723. geschreeven, en in 1726. gedrukt, en de Tegenwoordige Staat van alle Volkeren 2. d. pag. 219.

zich Noord-West en Zuid-Oost van omtrent 6 gr: Zuider tot 5 en 1 half gr: Noorderbreedte; de lengte is dus aanmerkelyk, en beſlaat byna 200 duitſche mylen, doch op zyn breedſte is het nog geene 40 mylen.

Gebergtens. §. 2. Een hooge ſchaakel van bergen, die zich midden in het Eiland door zyne lengte ſtrekt, verdeelt het in twee deelen; de West- en Oostkust, welken aan ieder kant niet boven de 17 mylen breed zullen zyn.

Op veele plaatſen onbewoonbaar. §. 3. Het land is vol moerasſen en poelen, die met kreupel-bosſchen begroeid zyn, en het heeft verſcheidene bosſchen en wildernisſen, ter bewooning van menſchen onbekwaam; het geen egter weder vergoed wordt door de vruchtbaarheid der ſtranden.

Leevensmiddelen. §. 4. Het land is wel voorzien van *Buffels*, *Rund-* en *Pluimvee*. In de bosſchen vindt men ook *Oliphanten*, *Renoceres* en *Tygers*, en de Zee leevert een overvloed van Visch. Alle Boom-Aarde en Veld-vruchten, die aan Java eigen zyn, komen hier ook weelderig voort.

§. 5.

§. 5. Doch de *Peper*, *Campher* en *Benzuin* zyn de hoofd producten, die met het kostbaar Goud den handel hier trekken. Campher, Benzum en Peper.

§. 6. Het *Goud* wordt op veele plaatſen gegraaven, en is van verſchillend gehalte. De Myn Caye, gelegen in de Tigablas, naast de Douapoulo Cottas, diep 8 vadems, levert Stofgoud van circa 18 caraat. Myn-ſtoffen. Goud.

Doch die van Sipini, gelegen by en omtrent de voorenſtaande aan de voet van den berg, gegraaven in de diepte van 10 vadems, levert Goud van circa 19 en 1 half caraat. Men vind op ſommige plaatſe Goud van 22 caraat.

Ook vindt men 'er *Thin-Ertz* gegraaven uit den berg Songipatgo, gelegen een dag reizens noordwaards boven Songitrap; deeze eenen berg is maar bekend en leevert weinig op. Thin.

Er wordt *Yzer-Ertz* uit den berg Toerawang, gelegen een dag reizens noordwaards, beneden Songitrap, twee voet diep gegraaven. Yzer.

Swavel. *Swavel-Aarde* uit een vuurberg, gelegen een dag reizens van Priamang, oostwaarts, zynde dit de grootste op Sumatra, en de twee andere zyn gelegen tot Pasiamang, en de Tigablas cottas; dezelve werpen een goede quantiteit af.

Verf-aarde. *Tanakeure*, of de grond in de Negorie *Schitadie*, by en omtrent den vuurberg gelegen; dezelve wordt by den Maleier voor verwe gebruikt, na alvoorens fyn gemaalen, en met het wit van een Ei en Clapper-Oly gemengd te zyn.

Zoute aarde. *Tanna Garang*, of zoute aarde, zynde de grond van eenige heuveltjes tot Cottabaroe, welke aarde van die uitwerking is, dat byna daar in niets wil groeien, waarom men die noemt *Tanna-Jahat*.

Pottebakkers aarde. *Tanna Galye*, of Hard-aardige; dezelve wordt op de meeste plaatsen van het gebergte gebruikt tot het maaken van potten en pannen.

Ongezondheid. §. 7. Dit Eiland is zoo ongezond

(2) niet, als men het wel beſchryft, en de ziektens verſcheelen veel naar tyd en plaats. Baros door zyne veele Campher boomen en Indrapoura door zyn drabbig water, zyn zeer ongezond, daar en tegen weet men op Padang van geene Ziektens.

§. 8. De Inwooners kunnen in twee ſoorten onderſcheiden worden; de *Berg-volkeren* zyn de oude Inwooners van dit Eiland, en hunnen oorſprong ligt in de duisternisſe der aloudheid dusdanig diep begraaven, dat dezelve nauwlyks kan opgedolven worden; voor al, dewyl zy in de grootſte onweetendheid, byna zonder de minſte Letter- of Schryf-kunde, leevende, van hunne oude Hiſtorien geene de minſte gedenkſtukken weeten aan te wyzen, en hunne mondelinge overleveringen uit loutere beuzelingen, en lompe verſierzelen beſtaan, die geene de minſte opmerkzaamheid verdienen. Inwooners. Berg-volkeren.

Dee-

(2) Zeker Schryver, *Elias Heſſe*, noemt de Westkust, Pest-kust.

Deeze Volkeren zyn onbeſchaafd, meest Heidenen, of liever zonder Godsdienst, de groote uitgezonderd, die voor Mahometaanen willen gerekend worden; voorts zyn zy moorddaadig, roofziek, verraaderlyk, doch teevens lafhartig en bevreesd. Die gewoon zyn met hun Goud na de ſtranden afte komen, en het zelve tegen andere benodigdheden, inzonderheid Linnen, Yzer en Zout te vermangelen, zyn, door den omgang met de ſtrandvolkeren en vreemde handelaars, eeniger maate beſchaafder en handelbaarder geworden. (3)

Strandvolkeren. De *ſtrand-volkeren* zyn meest uitheemſche en waarſchynlyk van verſcheiden land-aart. Men wil, dat ten tyde het ryk van China door de Tartaaren ten onder gebragt was, veelen van de Inwooners de wyk naar dit Eiland genomen, en de ſtranden voor een gedeelte bevolkt hebben. En vermits Sumatra, zoo wel als Java, in overoude tyden, onder de Koningen van Siam, is cynsbaar geweest, ſtelt men niet

(3) De voornaame zyn de *Bataſers* waar van wy in 't vervolg de zeden zullen beſchryven.

niet onwaarſchynlyk, dat ook veele volk-plantingen, uit dat overheerſchend Ryk, herwaards overgevoerd zyn, en zich langs de ſtranden nedergeſlagen hebben; een vermoeden, dat, ten opzichte van Java, nog merklyk gevestigd is door de ſteenen Afgodbeelden, die men aldaar op meer dan eene plaats gevonden heeft. Maar dat inzonderheid ook verſcheiden van de naby liggende Maleidſche volkeren, van den vasten overwal van Azië, overgeſtooken zyn, en de ſtranden in menigte bevolkt hebben, geeft hunne overeenkomst in taal en zeden genoegzaam te kennen: hoe het zy, de ſtrand-volkeren van deeze Kust zyn van de ſtrand-Javaanen weinig onderſcheiden en de groote gelykvormigheid van geſtalte, kleeding, zeden, en Gemoedsneigingen ſchynt ons niet duister op eenen gemeenen oorſprong van beiden te wyzen.

§. 9. De Inlander verdeelt het Eiland in drie Hoofd-Landſchappen, die genoegzaam even groot zyn. Verdeeling der Inlanders.

Het eerſte Deel, dat *Ballum Ary* en ook *Kampang* genaamd wordt, is Zuiderdeel.

het zuid-oostelyke derde van het Eiland, en begint aan den oostkant met het Koningryk Palembang, en eindigt aan den westkant by het ryk van Majatta; zoo dat daar onder gehooren het Koningryk Palembang, de geheele Kust van daar tot de ſtraat Sunda toe; al 't geen aan die Straat ligt, ook de Lampons, en Bankahoeloe. De voornaamſte voortbrengzelen van dit landſchap beſtaat in de peper, en het thin dat Palembang levert, ſchoon dit Metaal eigenlyk niet op Sumatra maar op 't Eiland Banka t'huis hoort.

Middendeel. Het tweede Deel is het middelſte derde van 't Eiland, en wordt Maningcabo genaamd; het begint aan den oostkant van 't Koningryk van Palembang noordwaards tot de rivier Siak, en aan den westkant met het Ryk van Majatta mede noordwaarts tot de rivier Sinkol, en behelst dus het Koningryk Jamby en Andragiri, en het Keizerryk van Maningcabo, en op de westkust het Keizerryk van Indrapoura met alle de verdere plaatſen, die tans onze bezittingen op deeze Kust uitmaaken. Dit Land geeft peper

per, ryst, goud, benzuin, kampher, en heeft ook zilver-mynen, die niet beärbeid worden, om dat de kosten niet goed te maaken zyn: ook wordt, hier veel klapper-oly geperst, wilde kaneel valt 'er mede, en veel katoen, en dat het sukkerriet hier ook wel voortwil, hebben de Engelschen door 't aanleggen van Plantagien op Bankahoeloe beweezen.

Het derde Deel is het noordelyke van 't Eiland, en wordt Balla geheeten. Het begint aan den oostkant met de rivier Siak en aan den westkant, met die van Sinkol, tot aan de engte van Malacca. Het bevat in zich het Koningryk Atchin en de daar onder hoorende Ryken, als Peder, Pacem en Dely, en is mede zeer vruchtbaar in goud, peper, en reukwerken. Noorderdeel.

II.

Het Koningryk van *Atchin*, eigenlyk *Atsseh*.

§. 10. Bestaat thans nog in het geheele noorder gedeelte van het Eiland zo even Balla genaamd. Atchin.

Toen

Toen de Europeezen het eerst in Indiën kwamen regeerde hier een Slaaf, die zich in den Jaare 1547., door den dood van zyn meester, tot Koning hadde opgeworpen.

Zyne opvolgers veroverden in 1621. de geheele Kust, zuidwaards tot Padang toe.

Aankomst der Portugeezen Engelsche en Nederlanders.

§. 11. In 1506. kwamen de Portugeezen reeds op Atchin, de Engelschen in 1602, de Hollanders zyn zedert den 2 April 1595. reeds op deeze Kust en kwamen in 1599. te Atchin. Ja zelfs zondt de Vorst in 1602. een gezantschap naar Nederland. In 1606. lag hier ook een Koopman als Opperhoofd, in 1616. is dit Comptoir weder opgebroken, en zedert noch eenige reizen hersteld, tot dat in den jaare 1667. de Nederlandsche Compagnie de Atchinners deeze geheele Kust tot Baros toe, weder afnam en deszelfs Hoofd Comptoir op Padang plaatste.

De Stad.

§. 12. De Stad Atsseh ligt aan eene schoone breede rivier, die met een arm door dezelve loopt, en met het laag-

laagſte water noch vier voet op de bank heeft, en een ſnaphaan-ſchoot daar buiten is de Rheede.

De Stad ligt op eenen vlakken grond drie mylen van het gebergte: zy beſtaat uit omtrent 8000 huizen, die op ſtaaken gebouwd zyn, tegen de overſtroomingen der rivier.

§. 13. Deeze Stad is niet meer in dien ſtaat, door de vermindering harer handel, die thans eeniglyk beſtaat in eenige Engelſche Schepen en Chineeſche Jonken, die 'er Goud en Peper, voor Amphioen, Slaaven en Chineeſche waaren, komen verruilen.

III.

Het Land der *Batasſers.*

§. 14. Bezuiden Atchin ſtrekken zich uit de gebergtens van Papa en Deira, befaamd door de Benzuin en Kampher, die daar in groote menigte van de edelſte ſoort ingezaameld worden, door de bewooners dier bergen, die onder den naam van Batasſers bekend zyn. Batas heeft drie Rykjes.

Dit

Dit Ryk der Batasfers, of eigenlyk *Batak*, ſtrekt zich midden door het Eiland, tot aan de oostkust, en ſchynt nog bewoond te worden door de natuurlyke inboorlingen. Het zelve is verdeeld in drie Rykjes.

't Rykje Simamore.

§. 15. Het Ryk Simamora, dat landwaards in, oostwaards, een groot aantal van Negeryen bezit, onder anderen Batong, Ria, Allas, Batadera, Kapkap, daar het land begint, waar de kampher en benzuin groeit, Bataholberg, Kotta Tingi, de zetelplaatſe des Konings, en van daar komt men aan twee Negeryen, aan het oosterſtrand liggende, Suitara male en Jamboe ayer genaamd.

Levert Goud van 22 caraat.

Het zelve levert uit de mynen van Batong en Sunajang veel goud van 22 caraat.

't Rykje Bata Salindong.

§. 16. Het Rykje Bataſalindong heeft mede eene groote menigte Negeryen, waar van ſommigen benzuin anderen zeer hoog goud geeven. De zetel van den Koning is te *Silindong*, en de Negery *Bato Hopit* ligt aan den voet

voet van een brandenden berg van dien naam, waar uit de Batasfers op zekere tyden, wanneer dezelve uitfcheidt met branden, de zwavel haalen, die zy in hun buskruit gebruiken. Brandende Berg.

§. 17. Het Rykje Boetar ligt ten noordoosten van het voorige, en ftrekt zich uit tot aan de oost-kust van Sumatra, doch het zelve heeft noch çampher, noch benzuin, noch goud en de Inwooners leeven er alleen van de landvruchten en ryst. Rykje Boetar.

De Negery Boetar is de zetel der Koningen. Aan het oosterftrand heeft het de Negeryen *Poelo Serony*, en *Batoe Bara*, dat een groote handelplaats is. Negery aan de Oostkust.

Lontong en Sirigar liggen mede aan de oost-kust, aan den mond van eene groote rivier, Asfahang genaamd.

§. 18. De Inwooners deezer Ryken hebben verfcheidene verdichtzelen, die men kortelyk zal aanhaalen. Zy erkennen drie Goden, die de waereld regeeren, *Battara Goeroe*, *Sorie pada*, en *Mangalla boelang*. Godsdienftige verdichtzelen.

De

De eerſte regeert (zeggen zy) in den Hemel, en is de Vader van het ganſche Menschdom, en gedeeltelyk de Schepper der Aarde, namentlyk in diervoegen, dat de Aarde, van den beginne af, door eenen, *Nagapadoha* genaamd, op het hoofd gedragen is geworden, doch dat die *Nagapadoha*, dien last moede zynde, zyn hoofd geſchud hadt, en dat de Aarde toen verzonken, en niets anders dan water in de waereld overgebleeven was.

Zy weeten niet waar deeze eerſte Aarde en het water van daan gekomen zyn, of wie dezelven geſchapen heeft; doch zy zeggen, dat, wanneer 'er niets anders dan water was, de voornaamſte hunner Goden, naamelyk *Batarra Goeroe*, eene dochter met naame *Poeta Orla Boelan* hadt, die uit den Hemel verzocht naar beneden te mogen daalen, en dat dezelve, op eene witte Nagt-uil, met een Hond by zich, afkwam en dewyl zy hier beneden, wegens het water, niet konde duuren, zoo hadt haar Vader *Batarra Goeroe*, eenen zeer hoogen berg genaamd *Bakarra*, in het Land van *Bata* liggende,

de, uit den Hemel laaten vallen, tot eene wooning voor zyne dochter; dat van dien Berg al het overige Land allengskens aangegroeid is, de waereld nog door den voormelden Nagapadoha gedraagen wordt; en Batarra Goeroe zynen zoon *Layang Layang Mandi* genaamd, die vliegen kon, uit den Hemel gezonden heeft, om *Nagapadoha* handen en voeten te kluisteren, op dat hy de Aarde nimmer weder konde laaten verzinken.

Poeti Orla Boelan hadt vervolgens, na eenigen tyd op aarde gewoond te hebben, drie Zoonen en drie Dochters gebaart, die het ganſche Menſchelyk geſlacht voortgeplant hebben.

De tweede hunner Goden *Sorie Pada* genaamd, zeggen zy, dat het beſtier der lucht tusſchen den Hemel ende de Aarde waarneemt, en aan den derden van hunne verdichte Opperwezens, eigenen zy het beſtier der Aarde toe, doch deeze twee worden genoegzaam als afhanglyk van hunnen eerstgenoemden afgod aangezien. Voor het

overige hebben zy nog zoo veele Goden, als 'er verſcheiden voorwerpen op den Aardbol en omſtandigheden in de menſchelyke zaamenleeving te vinden zyn; over de zee, over de rivieren, over de bosſchen, over den oorlog en meer anderen, die ik kortheidshalve voorby zal gaan.

Aardbeevingen. De oorzaak der aardbeevingen ſchryven zy aan den voormelden Nagapadoha toe, die de Aarde op zyne drie hoornen draagt, en als dan zyn hoofd ſchudt. Godsdienst-oeffeningen zyn henlieden onbekend; zy ſtellen vier booze Geesten in de waereld, wien zy al het kwaad, dat den Menſchen overkomt, toewyten.

Kwaade Geeſten. Deeze vier Duivels woonen op vier onderſcheidene Bergen van het landſchap *Bata*, en zyn genaamd *Sombaon Marapalon*, *Sombaon dolok Godan*, *Sombaon dolok Lesſa*, en *Sombaon dolok Pitoe*, en wanneer zy iets nadeeligs, van welken aart het ook moge zyn, ontmoeten, gelooven zy, dat de bedienden van een dier Goden daar aan ſchuldig zyn. Weshalven zy zich by een

een van hunne Priesters of Leermeesters, en kundige in hunne verdichtzelen vervoegen, die zich als dan aan het toveren begeeft, en uit een doorgesneeden Limoen of Citroen onderzoekt, wie van hen het kwaad te wege gebragt heeft en welke middelen 'er moeten aangewend worden, om dien boozen Geest te bevreedigen; het welk altoos uitkomt op het offeren van een buffel, varken, geit, of op dat geen, het welk de Priester dien dag het meeste wenscht te eeten.

Doch vooraf verzoeken zy de drie Goden om hulpe, en offeren hen een paard, een koebeest, een hond, een varken, een hoen, of dat geen, het welk de Priester hun oplegt; dit stuk vee, voor deeze opperste Goden, moet geheel wit zyn. Offerhanden.

De Batasfers hebben ook een, doch zeer gering en verward' denkbeeld van de onsterffelykheid der menschelyke ziele, en van een toekomend gelukkig of ongelukkig leeven, het welk zy op deeze wyze beschryven, dat de ziel der stervenden uit de neusgaten Onsterfelykheid der Ziele.

uitvaart, en door den wind weggevoerd wordt, te weeten:

De Ziel van iemand die wel geleefd heeft, naar den Hemel, en die der kwaad-doeners, naar eene groote *Kwalie* of *Pan*, alwaar zy met vuur geſtookt en gekweld worden, tot dat de opperſte hunner Goden *Batarra Goeroe* oordeelt, dat zy genoeg voor hunne zonden geleeden hebben, zich over dezelven ontfermt, en hen by zich in den Hemel neemt. En dat 'er eindelyk een tyd zal komen, dat de ketenen en banden van *Nagapadoha* verſleeten zullen zyn; als wanneer hy al wederom de waereld zal laaten verzinken, en dat de zon als dan maar één el lang van de aarde zal zyn; mitsgaders dat de zielen der geenen, die wel geleeft hebben, en die by deezen jongſten dag nog in leeven zullen zyn, insgelyks ten hemel zullen vaaren, en die der boozen, door de onverdraagelyke hitte, der genaakende zon, naar de voorſchreevene *Pan* of Ketel, om daar in door een dienaar van *Batarra Goeroe*, *Siraija Goeroe* genaamd,

naamd, met vuur gekweld te worden, tot dat zy, voor hunne boosheden genoeg geboet hebbende, door den opperſten der Goden in den hemel worden opgenomen.

§. 19. Ieder der drie *Batasſe* Koningen regeert in zyne Reſidentieplaats volſtrektlyk, geeft zyne bevelen omtrent alles, wat tot bevordering der welvaardt van zyne Negery kan ſtrekken, en beſlischt alle twist- en rechtszaaken. Regeering.

De Koningen hebben van hunne Reſidentieplaats geene andere inkomsten dan, wanneer zy iemand over éénig uitgevoerd kwaad, in eene boete beſlaan, het welk altoos op een buffel, koebeest, varken of eenig kleener ſtuk vee, naar maate van de grootheid der misdaad, uitkomt.

Over hunne onderhoorige Negeryen voeren zy byna geen het minſte gebied.

Ieder Negery heeft haar Hoofd, die uit des Konings geſlacht moet zyn,

en even zoo volstrektlyk over zyne onderhoorige regeert, als de Koning in de hoofdplaats doet. Edoch wanneer het Hoofd der Negery in zyne regeering of in de beslissing van strydzaaken tegenstand ontmoet, wend hy zig tot den Koning om hulp, die als dan zyn Spiets of Pick, waar op zyn Wapen gegraveerd is, derwaards zendt, om de onderdaanen te beweegen, naar het Hoofd der Negery te luisteren, en indien men daar ook niet om geeft, dan zendt de Koning bevel aan het Hoofd der Negery, om de onwilligen door de wapenen tot gehoorzaamheid te dwingen, dit is al het gezag, dat de Koningen buiten hunne Residentie-plaatsen over de onderhoorige Negeryen oeffenen.

Zy hebben ook geene de minste inkomsten uit die plaatsen, en moeten, gelyk alle Hoofden der mindere Negeryën, bestaan uit hunne eigene middelen en landeryen.

De Succesie of opvolging der Koningen, zoo wel als die der Hoofden van mindere Negeryen, is alleen in

de

de mannelyke nakomelingen erflyk, de Vrouwen zyn daar van uitgefloten, en wanneer een Koning of een Hoofd van de onderhoorige plaatfen geene mannelyke erven nalaat, volgt de Broeder of des Broeders Zoon of Kleenzoon op.

De voornoemde Koningryken hebben met elkanderen een verbond, om zich gezamentlykerhand te verweeren, wanneer een van de drie, door vreemde Natien, vyandlyk aangetast wordt, en dit is ook alle zaamenhang, die deeze drie Rykjes onder elkanderen hebben en onderhouden.

§. 20. Hunne gemeene Taal is behalven eenige weinige woorden, die zy met de maleyers gemeen hebben, ten eenemaale van alle andere Taalen van het Eiland *Sumatra* onderfcheiden. Zy fchryven, gelyk de Europeezen, van de linker naar de rechter hand. Taal.

§. 21. Zy gebruiken de bast van boomen om op te fchryven, of zy graveeren hunne fchriften op Bamboefen. Men zal hunnen ftyl best kun- Bataf. Brief.

nen leeren kennen uit den volgenden Brief.

Radja Lelo amoe Poeni Maïma ay rohani ranapoeang inanon ani dagnada ibana loepa di parboehitan na de Bata di gienjang ay ado hani loepa di Radja Baros dohot di Gompom oelanda alam ay ado dape roham Radja nami di parhi hami toetano horlangon ya goe-an-ah nini ongoris toetoema Silongdidi taban dohot naſoe rata tano horlangon bato penoe madi ranoe ongoris.

Dat wil zeggen:

Radja Lelo (Koning over de maleidſche Inwoonders van korlang) is al't zedert lang van voorneemen geweest, Poeni Maïma (Koning der Batasſers van korlang) te vermoorden, doch hy (Poeni Maïma) zal in eeuwigheid niet vergeeten, wat hy voor den opperſten der Goden, die in den Hemel regeert, beloofd heeft, en indien hy het vergeet, dan vergeet hy ook den Koning van Baros, en de Hollandſche Compagnie. Daarom verzoekt hy onzen Ko-

Koning (van Baros) om ons korlangers indien het hem behaagt, te helpen, indien wy geen hulp erlangen, zal onze Vyand Silongdidi zekerlyk, uit naam der Europeezen, het ganſche Land van korlang komen inneemen, en die van Bato penoe in kettingen kluisteren.

§. 22. Oorſpronglyke boeken hebben de Batasſers niet, om dat zy niet ſchryven dan op bast van boomen, en rondsom bamboezen, echter hebben zy eenige van hunne oude fabelen, die alle op kinder-vertelzelen uitkomen, op bast van boomen opgetekend. Hunne Boeken.

Wanneer zy iets willen aantekenen, neemen zy de bast van zekeren boom, dien zy *Aliem* noemen, en ſchaaven dezelve zoo fyn en dun als papier, vervolgens beſtryken zy dezelve met Rystwater; de Inkt die zy gebruiken, om daar op te ſchryven, maaken zy van roet van Dammer of inlandſche harpuis, gemengd met de zap van zuiker-riet, en met die van ſpaanſche peper.

Heilig Boek.

§. 23. De Heer Siberg, Gouverneur van Java, heeft aan het Genootſchap vereerd een van hunne Heilige boeken, omtrent drie duimlang, even breed en dik in een lederen band, vol met hunne Caracters geſchreeven, en waarmede zy in alle gevallen van 't leeven eerst raadpleegen, door middel van een klein ſtuk bamboes, waar op, insgelyks eenige Caracters geſchreeven zyn en met het welk zy dit Raadzelboek vergelyken; doch de Batasſer, die hem dit heeft gegeeven, heeft hem 't zelve niet voldoende kunnen uitleggen, waar toe men in het vervolg echter geene moeite zal ſpaaren.

Zeden.

§. 24. De Inwoonders zyn Heidenen, en hunne leevenswyze is ook volmaakt heidens: zy eeten alle dieren, zonder de minste uitzondering; zy ééten ook Menſchen, doch niet anders als misdadigers, en in Oorlogstyden, de vyanden, die gevaarlyk gekwetst, of geſneuveld zyn, en die zy machtig kunnen worden; ligt gekwetste, of ongekwetſte gevangene worden tot goedmaaking der Oorlogs-kosten verkocht.

Wan-

Wanneer een getrouwd man, met eene getrouwde vrouw overſpel pleegt, betrapt en door getuigen overtuigd wordt, dan laat de Koning of het Hoofd der Negery den overſpeeler aan een paal binden, en geeft zyne toeſtemming aan den beledigden man, om hem te vermoorden, die zulks ook zeer gretig ten uitvoer brengt, en daar na het doode lighaam aan ſtukken ſnyd, een ſtuk daar van voor hem en zyn huisgezin behoudt, en de overigen aan de aanſchouwers, uitdeelt: vervolgens word 'er vuur gemaakt, en een ieder braad het zyne met zout en peper, en eet het op; dusdanig leven zy ook met de vyanden die in den oorlog gevangen worden. Wetten.

Het hoofd van den misdaadiger wordt alleen door den beledigden bewaard, om het te verkoopen aan zyne naastbeſtaanden, die het begraaven; doch een jongman met eene gehuwde vrouw echtbreuk bedryvende, wordt alleenlyk door zyne ouders gebannen, om de wraak van den beledigden te ontgaan.

Nacht-

Nachtdieven en Huisbrekers worden by hun op de zelfde wyze als dubbelde echtbreekers gestraft, doch de misdaad welke by hun het meeste verfoeid wordt, is de onnatuurlyke zonden, welker bedryvers in een zak gebonden, en in het water verstikt, worden.

Een dief, die by nacht steeldt, kan volstaan, met het gestolen goed dubbeld te vergoeden. Op doodslag staat by hun geene andere straffe, dan dat de daader den nedergeslagenen op zyne kosten moet laaten begraaven en dat hy een feest moet aanrichten, om de vrienden van den overleedenen te onthaalen; en indien de doodslager zoo arm is, dat hy die kosten niet kan doen, wordt het door zyne naast bestaanden vericht, die hem daar voor tot Slaaf maaken, en indien die ook arm zyn, zoo wordt hy door de naaste vrienden van den nedergeslagenen voor Slaaf verkocht, en in zelfder voege worden alle overige misdaaden by hun geboet.

Huwelyken. §. 25. Wanneer een Jongman wil trouwen en hy genegenheid voor eene

ne jonge dochter heeft, gaat zyn Vader by de Ouders van dat Meisje, omze voor zyn Zoon te vragen; indien zy genegen zyn haar dochter te geeven, wordt 'er een tyd bepaald, wanneer en waar de dochter zig gansch naakt zal gaan baden; De Jongman, van dit tydſtip verwittigd zynde, begeeft zich naar die plaats, om zyne naakte Bruid te beſchouwen en te zien, of zy ook eenige uiterlyke lighaamelyke gebreken aan haar lyf hebbe.

Indien de Jongman eenig gebrek, het zy wonden, kwaaden-uitſlag, kromme leden, of iets anders dat hem van het meisje afkeering maakt, aan haar lyf ontdekt, als dan heeft het huwelyk geenen voortgang; doch de Jongman in tegendeel geene gebreken of ten minſten geene zulke gebreken, die hem een tegenzin inboezemen, aan haar lyf vindende, gaat zyne Ouders daar van kennis geeven; als dan wordt 'er tusſchen de wederzydſche Ouders gehandeld over den prys, waar voor de Bruidegom zyne aanſtaande Bruid zal moeten koopen, en hier in overeengekomen zynde, geeven

ven zy elkander over en weder een onderpand tot bewys, dat het Huwelyk zynen voortgang zal hebben. Het pand, dat de Vader van den Bruidegom geeft, is een houwer, die van de Bruid geeft, gewoonlyk, een kris of dolk, en eenig linnen tot kleeding; hier na wordt 'er een dag tot de voltrekking des Huwelyks bepaald, en die dag verſcheenen zynde, worden alle inwooneren der Negery door den Vader der Bruid verzocht, om tegens den avond te komen eeten, en vreugdebedryven te oeffenen. Wanneer de gasten aan het huis van der Bruids Vader vergaderd zyn, wordt de Bruidegom door twee Mans- en twee Vrouwsperzoonen afgehaald, en die verſcheenen zynde, treedt men tot de voltrekking des Huwelyks in deezer voege; de Bruidegom en Bruid worden nevens elkanderen geplaatst; voor den Bruidegom ſtaat eene oude, en voor de Bruid eene jonge Vrouw; dan komt de Vader van de Bruid met een ſtuk Linnen, en hangt het over de ſchouders van Bruid en Bruidegom, die ieder een punt daar van vast houden; hier na wordt hun een ſchotel met en-

ke-

kele gekookte Ryst voorgezet; de voormelde oude vrouw neemt de hand van den Bruidegom, en legt dezelve op de Ryst, en de jonge vrouw doet het zelve met de hand van de Bruid, en na dat zylieden twee keeren een mond vol daar van te zaamen geproefd hebben, wordt die schotel weggenomen, en eene andere met Nasi-koening, of geele Ryst, aangebragt, waar van zy insgelyks met de zelfde plegtigheid twee keeren iets moeten eeten; dit geschied zynde, wenscht hun een ieder geluk met hunne verbinding, en hier na worden zy door de oude en de jonge vrouw na hunne slaapplaats geleid, alwaar zy eerst met hun vieren te zaamen hunne maaltyd doen, en vervolgens zig te slaapen leggen. De bejaarde en de jonge Vrouw blyven deezen eersten nacht over by de nieuwgehuwden.

De Bruid is nooit onbedreeven in de huwelyks-plichten, want de Ouders die een Dochter hebben, zyn gewoon dezelve by tyds te laaten onderrichten, ten einde zy niet bevreesd moge zyn, wanneer zy moet trouwen. Op

den

den dag na de Bruiloftsnacht is 'er wederom een Feest en vreugdebedryving aan het huis van de Bruids Vaner, en op den tweeden dag brengt de Jongman zyne Vrouw naar zyn Vaders huis, waar mede alle huwelykspleegtigheden een einde neemen.

Zy kunnen ook zoo veel Vrouwen neemen, als zy willen, en in ſtaat zyn op voorengemelde wyze plegtig te Huwelyken en te onderhouden; dat is te zeggen, daar behoeft juist by alle Huwelyken zoo veel omſlag en kosten, als hier vooren beſchreeven is, niet gemaakt te worden, als zy maar de weezenlyke plegtigheid, die de voltrekking des Huwelyks uitmaakt, in acht neemen.

'Er is gezegd, dat de Bruidegom zyne Bruid moet koopen; hier door komt het, dat de Man, na de voltrekking des huwelyks, volkomen Eigenaar van zyne vrouw wordt, en dat hy dezelve, zoo wel als de kinderen, die hy met haar geteeld heeft, naar zyn goeddnnken, kan verpanden of verkoopen.

En alzo de Batasfers groote liefhebbers van dobbelen zyn, gebeurt het al dikwyls, dat zy, al hun geld en goed verspeeld hebbende, vrouw en kinderen verkoopen, ja zich zelfs in slaaverny moeten overgeeven.

Indien een Batasfer iets van een ander leent, het zy geld of goed, ryst of beesten, en hy geen zorg draagt, om het schielyk te betaalen, of in natura wederom te geeven, loopt 'er ieder jaar een capitaal intresfen op, en wanneer de schuld-eisscher niet langer wachten wil, en de schuldenaar buiten staat is te voldoen, wordt hy insgelyksvoor de schuld alsslaaf verkocht.

§. 26. By de geboorte van een kind hebben zy geene andere plegtigheden en gewoontens, alsdat de kraam vrouw na het kraamen, zeven dagen te huis moet blyven, en geduurig met den rug tegens een vuur zitten, om den boozen geest, zoo als zy zeggen, van haar af te weeren; op den agtsten dag wordt 'er een gastmaal aangericht, waar op eene meenigte menschen, benevens Geboorte.

een Priester, verzogt worden, om het kind eenen naam te geeven; doch de Priester moet voor af uit eene levendig opengesneedene zwarte henne onderzoeken, of het kind in het leeven zal blyven of niet; in het eerste geval ontvangt het kind eenen naam, doch indien de Priester zegt, dat het niet oud zal worden, acht men het der moeite niet waerd, het zelve eenen naam te geeven; de naam wordt door het gezelschap uitgedacht, en wanneer 'er een voorgeslagen is, neemt men, om te beslisschen of den naam plaats zal hebben of niet, blindelings eenige korrels uit een zak met ryst, en telt dezelven: Indien de korrels een effen getal uitmaaken, wordt de naam goedgekeurd, doch zoo dikwyls zy oneffen zyn, moet het gezelschap eenen anderen naam opgeeven, tot 'er eens een effen getal korrels gegreepen worde.

Begraavenis. §. 27 Wanneer een Batasser komt te sterven, wordt zyn geheele Familie by elkanderen geroepen, om den overleedenen te beschouwen; dan worden 'er eenige Menschen naar de bos-

bosschen gezonden, om eenen dikken boom te zoeken, bekwaam om 'er een doodkist uit te maaken: van deezen boom kappen zy een stuk af, het welk zy in de lengte door midden klooven; beide deeze stukken worden dusdanig uitgehold, dat er plaats genoeg in is, om het Lyk daar in te leggen, en aan de kanten zoo effen en glad gemaakt, dat zy op elkanderen sluiten.

De maakers van de kist neemen altyd een jong varken mede naar het bosch, gedeeltelyk om het daar te eeten, en gedeeltelyk, om de doodkist met het bloed van buiten te bestryken.

Wanneer de kist klaar is, wordt zy naar het sterf-huis gebragt, en de overleedene met een matje van onderen, en met een strook linnen van boven toegedekt, daar in gelegt; als dan worden de beide klossen hout, waar uit de kist gemaakt is, aan beide einden en in het midden met bindrottingen aan malkanderen gesjord, en de voegen met harpuis besmeerdt; hier na blyft de kist met het Lyk nog negen

dagen in huis, geduurende dewelken 'er groote feeſten en gastmaalen aan het ſterf-huis gehouden worden, waar toe een ieder van des overleedenen naaſtbeſtaanden, de eene een buffel, de andere een koebeest, de derde een varken, hond, geit, en zoo verder, ieder naar zyn vermogen, toebrengt en vereert.

Een dag voor de begraaving wordt de kist, met het Lyk daar in, buiten het huis gezet, als wanneer de ganſche familie van den aflyvigen met muſiek rondom de kist danst enſpringt.

Dit geſchied zynde, wordt zy wederom in huis geborgen, en den volgenden of den 10. dag, na het ſterfgeval, wordt het Lyk plegtig en met groot gevolg naar het graf gedragen en begraaven.

Het graf toegedempt zynde, wordt 'er, op en rondsom het zelve, door een ieder van het gevolg, gegeeten en gedronken; na deeze maaltyd worden de kinnebakken van alle de beesten, die voor de festiviteiten van dee-

ze

ze begraavenis geslagt en genuttigd zyn, aan stokken op het graf opgehangen, om te toonen hoe veel by die begraavenis is verbruikt geworden. hier mede eindigen deeze plegtigheden.

De Batasfers, die één, twéé â drie dagen gaans van de wester-stranden woonen, alwaar kamfer en benzuin groeit, hebben de zelfde gewoonte en plegtigheden by de geboorte, 't huwelyk en de begraavenisfe, uitgenodat zy hunne Lyken in dekist met kampher bestrooijen.

Het zal voor het overige onnoodig zyn, by alle de hier vooren verhaalde plegtigheden, aan te merken, dat dezelve alleenlyk door de voornaamste en gegoedste inwooneren in acht genomen worden, en dat de geringe menschen, het met veel minder, of ook wel zonder de minsten kosten en omstandigheden, afdoen.

§. 28. De kleeding der waare Batas- Kleedinge.
fers, die diep landwaards in woonen, is ook ten uitersten eenvoudig, en be-

ſtaat, voor al daags, in een enkeld ſtukje linnen van vyf (4) astaas lang en twee astaas breed, het welk zy zelfs van de kapas die in hun land groeit, vervaardigen, en zoo grof is als zeildoek.

Zulk eenen lap linnen binden zoo wel vrouwen als mannen om de heupen, om de ſchaamte te bedekken.

Kleeding der Vrouwen.

§. 29. Doch op feesttyden dragen de vrouwen eenige goudwerken van allerhande fatzoen, waar mede zy zich behangen, als, in de ooren, zoo wel in het bovenſte als onderſte lapje, in het hair een pen met de gedaante van een vogel daar op, opde borst een driehoekige plaat, en om de bovenste leden van de armen, een dikken doch hollen goudenring; voor het overige gaan zoo wel de vrouwen als mannen, met het overige gedeelte van hun lighaam ten eenemaale naakt, uitgenoomen de ongehuwde dogters, en jonge vrouwen, die, alhoewel getrouwd, nog geen kind gebaard hebben,

(4) De Astaa is dezelve als Gobido, dat is twee derde El.

ben, en die, buiten het voorſchreeven ſtukje linnen om haare heupen nog een ander over haare borsten binden.

§. 30. De Heer SIBERG, heeft aan het Genootſchap een Mans-Kleed geſchonken, 't welk beſtaat in een kleedje, dat zy om het lyf dragen, een diergelyk over de ſchouders met een buikband vast gemaakt en een ſtuk linnen om het hoofd; en een ſjerp van allerlei Koralen, die zy over de ſchouders draagen, als zy dansſen en een koperen armring. Kleeding der Mannen

§. 31. Op den buik dragen zy eenen lederen patroontas, op de borst een kruidhoorn en kogel-vorm, en een kegelvormige gedraaide lont aan den linkerduim. Wapenen.

Aan de linkerhand dragen zy een kris, en aan de rechter een koperen tabaks-pyp en een vuurſlag; met de laatste houden zy ook hun ſnaphaan, die in hun land zelfs gemaakt wordt, zynde de loop van inlandsch yzer en 't ſlot van geel uitlandſch koper, re-

delyk wel gewerkt, moetende met een lont aangeſtoken worden.

Manſer van vechten

§. 32. Wanneer zy ten oorlog gaan, hebben zy, boven dien, nog eene halve Piek, doch zy verweeren zich eerst met hunne Snaphaanen: ten dien einde dragen zy eene groote party ſcherpe bamboesjes, drie duimen lang by hun, zy ſchieten op de knie, alleen in een rye, en ſteeken telkens die ſcherpe bamboesjes voor hun, zo dat zy in eene afdeinzing door die bamboesjes, die de vyand eerst uit den grond moet haalen, (alzo hy met de bloote voeten daar over niet kan loopen) gedekt blyven.

§. 33. Dat de Batasſers niet verre in de kunsten en handwerken gevorderd zyn, blykt uit de hier voren beſchreevene doodkist.

Handwerken.

Zy bewerken het fraaie goud, dat op ſommige plaatſen van hun land gegraaven wordt, enkeld om het voor de pracht aan het lyf te hangen, doch het is ligt te begrypen, dat het werk zeer lomp moet zyn, daar het hun aan

aan de noodige gereedſchappen, en alle andere hulpmiddelen ontbreekt.

§. 34. Het Goud en een weinig Thin. Thin zyn de eenigſte metaalen, die hun land voortbrengt, de andere metaalen; als koper en yzer, bekomen zy by inruiling tegens kampher en benzuin, of waar geen kampher en benzuin groeit, tegens goud, vee of aard vruchten; het eenigſte linnen, dat zy maaken is het hier vooren beſchreeven grof lynwaat van vyf *astaas* lang en twee *astaas* breed, waar mede zy hunne heupen, ter bedekking der ſchaamte omwinden.

§. 35. De weinige andere breedere Lynwaat. en fynere Lynwaaten, die zy gebruiken, om op hoogtyden het hoofd te omwinden, worden zy op dezelve wyze als de evengemelde metaalen magtig.

§. 36. Het eenigſte gebruik, dat Yzer. zy van het Yzer maaken, is ter vervaardiging van hunne gereedſchappen, als bylen, hamers, beitels, disſels, parrings of hakmeſſen en om hunne

ploegen en ſchoppen, tot den landbouw, van voren daar mede te beſlaan, mitsgaders om hunne wapenen voor den oorlog en gereedſchappen voor de bergwerken, te bereiden; ſpykers, hengſels, ſloten, en allerlei ander werk, dat men van yzer kan maaken, is hun onbekend; en om dat zy al dit werk niet hebben, noch kunnen maaken, zoo draayen hunne deuren, en vensters alle van achteren met houte punten onder en boven in balken, en beſtaan uit een enkelden breeden plank; de planken van de wanden der huizen, loopen ook aan beide de einden tusſchen twee lysten, die door de ſtutten van de huizen heenen gaan.

Buskruit maaken.

§. 37. Het Kruit dat zy gebruiken wordt ook door hun zelfs vervaardigd, doch op een zeer eenvoudige wyze. Zy neemen den ruwen zwavel, die zy uit den brandenden berg van *Bato Gopit* haalen, en ſtampen denzelven tot die fyn wordt; vervolgens neemen zy, om Salpeter te bekomen, de aarde van onder de oude huizen, die lang bewoond zyn geweest, weg; deeze vermengen zy met den grond van gei-

geiten ſtallen, en doen die in eenen grooten trechter, van bast van boomen gemaakt, van onderen met een fyn roosterwerk van fyn geſpleeten Bamboezen voorzien, waar op de zo even beſchreevene aarde rust; deeze trechter hangt tusſchen vier balken, die aan de einde op vier paalen rusten: onder het vat ſtaat een groote pan, om het water op te vangen, dat zy boven op die aarde gieten; dit gefiltreerde water laaten zy zakken, tot dat het geheel uitgedempt is; wat 'er dan in de pan overblyft is hun Salpeter.

Om nu Buskruit te maaken; neemen zy een gedeelte ſalpeter, en een gedeelte fyn gemaakte houtskoolen, het welk zy met $\frac{1}{3}$ gedeelte van boven gemelden zwavel vermengen, dit alles wel door malkanderen geroerd zynde, wordt in het rystblok wel te zaamen geſtampt, vervolgens fyn gewreeven, gezift, en in de zon gedroogd.

Het is ligt na te gaan, dat Buskruit van zulke ruwe en ongezuiverde ſtoffen gemaakt, op verre na, zoo veel kracht niet kan hebben, als het geen door de Europeërs vervaardigd wordt.

De

De reden, waarom zy de aarde van onder de lang bewoonde huizen neemen, om Salpeter te maaken, is, om dat de Batasſers, wanneer zy wateren moeten, zich de moeite niet geeven, om het huis af te klimmen, maar dat zy het daar, waar zy zich op hunne huizen in dat oogenblik bevinden, door de Lanteeſen of Bamboeſen waar uit de vloeren van hunne huizen gemaakt zyn laaten loopen.

§. 38. Al hun land-bouw beſtaat daar, waar Benzuin (5) groeit, in het voortkweeken van dien boom; en waar die niet meer groeien wil, in hooglandſche en laaglandſche ryst-velden, en in het planten van allerhande andere veld-vruchten.

§. 39.

(5) De Benzuin, ook Lubien Java, of Javaſche Wierook, Menjan in 't Maleids genaamd, valt ook in de westerdeelen van het Jaccatraſche, en is dezelve, die by den Ridder *Linnæus* Laurus Benzuin genoemd wordt, echter met dit onderſcheid dat, daar *Linnæus* derzelver bloemen zonder kelken beſchryft, deeze Bloemen een kelk hebben; ook, past het folium enervum, *Ongeriht* blad niet op onze Benzuin, die dezelve zichtbaar heeft, misſchien heeft *Linnæus* een onvolkome exemplaar gehad.

§. 39. De Kampher-boomen, (6) geeven hun geene moeite tot de voortkweeking, alzo die op de Bergen in het wild groeyen. Zy bewerken het land op dezelfde wyze, als in Europa geſchiedt, namenlyk, zy ploegen en eggen het met Buffels. Hunne Ploegen zyn zeer eenvoudig, en beſtaan uit eenen enkelen balk, aan welks einde een weérhaak, by wyze van eenen langwerpigen ſchop van vooren met Yzer beſlagen, vastgemaakt is; van boven aan dien ſchop is een lange ſteel, om de ploeg te regeeren, doch hunne eggen zyn volkomen van het zelfde fatſoen, als de Europiſche, behalven dat de pennen van hout gemaakt zyn. Kampher.

§. 40.

(6) De Japanſche Kampher Boom waar van op Pondok Gede in de bovenlanden een boom ſtaat, die de Laurus Camphorata van *Linnæus* is, is by *Kempher*, in zyne *Amoenitates* beſchreven en afgebeeld, pag. 770. de Kampher word uit het hout en den wortel, in kleine ſtukjes geſneeden, gekookt, volgens *Kempher* in zyne beſchryving van Japan pag. 81.

De Kampher Boom der westkust, waar uit de Inlander zonder moeite de Kampher haalt door inſnydinge, is van een geheel ander geſlacht, het blad is geheel ongeribt en de bloemen zyn zonder kelk, doch het eenige exemplaar my door den Heer SIBERG in 1778. bezorgd, was onvolkomen om het te beoordeelen en zedert heeft die Heer, niet tegenſtaande alle aangewende moeite, 'er geen kunnen krygen.

Tydrekening. §. 40. De Batasfers weeten van geene andere tydrekening, als dat zy hunne Jaaren, in twaalf maanden verdeelen, waar van een ieder dertig dagen heeft, en genaamd zyn Paha sada, Paha doea, Paha tolo, Paha opat, Paha lima, Paha onom, Paha pitoe, Paha wado, Paha sia, Paha sepoelo, Paha eie, en Paha hoerong. Paha betekend een Maand, en de byvoegzelen betekenen een, twee, drie, enz. Op den eersten dag van Paha sada, vieren zy hun Nieuwjaar met groote tractementen, en gelukwenschingen. Het geluk dat zy malkanderen toewenschen komt altyd hier op uit, dat de vruchten van hun land, in het nieuwejaar wel mogen uitvallen, en de oogst overvloedig zyn; doch zy leeven uit het eene Jaar in het andere, zonder hunne Jaaren, van eene zekere tydstip af te teilen, gelyk alle beschaafde Volkeren doen. Hun aanstaande Nieuwejaar valt in onze maand April, doch dit gaat niet vast, om dat zy alle jaaren vyf dagen minder, als wy hebben.

Van den Sterren-hemel hebben zy geene de minste kennis, ja zelfs niet

eens

eens van (7) den loop der Zon en Maan.

IV.

De Stranden ten Zuiden *Atchin.*

§. 41. Deeze Stranden tot Indrapoura toe, zyn door de Koningen van Atchin of Atchie ten ondergebragt, en vervolgens onder de beſcherming der Nederlandſche Compagnie gekomen: de voornaame Negeryen zullen wy alleen opnoemen als

Sinkol aan eene breede Rivier in 1672. met de Compagnie in verbond getreeden. Sinkol.

Agt mylen zuidelyker ligt Baros, de Hoofd-Negery van het Koningryk van dien naam, alwaar de Maatſchappy haare noordelykſte Factory gehad heeft en Baros.

(7) In den Tegenwoordigen Staat van alle Volkeren a. d. p. 3. 1. door *Salmon*, ſtaat de „ Batasſers „ worden als Menſchen eeters afgeſchilderd en men „ behoeft geen bericht van hunne zeden te verwachten, zoolang men ze niet kan genaken." Dit is wat te voorbaarig gezegd.

en die in 't jaar 1732. na dat de oude door eene zwaare afwatering van de Rivier vernield was, op nieuws van ſteen gebouwd, en weerbaar genoeg tegen den Inlander is gemaakt.

Behalven de Hoofd-Negery, die een half uur van ſtrand ligt, vindt men twee uuren bovenwaards, nog agt andere gehuchten, welker Inwooners de benzuin en kampher van afkomende berglieden opkoopen, en te Baros ter markt brengen.

Baros wordt geregeerd door eenen *Radja* of Koning, eenen *Bandahara* of Ryksbeſtierder en agt *Pongoeloe* of Ryksraaden. De *Radja* wordt by beurten uit de familien van *Douloe* en *D' Jlheer* genomen, en wanneer een van de eerstgemelden Radja is, bedient iemand van de tweede Familie het ampt van Bandahara.

Hun gebied ſtrekte zich bevoorens wel tot voorby Natter uit; maar de Regenten dier landſtreeken hebben dit Jok van tyd tot tyd weeten af te ſchudden, 't geen die van Baros, om hun-

ne machteloosheid, met goede oogen moesten aanzien.

De Koning en verdere Regenten begaven zich reeds in 1668. onder de Nederlandsche Maatschappy, 't zedert welken tyd het Tractaat veele reizen vernieuwd is, en noch onlangs met den aanvang van 't jaar 1756. In den jaare 1775. heeft de Nederlandsche Compagnie Baros, om de ongezondheid, verlaaten.

Surkamp ligt drie en Korlang noch drie mylen zuidlyker. Deeze Negeryen hebben beiden in 1755. hun voorige verdragmet de Maatschappy bevestigd. Surkamp. Korlang.

§. 41. Drie mylen zuidelyker ligt Tapanoely aan eene zeer gerieffelyke en veilige Baai; de Engelschen hebben 'er 't zedert eenigen tyd, op een Eilandje voor de Baai gelegen, eene bezetting gelegd, tot het dryven van den Kampher-handel, die hier zeer groot is. Tapanoely aan de Engelsche.

In den jaare 1760. hebben de Franschen, onder den Graaf D' ESTAING;

dit Comptoirtje verwoest, doch het zelve is naderhand weder opgebouwd.

Verſcheidene Strand-Negeryen.

§. 42. *Siboelang* twee mylen zuidelyker en *Badieri*, noch twee mylen laager, verdienen geene beſchryving om derzelver geringheid.

Pinang Soree, twee mylen zuidelyker, heeft eene bevaarbaare rivier, die goede Kampher, doch geen Benzuin geeft.

De Negeryen van *Batang Taroe*, *Batoe Mondoe*, *Sinkoang*, *Taboejong* en *Koenkoen* hebben niets byzonders. Tot achter deeze Strand-Negeryen ſtrekt zich het Koningryk der Batasſers uit.

Nattar of Nattal aan d' Engelſchen.

§. 43. Natter of Nattal geeft zeer zuiver Goud, 't geen deeze plaats van veel gewigt maakt, de Regenten hebben zich noch ten overvloede, in den jaare 1693, by een plegtig Tractaat aan de Nederlandſche Compagnie verbonden: maar het was, en bleef, ten allen tyde, een ſchuilplaats van Smokkelaars. 't Zedert 1751. hebben de Engelſchen'er eene Reſidentie opgericht, die 'er het Goud inzamelt, ſtaande zo wel als *Tapanoely* onder het Gouvernement van *Bancahoelo*.

§. 44.

§. 44. *Battahan*, twee mylen van *Natter*, levert ook Goud, 't welk door de Berglieden naar laatstgemelde plaats, of naar d' *Ajerbangis*, zo als zy best hun gerief meenen te vinden, te koop gebragt wordt. De twee Regenten van Battahan hebben zich in 1693. aan ons verbonden. Battahan.

§. 45. Ajerbangis, eenige uuren zuidelyker geleegen, heeft eene goede ligging voor Scheepen, en eene wyde vaarbaare Rivier, 't geene deeze plaats, schoon de eigentlyke bewooners zich sterk met den Akkerbouw geneeren, tot eene goede markt voor de berg-bewooners maakt, die 'er hun Goud en Kampher te koop brengen. Ajerbangis.

De Inwooners, die door een Hoofd-Regent, en drie mindere Hoofden geregeerd worden, staan, 't zedert het jaar 1693. onder ons gebied, en hebben zich doorgaans als getrouwe Onderdaanen gedragen, gelyk het oude Verbond ook noch in 1755. vernieuwd is.

Sikarbouw heeft twee Regenten, en is in 't jaar 1693. in Verbond getreeden. Sikarbouw.

Sikilang. *Sikilang*, dat niet verre van Zee ligt, en vyf andere Negoryen, die een dag reizens verder liggen, worden door een *Radja* en vyf *Pongoeloes* beſtierd. Van hier tot *Ajerbangis* waren voorheenen veele Peper-tuinen, welker vruchten in den ſchoot der Maatſchappye kwamen, maar 't zedert zyn zy in het verval geraakt; de Inwooners hebben zich op andere dingen beginnen toe te leggen, of hun Peper by de Sluikers van Atsjien of elders weeten aan den man te helpen.

Pasſaman. §. 46. *Pasſaman* eene Landſtreek, door vier rivieren beſproeid, ligt vlak onder de even-nagt lyn, en wordt in twee Regentſchappen verdeeld, in het eerſte hebben een Radja en veertien Pongoloes het gebied, over vyftien Negoryen die aan de rivieren *Moara Pasſaman*, *Loeboo*, *Poeding*, en *Tanjong Moara* liggen; en de vyftien Negoryen, die aan de *Moara Patapangang* zyn, hebben haar eigen *Radja*, onder den naam van *Soetang diekinali* bekend, en veertien *Pongoeloes*. Achter *Sikilang* en *Pasſaman* ſtrekt het Goud-

Goudryk (8) Gebergte van de *Rauwers*.

§. 47. Vyf mylen van *Pasſaman* volgt Tikoe, hebbende aan eene bekwaame rivier eene Hoofd-Negory en negen andere Dorpen, onder het gezag van twee hoofd Regenten en vyf minderen, die mede gezag voeren over een hoofd en zeven mindere Regenten van *Mangoppo*, in welke landſtreek vyf Goudmynen zyn, en waar omtrend men ook de ſapoeloe Kottas, of de tien Steden vindt, zynde zoo veelen met elkanderen verbondene gemeenſchappen. Tikoe.

§. 48. *Gasſang* eene Negery ander half myl van *Tikoe* geleegen, heeft niets merkwaardigs, en wordt door drie Regenten beſtierd. Gasſang.

Soengie Liemoe of *Tanna Mirra*, om de roode klei, waar uit de grond beſtaat, is een zeer vruchtbaare landſtreek,

(8) Het Goud wordt aldaar aan de kanten der Rivier in ſtukken gevonden, zomtyds een Onze zwaar en van 2. Caraat gehalte, en is het beſte van de geheele Weſtkust.

streek, bevattende de twaalf Negeryen onder den naam van *doeablas Kottas* bekend, die door drie hoofd en twaalf mindere Regenten bestierd worden, en zich op nieuws in 1755. met ons verbonden hebben. Deeze streek begint een paar mylen bezuiden Gasfang en pas een half myl verder ontmoet men de rivier van *Narras*.

V.

Nederlandsche Bezittingen.

§. 49. Een halve myl Zuidelyker komt men aan de Bezittingen der Nederlandsche Compagnie op

Priaman. *Priaman*, eene Negery even boven den mond van de rivier van dien naam gelegen, en waar onder veertien andere behooren, die door twee hoofd-Regenten en tien mindere, geregeerd worden. Al van den jaare 1664. zyn die van *Priaman* met ons in Bondgenootschap geweest; maar hebben ook van tyd tot tyd blyken van hunnen wispeltuurigen aart gegeeven. Wy hebben 'er meer dan eens een Logie gehad, en ook weêr opgebroken.

In

In het jaar 1702. hadden zy zelfs de ſtoutheid van die in den brand te ſteeken, maar de ſchans Vreedenburg, die 'er in 't jaar 1712. gelegd is en door eenen Vaendrig gecommandeerd wordt, heeft 't zedert tot hunne beteugeling gediend.

In 1755. zyn de oude verbonden ook met *Priaman* vernieuwd, en zo mede met de toejoe Kottas, zynde zeven Dorpen, eenen halven dag reizens Landwaarts in gelegen, die door een hoofd en zeven *Pongoeloes* geregeerd worden.

§. 50. *Sounour*, een Regentſchap, waar in vyf gehuchten zyn, die door een Hoofd en vyf mindere Regenten geregeerd worden, ligt ander halve myl van *Priaman*, en een myl verder ontmoeten wy Sounour.

Oelakkan, waar in ook een Hoofd en vier mindere Negeryen geteld worden; de Hoofd Regent heeft tien Pongoeloes onder zich. Al van 't jaar 1666. af, ſtaan zy met ons in een verbond, 't welke zy echter, gelyk de meesten, Oelakkan.

meer dan eens verbroken hebben, zynde het in 1755. vernieuwd. Onder het hooger Bestier van *Oelakkan* regeeren twee Pongoeloes de Negery.

Tapakit. *Tapakit*, welke drie vierde myl verder ligt, en weinig landwaards in ontmoet men de beneden Salappan Cottas en de beneden Sambilang Cottas, twee streeken, van agt en negen Negeryen, die al 't zedert 1666. met ons verbonden zyn, en onderscheiden moeten worden van de boven Salappan Cottas en boven Sambilang Cottas, welke dieper het land in liggen, en in geen Bondgenootschap met ons zyn. Drie vierde myl van Tapakit ligt *Tellau boenga*, eene Negery, die in 1712. door onze Wapenen verwoest is, en thans uit weinig huizen bestaat, gelyk ook

Hannay. *Hannay*, anderhalf uur verder, mede eene armoedige plaats die door een Pongoeloe bestierd wordt. In 't jaar 1667. hebben wy 'er echter voor weinig tyds eene Faktory gehad.

Kotta. Tenga. §. 51. *Kotta Tenga*, komt meer dan eens in de Historie van de Westkust voor;

voor, en is al 't zedert 1665. onder de beſcherming der Maatſchappy aangenoomen, hoewel het 'er meer dan eens van geweeken zy. De tien Regenten hebben toezigt over eene Hoofd-Negery, en zes mindere, zynde de oude Verbonden noch onlangs in 1755. met hun vernieuwd.

Oedjonkarrang een myl benoorden *Padang*, heeft niets aanmerkelyks en wordt door zes Regenten beſtierd; maar

§. 52. *Padang*, de Hoofdplaats van de Nederlandſche bezittingen en van onzen Commandeur, is, van den beginne onzer Vesting langs de Westkust, de ſtandvastigſte van alle onze Bondgenooten geweest, ook worden om die rede, de Regenten die uit een *Panglima* of Stadhouder van den Keizer van Maningcabo, welke door de Compagnie als beſchermheer bevestigd wordt, en uit een Bandahara of Ryksbeſtierder, benevens elf Pongoeloes of Raaden beſtaan, met eenig onderſcheid boven de andere Hoofden behandeld. Zy genieten ook eenige Padang.

rechten van den in-en-uitvoer, en zelfs betaald de Maatschappy van ieder Thail Gouds, dat 'er voor lywaaten geruild wordt een vierde, en van een Bhaar uitgevoerde Peper drie vierde Ryksdaalder.

Onze Vesting is beknopt, ligt een vierde myl van Zee, aan de Rivier, die voor kleine vaartuigen vaarbaar is, en een half uur hooger komt men aan de Inlandsche Negery, die zeer volkryk is, door dien de Regenten en Afgezanten van Maningcabo daar woonen.

De Inwooners zyn laf hartig en daar is weinig staat op te maaken, hunne eenigste kunst is het gouddraat-werk, 't geen zy byzonder fraai maaken en waar in zy zo wel gesleepen zyn, dat zy zelfs de goud-ertz namaaken en vervalschen; van ruwe Chinasche zyde en ook van cattoen maaken zy de kleedjes, die zy met den wortel van den *Bancoedoe-boom* en citroen-sap rood verwen. *Padang* is gezond, 't zedert eenige jaaren, 't geen toegeschreeven wordt aan de menigvuldige Aardbeevingen en regens.

Al in den jaare 1660. hadden wy hier een Comptoir maar het duurde tot 1669. eer de Padangers het Atsjienſche juk afſchudden, en zich onder de Nederlandſche heerſchappy begaven. Vyf jaaren daar na is het ons Hoofdcomptoir geworden, en ook tot heden gebleeven.

§. 53. *Pauw* eene Binnelandſche ſtreek, vier mylen Noordwaarts van Padang gelegen, en 't geene ons van tyd tot tyd zo veel ſpels gegeeven heeft, bevat tien Negeryen, die onder veertien *Pongoeloes* ſtaan, en in 1755. onze heerſchappy by een nieuw verbond erkend hebben. Pauw.

§. 54. Door hun Land moeten de Kooplieden van de *Tigablas Cottas*, die een dag reizens van *Padang* beginnen, daar een groot Binnelandsch meir *Dano* genaamd, gevonden wordt en die zich Zuidwaards tot achter Sillida uitſtrekken, en noodwendig naar Padang hun Goud af brengen. (9) Tigablas Cottas.

Dee-

(9) De voornaamſte mynen in *Tigablas Cottas* zyn die van *Sungipago*, *Songiaboe*, en die van *Sipaijong* gelegen

Deeze *Tigablas Cottas*, welken in 1714. een verdrag van Bondgenootſchap met ons aangegaan hebben, 't geen in 1727. vernieuwd is, beſtaan uit

---

legen drie dagen gaans oostwaards van *Padang* in het gebergte van *Tigablas Cottas*, a waar men by het opſpeuren van Goud het volgende in acht neemt, zoo als in het byzonder by een aldaar jongst geopende Myn geſchied is.

Voor eerst wordt in eene roode klei-grond, met veele klippen en witte Ertz-ſteenen bedekt, een vadem diep gegraaven, wanneer men een witte klei-grond ontmoet ter dikte van twee vadems, deeze door gegraaven zynde ontwaart men een ſwarte zand-grond by 't graaven; een vadem diep, en daar op onmiddelyk een geele harde ſteen-grond, van boven van den Berg na voorenſtaande omſchryving en de diepte van vyf vadem, en deeze ſteenachtige grond aangemerkt wôrdende als de hoofd-ader van eene te verwachtene ryke Goud-myn, ſpoort den arbeider by ontdekking aan om met het werk voort te vaaren, en noch vyf vadem; ofte de gewoonlyke dikte van dien geelen ſteengrond, door te graaven; waar na men een blauwen ſteenachtigen grond beſpeurt, hebbende de dikte van een vadem: deeze almede zynde doorgegraaven zoo bevindt men de Goud-ader, dus die na het hier boven aangetekende gegraaven wordt op de diepte van 11. vadems, en waar uit het zuivere Goud van 21 a 22. Caraat gehaald wordt; onder het graaven wordt de aarde geduurig met water begooten.

In een goed jaar geeven de Tigablas Cottas omtrent 3000. Thail - zynde 6. Thail een Mark, dus omtrent 500. Mark Goud, van 't gehalte van 19. tot 22. Caraat.

uit dertien Negeryen, (10) die met elkander wel verbonden zyn, doch ieder op zich zelfs geregeerd worden door eigene Regenten, die dikwils onder malkanderen overhoop liggen, en hun geschil met de wapenen beslechten.

De Goud-mynen, hier te vinden, leveren redelyk zuiver Metaal, waar voor de Maatschappy by vreedzaame tyden een goed deel haarer lywaaten te Padang veruild.

§. 55. Oostwaards van de Tigablas Cottas ligt het eertyds zoo beroemde Keizerryk van *Manincabo*, welks Vorst zich zulke hoogdraavende eernaamen aanmaatigde, dat men 'er van walgen moest, doch 't zedert het jaar 1780. is dit Ryk, door onëenigheid onder de opvolgers van den toen gestorvenen Keizer *Alpha*; in drieën gedeeld, te weeten *Songitrap*, *Soeroeasfa* en *Pagger Oejong*. *Songitrap* grenst aan de *Tigablas Cottas*, maar *Soeroeasfa*, heeft de eigenlyk genaamde plaats *Manincabo* onder zyne verdeeling gekreegen, en Manincabo.

(10) Men rekent deeze dertien Negeryen op 7750. Huisgezinnen, 't geen op 5. Perzoonen ieder, 38750. menschen uitmaakt.

en wil zich daarom noch wel als Opperheerscher van alle de Stranden, gelyk de Keizers van Maningcabo bevoorens gezegd worden geweest te zyn, aangemerkt hebben; zendende noch dikwils zyne gezanten met trotze brieven naar Padang, daar zy dan met een klein geschenk, te vrede gesteld worden, om den Inlander, die in 't huis van Maningcabo eene hooge priesterlyke Heiligheid erkend, (11) te vergenoegen.

Bongus. §. 56. Twee mylen ten zuiden van Padang komt men aan de baai *Bongus*, welker bewooners zich met den landbouw en vischvangst generen, brengende hunne waaren naar Padang. Hunne Regenten zyn eenige *Pongoeloes*, die bevoorens van de Padangsche Hoofden af hingen, doch 't zedert het jaar 1705. onder de Maatschappy gesteld zyn.

Troessang. §. 57. *Troessang*, de naast daar op volgende plaats, is eene streek van tien

(11) De Rivier van *Andragiry* heeft zyn oorspronk in het *Maninсaboscbe* en loops oostwaarps langs deze Rivier komen veele volkeren van de oostkant door het Maninсaboсche om op Padang te handelen.

tien Negeryen, die door een Komingsken met eenige Pongoeloes beſtierd worden. Dit Land is in 't jaar 1682. door opdragt aan de Maatſchappy eigen geworden, en wy wierpen 'er toen ook een Pagger op, welke echter om 't weinig nut, twaalf jaaren daar na verlaaten werdt. De Tractaaten met *Troesſang* zyn in 1715. vernieuwd zo wel als met *Bajang* dat vyftien Dorpen heeft.

§. 58. Lompo, een Landſchapje in 't gebergte, en meest door Landbouwers bewoond, wordt door vier eigen *Pongoeloes*, onder het Nederlandſche oppergezag beſtierd, hoewel die van *Bajang* en *Sillida* beiden 'er eisch op gemaakt hebben. Lompo.

Poelut-Poelut, rondſom in 't gebergte gelegen, heeft mede zyn eigen *Radja*, vier *Pongoeloes* en drie mindere Regenten.

§. 59. *Sillida*, vier mylen van Bajang, heeft een *Panglima* en agt *Pongoeloes*, en is 't zedert 1667. een eigendom van de Maatſchappy; wordende Sillida.

dende toen de Landstreek van de rivier van Lompo ten noorden, tot *Pynan* om de zuid, benevens het Eiland *Chinko*, aan haar afgestaan, welke afstand in Ao. 1681. en onlangs in 1755. vernieuwd is. De kleine sterkte, die 'er in 1674. gelegd werdt, is in't jaar 1703. weder verlaaten. Twee mylen benoorden Sillida ligt de beruchte *Tambang* of Goudmyn, welker bearbeiding aan de Maatschapye zoo duur is te staan gekomen.

De *Pynan*, een baai tegen over het Eiland *Chinko*, is in 1681. t'zaamen met dit Eiland door den Hoofd Regent aan ons opgedragen, en wordt door vier Regenten, welkers Hoofd den eernaam van *Radja Karbouw* voert, bestierd.

Poelochinco. §. 60. *Poelochinco*, vlak over de *Pynan*, en pas een vierde myl van de wal gelegen, is een door de Natuur versterkt Eilandje; rondom klippig; het heeft aan de oost-zyde een goede Reede, en in 't midden een rotzig Bergje, waar boven eene beknopte sterkte, en beneden eene gepallisadeerde Logie ligt.

Hier

Hier is de gemeene Koopplaats van 't zuider gedeelte der westkust, wordende voornaamlyk bezogt door de handelaars van *Songi Pagoe.*

§. 61. Drie mylen bezuiden de *Pynan* beginnen de *Sapoeloe-boá bandhars*, of zoogenaamde tien handelplaatzen, die in 1680. by de opdragt door de gezamentlyke Regenten van de Landen van *Sablatkattaoen* tot *Ajerbangis* ons eigen zyn geworden; en genaamd *Batang Kapas, Tello, Taraka, Siranti, Priamanpara, Kambang Sakitan, Palangit, Songie Toemoe* en *Pongasſan.* Sapoelo Boá Bandhars.

De Regenten van deeze tien handelplaatzen worden alleen door den Commandeur en Raad te Padang verkooren uit zekere vier geſlachten van

§. 62. *Songipagoe*, eene bergachtige Landſtreek, die zich achter of beoosten de tien handelplaatzen, en *Ajerhadja* uitſtrekt, en zeer goudryk is. Songipagoe.

De Inwooners dryven hunnen handel op *Poelo Chinco* of te *Ajerhadja*, en worden door een Groot Vorst en

vier mindere Vorsten geregeerd. Om hunnen invloed op den handel, en ter oorzaake men de Regenten van de *Sapoelo-boá bandhars* als gezegt is, uit *Songi Pagoneesche Geslachten* kiest, worden zy altyd met eenige beleeftheid aangezogt. Aan het gebergte van *Songi Pagoe* grenst dat van *Korinti*, welker bewooners mede hunwerk maaken van het goudgraaven, en daar mede hun geryf te *Ajerhadja* zoeken.

Ajerhadja. §. 63. *Ajerhadja* anderhalf uur van *Pongasfan*, was eertyds een gedeelte van het rykvan *Indrapoura*, doch maakt 't zederd 1682. een afzonderlyk regentschap uit, 't welk door een *Radja* en agt *Pongoeloes* bestierd wordt. Wy plaatsten 'er, in Ao. 1685, eenige Soldaaten, 't zedert is 'er in 1711. een Resident gelegd, die 'er tot heden toe zyn verblyf houdt; drie mylen van Ajerhadja komt men aan de rievier van

Indrapoura. *Indrapoura*, eertyds een der beroemdste ryken van de westkust, dat zich tot aan *Kattaoen* zuidwaards uitstrekt, en eene menigte Peper uitleverde: doch 't zedert den indrang der

En-

Engelſchen hebben zich de zuidelyke plaatſen daar van afgeſcheurd, en hier door, en door geduurige Oorlogen is de peper-planting verachterd, het land van inwooners ontbloot, en de overgeblevene in eenen armoedigen ſtaat gebragt. De berg volkeren worden hier *Corentes* genaamd; zy worden geregeerd door eenen *Sulthan* en twintig *Mantris*, die zich in 1755. op 't krachtigſte aan ons verbonden hebben, hoewel zy reeds eene Eeuw geleeden met ons in 't verbond getreeden zyn, en in 't jaar 1680. hun ganſche land dat noch onder de Reſidentie van *Ajerhadja* ſtaat, aan de Maatſchappye opdroegen.

VI.

Bezittingen der Engelſchen.

§. 64. *Majutta* tien mylen van *Indrapoura*, wordt door agtien *Mantris* beſtierd, die zich in 't geheel niet meer aan den *Sulthan* van *Indrapoura* bekreunen. Majutta.

De Engelſchen hebben hier geene Logie, doch de Inlanders brengen hunne waaren by hen te koop.

Mokko-Mokko.

§. 65. Op *Mokko-Mokko*, twee en een halve myl zuidelyker gelegen, wierpen zy in 1717. eene vastigheid op, en daar door trokken zy naar zich, de peper van de *Lima Kottas*, zynde vyf Negeryen, die Landwaards in van *Majutta* gelegen zyn, en van alle daar omtrent liggende ſtreeken, alwaar zy ook een voordeeligen handel met Lywaaten dryven.

Andere Negeryen.

§. 66. *Ajer-dikit*, *Bantal*, *Traman*, *Ratta*, *Ipoe*, *Sablat*, *Kattaoen* en *Oerei* zyn plaatzen, die oudstyds mede tot het ryk van *Indrapoura*, en dus onder het gebied der Maatſchappye behoorden: doch de Engelſchen hebben de ryke Peper-Oogsten weeten tot zich te trekken, en zelfs ſterktens te *Ipoe*, *Kattaoen* en *Lajo* opgericht.

Banca-hoelo.

Hier op volgt *Bancahoelo*, hunne hoofdplaats, en zuidwaards ligt in dit

Sillebar.

diſtrict de hooge berg van *Sillebar*. Ook hebben zy de posten van *Salloe-*

ma

na of Sacati dat vyf dagen reizens van Bancahoeloe, en even zo verre van *Manna* en *Croë* ligt, welk laatſte de ſcheiding is by de *Lampongs*. Croë.

§. 67. De Heer Edward Coles laatſt Gouverneur van Bencole, in drie memoriën aan zyne principaalen den Staat van Bancahoelo beſchryvende, zal ik denzelven in de meeſte zaaken volgen, en alleen hier aanmerken, dat de Engelſchen in het jaar 1685. reeds op Bancahoelo zyn gezeten geweest: vervolgens in 1719. door den Inlander verjaagd. (12) door de Franſchen in Bancahoelo in 1760. ingenomen, echter hebben zy zich 't zedert dien tyd zoo verre weder herſteld, dat zy behalven de zo evengenoemde kostbaare Peper plaatzen, van *Tapaoely* ſchoone Kampher en van *Natter* of *Nattal* fraai goud krygen, 't geen een Schip van de Oost-Indiſche Compagnie, het *Store Schip* genaamd, dat Batavia gemeenlyk aandoet, en één à twee Scheepen van Bengale en Madras komen afhaalen. Engelſchen op Bancahoelo vroeg gezeten.

(12) Zie Tegenw. Staat 2. d. p. 219.

Marlbourg. §. 68. Het Fort is *Marlbourg* genaamd, en wordt door den Heer Coles geheel onweerbaar beſchreeven, en de lasten van het zelve zoo zwaar geſteld, dat zy de winsten ruim opweegen, als hebbende

In 1775. bedraagen voor

1000. Slaaven, - -	Sp: Rea^{n}.	4465.
Hospitaal. - - - -	—	5505.
Reparatien. - - - -	—	28816.
Onkosten van Koopmanſchappen. - -	—	27274.
Nattal en Tapanoely.	—	23684.
Lasten	Sp: Rea^{n}.	89744.

In 1775. Winsten berekent

op de Peper:	Sp: Rea^{n}.	5852.
— Tollen. - -	—	3736.
— Nattal en Tapanoely.-	—	2520.
		12108.

Dus de Lasten meer Sp: Rea^{n}. 77636.

Eiland Rat. §. 69. Het Eiland *Rat*, in de Baai gelegen, zoude eene goede Ankerplaats zyn, indien men 'er een hoofd maakte, doch dat is tot heden verwaarloosd.

§. 70.

§. 70. Tot heden heeft men 'er geen Justitieel Collegie opgericht, waar over ook veele klagten zyn. Geen Justitieel Collegie.

§. 71. Het Geld, dat 'er gangbaar is, beſtaat meest in kleine ſilveren ſtukjes op Cormandel gemunt, van een Dubbeltje tot een Ropy, ſpotgewyze *Rigo Rigo*, 't geen Koraalen betekend genaamd, doch de laatſte zyn 'er zeldzaam. Zy betaalen elkander met Papieren-geld, dat omtrent twaalf percento verliest. Munt.

§. 72. De Heer COLES beklaagt zich zeer over de ſlechte behandeling der Reſidenten, voornamentlyk van *Croë*, die den Inlander de Engelſchen doet ſchuwen, haalende daar het volgende van aan; op Croë betaaldt de Engelſche Compagnie 10. Rds. voor een Bhár Peper, en heeft omtrent 5000. Rds. onkosten van de Reſidentie. Klagten over de Reſidenten.

Doch de Reſident betaaldt den Inlander meest in goed en berekent

32. ℔ Zout Een Sps. Reaal.
Een Kranjang Tobak 15. dito.
Een javaas Kleedje. 2. dito.

En door de behandeling is de Peperleverantie van 320. Ton van 2000. ℔ of 6'40'000, op 100. Ton of 2'00'000 ℔ gekomen.

Daar en tegen zegt hy, betaalen de Nederlanders 15. Spaanse Reaalen voor de Bhár Peper aan den Koning van Bantam.

De Planter krygt agt Spaanse Reaalen de Bhár; doch hy koopt
320 ℔ Zout voor een Sps. Reaal.
Een Cranjang Tobak 5. dito.
Een Kleedje - - - ½. ——

Inwooners. §. 73. Het Land in deeze bezittingen is niet zeer vruchtbaar, en de Kust klippig, de Bergvolkeren, die het bewoonen *Baly Boegies* of overberg Volkeren genaamd, zyn sterk en onvernuftig, houdende zich meest op met Peper-planten, terwyl de Kust meest door Maleiers wordt bewoond.

Pepertuinen. §. 74. Wanneer zy een Peper-tuin aanleggen, kappen zy een Bosch om, planten 'er Ryst en tusschen dezelve steeken zy stekken van den Doornboom *Batang dado*, daar de Peper langs oploopt 15 à 16. voeten hoog.

De

De afzetzels der Peper-ranken bloeien binnen de twee jaaren en draagen tot twintig jaar, men rekent die dragt zeer ongelyk.

1000. Boomen geeven zomtyds 5000. doch in slechte jaaren maar 500. ponden.

In 1776. heeft het ganssche gebied 1070. Ton gegeeven of 21'40000. ponden.

§. 75. 't Zedert eenige jaaren zyn 'er veelen Chineezen, die 'er ook Zuiker Plantagien, en Araksbranderyen hebben. Chineezen.

§. 76. De Zuiker is slechter als de derde zoort Javasche; men kan dezelve niet herkooken en witter maaken, als dezelve een Maand in de Canasser is, wordt zy stroopig, 't geen grootendeels moet toegeschreeven worden aan de roode klei, daar die Zuiker ingeteeldt is. De Zuiker.

§. 77. De Arak is flauw, en heeft dien aangenaamen smaak van de Bataviasche niet, en verliest by na de helft by de proeve. Arak.

Handel. §. 78. Met deeze twee slechte waaren dryven zy echter noch handel; doch men zegt dat hunne meeste winsten bestaan, in 't verwisselen van hun papieren Geld, de Heer COLES rekent het dus uit.

100. Spaanse Reaalen is op Batavia 140. Rds. of 6720 stuivers of 248 Ropyen à 27 stuivers. En deeze te rug brengende naar Bancahoelo doen tegens 2 Ropyen de Spaansche Reaal 124 Spaansche Reaalen: dus kan men in twee Maanden 24. percento winnen.

VII.

Eilanden.

Nias. §. 79. Op eenigen afstand van Sumatra liggen verscheidene Eilanden, onder dewelken *Nias* de grootste is. Het zelve is vruchtbaar en volkryk, en ligt 12. mylen buiten de wal, by *Sinkol*, waar op meer dan vyftig Negeryen geteld worden, welker Regenten geduurig overhoop liggende, het land zelden buiten Oorlog laaten, verkoopende hunne Gevangenen, of lie-

ver

ver geroofde Landsgenooten als Slaaven aan den Handelaars die ten dien einde dit Eiland bevaaren. In 1669. hebben wy reeds met de Hoofden van 33. Negeryen een Verbond gesloten, 't welk in 1693. niet alleen bekrachtigd, maar ook door de bykoming van de overige Negeryen vergroot is, en deeze Tractaaten zyn in 1755. op het plegtigste vernieuwd.

De Niasfers zyn zeer wit van vel, 't geen met schubben bezet is, en zy hebben lange Ooren; wanneer dezelven als Slaaven verkogt worden, worden de Ooren gesneeden, en men bedient zich van bytende middelen om de ruwheid van hun vel te doen verliezen, waarom zy blank en glad worden, doch altyd eene vieze reuk houden.

§. 80. Het Eiland *Mantaon* op de hoogte van *Pasfaman* en Mantaon.

§. 81. Het Eiland *Goedfortuin* op de hoogte van *Priaman* hebben niets merkwaardigs. Goedfortuin.

§. 82.

Nasfauw. §. 82. Tegen over den hoek van *Indrapoura* liggen de Nasfauſche eilanden, twee in getal, welkers Inwooners *Bancahoeloe* met *Clappers* en *Sagoe* voorzien.

Engano. §. 83. *Engano* is zuidelyker gelegen en noch weinig bekend. In 't jaar 1770. hebben de Engelſchen van Bancoelen het zelve doen opneemen door een Barcq, Chialoup en Pantjalling, te zaamen behoorlyk gemonteerd, en bemand met Circa 80. koppen, werpende het Anker omtrend een halve myl van het Eiland tusſchen den vasten wal van Sumatra en het Eiland, op een fynen zandgrond, vermengt met graauwe aarde, aldaar zynde aangekomen vonden zy den Inlander onhandelbaar, en wierden teffens, by de eerste voet aan Land zetting verjaagt, door circa 200. koppen, die een onverſtaanbaare Taal ſpraaken en gewapend waren met *Toembaks* van hout, met een punt van doornen van vis: zy zyn middelmatig van postuur, hebbende lange hairen die zy rondsom een weinig affnyden en in den midden laaten groeien, en in elkander draaien;

zy

zy beroofden die geenen, welken zy konden achterhaalen van alles, ſcheurden de Kleederen aan ſtukken, die zy onder elkanderen verdeelden, hebbende by die gelegenheid de Capitain van de Barcq zyn Zyd-geweer verlooren. Na drie dagen vertoefd te hebben, vonden zy zich genoodzaakt te vertrekken, zoo om dat 'er geen drinkwater was te bekomen, als om dat men het onmogelyk vondt, met de Inwooners iets uit te richten, terwyl daar by kwam het gevaar, dat men liep door de N: W: winden, die ſterk waaiden op 't midden van 't Eiland daar zy geankerd lagen. (13)

Dien derden dag vertrekkende, vonden zy 6 Man op een der reeven, bezig zynde met viſſen, en die zy meede namen, waar van twee des nachts wegliepen, en de overige vier, beſtaande in 2 Mans en 2 Vrouwen, ſtierven, kort na hunne komste tot

Ban-

(13) In de algemeene Nederlandſche Letteroefeningen eerste deel Mengelwerk pag. 267 en 363. vindt men eene Beſchryving van *Sumatra* en *Engano*, daar gezegt wordt dat 'er aan de Zuid-Oost-kant een goede Haven is. Men hoopt binnen kort dit met meer zekerheid te kunnen zeggen.

Bancahoelo, dewyl zy zich niet konden gewennen aan Ryst, en ander voedzel, dan een zeker kroost op de klippen groeiënde, en 't welk tot hunne dagelykſche onderhoud nevens den aldaar gevangen wordenden visch dient.

De dragt van de Vrouwen beſtaat in een zoort van Zeegewas, om haar ſchaamelheid geſlagen, en de Mannen gaan geheel naakt.

De Vrucht-geevende Boomen, als Clappers, Pieſang &c. zyn 'er niet ontdekt, en al wat het Land voor 't oog ten voorſchyn bragt, beſtont in bosſchagies van wilde boomen.

Krakatouw en Slebezee.

§. 84. Als men langs den vlakken hoek, ſtraat Zunda inkomt, vindt men, onder de wal van Lampong, noch twee hooge Eilanden *Krakatouw* en *Slebezee*, waar onder de Scheepen op 50. à 60. vaêmen wel eens ten anker komen, zynde echter alleen zandbergen onvruchtbaar en onbewoond.

VIII.

De Lampongs.

§. 85. Oostwaards van de bezittingen der Engelschen komen de Lampongs, in eigendom toebehoorende aan de Nederlandsche Oostindische Compagnie; doch den 1. September 1777. in leen gegeeven aan den tegenwoordigen Koning van *Bantam*, *Sirè Sulthan Aboel Mafacheer Mahomed Alie Oesien.*

§. 86. Het Land is voornaamlyk bewoond langs de volgende Rivieren, die zich zelve in deeze orde van 't Westen naar 't Oosten volgen:

Lampong Samanca.
dito. Calanda.
—— Silleboe.
—— Poeti.
—— Poegong. en
—— Toelang bauang.

§. 87. Het westelykste, *Lampong Samanca* genaamd, is van de Engelsche bezittingen afgescheiden, door de Ri- Lampong Samanca.

vier

vier *Moeara Seleman*; de Nederlandſche Compagnie heeft 'er in 1762. een Fortje gelegd aan de Rivier *Borne*, 't geen den naam draagt van de jonge *Petrus Albertus*.

Lampong Toelong Bauang.

§. 88. Aan de Rivier vau *Lampong Toelong bauang* heeft de Compagnie mede een Fort, 't geen in 1737. is gebouwd, de naam van *Valken-Oog* draagt, en 36. uuren opwaards de Rivier gelegen is, in de Negery *Mangala*, daar de Regent van wegens *Bantam* zyn verblyf houdt; voornamentlyk aangelegd, om de grens-ſcheiding tusſchen *Bantam* en *Palembang* die door de Rivier *Maſoeſi* gemaakt wordt, te bepaalen.

Geſteldheid van 't Land.

§. 89. Alle deeze Landen zyn laag en moerasſig aan 't Zeeſtrand, de meeſte Negeryen, liggen op Bergen, om dat het water in January en February zomtyds wel twintig voeten in een Etmaal ryst, en 't geheele Land overſtroomt voornamentlyk langs de zwaare rievieren van *Toelang-Bauang* (14) *Wajompo* en *Comoryn*. Het

(14) *Valentyn* ſpreekt van een Stad *Dampin* in de bogt van Lampong gelegen, doch 't is een kleine Negery die niet als in droogen tyd bewoond wordt.

Het binnenland is met zwaar Gebergte en Bosschen bedekt, die met Eliphanten, Renocers en ander wild gedierte vervuld zyn.

§. 90. Ieder Negery of Dorp heeft een Eere-poort, daar niemand dan de oudsten door mogen gaan, (*Lawang Coere* genaamd) nevens een Balle, of Vergader-Zaal, die zoo als de meeste Huizen, op paalen van yzerhout, agt voeten hoog gebouwd is; voor ieder Negery ligt een vlot van zwaare balken, daar ieder een gaat wasschen. Gebouwen.

§. 91. Hunne Vaartuigen zyn gebouwd van zwaare uitgeholde boomen uit één stuk, en worden *Canoos* genaamd, men heeft 'er gezien, die tot Dertien Duizend Ponden konden laaden. Vaartuigen.

§. 92. De grootste handel is in zout, by de Coyang van 4000 lb, Lywaaten, en Neurenburger waaren. Handel.

Doch de Goederen, die hier vallen zyn kostbaarder, een weinig Goud, Starsteenen of *Maas-ourong*, zynde

een zoort van Tinsteen, die gesleepen wordt, Bindrottings, Handrottings, Capas of Boomwol en worden door particulieren vervoerd.

Peper. §. 93. Al de Peper wordt aan den Koning van Bantam geleverd, die voor de Bhaar van 375. Ponden, op *Mangala*, betaald zeven Spaansche-matten, doch aan de geenen die dezelve op Bantam brengen, negen Spaansche-Reaalen, wordende de Peper op Bantam alle weder aan de Compagnie geleverd, en van daar naar Batavia vervoerd, ter verzending naar Nederland en China.

IX.

Het Ryk van Palembang.

Grenzen. §. 94. Het Ryk van *Palembang* grenst ten Noorden en ten Westen aan de Ryken van *Andragiri* en *Manincabo*, en ten Zuiden aan het *Lamponsche*, men kan van deszelfs westelyke grenzen in één dag op *Bancahoeloe* komen.

Het

Het wordt door een menigte Rivieren beſproeit, waar van de voornaamſte zyn de *Mouſſy* die voorby Compagnies Logie ſtroomt, de *Ogang*, de *Bangoeaſſung*, en de *Comoryn*.

Tot dit Ryk behooren ook de Eilanden *Banca* en *Bliton*. Banca en Bliton.

Deeze Eilanden hebben bevoorens haar eigen Koning gehad, die in 1668. op zyn verzoek onder Compagnies beſcherming is aangenomen, eenige jaaren daarna zyn dezelve aan het Palembangſche Ryk gekomen, door het huwelyk van den Sulthan met de Weduwe van den Koning dier Eilanden.

Banca door de Straat van dien naam, van Sumatra afgeſcheiden, ſchynt wel een Berg van Thin-zand, en daar door de waare Rykdom der Palembangers te zyn, die 'er ruim 25000. Chineezen, jaar in jaar uit, aan het graaven hebben; de voornaame Thin-Mynen zyn in de baaien van

Tanjong Oelar.
Antang.
Clabat.

Blinjo. en
Tamblang. en
125. ponden Zand-Ertz geeft gemeenlyk 70. ponden Thin in Schuitjes.

Men wil dat 'er op *Songi Poeti* een Diamant-myn is, en verscheide Goud- en Zilver-mynen, die het verboden is aanteroeren.

Bliton ligt beoosten *Banca*, is slecht bewoont en strekt meest tot een verblyf van misnoegde Vorstjes, die zich op Zeeroof toeleggen; echter is 'er ook een Thin-berg gelyk te *Banca*, doch daar niets noemenswaardigs gegraaven wordt, door gebrek aan Inwooners.

Het Ryk van Palembang.

§. 95. Het beneedenste gedeelte van het Ryk van Palembang bestaat, uit laage landen, meest met moerassen en zwaare bosschen en, buiten eenige weinige districten, ten eenemaal onbekwaam ter voorzetting van eenige Cultuur, en men gelooft ook in het algemeen, dat het in voorige Eeuwen de Zee-strand geweest en alles aangespoelt land is; Want niet alleen de tegen-

tegenwoordige Zee-ſtrand noch dagelyks meer en meer aanwint, maar zelfs hier boven, wanneer men diep graaft, vindt men dikwils Schelpen en andere Zeegewasſchsn en ook ſtukken van vaartuigen en prauwen.

§. 96. De geſteldheid der Bovenlanden die vol bergen eu zwaare bosſchen zyn, is ten eenemaal onbekent, wyl de ongemeene wantrouwende aart der Palembangers (die al jalours zyn, als men een quart-myl boven de Logie komt) niet toelaat daar van eenige Elucidatie te bekomen, en zoo ze 'er al eenige verhaalen van doen, zoo zyn die met zoo veel fabelen en tegenſtrydigheden opgevult, dat men 'er zelfs geen gisſing byna van kan maaken; doch uit de producten, die van daar afgevoert worden, meest beſtaande uit de Peper, Vruchten, Groentens, zwaare Hout-werken, Handrottings, Drakenbloed, Benzuin, Campher en Wax, moet men opmaken, dat deze (uitgenomen de Provintie *Blida*, daar byna lover noch gras grocit, en derhalven tot een balling plaats verſtrekt) noch al vruchtbaar zyn, en het Bovenlanden.

te bejammeren is, dat dezelve onder geen betere en beschaafder Regeringsvorm staan, ten einde de voordeelen, die de Natuur aanbied, te kunnen genieten.

Verdeeling. §. 97. Deeze Bovenlanden zyn in verscheidene Provintien verdeelt, dewelke, na evenredigheid van haare groote of aanzien, door de Palembangsche Prinsen en andere Hofsgrooten, als Gouverneurs of onder een andere Titul geregeert worden; doch deeze gaan 'er zelve zeer zelden of nooit naar toe, en laaten de haar toevertrouwde Landen weder door mindere Hoofden regeeren, dewelke gehouden zyn aan haar rekenschap te doen, terwyl die Gouverneurs te vreeden zyn, als zy 'er haar onderhoud en de vereischte dienften maar van hebben, en zich doorgaans weinig verders 'er laaten aangelegen leggen, hoedanig zoo een door haar aangesteld Hoofd, met den Onderdaan handelt, en of hy zyn plicht volbrengt, het welk meede een voornaam gedeelte uitmaakt, van het verval der Bovenlanden en voornamentlyk der Peper Culture, terwyl

wyl 'er zich in gem. bovenlanden noch een meenigte Pangerangs bevinden, afkomelingen van de oude bezitters van die landen, dewelke quasi een klein distrikt ter bestiering onder hooger gezag van de een of andere Hofsgroote, toevertrouwt worden; doch dewelke onder zeer veel verdrukking en armoede leeven, en als ze aan het Hof moeten verschynen, met zoo weinig distinctie behandelt worden, dat zé by de minste Hofsgrooten niet mogen zitten, ja zelfs niet eens een Piek en Zonnescherm mogen gebruiken, het welke anders aan de minste Ingeby toegestaan wordt.

§. 98. De Ingezetenen van het Palembangsche Ryk zyn denklyk afkomstig van de Malacsche Kust en het vaste land, en het zelve moet al vroeg zeer volkryk geweest zyn, indien men mag geloven 't geen by VALENTYN (15) aangetekend is, dat de Maleiers van de Rivier *Malajo* haaren naam zoude ontleenen, en aan de boorden van die Rivier by den berg *Mahamero* zou- Ingezetenen.

(15) 5, Deel, 1, Stuk, onder Malacca.

de gewoont hebben, en van daar in 1260. of iets vroeger na de overwal, tans de Maleidsche of Malacsche Kust overgestoken zyn.

Vorsten afkomst. §. 99. De tegenwoordige bezitters van het zelve, onder dien naam, zyn van het Eiland Java afkomstig, doch hoedanig zy zich hier gevestigt hebben en gekomen zyn, is men het niet eens. Zommige verhaalen, dat eenen *Bro Wijojo*, Sulthan van *Majapait*, door het Zwaerd des oorlogs het Palembangsche Ryk overwonnen en vervolgens een van zyne Zoonen, *Aria Damar* geheeten, tot Koning 'er over zoude aangestelt hebben, waar van de tegenwoordige Palembangsche Vorsten zoude afkomstig zyn, en welke afkomst de tegenwoordige Koning ook schynt aanteneemen.

Dit is zeker dat Palembang in 1596. noch onder Bantam sorteerde, en dat de tegenwoordige Koninglyke Familie door de Compagnie op den Throon is gesteld, uit welke reden de Palembangers by een exclusief Contract in 1777. gerenoveerd, zich verbonden heb-

hebben geene andere Natien in het Ryk te accepteeren, alle haare Producten aan de Compagnie te leveren en jaarlyks een Gezantſchap naar Batavia te zenden.

§. 100. De tegenwoordige Sulthan is *Rato Achmat Baharoedien*, zynde een Zoon vau den in 1728. verſtorvenen Keizer, dezelve heeft een Oom *Pangerang de Patty*, en een Broeder *Pangerang Soerie*, en een Zoon *Pangerang Rato*, van tien jaaren oud. Tegenwoordige Vorst.

§. 101. Door de Staatkunde die de Palembangers van den beginne af gebruikt hebben, en noch gebruiken, van haar land open te zetten voor alle Natien die 'er zich met ter woon willen nederzetten, zoo is het Ryk, of voornamentlyk de beneden landen, ook bewoond door verſcheidene zoorten van Volkeren; men vindt 'er uit *China*, *Cochim China*, *Cambodia*, *Siam*, *Patanie* en andere van de *Maleidſche Kust*, *Javaanen*, *Mandhareezen* en andere Oosterſche Volkeren. Zoo meede die op andere plaatzen van de binnen en Noord-Kust van dit Eiland Suma- Staatkunde.

tra t'huis gehooren; Doch de bovenlanden zyn meest door de eigen Nationaalen bewoont, en Banca, buiten de oude Ingezetenen, meest door Chineezen.

Geestelyken. §. 102. Doch onder de hier woonende Vreemdelingen vindt men geen meerder, als de Arabische geestelyken, (die pesten voor dit land, welks aardsch Paradys het is) die bedriegers hebben zich een groot ontzag en eerbied onder de Palembangers weeten te verwekken, en noodzaakelyk te maaken; alles wat zy begéeren wordt haar toegestaan, in zoo verre zelfs, dat zy ryk, en de onderdaanen arm worden: duizenden en onmaghaanbaare vonden hebben zy om haare schelmstukken uit te voeren, en zoo zy denken, dat zy eenigen tegenstand of moeilykheden van de Palembangers maar te verwachten hebben, dan maaken zy haar maar de een of andere leugen of gewaand gerucht van oorlog wys, waar door zy ten eersten bevreest worden, en der Paapen hulp zoeken; die zich wonderlyk hier van weeten te bedienen; geen nieu-

weling

weling komt 'er ook uit Arabien, of hy is door de hier woonachtige reeds onderweezen, wat nieuwe wetten en uitleggingen van den Alcoran hy moet bedeelen; en ſchoon haare bedriegeryen dagelyks meer en meer beginnen te blyken, zoo hebben de Palembangſche echter geen moeds genoeg om haar tegen te gaan, wyl zy voor haar vervloekingen ten uiterſten bevreest zyn.

De Stad Palembang.

§. 103. De zoo genaamde ſtad Palembang ligt op de Z. B. van 2. gr. en 40. min. in een laage en moeraſſige vlakte, 18. goede mylen van de zee en zoo verre van het gebergte, dat men 'er, zelfs geen ſchyn van zien kan. Zy is langs de beide oevers van de rievier Mouſy gebouwt, en zal twee mylen in de lengte beſlaan, terwyl de meenigvuldige kreeken en ſpruiten, die hier omtrent in deezen ſtroom uitkomen, ook alle bewoondt worden, waar door ze een meenigte Inwoonders heeft. Deeze verblyf plaats des Konings heeft geen de minste aanzien, want doordien niemand buiten den Koning een ſteen gebouw mag hebben,

zoo

zoo zyn alle wooningen van Planken of bamboezen, op paalen gebouwt en, uitgenomen eenige weinige, die pannen-daken hebben, met adap gedekt; ook vindt men in meenigte langs de rivier aan de oevers, naast elkanderen liggen, een zoort van wooningen, ranketten genaamd, dewelke van gevlogten bamboezen, op zwaare vlotten van dat riet opgeſlagen en aan Paalen vast gebonden zyn, welke wooningen meest uit winkels beſtaan en zoo de bewoonder zyn legplaats niet langer aanſtaat, zoo dryft hy maar met zyn vlot de rivier op of af, om een betere en bekwaamer te zoeken. Ook heeft deeze hoofdplaats niets bekoorlyk of aangenaams by en om zich, by na rondom ligtze beſlooten in de bosſchen, men vindt 'er geene wegen of wandel-plaatzen, en men kan geen mensch gaan ſpreeken of ergens naar toegaan, zonder 'er vaartuigen toe te gebruiken om derwaarts te komen; zoo dat men alle dagen eenige honderden Vaartuigen, geduurig de rivier ziet op en af vaaren, ten diensten van zoodanige verrichtingen, als mede om leevens middelen en andere waaren uit

te

te venten, wyl men buiten een eenige marktplaats, die zeer onveilig is, en met hoog water onderloopt, geen andere publicque plaats vindt om 'er zyne goederen ter verkoop te brengen.

§. 104. Twee aanzienlyke gebouwen vindt men maar op gansch Palembang, te weeten des Konings Tempel en Paleis; het eerst-gemelde ſtaat achter den Dalm op een groot plein, en zoude door een Europeesch gemaakt zyn, gelyk de bouworde daar van, dat ook ſchynt te bevestigen; het zelve is een cierlyk langwerpig gebouw, met twee uitſtekende vleugels, de muuren zyn met groote glasraamen en gladde halve pilasters verciert, en het dak beſtaat uit een vlakke vierkante koepel, dewelke met ſierappen gedekt is. Tempel.

§. 105. Des Konings Paleis is rondom binnen een zwaare muur geſloten, zoo dat men van de daar in ſtaande gebouwen, wyl geen Europeesch 'er in komen mag, de minſte kundigheid niet kan krygen, doch zoo veel men van buiten oordeelen kan, ſchynen dezelve Paleis.

ve groot en hoog te zyn, en alle met sierappen gedekt; het eenigste dat men 'er van buiten noch van zien kan, is een zwaare en breede poort, dewelke deftig gebouwd is. Aan de beneeden kant des Dalm, staat een hoge en dikke vierkante batterye, met een dak op het zelve, waar onder een meenigte stukken Canons liggen, dewelke alleen op byzondere plegtigheden gelost worden; aan de beneede kant van deeze battery ligt langs de rivier mede een diergelyke sterkte, dewelke 8 á 9. voeten hoog zal zyn, mede met een dak voorzien, en in de muur met zwaare val-deuren voor de schietgaten, dewelke nooit open gedaan worden, ten zy het geschut van deeze battery moet gebruikt worden. Tusschen deeze twee batteryen loopt een plein, daar een meenigte geschut onder een afdak ligt, en aan het einde van dit plein vindt men de Audientie-plaats des Konings, als hy in het openbaar gehoor geeft; dit is een open vierkant vertrek met een adappe dak, en aan de wanden verciert met eenige geweeren; doch het wordt ook voor een werk-en bergplaats van zommige goederen gebruikt,

bruikt, terwyl het voor het overige weinig aanzien heeft, en zoo morsig is, dat het eerder een beestenstal gelykt, dan een plaats, geschikt voor zoodanige plegtigheden.

§. 106. Hier zoude men noch kunnen by voegen de Koniglyke Begraafplaatzen op Palembang Lama, (voorheen de verblyfplaats der oude Vorsten) omtrent een myl van hier naar beneeden geleegen; dezelve liggen op eene verheevene grond, en geen Europeesch is het geoorloft te naderen tot de graven zelve, over ieder van welke een byzonder tamelyk hoog gebouw gestigt is, alle van elkanderen in smaak onderscheiden, en waar van de pracht afhangt na de hoogheid van de overleedene, of de achting die men voor dezelve gehad heeft; hier worden ook maar alleenlyk begraaven de Koningen, derzelver echte Gemaalinnen en Kinderen, terwyl de overige Koninglyke Familie haare byzondere Begraafplaats heeft. Begraafplaatzen.

§. 107. Wyl de Rivier *Mousfy*, de welke voor 's Compagnies Logie een quart- Rivier Mousfy.

quart-myl zal breed zyn, zeer diep en bevaarbaar is voor zwaare barken en ligte scheepen, die niet dieper als 14. voet gaan, zwaare scheepen het thans zeer moeyelyk hebbende om boven te komen, wegens het aanneemen der droogtens, zoo is het op dezelven in de Oost-mousson zeer leevendig, door de menigte van handel Vaartuigen, dewelke als van Java en Madura alhier met ryst, zout, allerhande zoorten van Javasche lywaaten en andere producten komen: in vroegere jaaren plagt deeze plaats veel bloeyender te zyn, den handel neemt van dag tot dag af, het welk veroorzaakt wordt door de meer en meer toeneemende armoede der Inwoonders; want, daar men in voorige tyden hier veele gegoede particuliere Menschen hadt, daar zoude men, de meeste Arabische geestelyke uitgesloten, dezelve thans wel met lantaarns mogen zoeken.

Sterktens. §. 108. Buiten de Fortificatie werken by 'sKonings paleis, en een geringe benting aan de Sonsang of aan de mond van de Mousy, vindt men zoo als gezegt wordt, noch maar eene sterk-

te

te in het Ryk, dewelke in het Gebergte zoude liggen, waar in, na zommiger verhaal, des Konings voornaamſte ſchatten zoude geborgen zyn; doch zoo andere willen, zoude het een Magazyn voor kruit en eenige ammunitie van Oorlog zyn, welk laatſte ook het meeſte geloof verdient, wyl de wantrouwende aart der Palembángſche Vorsten niet toelaat, zich zoo verre van haare ſchatten, daarze ſecuure Bergplaats genoeg voor in den Dalm hebben, te verwyderen; ook ſpreekt den opneem daar van, na den dood van den Overleeden Souſoehoenang, zulks tegen, en voor het naast geloof ik, dat het verhaal van deeze ſterkte maar een uitvinding is.

§. 109. De Regeerings-form heeft uiterlyk de gedaante van een geregu- leerd beſtier, men vindt 'er een eerſte Minister, mitsgaders hooge en laage Amptenaaren, dewelke het bewint hebben over de politie; de burgerlyke Regeering; de aankomende vreemde handelaars; de belangen van het Ryk; en de huishouding van het zelve. Ook heeft men 'er een waereldly- Regeerings vorm.

ke en geestelyke rechtbank en eenige zoo genaamde Ryks-wetten, waar na men zich moet reguleeren, en andere ordonnantiën: zoo ter bewaaringe der algemeene rust, als waar na het recht gehandhaaft moet worden; doch weinige van deeze Instructiën zyn, ten zy dezelve op de Godsdienst betrekking hebben, en in den Alcoran aangetekent staan, beschreeven; maar de meeste berusten op mondelyke ordres; mitsgaders overleveringen en gewoontens der voorige tyden, waar doorze langzaamerhand of vergeeten, of verbasterd worden: en de slechte opvolging van dezelve maakt, dat 'er geen schaduw van goede ordre overblyft, en men geen ongeschikter bestier beschouwen kan.

Schraapzucht der Amptenaaren.

§. 110. Dewyl geene deezer Amptenaaren eenige bezolding van den Koning trekken, en het haar eers genoeg moet zyn in dienst van haaren Vorst te weezen, (die 'er zich ook doorgaans weinig na informeert, hoe zy haar departement waarneemen) zoo moeten zy haar bestaan door andere wegen zoeken, en derhalven be-

harti-

hartigen zy haar beſtier, na dat eigen belang het meede brengt; en nademaal dit algemeen is, zoo durft den een over den ander by den Koning niet klagen, ten zy het 'er een mogte zyn, die by den Vorst in een meer als gemeene gunst ſtaat, en verzekert is, dat zyne klagten, het zy recht of onrechtvaerdig, na zyn genoegen zullen aangehoort en beſlist worden; welke gunst zy zeer wel door aanzienelyke preſenten of het vermeerderen van 's Konings kas weeten te bejaagen, want die het meeste daar in brengt, die kan zich ook het meeste van zyn Hoogheids genade verzekeren: en zulk een Minister vindt derhalven weinig of geen tegenſpraak in zyn goedvinden, wyl hy anders zyn beklag 'er over zoude in brengen, dat een ander in tegendeel over hem niet doen durft.

§. 111. Zoo gaat het ook in de Rechtbanken, ſchreeuwende is de onrechtvaerdigheid die 'er in gebruikt wordt, al zyn de bewyzen noch zoo klaar, zoo weeten zy dezelve te verdrayen, al was het zelfs dat dezelve op de Alcoran gegrond en het geſchil Rechtbanken.

na dat Wet-boek moest gevonnist worden: die de sterkste arm heeft, de vermogenste vrienden bezit, en de aanzienlykste presenten geeft; dryft boven: en wyl 'er geen appél op is, zoo moet men zich wel in het vonnis getroosten, wyl niemand als een gunsteling 'er over by den Koning durft klagen; want, zoo het al eens een ander onderneemt, zoo wordt hy door den Vorst maar weder tot den rechter overgeweezen.

Vreemdelingen wel behandelt.

§. 112. De aankomende vreemde Handelaars zyn de eenigste particulieren, dewelke noch al rechtwedervaart, men vindt Sabandhaars over de Chineesen, Javaanen en Maleiërs, het welk geschikt is, niet naar de natiewaar van het Vaartuig is, maar naar het hoofd over het zelve, zoo dat een Java 's Vaartuig, als 'er een Chineesche Schipper op is, zich by den Sabandhaar over de Chineesen moet aan geeven, en zoo gaat het ook met de anderen.

Die Sabandhaars moeten, zoo verre de Koning aanbelangt, deeze handelaars voor alle molesten zyner onder-

derdaanen beſchermen; haare handel en zaaken bevorderen, en bezorgen dat haare uitſtaande gelden inkomen, mitsgaders van die marchandeurs de tollen ontvangen, doch nadien die menſchen onder het bewind en de Judicatuuren van 's Compagnies Opperhoofd behooren, zoo durft men dezelve niet knevelen noch onrecht doen; want by klagten daar over aan den Koning, zoude het voor zulk een Sabandhaar niet wel afloopen, gelyk 'er om die reeden over drie jaaren noch een afgezet, en door den Sulthan by na tot den bedelzak is gebragt geworden.

§. 113. De handel-dryvende Arabiſche Geestelyken, die vry van alle inposten zyn, hebben met deeze licentmeesters niet van nooden, maar ſtaan, voor zoo verre zy onder 's Konings gebied behooren, onder twee daar toe aangeſtelde Opper-Priesters, voor wien zy ook te recht moeten komen en haare zaaken afgedaan worden; doch zoo zy het hier niet eens kunnen worden, moeten zy haare bezwaarniſſen inbrengen by den Pangerang Ponghoulou of Geestelyke-Ryks- Handeldryvende Geestelyken.

Opperrichter, die dezelve dan na de Mahometaansche wetten beslist, schoon 'er ook dikwils door de hoogmoedige Paapen weinig om gegeeven wordt.

Geestelyke Opper-Richter.

§. 114. Deeze Geestelyke Opperrichter is ook gehouden alle duisteren zwaarigheden in de Mahometaansche wetten op te helderen en uit te leggen, alle dubbelzinnigheden in dezelve, en iemands bezwaarnissen daar omtrent, te onderzoeken en op te losſen; en zoo hy omtrent huwelyken of zaaken van een andere natuur, daar de Wetten van den Alcoran by te pas komen, geraadpleegd wordt, zyn advis te geeven,

Hoofd der Gauwdieven.

§. 115. Men vindt ook in dit Ryk een Amptenaar, wiens gelykheid van dienst ik niet geloof dat in de gansche waereld, ten minsten zeer schaars, zal te vinden zyn; te weeten, een hoofd der zoo genaamde gepermitteerde Gauwdieven, Sumbauwareesen genaamd; en dit hoofd staat in dit opzicht ook weder onder den ryks Fiscaal, dewelke 'er mede zyn portie van heeft. Dee-

Deeze Sumbauwareesen zyn, behalven eenige weinige nooddruftige vrye lieden, meest slaaven, van de arme en behoeftige Pangerangs en Hofsgrooten, die haar aandeel in het geroofde hebben, en 'er een groot middel van haar bestaan uit vinden. Zy zyn onverbeeldelyk brutaal en onderneemende, laaten zich tot alle schelmstukken, zelfs tot het ombrengen van iemand, omkoopen, voeren haare dieveryen zoo wel by dag als nacht uit, en ontzien zelfs de goederen van de grootste in het ryk niet; het geroofde moeten zy by dit hoofd brengen, die 'er de verdeeling van maakt en zyn aandeel van heeft: men heeft verlof, zoo zy op de daat betrapt worden, haar ten eersten van het leeven te berooven, doch zoo zy by den Koning of den rechter gebragt en overtuigd worden, moet dat hoofd bezorgen, dat het gestolene weder te recht komt, en den daader wordt de vingers en toonen of ook zomtyds de handen en voeten afgekapt, doch zelden is het dat ze zwaarder gestraft worden.

Moord wordt zelden geſtraft.

§. 116. Moord en Doodſlag van de eene vrye Mahometaan omtrent den anderen, (want zyn Slaaven mag men vry om het leeven brengen) wordt by bevinding, als het met opzet geſchied is, en men geen vermogende arm heeft, met de dood geſtraft; doch hier van zyn uitgezondert de Prinſen en voornaamſte Hofsgrooten, dewelke zulks ſtrafloos omtrent haare onderhoorigen en den gemeenen man mogen verrichten, doch, zoo een Mahometaan een Chinees van het leeven heeft berooft, en het aangeklaagt wordt, zoo kan hy zulks doorgaans met een ligte boete afmaaken, om dat de daad aan een heiden geſchied is.

Overſpel.

§. 117. Overſpel moet men ook met de dood boeten; gelyk ook bloedſchande, waar van de ſchuldige leevendig, half of met het onderlyf, in de aarde begraaven en vervolgens dood geſteenigd worden.

Dievery.

§. 118. Dievery en huisbraak, als het voor den Rechter gebragt wordt, wordt zelden met de dood, maar met wederom geeven van het goed, en een

een boete geſtraft: of zoo als onder de beſchryving der Sumbauwareeſen gezegt is.

§. 119. Die valſche Munt ſlaat, of de pitjes na maakt, diens handen worden afgekapt, terwyl misdaaden van een mindere graad, ook met ſtraffen van een mindere ſtrengheid geboet worden. Valſche Munt.

§. 120. Doch die tegen den Koning misdoet en door den Vorst, het zy ter dood, of tot ballingſchap verweezen wordt, deszelfs Vrouw en Kinderen als zy in het leeven blyven, worden Slaaven voor den Koning; al zyn vermogen vervalt aan denzelven, en al laat hy ſchulden na, en middelen genoeg dat dezelve betaald kunnen worden, zoo kan den Crediteur 'er geen penning van krygen; dit laatſte heeft men ook meestentyds te verwachten, by aldien een onderhoorige van de Prinſen of Hofsgrooten, tegen zyn Heer misdaan heeft, en door hem uit zyn dienst gezet of van het leeven berooft wordt. Misdaad tegen den Koning.

Veele ſoorten van Natien.

§. 121. Men heeft in dit Ryk een wonderlyke vermengeling van onderdaanen, dewelke alle wel van het hooger gebied des Konings afhangen, doch echter veroorzaaken, dat ieder zyn aanhang heeft, en in tyd van expeditien of opſtand weet, hoe veel hy kan leeveren, of wie hem behulpſaam zyn moet. Ieder Pagerang, Hofsgrooten, of die maar van eenig aanzien of vermogen is, heeft de zyne, want buiten de onderhoorige in haar Gouvernement of directie, wordt ieder, die van haar geld leent, of derzelver protectie verzoekt, haar onderdaan, en, zoodanig een, moet dan ook nacht en dag, tot alle werk, voor zulk een Gusti of Heer, ten dienſte ſtaan, en kan niet dan met zeer veel moeite weder van hem ontſlagen worden; doch deeze verkeerde toelaating veroorzaakt, dat veele boosdoenders haar gebruik 'er van maaken, en zulk een beſchermheer een ganſche bende ſchelmen onder zich heeft.

Munt Pitjes.

§. 122. Eén Muntſpecie, wordt maar alleenlyk in dit Ryk geſlagen, het welk de pitjes, en dunne ronde met lood

lood vermengde tinneplaatjes zyn, waar op eenige caracters, en een vierkant gaatje in hetzelve, en welke caracters verandert worden, zoo dikwils als 'er een nieuwe Koning op den Throon klimt; niemand mag dezelve slaan, dan die een uitsluitend privilegie daar toe van den Vorst heeft. Vyf hondert daar van worden 'er aan een bos gereegen, en die gaan voor vier st. Hollandsch; en zestien zulke bosjen krygt men voor een Spaansche-mat, doch buiten deeze pitjes roulleeren hier geen andere geldspecien, als gecartelde Ducatons, ronde en vierkante Spaansche Reaalen, en de Kopdaalders; doch deeze laatste zo wel als de nieuwe Spaansche Kopdaalder, doet maar vyftien bos pitjes, en by leverantie van producten alhier aan de Compagnie, willen zy geen ander geld dan de oude ronde Spaansche Reaalen voor 's Konings kas accepteeren.

§. 123. In het Gewigt reguleeren zy zich in den handel onder elkanderen, het meest na de Chineese datjing. Een Coyang Ryst of Zout is 4800. catjes of 48. picol, en een picol 100. catjes Gewigt.

jes of 125. ℔. De groote Ryst en Zout maat, Sjap genaamd, houd in 60. catjes, en de kleine maat of gantang, 6. catjes, gaande dus van de eerſte 80. en van de laatſte 800. op een Coyang, doch met deeze maaten geſchied veel bedrog; want, ſchoon ze volgens 's Konings ordre geykt moeten zyn, en by de Sanbandhaars gehaald worden, zoo vindt men doorgaans als men niet op zyn hoede is, tweederlei zoort van maaten by de Hofsgrooten en Kooplieden, met welke ééne zy in, en met de andere wederom uit-meeten.

Maat. §. 124. Omtrent de Peper hebben zy een andere maat, waar van 1000. koppen gezuiverde Peper gerekend wordt 12½. picol uit te maaken, en by het verkoopen van ſtuk-goederen wordt de by ons gewoone El gebruikt, dan wel by de Asta verkogt.

Ten opzichte van het Goud, houdt een catje daar van 10. thail, of de zwaarte van 22½. Spaanſche-matten. Een thail weegt 2¼. Spaanſche-matten, en zoo daalt men af tot een Schelling, en

en vervolgens tot een zoort van roode boontjes, waar van twaalf de zwaarte van een Schelling uitmaaken; doch omtrent het Zilver weet men hier van geen ander gewigt, als het zelve tegen Spaanſche Reaalen op te weegen.

§. 125. De Koning, wiens Ryk erffelyk is op zyn oudſte wettige Zoon, of by gebrek van zoodanige Spruiten, op de naaste mannelyke Bloedverwant, is volſtrekt onbepaalt in zyn heerſchappy; zyn wil is de hoogſte wet, en zoo hy iemand ter dood of tot eene andere ſtraf verwyst, vermag men zelfs voor de zoodanige niet eens pardon of vermindering van ſtraf afſmeeken. Behalven de volgens de Mahometaanſche wet toegeſtaane echte Vrouwen, heeft hy een meenigte bywyven, en wordt volgens de Oosterſche wyze in zyn Paleis, alleen van Vrouwen gedient en opgepast, doch als hy in het publicq verſchynt, behoorenze niet onder zyn gevolg, ten zy hy zyne Vrouwen mogte medeneemen, om dezelve wat te vermaaken, en zoo hy met dezelve uit vaaren Koninglyke magt.

ren gaat, en eene van de roeyers of iemand der voorby vaarende, na deeze zyne Gemaalinnen, en Bywyven, die achter een behangzel zitten, omkykt, die wordt ten eerſten daar over gekrist. Geene Mansperſoonen als alleen des Konings naaste Bloedverwanten, en die hy deeze gunst wil bewyzen, mogen in het binnenſte van het Paleis komen, en alle dienſten van het zelve worden door Vrouwen verricht, uitgenomen het waterdraagen, waar toe de Provintie *Blida* alle maanden een bepaalt getal Mansperſoonen moet leeveren, welke volkeren buiten gemeen onnoozel en eenvoudig zyn, men heeft zelfs geen één voorbeeld, dat eene van dezelve zich ooit in den Dalm, onder den drom van zoo veel honderden Vrouwlieden, tot iets onbehoorlyks heeft laaten verleiden; Ja, het vertrouwen des Konings, omtrent deeze waterdraagers gaat zelfs zoo verre, dat hy zyn Vrouwen-timmer toeſtaat, zoo wel in zyn by- als afzyn, dezelve te plaagen en 'er zich meede te vermaaken.

Uit het verhaalde blykt dus, dat 'er geen byzondere amptenaaren zyn, die tot de hofhouding of praal des Konings behooren; de Tecos of zaakbezorgers zyn de eenigste, waar van hier nader zal gesprooken worden.

§. 126. De pracht die den Koning by ordinaire verschyning omringt, vertoont weinig Majesteit, twee vaste dagen zyn 'er in de week, dat hy buiten komt, en anders zoo dikwils hy het goed vindt; als dan zitten 'er achter en op zy van hem op den grond zes die donderbossen in de hand hebben met de kolven na zich toegekeert, agt pieke-dragers, één die een schild en één die een zwaerdt in de hand heeft, mitsgaders die zyn pienang-doos, siriebakje en water-gorgelet draagt; terwyl de Vorst zelve zeer gemeen gekleed is, doch op plegtige dagen en als 'er een Compagnies brief afgaat of ontvangen wordt, is de praal vry grooter: By geleegenheid van de laatste wierd het voorplein beplant met een meenigte standaarden, en 'er is een detachement Militairen welke Granadiers zullen verbeelden, bui- Koninge pracht.

buiten de ordinaire donderbos-dragers, deeze zitten dan achter den Koning, die behalven pieken van het gemeene maakzel, ook pieken van staat, mitsgaders de Staf, het Schild, en Zwaerdt van staat, en andere ornamenten draagen; — Alles is dan van goud of sawasen, met diamanten verciert tot 's Konings water-gorgolet toe, terwyl de brief op een goude schotel den Koning aangeboden wordt.

Konings Ministers.

§. 127. Die door den Koning in eene waerdigheid verheeven wordt, of van hem eene dienst van maar eenig aanzien erlangt, krygt als dan van denzelven een kris, en na evenredigheid van zyn Ampt eenige eerteekenen, het welk de zoodanige, zoo dra hy tegen den Vorst eenige misdaad van aanbelang begaan heeft; of dezelve op hem vertoornt wordt; verplicht is, ten teeken zyner onderwerping en onwaerdigheid aan zyn Hoogheid weder te laaten aanbieden (want voor denzelven vermag hy dan nietverschynen) en zoo lang hy die ornamenten niet te rug krygt, kan hy ook verzekert zyn dat des Konings misnoegen noch niet opgehouden is. §. 128.

§. 128 In 's Konings tegenwoordigheid zit ieder op zyn rang en na de ouderdom van zyn aanstelling, niemand mag hem, dan kruipende naderen, en zoo hy tegen iemand spreekt zoo moet denzelven, na het eindigen van zyn verhaal, zyn twee handen te zaamen gevouwen aan zynvoorhoofd brengen, doch voor het overige zyn de uiterlyke tekenen van ontzag, op Java zelfs by de Grooten en Regenten aldaar, vry wat gestrenger en eerbiediger, danze hier voor den Vorst getoond worden. Eerbied voor den Koning.

's Konings beveelen mogen niet tegengesprooken worden, doch dewyl, gelyk reeds gezegt is, de hofsgrooten genoegzaam willekeurig handelen en eigen belang gebied, elkanders bedryven te verzwygen, zoo worden dezelve niet verder in acht genomen dan, als zy ze voor zig zelven nuttig rekenen, terwyl de Vorst niet beter weet, of dezelven worden opgevolgt: Ja zelfs gaat dit zoo verre, dat de Ministers als het haare belangens mede brengen, dikwils des Konings naam omtrent de eene of andere gewaande or-

dre durven gebruiken, en niemand heeft moeds genoeg zich hier omtrent, by zyn Hoogheid te informeeren, dewyl. als het een bevel van hem was, de zoodanige zich zeer tegen den Vorst zoude misgrypen, weshalven de vrees hen hier voor te rug houd.

Konings Krygsmagt.

§. 129. De Koning heeft (zelfs het Corps zoo genaamde Granadiers'er onder gereekent) geen gereguleerde Krygs-magt: in tyd van nood moet ieder na zyn vermogen, een getal zyner onderhoorige tot den kryg leeveren: en zoo gaat het ook met de Zeearmade, in welken geval de Prinsfen en Grooten, ieder eenige Vaartuigen ten dien einde moeten toerusten.

Belastingen.

§. 130. De onderdaanen des Konings betaalen geene de minste belastingen, en brengen ook geene Contributien op, als alleenlyk by de komst eenes nieuwen Konings tot den throon. Het uit-einde der Poeasfa of Mahomethaanfche vasten; het befnyden en trouwen van een Pangerang Rathoe, of Kroon-Prins, en diergelyke extra-

or-

ordinaire gevallen; wanneer ieder provintie of grooten verplicht is, by het Compliment van Felicitatie een geschenk op te brengen van alle leevensmiddelen, dewelke dat Landschap geeft, of het geen een Koninglyk geschenk waardig gekeurd wordt, weshalven des Konings inkomsten voornaamentlyk voertvloeyen, uit den verkoop van Peper en Thin, en wel van dit laatste het meeste, wyl de winsten daar op, zeer groot zyn; en de van deeze producten voortvloeyende gelden, worden ook maar alleenlyk in zyn Hoogheids cas geteld, want de pachten en ankeragie gelden, die de aankomende vreemde handelaars verplicht zyn te betaalen, blyven onder de Sabandhaars der Javaanen en Maleiërs, die daar voor, het Hof, van Ryst, Oly, Zout, Tammerinde en diergelyke huisselyke benoodigtheden moeten verzorgen.

§. 131. De slechte Politie en het willekeurig gedrag der Palembangsche Koningen, is alleen de oorzaak, waarom de kroon van meerdere inkomsten berooft wordt, dewelke anders het Ryk

Schaarsheid van Leevensmiddelen.

gemakkelyk konde opbrengen: onder anderen wordt verhaalt, dat de groot-Vader des tegenwoordigen Konings, alleen wegens de Verpachting der Visscheryen en Buffelvangst, hier omtrent en in de bovenlanden, dertig-duizend Spaansche-reaalen in zyn cas kreeg, hetwelk ter dier tyd veele andere toen ook een winstje opbragt, en die leevensmiddelen in overvloed en goedkoop deede zyn, doch onder den overleeden Keizer en deezen tegenwoordigen Koning, is dit langzaamerhand belet, en deze twee vangsten naderhand geheel verboden; het welke haare Hoogheden voor derzelver uitspanning alleen, aan zich behouden hebben, en thans een schaarsheid voornamentlyk omtrent het Buffelvleesch, veroorzaakt; want de Visch mag hier voor de rivier en beneeden in de kreeken, noch al gevangen worden, en zoo zyn 'er meer Articulen, dewelke by een goed bestier de inkomsten des Konings merkelyk konden vermeerderen.

Konings Schatten.

§. 132. Doch met dit alles zegt men, dat de Koning zeer veele schatten

ten heeft, maar de overleedene Keizer heeft dezelve vry wat vermindert, dewyl hy een zeer goedaartigen milden Vorst was, en 'er niet veel naar vraagde, hoe of zyne zaakbezorgers of Casſiers 'er mede leefden; want de boedel van eene, die kort na den Keizer overleed, kwam wel vyfmaal-honderd duizend Spaanſche-matten op de Administratie te kort; doch deszelfs Zoon, de tegenwoordige Koning, is zoo veel te gieriger; deeze tracht maar rykdommen te vergaderen, bewaart zelfs de ſleutel van het vertrek, daar het Geld in bewaart wordt, en houd aantekeningen van het geene 'er inkomt; doch van het geene 'er ingebragt wordt, komt zelden of nooit iets weder ten voorſchyn.

§. 133. Maar het Palembangſche Hof heeft teffens een zeer ſtaatkundige en listige ſtreek, zoo wel om haare rykdommen te vermeerderen, als om geene zeer vermogende onderdaanen te hebben, namentlyk: zoo dra iemand bekend is veele middelen te bezitten, zoo wordt hy tot Fexo, dat is Casſier of zaakbezorger des Konings aange- Konings Casſier.

stelt, en deeze Eer, wordt na maate dat zy bekwaamheid hebben, Geld voor den Vorsten, en hier door 's Konings gunst en vertrouwen winnen, met de eene of andere rang onder de hofsgrooten, en bewind over deeze en geene districten vergunt. Zoo dra zy tot deeze dienst verheeven worden, het welke niemand durft afslaan, wordt alles wat zy bezitten, tot Vrouwen en Kinderen toe, des Konings eigendom: Zy zyn gehouden alle extraordinaire depenses van den Koning te betaalen; Juweelen en andere door hem voor zyn Persoon en Familie geordonneert wordende kostelykheden te bezorgen; zyne naar Batavia vertrekkende gezanten uit te rusten; hebben de meeste Thin-mynen onderzich; moeten 's Konings cas zoo veel haar mogelyk is vermeerderen; en gelyk reeds gezegt is, niet alleen alles wat zy bezitten, te stellen in eigendom des Konings; maar als zy komen te sterven, worden ook geene van haare Schulden betaald, terwyl daar en tegen alles wat den boedel van de debiteuren moet hebben, niet alleen moet voldaan worden; maar zelfs ten

twee-

tweede maal, als men geen ſchriftelyk bewys van de voldoening heeft, al was het, dat men nog zoo veel getuigen ter bevestiging, dat het betaald was, konde by brengen.

De Kroon-Prins heeft ook zoodanig een Fexo, gelyk ook de Prinsſen, dewelke eenig aanzien hebben, doch van deeze laatſte wil het weinig zeggen, wyl het meest geſchied om aan haaren hoogmoed te voldoen, een ander voor haare huishouding te laaten zorgen, en een uiterlyken ſchyn van aanzien en vermogen te geeven.

§. 134. Zoo de Koning iets laat bouwen, een doorgraaving van de eene rivier in de andere laat maaken, of andere werken van die natuur onderneemt, zoo betaalt hy niets anders als de daar toe benoodigde Bouw-materiaalen, ieder Pangerang en hofsgrooten, buiten den eersten Minister, de Secretaris en de Ryks ſubſtitut Fiscaal, wordt een gedeelte in de volbrenging van het teonderneemen werk aangeweezen: deeze moeten ten haaren kosten de arbeiders bezorgen en verder zorg draagen, dat het haar toebedeelde, voltooit wordt. Middelen om goed koop te bouwen.

Taal. §. 135. Aan het Hof en by den Koning wordt het Hoog-javaans, vermengt met eenige eigene uitgevondene woorden gebruikt; met vreemdelingen doorgaans het Maleidsch, waarin zy met de Javaanen mede de letter A. als de O. uitspreeken; doch onder malkanderen een vermenging van laatstgemelde Taal, met de gemeene Javaansche, terwyl zy in het schryven zoo onder elkanderen de Maleidsche Caracters bezigen, dan, als het een zaak is, die den Koning aangaat of een temporeele ordre (want permanente geschieden maar mondelyk) van hem behelst, en daar zyn Zegel by gedrukt wordt, zoo wordt altyd de Javaansche gebruikt.

Boeken. §. 136. Zy hebben geene gedrukte Boeken, en weeten ook byna niet van geschreevene, als de Mahomethaansche Alcoran, ook vindt men onder haar geene Jaar-boeken, of eenige Gedenkschriften. Des Konings eerste Minister bewaart de succesive Contracten, en de Brieven die aan of van den Vorst geschreeven worden, hy is de vraagbaak in zaaken, die hier om-

omtrent eenige betrekking hebben, dewyl al de overige 'er doorgaans onkundig van zyn; voorts worden alle gewigte zaaken en besluiten, mitsgaders merkwaerdige gebeurtenisſen, alleen aan het geheugen en de overleevering toevertrouwt.

§. 137. Aan de beneeden Kust in de Salang, vindt men noch Heidenen die Orang Coeboe genaamd worden, en als wilden in de bosſchen leeven, doch anders zyn de Palembangers en de verdere onderdaanen van het Ryk, van de Mahomethaanſche Godsdienst, doch vermengt met noch veele heidenſche bygeloovigheden, dan hoe onkundig zy ook doorgaans zyn, omtrent de voornaamſte leerſtukken daar van, zoo houden zy zich zeer ſtreng aan de plegtigheden, dewelke de Alcoran gebied, weshalven de Solemniteiten by Geboorte, Huwelyk en Begraavenisſen, volgens dat Wet-boek geregeld worden, terwyl, wat de daar by in acht genomen wordende uitterlykheden aangaat, dezelve meest overeenkomen met de, by de Javaanen in gebruik zynde gewoontens, en verders af hangt van een ieders vermogen. Mahumedaanen en Heidenen.

Huwelyken.

§. 138. By den Koning, de Prinssen en verdere Grooten, mitsgaders perzoonen van eenig aanzien en vermogen, is by geleegenheid van een Huwelyk in gebruik, dat het jong Paar, zoo wel voor als na de voltrekking van het huwelyk, gewasschen en gewoogen moeten worden; en by dezelve zoo wel als by de mindere, dat eenige dagen na de echtverbintenis, de jonggetrouwde haare naastbestaanden, patroonen en verdere vrienden met speeltuigen en een groot gesleep gaan bezoeken, wanneer zy van ieder een geschenk in haar huwelyk krygen.

Aart der Strand-Volkeren.

§. 139. Wat haare aart verder aangaat, zy zyn zeer tot den Koophandel geneegen, en doorgaans 'er ook snedig op afgericht; doch verders vol ondeugden, namentlyk, loos en arglistig, doch zonder doorzicht of overleg, wat gevolgen het kan hebben, als haar desfein mislukt. Gierig, onbermhartig, trouwloos, bedrieglyk, meesters in de geveinstheid, lui, wraakzugtig, verraaderlyk, en in den hoogsten graad lafhartig, ten uitterslen trots in voorspoed, doch, als ze in verleegenheid

heid zyn, weder slaafachtig onderwerpelyk en demoedig, bovenmaaten wellustig, knevelaars, en onderdrukkers, ligt- en by-geloovig, want zy laaten zich alles door de Arabische geestelyken wysmaaken, die hier haar rekening zeer wel by vinden, en zich 'er van weeten te bedienen, styf koppig mitsgaders onbeschaamt, leugenachtig, en zy weeten haare zaaken zoo schoonschynend voor te stellen en alles in haar voordeel zoodanig uit te leggen, dat die haar niet kent, zoude denken de eerlykste en braafste menschen van de waereld voor zich te hebben; in één woord, ik weet haar geen een deugd toe te schryven; Ja, een deugdzaam en braaf man, is zoo zeldzaam onder haar, dat zy zelfs niet als met verwondering en achting van zoodanig eenen spreeken.

§. 140. Doch de bovenlandsche Volkeren, zyn in het gemeen domme en eenvoudige menschen, ten uitersten onderdanig aan, en verdraagzaam omtrent der Palembangeren verdrukkende Regeerings-vorm; maar dewyl men zeer weinig omgang met die volkeren

Aart der Bovenlanders.

keren heeft, zoo kan men haare verdere geaartheid en zeeden niet leeren kennen, en derhalven ook geene nadere beschryving 'er van geeven: want de verhaalen deswegens van de Palembangers (dewelke doorgaans met verachting van deeze menschen spreeken) verdienen weinig geloof; en zyn ook met veele verdichtzelen vermengt, gelyk onder anderen van de gewoonte dewelke de inwoonders van de Provintie *Blida* zoude hebben, namentlyk, dat als 'er een Kind gebooren wordt, de Vader het zelve zoude neemen, in de hoogte werpen en vervolgens op een piek vangen; als het Kind niet gewond raakt, zoude hy het voor het zyne erkennen, doch ingeval van het tegendeel, voor een Kind in overspel geteeld houden. Zoo verhaalen zy ook van Negeryen, bewoont door menschen, die een buitengemeen groot hoofd hebben, doch byzonder klein van lighaam, en byna zonder handen en beenen, dewelke des niet te min haaren arbeid doen, en zelfs boomen kunnen opklimmen; doch dit is waar, en zoodanige bovenlanders heb ik verscheidenmaal by den Koning gezien,

zien, dewelke over het ganſche lighaam ongemeen blank zyn, bezet met ſchurft-ziekte en een zeer vieſche reuk hebben: ook zoude 'er een landſchap zyn, waar van de meeste inwoonderen dit eigen zyn zoude.

§. 141. Van den Land-bouw hebben zy geene de minſte kennis, zy weeten van geen ploegen nog mesten; en in het aanleggen van haare Ryſtvelden hebben zy in het geheel geen overleg: als zy twee of drie jaaren, zulk een akker gebruikt hebben, verlaaten zy dezelve en zoeken weder, onverſchillig hoe het geſtelt of waar het gelegen is, (eens anders eigendom uitgezondert) een ander ſtuk Lands, of kappen in een bosch eenige boomen om, doch laaten de wortels in de aarde blyven, en, na zulk een veld van de ruigtens wat gezuiverd te hebben, bezaayen zy het zelve, laaten het vervolgens zoo maar opgroeyen, en beveelen de verdere bezorging, tot den tyd dat het ſnyden aankomt, aan de natuur over; van waar ook komt, dat hunne Ryſt, klein, ligt en mager is, mitsgaders weinig voedſel geeft; en Landbouw.

en ſchoonze altyd in den dop bewaard wordt, zoo kan dezelve niet wel boven het half jaar goed blyven, want als dan begintze te vergaan en in den dop te verteeren.

Ryst-gebrek. §. 142. De geſteldheid van den grond doet hier veel toe, doch ook een onverſchilligheid, om dat zy Ryst genoeg van Java bekomen en dus zoo een zwaaren arbeid niet behoeven te verrichten, brengt 'er zeer veel by, dat zy dit gebrek niet zoeken te verbeteren en de natuur te hulp te komen.

Ambachten. §. 143. Anderzints bezitten zy noch al eergierigheid genoeg, om zich in andere konſten te oeffenen, en ook ſnedigheid om ze te begrypen en vorderingen 'er in te maaken; want men vindt onder haar Goud en Zilverſmeeden, Koperſlagers, Timmerlieden, Schryn-werkers, Metaal-geſchutgieters; in voorige tyden hadden zy Europeeſen noodig, om haare Vaartuigen toe te tuigen, doch tegenwoordig doen zy het zelve, tot Zeilmaaken toe. Thans beginnen zy zich

ook zeer toe te leggen, op het maaken van Huis- en-Snaphaan-ſlooten; zoo mede om de veerkracht uit te vinden: ja zelfs maaken zy Snaphaanen, dewelke zy liever als de Europiſche gebruiken, om datze lange loopen hebben, dewelke de Chineeſen in een vierkant ſtuk yzer booren; en die zy verder volmaaken: dezelve worden ook met Goud en Zilver ingelegt, en zommige moeten wel honderd Spaanſche-reaalen en meer gelden. Buskruit hebben zy ook getracht te maaken, doch dit is haar als den eerſten Uitvinder daar van bekomen, waar na zy het in den ſteek hebben gelaaten. In het Weeven van Zyde Stoffen, doch maar met kleine bloemen of ruiten, en Gingams, beginnen zy mede veel vorderingen te maaken; zy weeten de Zyde zoodanig te taanen en verwen, dat zy niet alleen langer haare couleur behoudt, maar het geweefde zelfs kan gewaſchen worden.

§. 144. De Kleeding des gemeenen Mans beſtaat in een Kleedtje om den middel vast gemaakt, met een Doek om Kleeding der Mans.

om het hoofd en het bovenlyf doorgaans bloot; doch de grooten en die maar eenig aanzien of vermogen heeft, hebben een Buik-band over dat Kleedtje, met een Goude of Zilvere plaat 'er voor: tusschen welke band de Kris steekt, terwyl zy het hoofd gemeenlyk met een klein rond Mutsje, Copiâ genaamd, dekken, en het boven lyf met een korte Cabay van Chits of andere ligte stof, dewelke om de armen vast geknoopt is; doch als de Koning een Festein geeft, moeten zy zich naar de Javaansche manier van Kleeden, by diergelyke plegtigheden schikken, en dan zyn zy gemeenlyk met kostbaare Europeesche of andere Stoffen gekleed.

Kleeding der Vrouwen.

§. 145. De dragt der Vrouwen is een kleedtje, het welk van den middel tot de voeten hangt, mitsgaders een hembd of lang baytje, dan wel zoodanig een cabay, als de Mannen draagen; doch anderzints loopen zy met de armen en schouders bloot, en hebben over het bovenlyf maar een borstkleedtje, het welke onder de armen doorloopt, en op de borst vast gemaakt wordt,

wordt, hoedanig men ook zegt, dat alle Vrouwen in 's Konings paleis gekleed gaan, en ook geen één als in die geſtalte voor hem mag verſchynen, doch zy zyn zeer ſlordig op haar hoofd, het hair is maar zoo wat opgerold, en een Vrouw, ten minsten van maar eenig aanzien, zoude zich ſchaamen, het alle dagen te laaten kammen en kappen, wyl dit na haare gedachten te ligtvaardig is, ſchoon zy anders waarlyk, alsze 'er maar gelegenheid toe hebben, doorgaans geene Suzanna's zyn; zy zyn ook (het geen de Palembangers eigen is) ongemeen morsſig en vuil in haare Huishouding, zoo dat men zelfs een afkeer heeft, om byna iets in haare huizen, of van het geene zy bereid hebben te nuttigen, doch by gemeene Vrouwen is dit in te ſchikken, want deeze arme Schepſels, moeten doorgaans niet alleen haare Mannen en Kinderen bezorgen en haare Huishouding alleen waarneemen; maar ook daar by voor dezelve het onderhoud zoeken, terwyl de Man den luiaart ſpeelt en zyn vermaak naar genoegen neemt.

Doch zeer zeldzaam zal men zien, dat als zy getrouwd of tot eenige jaaren gevordert zyn, zy als dan met veel Gouds of Edele geſteenſtens zich zullen vercieren; Ja zelfs het tot de Pienang-doos behoorend tuig is gemeenlyk van Koper: haare Kinderen derhalven zyn alleen het voorwerp hier toe, die zy met goude armringen, hals-en andere cieraaden, met of zonder Edel-geſteentens, na haar vermogen opſchikken.

In den eerſten opſlag zoude men denken, dat dit een deugd in haar was en een verzaaking van de waereld, doch dit is 'er verre van daan: maar het is, om dat de Arabiſche geestelyken haar wys gemaakt hebben, dat het tegen de Mahomethaanſche wetten zoude ſtryden, want niet tegenſtaande dit, die maar eenig vermogen heeft, maakt ook dat hy goude Vaten en andere werken van dat Metaal heeft; hoe meer hy bezit, hoe trotſcher hy 'er ook op is: en al is het, dat zy zelfs gebrek aan leevensbenoodigtheden moeten lyden, waaronder zelfs zich veele Prinſen bevinden, zoo kun-

zy het echter van haar hoovaardig hart niet verkrygen, om, ter vervulling van die behoeftigheid, het zelve te verkoopen.

§. 146. Ongemeen veel eerbied, tot by geloovigheid toe, hebben de Palembangers voor haare Krisſen, Die het maar kan uitvoeren, heeftze in een goude ſcheede en ook zomtyds onder aan de greep een bandje, met diamanten bezet: zy geeven dezelve trotſche eernaamen en naar evenredigheid van den ouderdom, of van wienze afkomſtig zyn; danwel, na de Fraaiheid van het lemmet, durven zy 'er veel geld voor betaalen; zelfs by de grooten als zy gaan ſlaapen wordt 'er voor haar Bed een matje geſpreid met een Kusſen, daar zy de Krits als dan op nederleggen om te rusten; en zy ſtellen in de dragt daar van, zulk een waarde, dat men Kinderen van vier â vyf jaaren ze al op zyde ziet hebben. Wapenen.

§. 147. De Palembangers hebben weinig kundigheid in het bewerken van het Yzer, ten minsten zy ſchynen 'er zich niet veel op toe te leggen, misſchien Yzer-mynen.

ſchien, om dat het te zwaar is; zy vergenoegen zich maar met kleine werken daar van te maaken, en laaten alle groove en grootere, daar in, aan de Chineeſen over. Hoe zy het Metaal bearbeiden is een geheim, waar achter men niet komen kan, terwyl, wat het Thin aanbelangt, zy den arbeid daar in meede den Chineesch aanbeveelen, om dat haare geſteltheid daar te zwak toe is.

Thin-mynen.

§. 148. De Thin-mynen worden altyd in het gebergte gezocht, ter plaatſe daar een zwaare afwatering van, of omtrent is, en men hout bekomen kan; als men dezelve onderzocht en ryk genoeg bevonden heeft, wordt nagegaan ofze hooger of laager ligt, dan gemelde waterloop, en in het laatstgemelde geval begint men als dan handen aan het werk te ſlaan: men graaft omtrent de myn, als dezelve wat verre van den waterloop afgelegen is, een kom, van een tamelyke diepte en zeer groote uitgeſtrektheid, vervolgens maakt men een affnyding in het riviertje, het welke gemelde waterloop formeert, en leidt het water daar

daar van, in de voorzegde kom, waar na de anders gewoone loop van het riviertje met hooge dyken opgeſtopt wordt, om al het water in die kom te verzaamelen; aan de laagſte kant van die kuil ter diepte van dezelve en breedte van vier, vyf of zes voeten, wordt als dan een canaal gegraaven, welke zyn water uit die kom ontvangt, en wederom in een valei of ander riviertje uitſtort, en op een genoegſaame afſtand van den oorſprong van dit canaaltje, wordt een dwars ſlootje gemaakt, dewelke zyn water uit het zelve erlangt, doch blind loopt; maar by aldien de myn digt by de waterloop zelve ligt, zoo graaft men geen kom om het water daar in te verzaamelen, maar men maakt alleen een affnyding in het Riviertje, met een val-deur in de mond van die affnyding, om in het gegraaven canaaltje zoo veel water in te laaten als men noodig heeft, en wederom droog te laaten loopen, als men het hebben wil.

Na dat dit een en ander tot volkomenheid gebragt is. en men de daar by behoorende opſtallen klaar gemaakt

heeft, (met al het welke wel twee of drie jaaren verloopen) begint men aan het graaven. Het Thin-Ertz wordt in het voorzegde canaaltje geworpen, daar arbeiders byſtaan, dewelke met ſchoppen het geduurig roeren, terwyl de ſterke drift van het water al het zant en verdere vuiligheden, met zich neemt, en het aldus zuivert; waar na het 'er uit genomen, in het dwarsſlootje geworpen, en aldaar bewaard wordt: of anders laat men het in het droog gevallene canaaltje liggen, beide ter tyd toe, dat men genoeg heeft om het verder te bearbeiden of te ſmelten.

De behandeling der ſmelting is zeer eenvoudig en onkostbaar, de oven is gemaakt van klei of andere aarde, dewelke door de zon hart gemaakt wordt; in de bovenſte opening of het fornuis wordt beneeden een ſterk vuur van hout en koolen gemaakt, het welke van achteren het zelve, door een Blaasbalk in vlam gehouden wordt, boven dit vuur wordt de gezuiverde Thin-Ertz zoo maar

ge-

geworpen, en het geſmoltene loopt dan vervolgens door een gat, het welk vooraan, onder het fornuis is, in een beneeden het zelve in den grond gegraavene kuil, waar uit het vervolgens geſchept en overgegooten wordt in de Vormen, dewelke daar na by, ook maar in het zand gemaakt zyn, en waar in zy het dan koud laaten worden. Van een Picol ongezuiverd Thin-Ertz wordt gerekend dat 70 Catjes Thin komt. Het ſtooken begint des avonds om zeven en eindigt des morgens om negen uuren, en in dien tyd kan een oven na deszelfs groote, 40. â 50. Schuitjes uitleeveren.

§. 149. Haare Tydrekening is, volgens de Mahomethaanſche, na de Hergira of vlucht van Mahomet, het welke thans (in Ao. 1779.) 1192. jaar is, en zy rekenen by Maan-jaaren; doch voor het overige zyn zy van de oudheid der ſchepping des waerelds even onkundig als van den Sterren-Hemel, waar van zy in het geheel geen begrip hebben. Tydrekening.

Ongestadig weeder.

§. 150. Dewyl Palembang zoo naby den even nacht-lyn geleegen is, zoo is 'er het weeder ook doorgaans zeer ongestadig; het eene uur kan het buiten gemeen heet, en het ander uur kil koud zyn; doch dit heeft men meest in de West-mousson te wachten, gelyk ook, dat als dan, uit de moerassen des morgens zoodanige dikke en zwaare dampen opstygen, dat men geen honderd treeden ver zien kan. De West-mousson begint in November en eindigt in April, als wanneer, voornamentlyk in December, January en February, het gemeenlyk zeer fel waait en stormt, vergezelt met zwaare Rukwinden, geweldige Slag-regens en Donder-buiën: terwyl de Oost-mousson, dewelke van Mei tot October aanhoudt, doorgaans droog weeder, uitgenoomen eenige geringen Regenbuiën uitleevert.

Doch gezond.

§. 151. Niettegenstaande de ongestadigheid van het Climaat, is Palembang in lang zoo ongezond niet, als 'er wel van verhaald wordt, integendeel is het zelve zeer gezond en men vindt

vindt hier veele oude Menſchen: zelden ontſtaan hier beſmettende ziektens, ten zy de Kinder ziekte, die hier zeer gevaarlyk is, en veele menſchen voornamentlyk bovenlanders uit het leeven rukt. By de kenteringen der Jaargetyden is men gemeenlyk aan verkoudheid en koortſen onderworpen, doch dewelke zelden gevaarlyk zyn; daar en tegen is de roode loop en perſing zoo veel te meer te vreezen, welke men hier zeer veel onderhevig is.

Men vindt hier ook zeldſaam menſchen, die met zoo genaamde Koek of Mildt Ziekte gequelt zyn, in tegendeel, die van elders met deeze kwaal alhier aankomen worden doorgaans 'er van herſtelt, met zich in de rivier dikwils te wasſchen, en het water van die ſtroom te drinken, het geen een Mineraale ſmaak heeft en voor iemand die hier pas aan land, en het noch niet gewoon is, tot een zagt Buik-zuiverend middel verſtrekt.

Voor het overige zyn de meeste Palembangers doorgaans beſmet met vuile Venus-kwalen, ja zelfs aan

kinderen en Zuigelingen ziet men zeer dikwils de aankleeving en gevolgen van deeze beſmetting, ook ziet men zeer veele bovenlanders met groote kropgezwellen, en dit zoude aan eene der Provintiën eigen zyn; terwyl als eene byzonderheid noch aan te merken is, dat de menſchen, zoo Europeeſen als Inlanders, hier zoo vroeg grys worden, want men vindt 'er die nauwlyks 25. à 26. jaaren oud zyn, of zy hebben al gryze hairen.

Dieren. §. 152. Buiten het weinige tamme Rund-vee vindt men een meenigte wilde Buffels en Koebeesten, Harten, tamme en wilde Varkens, yzer-Varkens, Oliphanten, de Rhinoceros, Tygers, de Civet-kat, Luiaards, Mierëeters, Eekhoorntjes, Apen van verſcheidene zoorten, waar onder zeer groote, ja ook vliegende, gevonden worden, Krokodillen, Lequanen Slangen, Schorpioen en duizendbeenen. Hoenders, Ganſen en Eendvogels vindt men in geen grooten overvloed, en zelfs zomtyds zeer ſchaars, doch anderzints

zints onthouden zich in de Bosschen een grooten overvloed van ander Pluim-gedierte; de meeste van die zoorten zoo als op Java gevonden worden: men zegt ook dat 'er zeer fraye zich onder zouden bevinden, doch men kan door den luyen aart der Palembangers hier omtrent niets krygen.

Ten opzichte van de Visschen vindt men meede al dezelfde Zee- en Rivier Visch, als op Batavia, doch niet in zoo veel zoorten, daar en tegen vindt men in deeze Rivier eenige weinige andere, als de lange Lys, Jouara, en de Patting, welke alle noch al tamelyk van smaak zyn, en inzonderheid de laatste zeer vet is; doch anderzints is de Palembangsche Riviervisch niet zeer aangenaam, zy is doorgaans grondig, en de Goerami, dewelke in overvloed hier is, heeft geen gelykenis by de Bataviasche, wyl ze zeer dik van huid, grondig en droog is. Visschen.

In de Palembamgsche Rivier vindt men groote Visschen, en wel tot

18.

18. voeten lengte; en zommige hebben een zwaerd en andere een zaag voor op het hoofd, van welke laatſte zommige de lengte van 4. en meer voeten hebben.

Planten. §. 153. In de beneeden landen vindt men de zelfde zoorten van Boomen, Planten, Vruchten, en Inlandſche Moes-kruiden als op Java en Batavia, doch in zoo een overvloed en ook zoo ſmakelyk niet als op laatstgemelde plaats. Uit de Bovenlanden komen zeer zwaare en verſcheide zoorten van Houtwerken, zoo tot Timmerwerk, als het maaken van Masten en Stengen, mitsgaders Schep-Vaartuigen, waar van ik 'er een gezien heb, dewelke de lengte van 66 en breedte van 6. à 7. voeten hadt; en uit de enkelde Stam van een boom gemaakt was.

Buiten de Peper-rank en het Riet daar de handrottingen uitgehaalt worden, mitsgaders zoo een conſiderabel getal Areek-Boomen, dat 'er ganſche laadingen van derzelver vrucht naar Java en elders verzonden wor-

worden, vindt men ook in de bovenlanden de boomen, dewelke de Benzuin, Draaken-bloed, Gomlak, Gamber en Campher uitleeveren; ook heeft men 'er Sappan, Sasfafrasboomen, wilde Caneel en buiten dien ook fraai gevlamt hout, en andere voor ons onbekende Planten, welke de Palembangers ten uiterften zorgvuldig voor een Europeesch verbergen en verbloemen, of door haare luiheid verönachtzaamen, waar door men ze niet te zien krygt; zoo dat 'er geen mogelykheid is, om 'er een grondige en genoegfaame kennis van te krygen.

§. 154. Behalven het Thin op Banca en Bliton, vindt men, zoo daar, als hier in de bovenlanden, Goudmynen, ook zoo gezegd wordt Zilver; en op eerstgemelde Eiland aan de Noordzyde, zoude een Goudmyn te Banca Masfo zyn, dewelke ongemeen ryk is, doch in geene van alle mag op leevensftraf gearbeid worden, en 'er wordt ten fcherpften by gewaakt. Dit verbod zoude voortvloeyën uit een ftaatkundige regel van het Mineraalen.

het Palembangſche-Hof, zoo om die plaatſen en de rykdom van haar land voor vreemdelingen bedekt te houden, als om dat de Vorst zegt, inkomsten genoeg te hebben, en dit een Schat is die de Aarde voor hem bewaart en hy 'er dus geen zorg voor behoeft te draagen: ja zelfs gaat deeze omzichtigheid zoo verre, dat al het Goud, het welk voor den Koning en zyne Familie gebruikt wordt, ingekogt wordt van het geene van Andragiery en elders aangebragt wordt.

Voorts wordt 'er op Bliton Yzer gegraaven, en in het Gebergte in de bovenlanden alhier gevonden. Zwavel, Aluin en Arſenicum. Edel-geſteentens worden hier niet gevonden, doch wel op Banca een zoort van Chriſtal, het welk by de Thin-mynen gegraaven wordt, en hoe ryker de myn is, hoe meerder het 'er ook gevonden wordt.

X.

Djambi. §. 155. Benoorden Palembang ligt het

het Rykje van *Djambi*, aan een zeer groote Rivier, die zeer diep landwaards onſpringt; het zelve geeft weinig Peper en is van zeer weinige waarde, als alleen om het vermaagſchap van den Koning, door het Huwelyk aan de Vorsten van Riouw.

XII.

§. 156. De Rivier van *Andragiry* ontſpringt noch verder Landwaards in het Manincaboſche, en dus handelen deeze Volkeren met gemak op de Westkust, daarze dikwils by vyftig te gelyk komen. Op de Kust wordt, in zommige tyden van 't jaar een visch gevangen Shades genaamd, die niet gegeeten wordt, doch de Kuit, die wel een derde van de Visch weegt, wordt Troeboe genaamd en is zoo goed als de Rusſiſche Caviar. Andragiry.

XIII.

§. 157. *Camper* Dit Rykje is het kleinſte van alle. Camper.

XIII.

XIII.

Siac. §. 158. *Siac*, Het Noordelykste aan deeze Oostkust, grenst aan de Landen der Batasfers en wordt thans geregeerd door een Maleids Prins, Radja Ismaël genaamd, een der grootste Zeeroovers in deze Zee: en hier mede is het geheele Eiland Sumatra afgehandeld.

BESCHRYVING

DER

VOGELNESTJES,

DOOR

JAN HOOYMAN.

Hoe zeer men in onze Eeuw, de Natuurlyke Hiſtorie tot volmaaktheid tracht te brengen, en geene moeite ſpaart, den oorſprong, aanwas en weezentlyke hoedanigheid, aller voortbrengſelen deezer aarde, naaukeurig te onderzoeken, ontmoet die nuttige beoefening echter zulke vermogende hinderpaalen, dat de naaukeurigſte navorſcher dikwils niet dan ten hoogsten onvolmaakt, van veele zaaken kan gewagen. Onder deeze beletzelen, komt my, als geene der geringste voor, den *Verren afſtand, tuſſchen het voorwerp en tuſſchen den onderzoeker*, die maar al te dikwils plaats heeft, en waar door hy, hoe y-

verig en verlicht, echter blyft verſtoken van die zinlyke bevinding, die het uiterſte der Menſchelyke overtuiging is.

In welk een helder licht zoude een LINNÆUS, een VAN HALLER, een BUFFON, en meer andere vermaarde tydgenooten, den arbeid der Natuur niet hebben uitgetekent, indien zy alles in Perſoon hadden kunnen onderzoeken, en niet dikwils waren genoodzaakt geweest, hun op vreemde berichten te verlaaten?

Hoe dikwils voert de lust, door zeldzaamheid te behaagen, een reiziger van het ſpoor der waarheid af! hoe dikwils tracht hy zyne achteloosheid of zyn traagheid, door eenen opgeſchikten voordragt, te verheelen! hoe dikwils tracht hy door gewaande kundigheden, eer en aanzien te behaalen, terwyl hy in den grond, egen het voorwerp zyner beſpiegeling niet opgewasſchen is. Dit is zoo waar, zoo menigvuldig en zoo ſchadelyk, dat alle echte voorſtanders van nuttige en toepasſelyke ontdekkingen, zulks niet genoeg betreuren kunnen.

Het

Het begrip deezer waarheid ſpoort het Genootſchap aan, zulke zaaken, die binnen den ommetrek onzer Perſoonlyke onderzoeking kunnen vallen, naaukeurig na te gaan, en van tyd tot tyd, in haare Verhandelingen, de proeven hier van mede te deelen: niet met het haatelyk oogmerk andere te berispen, maar alleen om den arbeid der natuur, zoo veel in haar vermogen is, in klaarder licht te ſtellen.

Dus leverde de Heer BARON VAN WURMB, reeds in het *Eerſte Deel* (1) *de order der Palmboomen* en voegde by den voortgang van desſelfs aanmerkingen, over dit Vorstelyk plantgeſlacht, in het *Tweede Deel* (2) de Beſchryvingen van den *Gryzen Otter*, de *Juno Vogel*, en den *Kuikendief*, terwyl alle Ingezetenen der Oosterſe volkplantingen, toen wierden aangemoedigd, dit Hoofddeel, met hunne bydragen te verryken.

Ik

(1) P. 327.
(2) P. 457.

Ik volg dit loffelyk voorbeeld na, en deel thans het gemeen eene volledige Beſchryving mede, der kostbaare en thans zoo hoog geachte Vogelnestjes, die door de Chineezen byna tegens Zilver werden opgewogen en door de milde natuur als een byzonder voorrecht, aan de Eilanden van Indië zyn geſchonken.

Het Vogeltje, waar door dezelve worden toegeſtelt, noemen onze Berg-Javaanen *Waled* of *Boerang Dayä* en op Java *Lawit*. (3)

Het behoort tot de ſoort der Zwaluwen, en heeft een gedrukt hoofd, het welk zich echter, met de veeren, dik, rondächtig en in vergelyking van het Lighaam, groot vertoont. De bek is breed en wyd, met eene zwarte, elsvormige kleine neerwaards gebogene punt, wordende de wydte van de bek noch vergroot door eene naakte, pergamentachtige huid, die, als de

(3) *Boerong* betekent in het Maleits een *Vogel*, zonder onderſcheid.

de bek gesloten is, tezamen gevouwen ligt, maar geopend zynde, eene aanzienlyke ruimte beslaat, dewelke dit Diertje ter verkryging van zyn voedsel, zoo als hier onder blyken zal, ten hoogsten noodig heeft. De oogen zyn zwart en redelyk groot. De tong is ongedeelt en pylvormig. De ooren zyn rondächtige platte en naakte plekken, met een langachtig gaatje en liggen geheel onder de veeren van het Hoofd verborgen. De hals is zeer kort, zoo wel als de beenderen in devlerken en beenen. De zybeenen zyn geheel begroeit met veeren en het zeer tengere beneeden gedeelte der beenen, is zoo wel als de voeten, met eene zwarte pergamentachtige huid, bekleed. De voeten bestaan uit vier vingeren, daar van drie voorwaards en een achterwaards, allen tot de wortel van elkander gescheiden, de middelste is met de nagel ruim zo lang als het beneedenste gedeelte van het been. Alle de vingers hebben zwarte, kromgebogene, scherpe en tamelyk lange nagels, die het Vogeltje veel gemak toebrengen, om zich overal aan de rotsen en klippen vast te kunnen houden. De

ſtaart is genoegſaam zoo lang, als het geheele Lyf met de Hals en de Kop. Uitgeſpreid zynde, heeft dezelve eene wigvormige gedaante en beſtaat uit 10. roeipennen.

In de vleugelen zyn 16 à 18 ſlagen dekpennen. De 4. eerste ſlagpennen zyn zeer lang, en reiken te zaamengevouwen zynde, byna een duim Rhynlands over de ſtaart. De volgende pennen worden geſtadig korter, tot de 5. of 6. laatſte, die gelyk zyn en met de breedte van de vleugel, omtrent de lengte van het Lighaam uitmaaken.

De couleur van het Vogeltje is grysachtig zwart, een weinig in het groene trekkende, doch zonder ſtippen of plekken; achter op de rug naar de ſtaart aan het beneeden lyf, valt dit zwartachtige in het muisvaale. De geheele lengte van de bek tot de ſtaart is 4½ duim, de hoogte van de bek tot de punt van de middelſte voorvinger 3¾ duim, de uitgeſtrektheid der vleugelen, van de eene punt tot de andere 10½, zynde de lengte der groot-

ſte

ſte ſlagpennen, omtrent 4. duim. Tien deezer vogeltjes weegen 2½ once en ½ dragme trois. (4)

In de nabuurſchap van Batavia zyn twee vermaarde plaatzen, alwaar deeze Vogeltjes in eene zeer groote menigte huisvesten: De eerſte *Calappa Nongal* genaamd, ligt omtrent 10. uuren gaans Zuid Oostwaards van de Stad, de tweede *Sampia* geheeten, een weinig verder ten Zuid-westen, maar beiden in de rei der voor of vlotbergen, die van den zwaaren rug, door ons Eiland alhier geformeert, kennelyk onderſcheiden is.

Behalven deeze, zyn 'er noch veele andere plaatzen, allen in dien zelven ſtreek

(4) Behalven deeze, houden in ſommige gaten, eenige wilde ſoorten huis, *Momomo*, *Boerong Itam*, *Boerong Zoekoet* en *Lintje* geheeten.

Zy gelyken gezamentlyk zeer veel naar dezelve, behalven dat van de tweede, de Kop grooter en de Veeren van allen, geheel zwart zyn.

De Nestjes die zy maaken, zynzwart en bros, meest beſtaande uit ligte dons, ook ſtrekt het verblyf deezer Diertjes zeer tot bederf der gaten; waarom die zoo veel mogelyk worden uitgeroeit.

ſtreek of verre van de Kusten, die of weinig uitleeveren, of door de Javaanen zorgvuldig verzweegen worden, en maar bekend zyn aan zommige.

Deeze beide Vogelebergen, door de Javaanen *Goa*, dat een Spelonk beteekent, geheeten, zyn alleenſtaande klippen, van binnen hol envoorzien met een zeer groot getal openingen, zommige zoo groot, dat men zeer gemakkelyk daat in kan komen, andere moeilyker en eenige zoo klein, dat de natuur aldaar voor de veiligheid dier diertjes, zichtbaar zorg heeft gedraagen.

Deeze rotzen zyn uitwendig digt begroeit, met eene menigte zwaar opgaande boomen, van verſchillende zoorten, en beſtaan inwendig uit graauwe kalk-ſteen en wit marmor, van welk laatſte ik een zeer ſchoon ſtuk bezit.

Aan deeze wanden hechten de Vogeltjes hunne nesten in horizontaale laagen, digt by elkanderen, zoo dat de opgebogen zyde van de eene, meest aan

aanzit, tegen de vlakke van de andere. Zy plaatzen zich op onderſcheiden dieptens van 50. tot 300. voeten, minder en zomtyds noch meerder, naar dat zy ruimte vinden, en laaten geene holligheden of bekwaame ruimtens open, mits die maar zuiver en droog zyn, het geen zo volſtrekt noodzaaklyk is, dat wanneer de wanden nat worden, zy die ten eerſten verlaaten, zoo dat eene onverwachte ontlasting of doorzypeling van water, altoos ten hoogſten ſchadelyk is.

De Vogeltjes vliegen 'smorgens met het aanbreeken van den dageraad, uit de gaten met een groot gedruis, en ſtygen in het Oost-ſaizoen of de droge tyd, wanneer zy op afgeleegene plaatſen hun voedſel moeten zoeken, terſtond zoo hoog in de lucht, dat men hen ten eenemaal uit het gezicht verliest; maar in de regentyd begeeven zy zich niet verre van honk, het welk op myn byzonder verzoek, ook in het Gouvernement Java, alwaar eenige klippen, aan of zeer na by het ſtrand liggen, naaukeurig is waargenomen. Des nademiddags omtrent 4. uuren,

beginnen zy weder te rug te keeren, en verbergen zich haastig in hun verblyf, zonder dat 'er eenige andere af en aan vliegen dan die broeyen. Zy voeden zich met allerhande zoorten bloedelooze diertjes, boven stilstaande wateren zweevende, waar toe hunne wydöpengaande bek zeer dienstig is.

Hun grootste vyand is de Kuikendief, die 'er veele vangt by het opkomen uit de gaten, waarom deeze rover, met Schiet-geweer vlytig wordt opgepast.

Zy bereiden de Nestjes uit het krachtigste en beste overblyfzel van het door hun genoten voedzel, en zeker niet uit zeeschuim; want de twee bovengenoemde rotzen liggen veel nader by onzen Noorder-Oever, als by het zuider-strand. Nu worden die diertjes in onzen omtrek, die ongemeen talryk bevolkt is, niet alleen nooit vernomen, maar het is ook geheel onmogelyk dat zy in den bepaalden tyd van eenige uuren de lange togt naar de Zuid-zyde, heen en weder kunnen doen, niet zoo zeer om den verren afstand, als wel om

de

de aanmerkelyke hoogte van ons zwaar gebergte en de hevige winden die zeer dikwils aldaar regeeren. Behalven dat men deeze diertjes, aan de overzyde ook hier en daar bewoont, nimmer heeft gezien.

Het weezen der Nestjes beſtaat derhalven, uit niets anders als zoo even is gezegt, en hier in wordt ik noch meer bevestigd door het groot verſchil in het voorkomen derzelven. Die men vindt op het land-goed Calappa Nongal, in de *Goagadja*, zyn zeer graauw en wel een derde minder waerdig. als die, dewelke het land-goed Sampia uitlevert, en deeze kunnen niet vergeleken worden by een zeer voortreffelyke zoort die jaariyks van *Ternaten* en *Paſſier* worden aangevoert en op de daar omtrent geleegen Eilanden, vooral oostwaards *Borneo*, zyn te vinden. (5)

De verwe en waarde hangt derhalven af, van den overvloed en hoedanigheid der Inſecten, die deeze diertjes tot voedzel ſtrekken, en mogelyk ook

(5) Verhandel. 2. Deel Pag. 128.

ook van de mindere of meerdere eenzaamheid des oords, alwaar zy dit aas gaan zoeken.

Tot het bereiden der Nestjes, bezigen zy doorgaans twee maanden, en leggen dan 2. eieren, die uitkomen binnen 15. of 16. dagen. Zoo dra de Jongen vlug worden, begint men de Nestjes te ſtooren, het welk regelmatig gedaan wordt om de 4. maanden en de oogst is van den eigenaar.

Dit ſtooren of uithaalen geſchied door vast volk, hetwelk van jongs aan gewend wordt, deeze klippen te bezoeken, op de navolgende wyze.

Men maakt een ladder van boschrotting lang naar goedvinden, en bind aan denzelven op eene behoorlyke afſtand, dwars ſtukjes bamboes om op te treden, langs deeze daald men neder, doch wanneer de gaten al te diep zyn, is Scheeps-touwerk beter; afgeklommen zynde, plaatst men, zoo de ruimte zulks toelaat, getakte bamboezen langs de wanden, om by de Nestjes te kunnen komen, doch wanneer dit

dit dusdanig niet mogelyk is, worden die, ſtaande op den ladder, met eenen daartoe geſchikten bamboes, afgenoomen. Ook zyn 'er ſommige gaten tot dewelke men nadert met een vlot van bamboes, doch deeze zyn hier zeldzaam.

Het uithaalen is een gevaarlyk werk, dat veelen den Hals doet breeken, vooral de Dieven, die by ongelegen tyden, de gaaten trachten te berooven, waarom 'er overal Wagt-Huisjes zyn bygebouwd.

Het Berg-volk hier toe gewoon, begint dit uithaalen niet, zonder het ſlagten van een Buffel, de gewoone voorbereiding der Javaanen, by alle onderneemingen van eenig aanbelang: ook prevelen zy vooraf hunne Gebeden, beſmeeren zich met welriekende Oly, en berooken het gat met Benſuin, Doepa (6) en andere aangenaame

(6) Ik zal de Dwaaze bygeloviglieden en buitenſpoorige vertellingen der Javaanen hier niet byvoegen en maar enkel zeggen dat 'er by de voornaamſte ga-

meReukwerken, het welk naar hun begrip ten uiterſten noodzaaklyk is. (7)

By het nederdaalen gebruiken zy een Flambouw, gemaakt uit de harst, vloeiende uit eenen zwaaren en grooten boom, (8) *Caret* genaamd. Deeze gom eenige tyd in de zon gelegt zynde, wordt ter diktevan een dunnehand te ſaam gerolt, in het gedroogde blad van de wilde Rotting, bovengenoemd, vast gemaakt aan een ſtokje en daar boven-

---

gaten op Java eene byzondere Beſcherm-Godin, onder den Naam van *Ratoe Laut Kidul* of Princeſſe der Zuider-Zee, geëerbiedigt wordt.

Deeze heeft aldaar eene byzondere hut, met een gedekte Slaap-plaats en veele fraaye kleederen, waar toe niemand dan een Priester naderen mag, die 'er altoos Vrydags en, wanneer men de Nesten uithaalt, gedurig Reukwerk brand, ook moet hy het Lyf en de Kleederen van een ieder aanraaken, die in de Klippen gaat, maar onze Berg- Javaanen, maaken zo veel omſlag niet.

(7) Rumphius Herbarium Amboinenſe L. 2. Cap: 20.

(8) De behoorige Beſchryving van deezen Boom kan hier niet worden bygevoegt, alzoo men desſelfs Bloemen, niet tegenſtaande alle moeite, tot noch toe niet heeft kunnen bekomen: Rumphius zegt 'er niets van, ook vindt men dien by Linnæus of Houttuin niet, zoo dat wy van denzelven, onder onze bydragen nader zullen gewagen.

vengebonden de gedroogde binnenſte bast van den *Arak-boom*, die eens vuur gevat hebbende, niet ligt uitgaat, ten einde hun flambouw, door de vochtigheid en onderaardſe dampen dikwils uitgebluscht, weder te ontſteeken.

Dit uithaalen duurt niet langer dan een Maand, en wordt, gelyk reeds is gezegt, regelmaatig driemaal in een jaar herhaalt, hoe wel ſommige meenen dat zulks wel viermaal zoude kunnen geſchieden, het welk my niet waarſchijnlijk is; te meer, kundigen, hier by opgebragt, my verzekeren, dat een Nestje ongeſtoord gelaaton, door de Vogeltjes geduurig wordt vergroot of dikker gemaakt, tot zoo lang het van binnen droog of haarig wordt, wanneer zy het verlaaten. Met de Nestjes is, na het uithaalen geene andere moeite dan, dat ze gedroogt en gezuivert worden, wanneer men dezelve in mandenofkranjangs afbrengt en verkoopt aan de Chineezen, doch voor zeer ongelyke pryzen, wel van 8. tot 1400. Rds. de Picol of 125. ℔, het welk als boven gezegt, afhangt van derzelver fynheid en witheid, zynde ſommi-

mige zeer graauw, andere roodachtig en de beste ſoort zeer ſchaars.

Deeze hooge prys en de onverzaadelijke winzugt der Chineezen, veroorzaakt veele dieveryën, alzoo de laatſte niet ſchroomen, de Berg-wagters door Geld, Amfioen en Lywaaten om te koopen, het welk by alle ſcherpe toezigt, niet ten eenemaal belet kan worden.

De bovengenoemde plaatſen Calappa Nongal en Sampia, behoorden voor deeze aan de Maatſchappy, maar dewyl de meeste voordeelen derzelve, door de Javaanen verduistert wierden, of weinig bekent waren, beſloot de HOOGE REGEERING in het jaar 1778. die beide Land-goederen openbaar te laaten verkoopen, haalende te zamen byna Honderd duizend Rds. welk aanzienlyk bedraagen, de verwagting der meesten verre te boven ging. Nog zyn'er behalven dezeveele andere, doch minder merkwaerdige plaatſen, in denzelven rei der Vlotbergen; ook twee of drie in de hoogere Binnenlan-

landen, alle te ſaamen, na giſſing twintig Pikols of iets meerder, jaarlyks uitleverende.

Op dit zelve Eiland, maar onder het Gouvernement Samarang, zyn aan het zuider-ſtrand drie voornaame Vogel-bergen *Goä Dahar*, *Gede* en *Nagoſari* geheeten; deeze worden door de zee beſpoelt, die in de laatſte zoo diep doordringt, dat men 'er binnen kan viſſen en op deeze plaats is het ſoort zeer goed, maar het uithaalen is behalven de ſteilte noch zeer gevaarlyk, door de opſtuivende zeebranding, zoo dat men 'er een hangwerk van bamboes heeft moeten maaken. De Vorstenzyn bezitters deezer gaten en genieten derzelver voordeelen, waar meede zy in allen opzichte handelen naar hun welgevallen. Doch behalven deezen zyn 'er noch veele andere mindere plaatſen, die zoo veel mogelyk verzweegen blyven, wordende de uitgevoerde hoeveelheid van Java, iets hooger dan hier begroot.

Bantam en *Sumatra* zyn mede hier vanvoorzien, doch de Inwoonders van het eerstgenoemde Koningryk, zyn

zoo overgegeeven traag en onder eene zoo gebrekkige Regeeringsvorm, dat men zelf de ryst tot levensonderhoud, neffens veele andere noodige zaaken, van hier moet haalen: en nademaal de Chineezen zich, in de binnendeelen niet durven wagen en dus met het Bergvolk geene verkeering kunnen maaken, is voor eerst van daar, in dit opzicht, weinig te verwachten.

De Jonge-vogeltjes worden door de Javaanen en ook door ons gegeeten, maar zyn ſchaars te krygen; men houd dit voedzel zeer verhettende, doch de Nestjes tot een lymachtig weezen gekookt, 's nacht in den daauw gezet en met ſuiker vermengt, als zeer verkoelende, waarom de Javaanen die, in de heete koorts met veel nut gebruiken: ook heb ik die op deeze wyze zien voorſchryven voor een zeere keel en heeschheid, niet zonder goede uitwerking, mogelyk in navolging der Chineezen, want een vermogend Koopman dier natie, hier in ſterk handelende, heeft my verzekert, dat men in China de Vogelnestjes veel gebruikt in de winter, dewyl het zitten

by

by het vuur, in de noorderdeelen van dat uitgeſtrekte Keizerryk, de keel-ziektens aldaar menigvuldig doet regeeren.

De zoo geroemde voedende en verſterkende kracht, heb ik 'er nimmer in kunnen vinden, of ſchoon ik dezelve, om my hier van te overtuigen, op veelerlei wyze, en in eene aanmerkelyke hoeveelheid toebereid, zeer dikwils heb gegeeten: ook heb ik die door ſcheikundigen laaten onderzoeken, maar 'er niets anders van kunnen ontdekken, dan dat het laatſte overblyffel in eene waterachtige Gom beſtond, van geene aangenaame ſmaak en waarſchynlyk ook voor niets nuttig dan in ligte borst-kwaalen. Dit voorwerp ſtrekt derhalven op de Tafels der vermogende, tot niets anders als een kenmerk van overdaad en pracht, maar de Chineezen zyn naar dit geregt uitzinnig greetig. Na dat de Nestjes geweekt en wel gezuivert zyn, doen zy dit met een vette Capoen of Eend, in een welgeſloten pot, en laaten die op een langſaam vuur ruim 24 uuren kooken, het welk zy *Timmen*

noemen; dit is om het bygevoegde een ſmaakelyke kost en alles het welk ik 'er van kan zeggen.

De handel in Vogelnestjes, was eenige jaaren geleeden, niet zeer aanmerkelyk, maar is zederd ongemeen aangewakkert. De hooge prys die men hier voor in China geeft en eer toe dan afneemt, maakt Batavia tot een ſtapelplaats van dit voortbrengſel der natuur, het welk, door onze Ingezetenen, alzo de Maatſchappy hier niets in doet, zeer voordeelig wordt aangewend, ter vermindering der ſchaadelyke uitvoer van gemunt Zilver, zoo dat het te hoopen is, dat deeze Jeugdig bloeiënde handeltak, altoos eene aanmoedigende beſcherming zal blyven genieten.

Het ontdekken der Vogelnest-rotſen in ons vlotgebergte, heeft myne oplettenheid, in het pasſeeren dier ſtreeken gaande gemaakt en my aanleiding gegeeven, uit het beſchouwen van den grond te beſluiten, dat aldaar meer andere ſchatten der natuur verborgen liggen, doch voor eerst is 'er wei-

weinig hoop, hier van nader kundigheid te verkrygen, alzo het voornaamſte gedeelte, tot noch toe der Maatſchappy behoorende, meest woest en verlaaten ligt, waarom het mogelyk voor deeze Volkplanting en derzelver Ingezetenen zeer voordeelig zoude weezen, die plaatſen, by matige ſtreeken, voor eene betaamelyke waerde, aan kundige, vermogende en werkzaame lieden af te ſtaan, ten einde door eene vlytige bearbeiding derzelver waerde te vergrooten, dat van den Land-zaat alleen nooit te hoopen is, gelyk ik breedvoeriger zal toonen wanneer ik van den Landbouw der Javaanen koom te ſpreeken.

BERICHT

AANGAANDE DE

GOUD-MYNEN

OP DE KUST VAN

CELEBES.

DOOR

GEORGE FREDRIK DUHR,

SECRETARIS VAN JUSTITIE TE

TERNATEN.

Ik zal in deeze beſchryving der Goud-mynen, niet zoo zeer te werk gaan naar het verhaal van den Inlander, als wel naar de eige ondervinding, die ik daar van gehad heb, en maake een aanvang met te berichten, dat ik de Kust van Celebes aan de N. W. en Z. O. of N. en Z. zyde, zoo ver de bergen, die eenen dusdanigen rykdom in haaren ſchoot verbergen. zich ſtrekken, langs gekomen ben, dat dezel-

zelve beginnen op de hoogte aan de Zuidkant van *Boelang*. en aan de N. zyde van *Kotta-Boena* of *Mogondo*, en van daar voortloopen tot *Dondo* aan de Z. W. en *Tamperana* aan de N. W. zyde, in de bogt van *Tomini*.

Alle de plaatzen die van het eene tot het andere einde bekend zyn, en waar in, door verſcheide natien, die de Kust van Celebes bewoonen, gemineert wordt, optenoemen, zoude hier te veel omſlag maaken, ik zal daarom alleen, als ter zaak dienende aanhaalen, aangemerkt te hebben, dat op alle de plaatzen, tusſchen die beide ſtreeken liggende, meer of min Goud gevonden wordt, en dat die rei bergen voor by *Dondo* op een plaats *Tambang* genaamt eindigt.

Op die hoogte, alwaar de Kust van Celebes een zoo ſmallen hals uitmaakt, en zoo laag van Gebergte is, dat men in een halve dag van het eene ſtrand tot het ander komen kan, zonder zich te vermoeiën, eindigen ook de Goudgeevende bergen; want men vindt, voorby *Parigy* en *Tam-*

perana, op het heele andere einde van de Kust van Celebes, geen een Goudgeevende plaats meer, tot Maccasar toe.

Hoewel' er tusschen die beide voormelde ſtreeken, reeds ontallig veele Goud-mynen ontdekt zyn, geloove ik echter dat 'er noch veele ryke Goud-mynen zyn, die tot hier toe, nimmer ontdekt wierden; de groote ſchaarsheid doch van Inwooners, verhindert hun op die Negoryën, daar de Goudgeevende bergen zyn, groote vorderingen in dat werk te maaken, ook doet het bygeloof, waar aan die menſchen verſlaaft zyn; veel nadeel aan hunne onderneemingen: nooit doch zullen zy het waagen op eenige plaats, daar zy vermoeden dat rykelyk Goud te vinden is, daar van een proef te neemen, of eerst moet een Waarzegger, wiens kunst in het luisteren na een zeker vogel en uitleggen van deszelfs ſtem beſtaat, zonder eenig gezelſchap, geheel alleen vooruitgezonden worden; om behoorlyke toebereidſelen op die plaats te maaken, die voornamentlyk beſtaan, in den vogel te vraagen of 'er ry-

rykelyk Goud op die plaats te vinden is? of de graavers daar ter plaatſe ſomwylen ook door ziektens aangetast zullen worden? of 'er rykelyk Geesten en Berg-ſpooken zyn, waar door de graavers in hun werk gehindert zouden konnen worden? en of die zomtyds het Goud voor de oogen der graavers zouden verbergen?

Indien de vogel op alle deeze vraagen een gewenscht antwoord geeft, dan moet die Waarzegger of Talenga, zoo alsze hem in haar ſpraak noemen, eerst zyn best doen om, door allerhande Offeranden de bewaargeesten van het Goud aldaar te bevreedigen, en dan mogen noch maar eerst eenige weinige graavers aldaar arbeiden, die dan, na verloop van zoo veel Maanden of Dagen, als de vogel geliefd te bepaalen, vermeerdert worden; maar geeft de vogel op een van alle de voormelde vraagen een kwaad voorſpellend antwoord, dan zal zich niemand onderſtaan een enkeld gat, van een ſpan diep op die plaats te graaven, welk verregaand by-geloof menigmaal oorzaak is, dat veele ryke Mynen onbewerkt blyven.

Dan voornamentlyk is de reden van het weinige Geud, het geene uit zulke ryke, en uitgeſtrekte Mynen gehaald wordt, de groote tegenzin die ik byzonder in de Gorondaalders en Limbotters, alwaar de beste Mynen gevonden worden, tegens het Goudgraaven ontwaard hebbe; waar by komt het gebrek aan veele Inſtrumenten die tot het mineeren vereiscbt worden.

De manier, op welke zy daar de Mynen bewerken, zal blyken uit het volgende voorbeeld van de Myn *Popajatoe*, die by myn komst pas ontdekt was, en waar in men nu ſlechts een maand gearbeid hadt — Zy ligt Circa 30. mylen van Gorontalo, en van de mond van haar rivier aan ſtrand, tot op de plaats daar het eerſte Goud gevonden wordt, zal mede omtrent dertig mylen vaarens, met een Bolotto, zynde een Vaartuig uit één ſtuk hout gehouwen, bedraagen.

Wanneer nu de arbeiders in den omtrek gekomen zyn, daarze door den Talenga gewaarſchouwd zijn, dat het Goud gegraaven moet worden, beraad-

ſla-

ſlagen zy nochmaals eerst met de vogel, wat plaats zy eigentlyk kiezen moeten, om de Myn of het gat te maaken; dit gedaan zynde, gaan zy verder de rivier op, en zoeken het water uitde rivier naar de plaats te leiden, daarze bezig zyn: Hier moet ik niet vergeeten te melden dat de Inlanders zelden of nimmermeer zullen mineeren, of zy moeten kans gezien hebben, om het water uit een naby gelegene rivier ter plaatſe te konnen brengen, daar zy aan het werk zyn, want dit is haar volſtrekt noodzaakelyk, om den grond en de klei weg te doen ſpoelen en de ſteenen met het fyne zand, waar in het Goud ſchuild, alleen de doen blyven; indien het water niet over den grond kan geleid worden en dat'er valeiën zyn, tusſchen de rivier en de plaats daarze werken, maaken zy Riölen van uitgeholde Wakka-boomen, waar van de bosſchen vol ſtaan en ſtutten die met afgekapte boomen.

Het water ter plaatſe van de aangelegde Myn gebragt zynde, gaan zy aan 't werk en graaven, na datze ſterk

zyn,

zyn, want somwylen vervoegen zich 8. somwylen 10. somwylen 20. Man by elkander, maakende een gat van 20, 30. à 40. voeten in het vierkant, en latende, zoo lang zy het water konnen doen afloopen, door omroeren, den grond gestaadig met het water wegspoelen: Dan zoo diep gevordert zynde, dat het water niet meer kan afloopen, moeten zy het uitputten, het geene zoo lang duurt, tot datze op de steenen komen, deeze wasschen zy schoon af, en metselen daar mede, rondom het gat, doch zonder eenige kalk, die steenen in een juiste order op elkander stapelende, tot een zoort van een muur voor het invallen van den grond, en als het gat diep wordt, stutten zy die steenen ook wel met bos-planken of balken: onder die steenen zyn 'er somwylen, die ik heb gezien, volgens myn gissing van 3, 4. à 500. Ponden zwaar, die de arme menschе zonder eenig ander werktuig als eenige bos-rottings en boomen, alleen met hunne handen uit de gaten moeten opwerken; zoo verre gevordert zynde, dat al de grond, modder, klei, en steenen uit het gat uit-

uitgewerkt zyn, en zy op het zwarte zand, het vaste kenmerk dat 'er Goud is, en zoo te zeggen de moeder van het Goud (want daar dat zand niet gevondee wordt is ook geen Goud) gekomen zyn, dan ſcheppen zy die zwarte of geele grond, met zwart zand vermengd, in daar toe gemaakte ballast mandjes, gaan daar mede aan het water zitten, en neemen hand voor hand vol, op een houten rond bord, of zoo als zy het noemen doelang, die omtrent 18. duim in zyn Diameter is en in het midden eenigzints hol en dik toeloopende, juist in zyn Centrum, in het dikſte, een gat heeft, waar op zy een klein dekſeltje van hout maaken; wanneer nu al de gronden zand, door de beweeging die zy met haar handen maaken, met het watet van de doelang afgeſpoeld is, blyft het Goud, het geene zwaar is en niet ligt weg ſpoeld, alleen liggen en dan bergen zy die buit in het gat, het geene in het midden van de doelang is, zoo lang tot dat het gemelde gat vol is, wanneer zy het Goud op een klapperdop leggen, boven het vuur houden, zoo lang tot

her

het droog is, dan het noch resteerende zwarte zand, zoo veel zy konnen, daar uitblaazen en zoo vervolgens in haare bamboesen bergen

Noch een tweede manier van mineeren hebben zy, wanneer zy aan een Heuvel of Berg werken, die vlak aan een rivier ligt, dan maaken zy een schoone plaats aan de kant van de rivier, leiden het water, zoo veel zy noodig hebbee daar heen, en werken dan de aarde in de rivier op die plaats, die zy geprepareerd hebben, wanneer al de grond en klei ten eerſten met het water wegspoeld; blyvende het zwarte zand met het Goud liggen, dien zy na datze de steenen eerst uitgewerkt hebben, in maniere als vooren, op haar doelangs uitwasschen; dit is de ligtste manier van graaven, en zoo lang zy in een streek daar Goud gevonden wordt practicabel is, zullen zy de eerst beschrevene manier niet by de hand neemen.

Noch een manier, die alleen in een nieuw ontdekte Myn, gelyk *Papajatoe*, gebruikelyk is; zy gaan met bal-

ballastmandjes op haar rug en een stuk spits yzer, in form van een dikke bytel met een handvat van hout, langs de rivier, en zoeken in de scheuren van de klippen aan de boorden van de rivier, wanneerze dikwils heele stukken Goud van 2, 3. en meer Realen zwaar vinden.

De manier van graaven is in alle Mynen en by alle volkeren op die Kust eveneens, behalven dat zy op sommige plaatzen maar 10, à 12. voet diep noodig hebben te graaven, daar zy op andere tot 12. ja meer vadems, in de grond moeten delven en haare gaten, gelyk in Europa, met planken en balken moeten stutten.

Op *Papajatoe* heb ik gezien, dat zy maar 6. à 8. voet diep groeven, op *Batodoelang*, *Dalodajoenoe* en *Bomboeloe* 12. en meer voeten, en op *Ankahoeloe* en *Pogiama* tot 8, 10, à 12. vaêm, dit zyn alle Gorontaalse Mynen; op *Palella*, *Bwool* en *Tontoly*, graven zy tot 12, 15. en meer vadems diep, en moeten licht in hunne Mynen brengen om te kunnen zien.

Ik

Ik heb aangemerkt, dat de klippen aan de boorden van de rivieren, en zelfs de meeste ſteenen, die zy uit de Mynen haalen, op plaatſe daar het Goud hoog van Alloy, zoo als op *Papajatoe*, *Ankahoeloe en Tamallas* is, ſommige blaau en ſommige geel en, heel week zyn, zoo dat men 'er verf van zoude konnen maaken; daar de ſteenen en klippen op plaatſen, daar het Goud laag van Alloy is, als op *Batodoelang*, *Dalodajoenoe* en *Bomboe'a*, meest grys, hard, en wit zyn, en ook die week zyn als kalkſteenen.

Dit kan tot een vast kenmerk in een Myn verſtrekken, of 'er hoog of laag Goud in zal gevonden worden; Wanneer een Goud-Myn eerst ontdekt wordt, zoeken zy, zonder zich in het begin aan het mineeren te binden, maar hier en daar in de rivier, de ſteenen wegneemende en het water ten deele afleidende, en vinden dan, wanneerze het zand pas een voet diep omgevoerd hebben, meest grooteſtukjes, ſomwylen tot veele Reâlen, die denkelyk met zwaare afwatering van de Bergen moeten afgeſpoeld zyn.

Haa-

Haare werktuigen, die zy in de Goud-mynen gebruiken, beſtaan ſlegts in een langwerpig yzer, als een breek-bytel, Circa anderhalf voet lang en twee duim in het vierkant dik, aan het eind iets ſcherp en puntig, met een oor waar in een houten ſteel wordt geſtooken van omtrent een vadem lengte; voorts, die het hebben of koopen kan, een haak, zynde een krom yzer, in form van een vuur-haak; met een korte houten ſteel, om den grond in de kleine ſteenen om te roeren; een Byl, een Parring of Pedak, en een doelang, die ieder zelfs maakt, en een Goud ſchaaltje.

In alle de Goud-mynen, maar voor-al in de geene die zoo ver van ſtrand afleggen, als *Popajatoe*, *Ankahoeloe* en *Pogiama* is het buiten gemeen koud na den ondergang en voor den opgang der Zonne, waar door die arme graavers veel moeten uitſtaan, die van 's morgens tot 's avonds in het water moeten zitten, wanneer haar geheele lighaam 's avonds, na gedaan werk ſchier geheel wit van de ſalpeter gebeeten is.

Wanneer de graavers in de Mynen aan het werk zyn, is het water van de rivier, waar aan zy werken, tot aan ſtrand toe modderig en rood geel, en dit water veroorzaakt den afgang en zelfs de roode loop, aan de geene die de onvoorzichtigheid hebben 'er van te drinken.

De graavers zyn niet altoos even gelukkig in het mineeren, want het gebeurd dikwils dat zy een maand, en wel langer graaven, en voor 10. en meer Rds. mondkost verteeren, terwyl zy, na voltoying van haar werk, noch geen één Rdr. gevonden hebben, en dan zyn zy genoodzaakt weder een andere plaats op te zoeken, en van vooren af aan, aan het werk te gaan.

In een nieuw ontdekte Myn gaat het meest altoos voorſpoedig, maar in een Myn, die reeds lang bewerkt is, hebben zy vast een maand werk, eer zy zoo ver komen, dat zy het Goud konnen uitwasſchen.

In de Goud-mynen van *Palella*, welke rivier zich in verſcheide armen verdeelt,

deelt, en welke Mynen zeer uitgestrekt zyn, vindt men plaatzen, daar het Goud zeer meenigvuldig is; maar het is, daar het in de grootste meenigte gevonden wordt, zeer laag en haalt geen 18. Karaaten.

Het hoogste Goud vindt men in de Goud-mynen van *Popajatoe* en *Molosipat* op *Ankahoeloe*, *Tolodinki Lemboeno*, *Sousso* en *Tamperana*, voorts aan de Z. en Z. W. kant op *Pogiama*, *Wongo*, *Tomollas*, *Bwool* en *Tontoly*, haalende het Goud uit al die mynen meest over de 21. Karaaten.

Het overige is meest laag, en haalt niet boven de 18. Karaaten.

Eene der voornaamste redenen, waarom de Gorontaalse en Limbotse onderdaanen zoo weinig lust tot Goudgraaven hebben, is: datze van haar Vrouwen en Kinderen moeten afgescheiden zyn, dewyl de Mynen ver van de hand liggen; en wel voornaamentlyk, om dat zoo dra eene arme gemeene man het geluk heeft, een goede vond

te doen, het hem door de in de Mynen zich onthoudende meenigvuldige Hoofden, half afgebeedelt, en half afgedwongen wordt; en indien ze dan noch genereus met hem willen handelen, dringen zy hem het een of ander voor een dubbelden prys op.

Ik heb juist niet konnen merken, dat het in de Goud-mynen zeer ongezond is, indien men zich maar warm houdt en eenigzints van mond-kost voorziet; want het gebrek aan het laatſte, gepaard met de moeilykheden om over Klippen en Bergen te klimmen, heeft my, op *Popajatoe*, eene ligte koorts op den hals gehaald.

'Er is nooit voor my, een Europeaan in alle de Gorontaalſe Mynen geweest, en die 'er omtrent zyn gekomen hebben nooit het Goud zien graaven, maar zyn alleen terplaats geweest, daar het voornaamſte Opperhoofd zyn verblyf heeft, het geene altoos noch verre van de plaats af is, daar de mineurs eigentlyk werken; want zelfs de voornaame Hoofden der Inlanders, en vooral der Gorontaalders en Limbot-

botters; zyn veel te gemakkelyk om een zoo moeilyken en gevaarlyken weg, daar men dikwils gevaar loopt, door het afvallen van de ſtyltens, den hals te breeken, te pasſeeren.

In de ſtreek van de Goud-Myn van *Ankahoeloe* is een plaats, *Longi* genaamd, alwaar Goud gevonden wordt, het geene zoo hoog is, dat het zelfs het Goud van *Popajatoe* en *Ankahoeloe* overtreft; maar dewyl de ſpruit, of het riviertje naar derwaarts niet bevaarbaar is, en de Inlanders dierhalven hun mond-kost over een moeilyken en gevaarlyken weg op hunnen rug moeten draagen: en ook op die plaats teffens veel Koper gevonden wordt, het geene, indien men geen ſterk-water heeft, den besten bedriegen zoude, wordt die plaats weinig bezogt. Dit is in de Goudmynen aan de N. of N. W. zyde de eenigſte plaats, daar men Koper vindt, zynde aan de Z. of Z. W. kant digt by *Bwool*, noch een diergelyke Myn, alwaar goed rood-Koper gegraaven wordt, het geene zoo

klein van ſtof is, als het fynſte ſtofgoud.

In de Mynen van *Bomboela*, *Batodoelang* en *Ankahoeloe* vindt men veel berg-kristal en een zoort van Staal ſteen, gelyk ook in de Mynen van *Palella*, maar in de Mynen van *Popajatoe* heb ik die ſteenen niet ontwaard.

Meest in alle de Mynen heb ik gezien, dat de graavers, wanneerze in zommige plaatzen op 5, in anderen op 8. en in zommige op twaalf en meer vadems diepte gekomen zyn, dan een gelyke vloer van heele klippen ontmoeten, waar door zy met hunne werktuigen niet konnen komen, en zy hebben my dikwils te kennen gegeeven, dat, alsze kans zagen om daar door te komen, zy ſtaat maakten meer Goud te zullen vinden.

Op *Ankahoeloe*, daar men in de laagtens die klippen zomwylen reeds op de diepte van 12. à 15. voet ontmoet, heb ik ontwaard, dat door die klippen ſcheuren, of openingen, van

twee

twee drie vingers breed langs liepen, waar in een zoort van zwartigheid, als yzer-roest gevonden wierdt, die ſterk met brokjes Goud gemengd was, en die de graavers, na datze die zoort van vloer eerst zeer ſchoon afgewasſchen hadden, met haar Yzer, zoo ver zy komen konden, uitwerkten.

Het Goud is in alle de Mynen van Celebes, wanneer het eerst van het zand gezuiverd is, redelyk ſchoon, vindende men alleen op *Pogiama* en *Palella* hier en daar Goud-erts, het geene, onder de ſteenen gemengd, zeer laag van Alloy is, en door het fyn ſtampen der ſteenen, die niet al te hard zyn, uitgehaald wordt.

Dewyl ik ondervonden hebbe, dat de eene mineur voor den anderen gelukkiger in het graaven is, kan men niet net bepaalen, hoe veel zy in een Myn vinden konnen, want ik heb op *Popajatoe* zommige graavers gezien, die, om dat het een nieuw ontdekte Myn was, in veertien dagen wel 200. Rds. aan waarde hebben gevonden, daar ik 'er op *Ankahoeloe*, *Batodoe-*

lang en Bomboela gezien hebbe, die in een rond jaar, volgens haar zeggen, noch geen twintig Rds. opgedaan hadden. En dit was het, dat ik kortelyk, volgens eigen waarneemingen, aangaande de Goud-mynen op de Kust van Celebes, te berichten hadt.

VER-

VERVOLG,

VAN EENE

JAVAANSCHE HISTORIE

SADJARA RADJA DJAWA,

MET DE AANMERKINGE VAN WYLEN

JOSUA VAN IPEREN.

Het gebeurde eens dat de Koning een Tournoy-spel aanregtten, *Tjioeng Wanara* het vreemd gejuig en het geluid der Gom-goms (*a*) hoorende, vroeg zyn' Baas of hy derwaards gaan mogt, doch de Baas wilde het niet gedoogen, zeggende, het past u niet wegens uw jongheid derwaards te gaan.

Maar

(*a*) Gom-goms zyn kopere bekkens van verschillend geluid en grootte.

Maar *Tjioeng Wanara* eene heerschende drift gevoelende, om 'er zich heenen te begeeven, zei daar op, ik zal en wil 'er naar toe gaan: ja al bondt gy my vast, zal ik 'er evenwel heenen streeven. En welke moeite de Smit ook aanwendde, met goede en met kwaade woorden, alles kon niets baaten, hy liep 'er evenwel heenen.

Zoo dra hy nu aan de Pasebaan (*b*) gekomen was, ging hy aan de zyde des Konings nederzitten, zonder dat hem de Koning, in het eerst gewaar wierd. Kort daar op ging hy naar het hof van den Koning; en als hy 'er binnen trad, zag hy welhaast een Musykspeelwerk genaamd *Balesawee*: 't geen, zoo dra men het aanraakte, begon te speelen. Maar niemand dan de Koning alleen, durfde dat doen: en niet te min verstoutte zich *Tjioeng Wanara*, om het aan te raaken. De

(*b*) Deeze drift was eene soort van natuurlyke geestdryvery, welke de Smit niet kon, noch durfde weederstaan. Men kent noch niet genoeg van zulke opkomende en onweerstaanbaare geneigdheden, om dezelve, op eene wysgeerige wyze, te verklaaren. De Helden, zoo wel als de Poëeten, schynen aangeblaazen te worden. Maar dit verschynzel blyft noch een raadsel in de Geestkunde. De *Pasebaan* of *Passeerbaan*, is zoo veel als de Renbaan.

De Koning, die met groot vermaak het Tournoy-ſpel had aangezien, dit Speelwerk nu hoorende, verſchrikte zeer, en gaf aanſtonds bevel aan zyne Lyfwacht, om deezen jongen Knaap op te vatten. Dan, zoo draa de Manſchappen binnen kwamen, ſchudde hy zyn lighaam, viel op hen aan, verſloegze, en joeg de overige zulken ſchrik aan, dat zy voor dood nedervielen: terwyl de overigen hunne toevlucht tot den Koning namen, hoewel zwaarlyk gekwetst zynde: (*c*) want de een had zynen arm, de tweede zyn been, de derde zyne ribben gebroken; en den vierden hingen de oogen uit het hoofd; en ettelyke waren in het aangezigt deerlyk gewond.

De Koning, die uit dit alles eenige kwaade vermoedens had opgevat, maar het aan niemand durfde laaten

(*c*) Hy gedroeg zich derhalven, ten naaſten by, als Simſon, omtrent de Philiſteinen, en als eenige Helden van David, die links en rechts, al wat zy aanraakten, verpletterden. Even het zelfde vermogen hebben de Leeuwen: al wat zy met hunnen ſlaanden klaauw treffen, is verbryzeld. Dit was het geval van den ouden Man Gods met zynen ezel buiten Bethel 1 Kon. XIII. v. 24. Zie Kolbe Beſchryv. van de Kaap. I. D. bl. 184.

ten blyken: vroeg aanſtonds aan zyne *Mantries*, (*d*) wat of dat voor een jongeling mogt zyn, die zoo ſtoutmoedig zich durfde gedraagen? waar op de Ryksbeſtierders antwoordden, hy is de zoon van Zyner Hoogheids Smit. Toen gaf de Vorst onmiddelyk bevel, om dien Smit te roepen. Hy verſcheen voor den Koning, en de vraage was, wiens kind de jongeling was, en hoe hy genaamd wierdt? De Smit antwoordde, hy is myn zoon en is genaamd *Tjioeng Wanara*. De Koning hernam toen: roep dan uw kind hier. Hy riep hem; *Tjioeng Wanara* gehoorzaamde, en verſcheen ten ſpoedigſten voor den Koning. Toen vroeg de Koning nochmaals, of dat zyn eigen kind was? 't geen de Smit met ja beantwoordde. De Koning zei vervolgens, dat hem zulks onmoogelyk voorkwam, als nooit gehoord hebbende, dat de Smit kinderen hadt gehadt, die zoo groot zoude kunnen zyn: want voegde hy 'er by, gy zyt daar toe noch te

(*d*) *Mantries*, is eene algemeene eerbenaaminge der Hof-grooten van Java.

te jong, en zyt noch zoo lang niet getrouwd geweest. (*e*) De Smit dus gedrongen, kwam tot bekentenis, en zeide, neen! hy is myn zoon niet, maar een zoon van eenen goeden vriend, die my denzelven heeft overgegeeven. Goed! zei de Vorst, ik zal dan uw kind by my aan het hof neemen. De Smit ſcheen daar uitterlyk zeer wel mede te vreeden; maar innerlyk was hy 'er over bedroefd.

Tjioeng Wanara, eenigen tyd by den Koning geweest zynde, wierdt, als Veldoverſte, van hem ten ſtryde gezonden; en in dien veldtogt ſlaagde hy twee en driemaalen zeer gelukkig, veröverde ettelyke ſteden, en bragt

(*e*) Deeze langmoedigheid in het ondervraagen, drukt zeer wel het doorgaand caracter der meeste Javaanen uit. Zy blyven vraagen, zoo lang zy twyfelen: en zy blyven, met de grootſte vriendelykheid, onwrikbaar op hun ſtuk ſtaan; wanneer zy geld bedingen, of by andere gelegenheden. En wordt de Hollander moeilyk, dan gaan zy heenen en komen 's anderen daags, om even als gisteren, op hun voorſtel te blyven ſtaan, en door die vriendelyke en onverzettelyke ſtandvastigheid, eindelyk den korſelen Europees te overwinnen, en hunnen zin te krygen. De Chineezen hebben dit ook eigen, en voegen 'er een geduurig vriendelyk lachje by, daar de Javaanen een ernſtig gelaat vertoonen.

bragt veele veröverde goederen by den Vorst te rug. Hier door kreeg de Vorst zoodaanig een toegenegenheid voor hem, dat hy hem niet alleen voor zynen eigenen zoon aannam; (*f*) maar hem ook het bevel toevertrouwde over tien duizend mannen, onder de eerbenaaminge van *Aria Banjak Wide*. (*g*) Hy liet hem ook aan de noordzydevan de Pasfer woonen; en 't werd hem geoorloofd, om des avonds op het Gammelanfpel genaamd *Loakanuta* (*h*) te mogen fpeelen: daar anders niemand op mogt fpeelen of laaten fpeelen, dan alleen de Koning. Ook maakte hy hem zynen eersten Raadsheer, en het Hoofd van de Justitie.

Deeze *Aria Banjak Wide* was, een

(*f*) De aanneeminge tot kinderen was dus ook by de Javaanen, toen reeds, in zwang; ten ware men wilde toeftemmen, dat de Koning zynen Veldoverften *Aria Banjak Wide* voor zynen eigenen zoon erkende, voor den zelven, die hy voormaals in de Rivier geworpen hadt. En dit laatfte is vry wat aanneemlyker.

(*g*) De eerbenaaminge van *Aria Banjak Wide* vinden wy niet onder de eernaamen der Javaanfche Grooten, by VALENTYN bl. 55. 56.

(*h*) *Loeka-nauto*, deeze benaamingen hangen af van 'sVorsten verkiezinge, die zeer vruchtbaar in het vermenigvuldigen van benaamingen en eertitelen is.

een geruimen tyd vervolgens aan het hof geweest, wanneer hy den Koning verzocht, om alle de Smits van 't geheele land van *Padjajaran* by zich aan huis te mogen ontbieden, om eenen grooten voorraad van geweer in gereedheid te laaten brengen; Want, zeide hy tegen den Koning, men kan somwylen niet weeten, wat 'er voor kan vallen. De Koning keurde dit goed; en gaf hem teffens de magt over alle die Smits. Toen nu alle die Smits by hem in huis waren, beval hy hen midden in zyne wooninge, eene yzeren kamer te maaken: maar zeide hy, het moet noch heden deezen dag in gereedheid zyn. (*i*) Zy namen dat werk aan en volbragten het: en toen de kamer voltooid was, schikte *Aria Banjak Wide* die kamer op, zetten 'er in een kostelyk ledekant, van 't welk

(*i*) Hier uit is lichtlyk op te maaken, dat men oudtyds veel yzer uit de grond baalde, en het verfmeedde; want het aanzien van den grond hier en daar in de Bovenlanden en in de killen der Rivieren by laag Water in den droogen Mousson, toonen overvloedig, dat 'er yzer-ertz in menigte te vinden is: wat men daar ook aan mocht twyffelen. Tegenw. Staat. II. D. bl. 193. Als mede I. D.

't welk de kusſens en behangzelen alle van zyde waren; en hy berookte dezelven met allerhande reukwerken: zoo dat het 'er binnen was, als in een hemel op aarde.

Toen dit alles volbragt was, ging hy naar den Koning, en verzekerde hem, dat, toen hy ten ſtryde uittoog, hy eene gelofte gedaan had, om, zoo hy mocht overwinnen, Zyne Majesteit aan zyn huis te verzoeken, om daar te willen ſpyzigen: gelyk hy nu ook de eer hadt, den Vorst daar om te verzoeken. Dees antwoordde daar op, goed! gaa naar huis en ik zal aanſtonds by u zyn. *Aria Banjak Wide* ging naar huis, en de Koning volgde hem. Toen de Koning binnen was, plaatſte hy hem vlak in't gezicht van de yzeren kamer. Men was vrolyk onder de maaltyd, en toen zag de Koning de yzeren kamer: vraagende teffens, waarom hy die hadt laaten maaken? *Aria Banjak Wide* gaf toen voor, dat hy die gebruikte tot zyne ſlaapkamer: want, zeide hy, als ik heet ben, worde ik 'er in verkoeld; en ben ik koud, dan worde ik 'er in verwarmd; ben ik ziek, dan worde ik 'er in gezond; en ben ik hon-

honſgerig dan worde ik 'er in verzadigd. (*k*)

De Koning hernam hier op, ik ben nu eenigen tyd niet wel geweest: koom, laat my 'er eens in gaan. Zeer goed! ſprak daar op *Aria Banjak Wide*: want al wat ik bezitte, behoort den Koning in eigendom.

De Vorst derhalven, geen kwaad vermoedende, ging 'er aanſtonds in: en zoo draa hy 'er in was, ſloot *Aria Banjak Wide* de deur van gemelde *Koentara*, maakte de kamer rondom gloeiend, en toen 'er de Koning half gebraaden uitgehaald was, wierp hy hem in de rivier *Crawang*. De Vorst deeze wreedheid ondergaande, vroeg hem, wat hy toch misdreeven hadt, dat hy, Heer en Vorst zynde, op zulke eene wreede wyze mishandeld wierdt? Maar *Aria Banjak Wide* antwoordde daar op: die ſchuldig is moet betaalen; en die van iemand iets geleend

(*k*) Deeze laaſte eigenſchap van de yzeren kamer vinde ik onbegrypelyk. Misſchien zal dit in het Javaansch iets anders beduiden en zyne betrekking hebben op den minnehandel. In 't vervolg van dit Boek leeze ik noch iets van een yzeren vertrek: 't geen tot een gevangeniſſe verſtrekte.

leend heeft, moet het wederom geeven: want toen ik noch klein was, hebt gy my in de rivier *Crawang* laaten werpen. (*l*)

Zeker Opperhoofd of *I oera*, met naame *Ong-andaga* was daar tegenwoordig, die het gezien hebbende, aanſtonds, al ſchreiënde naar den zoon des Konings heenen liep, en die Prins, genaamd *Soeſoeroegh* boodſchapte, dat *Aria Banjak Wide* den Koning deszelfs Vader, om het leeven gebragt hadt. Waar op de Prins op ſtaande voet op de *Bindee* (*m*) liet ſlaan, om zyne volkeren by een te vergaderen; en toen die byeen gekomen waren, ging hy 'er fluks *Aria Banjak Wide* mede opzoeken, leverde hem ſlag, en het gevecht duurde eenige dagen: zoo dat *Soeſoeroegh* zoodanig in den oorlog gewikkeld wierdt dat 'er eene

(*l*) De weerwraak, in geval van moord, was eene verplichtinge der Oosterlingen. De Koning hadt hem willen dooden; en de wille wordt hier voor de daad genomen. Hy was de naaste aan zich zelven. Men zie over den Bloedwreeker der Arableren en de Wetten van Moſis daar omtrent J. D. MICHAELIS Moſ. Recht §. 131. enz II. D. bl. 384 en verv. in §. 275. IV. D. bl. 40.

(*m*) *Bindee*, eene groote Gom, om allarm te ſlaan.

eene groote menigte van zyne landzaaten ſneuvelden, en hy eindelyk genoodzaakt wierdt te vluchten, en een goed heenkomen te zoeken, Oostwaards heenen; tot dat hy eindelyk aan eene Negory, genaamd *Caligoenting*, aankwam. Aldaar woonde eene vrouwe, met naame *Niay Randa Caligoenting*, welke vrouw hy tot zyne moeder, gelyk zyhem tot haaren zoone aannam. (*n*) Zy leefde ook met hem, als met haar eigen kind; en dus bleef *Soeſoeroegh*, op deeze *Desſa*, of Negory, eenigen tyd woonen.

Maar *Aria Banjak Wide* liet zich ondertuſſchen alomme voor Koning van *Padjajaran* uitroepen: en niemand durfde hem tegenſtand bieden. Ook liet hy een gebod uitgaan, dat wie den Prins *Soeſoeroegh* zou herbergen, of in eenig ding behulpzaam zyn enonderſteunen, zulk een met zyn geheel geſlagt, zou worden uitgeroeid; om dat hy

(*n*) Uit deeze byzonderheid blykt het klaarder, dat de aanneeminge tot kinderen, eenigzins ten minſten, ſchoon juist niet in de ſmaak der Romeinen, by de Javaanen is in gebruik geweest; vooral by menſchen die geene kinderen hadden.

hy, als een vyand van den Koning zou worden aangezien.

Niay Randa Caligoenting was juist op de *Pasſar* van *Padjajaran*, toen dat placaat werdt afgekondigd, en zeer verſchrikt geworden zynde, liep zy ylings in de grootſte verbaasdheid, naar huis, en daar komende, maakte zy dit nieuws aan haare drie broeders bekend, te weeten aan *Kiay Wiraſarie*, *Kiay Bader* en *Kiay Tambi*; welke derhalven aanſtonds, met haare zuster, naar *Radien Soeſoeroegh* gingen, en hem het zelve bekend maakten.

Soeſoeroegh bedankte hen zeer beleefdelyk, en ſprak zyne aangenomene Ooms aldus aan: (o) Al hadt ik bee-

(o) Deeze taal van *Soeſoeroegh* is zeer leevendig en poëtisch, en den Perſiaanſchen Dichter Ferdiſi waardig, daar hy Rustem beſchryft. Zie over het Perſiaansch Heldendicht G. Jones Hiſtoire de Nader Chah. Tom II. p. 245 en 249. In het boek van Job vindt men eene Beſchryvinge van den Behemoth, welken de Heer Schultens voor den Oliphant, en anderen voor het Nylpaard houden, met deeze bewoordingen: *Zyne beenderen zyn als vast koper: zyne gebeenten zyn als yzeren handboomen.* Maar hier dunkt my, dat de Vorst toeſpeeldt op de krachten van den Rhinoceros,

beenen van yzer, zenuwen van koperdraad en eenen koperen huid, zoo zou ik doch tegen dien Koning niet aan kunnen. En wat zouden wy toch kunnen uitvoeren met zoo een hand vol volks, als wy op de been kunnen brengen, tegen zulk een magtig Koningryk? Maar, zoo het u lieden belieft, ik zal my op de vlucht begeeven. Hier op nam hy de wyk; en zyne zoogenaamde moeder en haare drie broeders volgden den Prins, hem niet willende verlaaten: leidende met zich omtrend honderd mannen; met welke zy rechtſtreeks voordtoogen naar den berg *Coembang*: (*p*) alwaar de Prins zich wilde afzonderen.

Op deezen berg *Coembang* was een vermaarde Tovenaarſter, met naame *Niay Tjamara Toengal*, die van te vooren al geweeten had, dat de Prins komen

---

ros, dien men kan aanmerken, als eenen *koperen huid te hebben, zenuwen van koperdraad en beenen van yzer, beter dan de Oliphante.* My dunkt dat de Behemoth van Job Cap. XII. 10-19 en onze Rhenoceros, geene vergezochte overeenkomst hebben. Misſchien hier van elders nader.

(*p*) De Berg *Coembang*, dat is de Bloemberg.

men zou. (*q*) Zy hadt eene volſtrekte magt over alle de Duivels en kwaade Geesten. Aan deezen hadt zy bekend gemaakt, dat de Prins op reis was, om by haar te komen; met last om haare wooninge ſchoon te maaken, en ten fraaiſten op te ſchikken. Trouwens zy was ryker, dan eenig Koning. Ook zorgde zy en gaf last, dat 'er by zyne aankomst op haare ſpeelwerken geſpeeld wierdt.

Maar zoo dra de Prins aan den voet van gemelden berg kwam, begon het vreezelyk te ſtormen en verſchrikkelyk te regenen, zoo dat 'er veele boomen uit den grond geſlagen wierden: en het weerlichtte zoo ſterk, als of de geheele waereld in vuur en vlamme ſtond; ook liepen de rivieren over, door de menigvuldige plasregenen.

Men

(*q*) Boven beloofden wy, iets van de Toveresſen en Tovernymphen der Oosterlingen te berde te brengen Maar thans weet ik dit niet beter te doen, dan met den Leezer te wyzen naar de Geſchiedenis van den Prins *Akmedt* en van de Tovernymphe *Paribanou*; alwaar men ook het onderſcheid tusſchen de Toveresſen en Tovergodinnen of Tovernymphen leeven. dig zal vinden voorgeſteld. Arab. Vertell. IV. D. bl. 314. 396. De Tovergodin *Pari banou* was ook magtig ryk. Zie Arab. Vertell. als boven.

Men hoorde ook een afgryzelyk geſchreeuw der duivelen, 't geen een geluid maakte, als of de bergen ſprongen, en de hemel van een barstte (*r*), hoewel dat geſchreeuw alleenlyk ontſtond uit eene overmaatige blydſchap der booze geesten; om dat de Tovenaarſter, van dien Prins een bezoek ontvangen zou. Straks hoorden zy het geluid van eene bel; en daar door werdt de lucht zeer klaar.

Toen nu de Prins op den top van den berg gekomen was, zag hy eenen grooten boom, met naame *Tjamara*; en in dien boom hoorde hy een zoet muzyk. Dit hoorende zeide hy tot zyne Ooms, ik geloove, dat deeze boom de verblyfplaats is van *Niay Tjamara Toengal*: mompelende ondertusſchen en wenſchende, dat zich de Tovenaarſter aldaar aan hem vertoonen mogte. 't Geſchiede: want zy vertoonde zich aanſtonds, met eene groote

(*r*) Zulk een verſchrikkelyk geraas en gedaver ontſtond 'er ook in het paleis van eenen boozen geest, by geleegenheid dat de *Calender*, die by de Prinſes der Ebeenſche Eilanden gekomen was, eenen *Talisman* brak. Arab. Vertell I. D. bl. 150.

te praalſtatie, deed den Prins nevens zich nederzitten, verwelkoomde hem, en vroeg kwanswys, wie hy was en wat hy kwam doen, en hoe zyn naam was? Dan, *Soeſoenoegh* antwoordde daar op, met den diepſten eerbied: Mevrouw! ik behoeve u dat niet te zeggen, want gy weet het immers zoo goed als ik. *Niay Tjamara Toengal* begon toen te verklaaren en te zeggen: ja! gy hebt gelyk; (*s*) want waarom zou ik anders zoo veel hebben behoeven uit te ſtaan, indien ik dat niet konde weeten.' Noch voegde zy 'er by: gy zyt ook van zints, om u, op deezen berg af te zonderen, om dat gy

(*s*) Deeze wetenſchap van geheimen wordt in de Arabiſche Vertellingen insgelyks aan de Tovernymphen toegeſchreeven. Denkelyk was zy met eenen Koning der boozen geesten getrouwd. Hoe veel zulke Juffers moeten uitſtaan, volgens de denkbeelden der Oosterſche Fabel-histoire, blykt uit het geval van de Juffer in de Glazen Kist, op den grond der zee door eenen reusachtigen geest bewaard. Arab. Vertell. I. D. bl. 14. maar vooral van de Prinſes der dochter van Epinarus, Koning der Ebeenſche Eilanden. bl. 157. en 158. Men moet zulke vertelzelen niet verachten: want de hedendaagſche Oosterlingen, en zelf de Grieken verachten die niet, maar, blyven 'er, tot heden toe, zeer op verlekkerd. Zie Mr. GUYS *Lettres ſur la Grece. Lettre* 21. Tom. 1. p. 298.

gy deu ſtryd tegen uwen broeder verlooren hebt. Dan dit zou ik u niet raaden: want indien gy dit deed, zoudt gy zekerlyk geen Vorst van Java kunnen worden.

Hierop hernam *Radeen Soeſoeroegh*: al wat gy my gebiedt, zal ik naarkomen. Zy gelastehem derhalven naauwkeuriglyk naar haare woorden te luisteren. Zy zei hem dan, dat hy maar Oostwaards heenen zou trekken tot dat hy eenen boom vond, genaamd *Poohn Madja*, (*t*) welks vrucht bitter van ſmaak was, en dat hy daar zyne Hofplaats moest aanleggen en zyn paleis bouwen; want, zeide zy, het is by de Goden beſloten, dat gy Koning van Java zult zyn: en uw geſlacht zal vervolgens na u, altyd den trhoon beklimmen.

Niay Tjamara Toengal verhaalde de Prins wyders, dat zy eene Oudmoei van hem was, en dus zoo wel eene Prinſes, als hy een Prins van het zelfde *Padjajaran*: Want vervolgde zy, uw Overgroot-vader de Koning *Moeding*

(*t*) Een boom genaamd *Poohn Madja*, dat is een Madja-boom, zynde de vrucht korrelig en zuur.

ding Sarie is myn Vader geweest. En de reden waarom ik zoo van de waereld ben afgezonderd, is deeze; om dat ik in myne jeugd zoo eene overſchoone Prinſesſe was, die van iedereen bemind werdt; en om dat alle de Vorsten van Java my ten huwelyk verzochten. Daarentegenhad ik geene genegenheid en liefde voor het mannelyk geſlacht. En om dat ik beducht was, dat er misſchien oorlogen overmy zouden ontſtaan, (*y*) en dat myne ouders daar door maar verdriet ſtonden tehebben, hebbe ik my op dusdanige wyze van de waereld afgezonderd, en daar door zulke eene magt gekreegen.

Dit gezegd hebbende veranderde zy zich voor zyne oogen, en nam de gedaante aan van een ſchoon vrouwsperſoon;

(*y*) De Trojaanſche oorlog ontſtond, gelyk wy weeten, uit het ſchaaken van de ſchoone Helena, door Paris, gelyk zy te vooren, noch een jong meisje zynde, van *Theſeus* was geſchaakt geworden. Dit ſchaaken werdt altyd wreedelyk gewrooken. Reeds ten tyde van Dina, Jacobs dochter.

Maar de afzonderingen, en toewydinge aan den dienst der Geesten, maakte *Nisy Tjamara Toengal* beveiligd voor alle de aanvallen der waereldſche Prinſen. Jephtas dochter kwam, indien zy niet werkelyk geſlagt en geofferd is, omtrent in het zelfde geval.

ſoon; zoo dat de Prins in een groote mymeringe viel; en daar op met zulke eene brandende liefde bevangen wierdt, dat hy zich zelven naauwlyks wederhouden kon; maar haar in de armen nam; en vergat, wat zy hem gezegd hadt; om dat hy nooit zulk een ſchoon en bevalligvrouwsperſoon met zyne oogen aanſchouwd hadt. Maarzy, dit merkende, veranderde zich wederom van gedaante, zich vertoonende, als te vooren. *Radeen Soeſoeroegh* dat ziende, verzocht haar aanſtonds om vergiffenisſe, en begon zeer bitter te ſchreiën. Zy vergaf hem de onvoorzichtigheid, en, hem beſtraffende, zei zy: gy zyt een mensch, die gewoon zyt verkeerde wegen in te ſlaan: en verwonder u niet langer; want ik kan my veranderen in oud en in jong in man of in vrouw: en ik kan niet ſterven, voor en aleer de jongſte dag aankomt. (*w*) Ook zal ik by u komen,

(*w*) De gedaantewisſelingen van OVIDIUS, zyn niet anders, dan Oosterſche vertellingen, door de Grieken overgenomen en op hunne eerſte Patriarchen en helden toegepast. Men gelooft noch aan die Gedaan-

men, als gy Koning van Java zyt. Naderhand zal ik van hier verhuizen, en Koninginne worden over alle de duivels en kwaade geesten; en alsdan

---

daantewisſelingen, zoo als die door betoveringen kunnen veroorzaakt worden. De Arabiſche en Perſiaanſche Vertellingen leveren 'er veele Voorbeelden van op. Ondertuſſchen is deeze van oud in jong en van man in vrouw te veranderen vry zeldzaam. Het eerſte was een kunstje van Medea, Euripides Argum. Medeæ, en het andere een van Jupiter. Ovid. Lib. II. 65-425. In dit Javaansch Boek zal men noch meer zulke toverkunstjes aantreffen. De Druiden in Oud Gallië verſtonden die kunstjes ook. Zie Mr. PELLOUBIER. Nouv. Bibl. Germ. Tom XXIII. P. 96. De hofhoudinge van *Niay Tjamara Toeugal* zou dan moeten zyn omtrend op het eiland *Camban* of *Poela Noeiſa Gede*; en dus in de nabuurſchap van het hof, 't geen de nazaaten van Soeſoeroegh houden zouden, tuſſchen den brandenden Berg van Matarum en tuſſchen de Zuiderzee. Denklyk waren dit de gewesten, daar de booze geesten te vooren woonden; en daar *Batara Wisnoe* over hen heerschte: zynde zy vervolgens naar de Zuiderzee vertrokken.

Dat de Tovenaars en booze geesten party trekken in den oorlog en de eene of andere helpen en ondersteunen, is een gemeen denkbeeld der Oosterlingen van het vaste land. FERDISI zegt van *Afraſiab* Koning van Tartarye, die het ryk van Perſie had overweldigd: *Hy werd gebolpen van den Keizer der Indiën en van den Keizer van China, zoo wel als van de booze Geesten, Reuzen en Tovenaars van geheel Aſie.* Zie G. JONES Hist. de Nader Chak. Tom. II. p. 248. Hier by kwaamen ſoldaaten en leegers uit de grond der zee; en dit Oostersch bygelovig denkbeeld van

dan zal ik myn hof houden in de Zuider-zee, en aan de Zuidzyde van den brandenden berg, die by *Mattara* ligt: en dit alles zal, zonder fout geſchieden. En wanneer gy zwaare oorlogen moet voeren, zal ik u te hulpe komen, indien gy my roept. En indien uwe nazaaten den ſtryd eens verliezen, dan moeten zy verzekerd zyn, dat zy myne hulp nietverder te verwachten hebben. Derhalven gelaste en verzoeke ik u, zonder vertoeven, maar oostwaarts aan te trekken. De Prins nam zyn affcheid, gehoorzaamde, en nam zynen weg Oostwaards heenen, gelyk zy hem bevolen hadt.

De

---

onderwaterſche menſchen en koningryken, even zoo als *Niay Tjamara Toengal* zich iets diergelyks aanmatigt, vindt men omſtandig, in de geſchiedenis van *Beder* Prins van Perſien, en van *Gianhare* Prinſes van het Koningryk Samandal. Arab. Vertell. III. D. bl. 90. en verv: inzonderheid ook bl. 167. De Fabel der Meermannen en Meerminnen is uit dat aloud verdichtzel ontſtaan; en dat verdichzel ſcheen de waarheid te zyn, zoo lang de Wysgeerte en de verbeterde Natuurlyke Hiſtorie niet toonden, dat het een leugen was.

De getuigenisſen van VALENTYN, over het beſtaan der Zee-menſchen bygebragt III. D. bl 330-332 verdienen wel een ander onderzoek; om dat men de verſchynzelen van welke hy ſpreekt, nog niet behoorlyk verklaard heeft.

De *Radeen Soeſoeroegh* eindelyk zeer vermoeid geworden zynde, zat neder onder een grooten boom, waar van eenige vruchten op den grond afgevallen lagen, raapte een derzelve op, en ze proevende, vond hy de ſmaak derzelven zeer bitter te zyn: Hy vroeg derhalven zynen Oom *Wieſarie*, welke vrucht het was? hoe deeze plaats geheeten wierdt? en wien die toebehoorde? Op deeze vraagen antwoordde *KiayWieraſarie*: de vrucht, welke gy daar geproefd hebt, hiet *Madja*, de plaats *Astina*; (*x*) uwe voorouders hebben hier hun hof gehouden; maar nu behoort het aan uwen Broeder, den Koning van *Padjajaran*. Hier op zeide *Soeſoeroegh*; als dit zoo is, zal ik deeze plaatze noemen *Madjapait*; en hier zal ik myn hof houden. En deeze plaats kwam, door eenen geduurigen toevloed van menſchen, binnen korten tyd, in eenen bloeyenden ſtaat.

Toen deeze Koning van *Madjapait* al-

(*x*) Te vooren hebben wy aangeteekend, dat *Pandode Wanata* en zy e op olgers, in dat *Astina* hun hof ge houden hebben, Buiten twyffel wordt dit hier bedoeld.

aldaar eenigen tyd zyn verblyf gehouden hadt, kwam zyn broeder *Aria Banjak* van *Goeloeh*, (*y*) al vluchtende, by hem; teffens verhaalende, dat *Tjioeng Wanara* hem was komen beoorlogen; en dat hy, *Aria Banjak* den ſtryd verlooren hadt, en dus genoodzaakt was geworden, herwaarts te vluchten: maar niet weetende, dat zyn broeder daar als Koning regeerde. Ook berichte hy, dat *Tjioeng Wanara* zyn hof overrompeld, en het zelve verwoest hadt. *Ratoe Goeloeh* voegde daar by, *Tjioeng Wanara* wil u ook komen opzoeken. Dat verneemende, zei *Radja Madjapait*: indien dit zoo is, dan zal het beter zyn, dat wy hem te gemoete trekken, dan dat wy hem hier zouden afwachten; Want, voegde hy 'er by, ik heb nu al by de drieduizend ſtrydbaare mannen.

Ook maakte hy het ten eerſte werk-ſtel-

(y) *Goeloeh*, in deszelfs gelegenheid is by de hedendaagſche Javaanen genoeg bekend Het lag in de vlakten tusſchen *Bandong* en *Tjiracamontjang* boven den oorſprong van de rivier *Grawang*. En de Regenten van *Tjanjoer* en *Grawang* geeven voor dat zy van de oude oude Vorsten van *Goeloeh* afſtammen.

ſtellig, en verzocht zynen broeder *Aria Banjak Wide*, dat hy met hem zoude mede gaan. Zy toogen met deeze krygsvolkeren regelregt naar *Padjaran*, veroverden het land in korten tyd, ſloegen den Koning op de vlucht, maakten eene groote menigte volks krygsgevangen; 't geen de Koning naar *Madjapait* liet vervoeren; en toen maakten dus zyne onderdaanen een getal uit van zeven-en-veertig duizend huisgezinnen. (z)

Als toen zeiden *Kiay Wiraſaba*, *Kiay Badar* en *Kiay Tambie* tot den Koning, als wordende deeze hy hem voor zyne grootſte Raadslieden gehouden, dat, aangezien zyn vader alleen als Vorst van geheel Java geregeerd hadt, hy nu ook alleen, als Koning over gansch Java behoorde te regeeren, en zyn hof te blyven houden te *Madjapait*: om dat het oude hof te *Pa-*

(z) Zeven en-veertig duizend huisgezinzen, ieder op zes perſoonen berekend maken 282000 Inwooners die *Radja Madjapait* onder zig had, zynde die

Padjaran verwoest en verdelgd was. Dit alles kwam de Koning ook naar; en hy gaf toen zynen broeder den naam van *Pangeran Aria Panoelar*. Maar *Kiay Wiraſaba* maakte hy zynen eerſten ryksbeſtierder, onder den naam van *Adepatty Wahan*: *Kiay Badar* daar en tegen maakte hy tot zyne *Hofwidono*. En deeze waren in groot aanzien by den jongen Vorst.

Deeze Koning van *Madjapait*, eenige jaaren geregeerd hebbende, gewan eenen zoon, welke hy noemen liet *Paraboe Anom Lorring Paſſar*, die den *Adepatty Wahan* overwon; (*)en daar

dit getal omtrend een vierde gedeelte der inwooners van Java; indien men 'er het eiland Madura uitzondert. Behalven dat men veilig kan ſtellen, dat Java ſedert *Radja Madjapait* wel twee derde meer bevolkt zal zyn geworden, in welke vooronderſtellinge de rekeninge onzer Javaanſche Hiſtorie zeer wel uitkomt, en *Radja Madjapait* als de algemeene Koning van Java oudtyds beſchouwd kon worden. 't Ryk *Madjapait* weeten wy lag aan de rivier *Kaderi*, ten Zuiden van het Prinsdom van *Sourabaya*, en aan den Oostkant van het zelve.

(*) Men zou hier uit mogen beſluiten, dat *Adepatty Waban* na den dood des Konings aan 't mui en geſlagen, den Erfprins uitgeſloten en zich zelven het Koningryk had aangematigd. Waar van hy echter wel haast moet vervallen zyn, door eene nederlaag, welke

daar benevens noch eenen zoon, met naame *Joendara*, die, zoo dra hy groot geworden was, tot Opperhoofd van *Kadir* werdt aangeſteld. En als de Koning kort daar na overleed, werdt hy opgevolgd door gemelden zynen zoon *Paraboe Anom Lorring Paſar*.

---

welke hem *Paraboe Anom Lorring Paſar* toebragt, om zich in de wettige opvolginge, tegen den geweldenaar te handhaven.

(*Het Vervolg hier na.*)

BYDRAAGEN

TOT DE

BESCHRYVING

VAN

JAPAN,

DOOR

Mr. J. C. M. RADERMACHER.

ENGELBERT KEMPHER, die in 1691. en 1692. als Geneesheer in dienst der Nederlandsche Maatschappy in Japan is geweest, heeft de beschryving van Japan in 1733. te Amsterdam uitgegeeven. (*a*) Kort daarna of in den jaare 1736, gaf de Jesuit CHARLEVOIX een beschryving van Japan uit, in 9. Deelen in Octavo. Beschryving van *Kempher*. *Charlevoix*.

In

(*a*) Van dit Werk van *Kempher* met zyne eigen handige aantekeningen, is door eene *Dohn* te Lemgo in Westphalen in 1778. een tweede druk uitgegeeven.

Salmon. In het zelve jaar gaf SALMON, in de tegenwoordige Staat van alle Volkeren, die van Japan, in het Eerſte Deel pag. 203.

De algemeene Hiſtorie. De Schryvers der algemeene Hiſtorie uit het Engels in het Nederduits overgezet, hebben in het 9. Deel eerſte ſtuk, in 1777. de Hiſtorie van Japan gegeeven.

DeRuſſen. Van de Ruſſiſche Reizen van *Kamſchatka* naar Japan, die zedert 1742. gedaan zyn, is weinig bekend gemaakt; men vind egter, in de Staats Secretaris van juny 1776. dat 'er zedert 1774. te *Jakutz* in Siberien, een Japans School is, en dus moeten 'er nu en dan Japanders 't zy by toeval of met willens. op de Kusten van Kamſchatka aanlanden.

Tunberg. Eindelyk heeft de Heer CAREL PIETER TUNBERG, die in 1775. als Geneesheer in dienst der Nederlandſche Compagnie is geweest, by zyn intrereeden als Profesſor te Upzal en Lid van de Koninglyke Zweedſche Academie, eene verhandeling over de Japanſche Munten geſchreeven.

Ik

Ik ſpreeke hier niet van het Werkje van den Heer O. Z. van HAREN, in 1775. uitgegeeven, ten Titul voerende *Van Japan; met betrekking tot de Hollandſche Natie, en de Christelyke Godsdienst*: als tot de hiervoorgenome beſchryving niets nieuwsopgeevende. Van Haren.

Men kan den iever van de opgenoemde Schryvers niet genoeg roemen: doch by naleezing derzelve, ondervindt men wel haast, dat 'er noch veele zaaken overblyven ten onderzoek.

Om hier toe te komen, verzocht ik den Heer Mr. ISAAC TITSING, Opperkoopman en Opperhoofd van Japan, by zyn vertrek in Juny 1779. zich nauwkeurig naar veele zaaken te informeeren, 't geen zyn Ed. by zyne terugkomst op den 24. December 1780. met veele goedheid zoo veel hem de gelegenheid hadde toegelaaten, bezorgde.

KEMPHER heeft in zyn tweede boek, en CHARLEVOIX in het tweede tot het zevende deel, de Hiſtorie van Japan gegeeven van de eerſte bekende tyden af, tot den jaare 1687. Van Hiſtorie.

het vervolg der tydrekening en de opvolging der Geestelyke en Wereldlyke Keizers, hebbe ik in de verhandelingen van het Genootschap 1. deel pag. 131. en 2. deel pag. 149. eene lyst gegeeven, en men zal trachten dezelve met de gebeurtenisſen, in dien tyd geſchiedt, te vermeerderen; terwyl ik hier noch aanmerke, dat KÉMPHER en CHARLEVOIX in de benoemingen der laatſte Keizers daar mede volmaakt overeenſtemmen.

Geographiſche Beſchryving.

Wat de Geographiſche beſchryving aangaat, die *Kempher* in't eerſte boek 4. hooſddeel en *Charlevoix* 1 deel 1. boek en *Salmon* 1. deel 1. hoofdſtuk geeven, dezelve is tamelyk volmaakt; doch de Kaarten zyn alle met Japanſche Caracters: de geene die het Genootſchap bezit, zyn alle met eene Hollandſche overzetting der naamen, en daar door van waerde, zynde 'er veele by gevoegd, die by geene Reisbeſchryvers bekent zyn.

Regeeringsvorm.

De Regeerings-vorm heeft *Kempher* in het 4. boek, en *Charlevoix* in zyn 1. deel nauwkeurig beſchreeven.

On-

Onder de Godsdiensten is de voornaamſte die der *Sintos*, haare voorname Afgod in den Tempel der 33333. beelden te *Meaco*, en haare Pelgrimſchap te *Jſſe*, zyn wel beſchreeven, maar de tekeningen komen in geen vergelyk by die, die het Genootſchap magtig is. Godsdienst.

De *Budſos* haare voornaame Afgod is *Amida*, door de Indiaanen, *Budſo*, in Siam *Xaxa*, in China *Fo* genaamt en haare Pelgrimſchap naar zyne Tempel van *Xaxa*, is ook weinig van gezegt en zal nader opgehelderd worden.

Haare gewoontens, manier van kleeden, eeten, drinken en de bereiding van dien, is ook noch zeer onvolmaakt, haare gemeene ſpys is Ryst met drooge Vis, doch zy eeten daar by veele verſnaperingen, als *Connemon*, *Mieſo*, ingezoute Vruchten van veele ſoorten, en *Soya*: en haare gemeene drank is de *Saki*, welke twee laatſte door den Heer TITSING beſchreeven zyn. Leevenswys.

Van haare Taal vindt men geene Woorden-ſchat, en deeze is ook aan het Genootſchap meede gedeelt.

Handel. De Handel is altoos zeer geheim gehouden, en men heeft tot heden toe, geene beſchryving der Munten en Gewigten. Want het geene *Charlevoix* in het 1. deel 2. ſtuk 'er van zegt, en *Kempher* op de 19. plaat verbeeld, is zoo duister dat men 'er weinig licht uit kan ſcheppen.

En dit ſtuk is door my alhier opgehelderd.

Natuurlyke Hiſtorie De Natuurlyke Hiſtorie der Dieren, Planten en Mineraalen, is by *Kempher* in zyn Aanhangſel verhandeld: en men verwacht van den Heer Profeſſor TUNBERG eene nauwkeurige beſchryving, der Japanſche Planten. Over de Mineraalen zal ik in het volgende Deel, iets mede deelen.

Dus zal ik my hier bepaalen.

1.) Tot eene nauwkeurige Beſchryving der Japanſche Munten.

2.) De bereiding der *Soya* en *Saki*, door den Heer TITSING medegedeeld.

3.) Lyst van Japanſche Woorden in het Nederduits.

VAN

VAN DE
JAPANSCHE MUNTEN,

ENGELBERT KEMPHER, heeft op de 19. plaat een aftekening der Munten gegeeven, die door zyne navolgers gecopieerd is, zonder daar eene beſchryving by te voegen; de Heer Profeſſor TUNBERG, heeft eene betere beſchryving 'er by gevoegd: zedert noch eenige Munten daar by gekreegen hebbende, door de goedheid van de Heer TITSING, en gelegenheid gehadt hebbende het gehalte en het Gewigt daar by te voegen, denk ik dat dit van nut zal kunnen zyn. Munten beſchreeven.

In geheel Japan zyn maar twee Keizerlyke Munthuizen, te *Meaco* en *Jedo*, daar gouden en zilveren Munten geſlaagen en gegooten worden, doch ider Landheer ſlaat een munt, die alleen in zyn Land gangbaar is; en ook gemeenlyk maar van Koper is. De zorg der Japanders, om alles zoo veel mogelyk geheim te houden, heeft niet toegelaten tot heden, eene volkomene beſchryving van haare manier van munten te krygen, waartoe men egter nader moeite zal doen. Munthuizen.

Gehalte. Van het gehalte van het Goud en Zilver, hebben de Japanders weinig denkbeeld, en beoordeelen het zelve na de kleur. De Munten zyn alle hier geëssayeerd door den gezwooren *Essayeur*, *Jacobus de Waarem*, het fyne Goud houd 24. Karaaten van 12. grein, en het fyn Zilver 12. Penningen van 24. grein, werdende het mark fyn Goud guld 375. en het mark fyn Zilver Guldens 26 by de Compagnie berekend.

Gewigt. Het Gewigt heeft men meede alhier laaten neemen na de Nederlandsche Munt-gewigten, rekenende

Een Pond trois twee Mark.
Een Mark agt Once.
Een Once twintig Engels.
EenEngels twee-en-dertig Aazen.

Alhier op Batavia rekend men een Mark op 9. Reaal, en ieder Reaal op 48. Stuivers.

In alle zoogenaamde Specie-boekjes, ja zelfs in de Intreerede van den Heer Professor Tunberg, is het Gewigt zeer verkeert opgegeeven, om dat men de Japansche en Chineefche Tail verward heefr, door de overeenkomst in den naam. De

De Cineesche Tail weegd 22. $\frac{17}{85}$. Engels, en is verdeeld in 10. Maas, de Maas in 10. Condryn, of roode Boontjes, alhier *Zaga Timban* genaamd.

De Japansche Tail weegd 10. [illegible] Engels, en is verdeeld in 10. Maas de Maas in 10 Condryn.

Dewyl nu de Oost-Indische Comp. het Mark fyn Zilver rekendt op 26. Guldens, zoo loopt de Chinasche Thail by de boeken voor 72. Stuivers, Nederlandsche; Of 88. Stuivers Indisch; en de japansche Thail, op 33. Nederlands of 40. Stuivers Indisch: deeze worden Compagnies Thailen genoemd. De Compradoors die de proviſien op het Eiland bezorgen, rekenen de Thailen op 36. Stuivers, en de Cambang of Keizerlyke Geldkamer op 48. Stuivers in den Handel. Thailen.

In 't algemeen zyn de Japansche Munten eenvoudig en slecht geslagen, voor 't grootste gedeelte ongekarteld, en zonder die cieraaden, dewelke men op de Europeesche Munten vindt; ook zyn de meesten van Gedaante der Munt.

geen

geen vaste waerde .en worden dierhalven van ieder Koopman gewogen, die 'er ordinair zyn Stempel op ſlaat, tot een bewys, dat dezelve munt oprecht en zonder bedrog is; dus ziet men veel zulke Stempels op de oude en nieuwe Kobangs, en de meeste munten van Zilver, in 't byzonder de groote.

Geen van deeze Muntſoorten, behalven *Daikokogin*, zyn getekend met een beeld of het jaargetal, wanneer ze geſlagen zyn, en buiten de nieuwe goude Kobang, is 'er geen een, die buiten Japan in eenige quantiteit rouleerd.

De munten in Japan zyn van vierderlei ſtoffen, als Gouden, Zilveren, Koperen en Yzeren,

Gouden Munt. De gouden Munten zyn plat, van driederlei figuur, namentlyk langwerpig, vierkant en rond.

Obang. 1. *Obang*, is de grootſte Munt in 't geheele Land, en eerder voor een Medaille als een ordinaire munt te houden.

Dit

Dit is een langwerpig ronde en platte gouden Munt, dik als een Schelling, 5 duim lang, 2½ duim breed: aan de eene zyde met ſubtile gebrokene dwarsſtreepen en vier Stempels binnen de kant van de vier zyden, ieder Stempel met het Wapen van *Dairos*.

Op de andere zyde die glad is, wordt de naam van den Lands-heer geſchreven, die de munt heeft laten ſlaan, verſcheide groote zwarte Letters, die wat hooger als het midden van de benede kant beginnen.

Deeze *Obang* houdomtrent de waerde van Tien oude Kobangs. By de Hoofd-Stad *Jedo* zynze meer algemeen en minder in waerde; maar verder af, binnen 't Land, zynze meer raar en hoger in prys. In *Nagaſaki* geldenze wel 20. Kobangs.

Het Goud is fyn en van een brand geele couleur, doch door de zeldzaamheid hebbe ik die niet magtig kunnen worden, om dezelve te laaten esſayeeren en weegen.

2. *Kobang* is een langwerpig ronde *Kobang.*
plat-

platte Gouden munt, byna drie duimen lang en wat meer dan een en een half duim breed, byna zoo dik als een Schelling; Daar van zyn twee ſoorten.

(*a.*) Oude *Kobang*, beſtaat uit fyn Goud, wat breeder en langer als een nieuwe Kobang, en brand geel, zynde aan de overzyde getekend met ingedrukte gebrokene dwarsſtreepen, en aan byde einde met een langwerpig vierhoekig figuur van een *Itſybu*, hebbende verhoogde Letters, en buiten dezelve een figuur gelyk de Maan, met een verheven bloem-figuur.

Op de andere zyde in 't midden, een Cirkelronde Stempel met verhevene Letters, en binnen de kant, by het eene einde twee kleine ingedrukte Stempels, mede met verhevene Letters, die op ieder Kobang malkander ongelyk zyn.

Dezelve verſchillen veel in gewigt en gehalte; van twee die ik hebbe laten esſayeeren woog de eene beſchreven *Keytiokin* 6. Engels en 3. Aazen en hield 19. Karaat 10¾ Grein, de andere *Ko Kin* genoemt, hield 13. Ka-

Karaat 8. Grein, en weegd 11 Engels 19 Aazen, zoo dat men op haare waerde geene de minſte ſtaat kan maaken; die ook in Japan van zes tot Tien Thail verſchild.

(*b*) Nieuwe *Kobang*, is van het zelfde aanzien als de voorige, maar wat ſmalder en korter, zynde het Goud ook niet zoo goed, maar van een bleekgeele couleur. Aan de boven en beneden kant is deeze munt de oude Kobang geheel gelyk, behalven datze niet ver van de groote Stempel en naderaan de kant een minder Stempel met verhevene Letters heeft. Deeze houd ordinair de waerde van 60. Japanſche Maas, Vier van dezelve hebbe ik laaten beproeven en hielden ider, by het Eſſai 15. karaat 5. gr. en woogen 8. Engels 16. Aazen, dus is deszelf intrinſique waerde in Nederlands Geld omtrent twaalf Guldens of Batavias Rds. 6-6. werdende ſomtyds tot Rds. 6-24. betaald, als het Goud zeerduur is, ter vervoer na de Kust Cormandel, en dit is de eenige Japanſche Munt die op Batavia een Negotie-penning is, terwyl alle de andere alleen tot liefhebbery bewaard worden.

O.

O. beduid in de Japanſche Taal *Groot. Ko Klein.* en *Bang* Munt of Penning. Dus betekend *Obang* een groote en *Kobang* een kleine munt.

Men vindt dikwils aan de beneden en ook wel aan de bovenkant van de Kobangs, behalven de beſchrevene groote Stempels, menigvuldige heel kleine, door de Kooplieden daar op geſlagen; ten bewyze, dat dezelve geprobeerd, en in gewigt en waerde goed bevonden zyn.

Itſybu. 3. *Itſybu*, of Goude boon, is een langwerpig vierkante en platte Gouden munt, wat dikker als een Schelling, met zeer verhevene Letters, aan de eene, en twee verhevene Bloem-figuuren op de andere zyde. Van deeze *Itſybus* heb ik twee differente ſoorten gevonden.

(*a*) Oud Itſybu, is wat langer, breeder en dikker als de overige, van bleek Goud; by Esſai hield deeze 13. karaat 8. gr. en woog 2. Engels: 28. Aazen: dus intrinſique waerd omtrent vier guldens Nederlands, Bataviaans Rds. 2-2, dog thans ongangbaar.

(*b*) Gang-

(*b*) Gangbaare *Itybu*, is den voorigen zeer gelyk, doch wat korter, smaller en dunner, insgelyks, van bleek goud.

Deeze heeft ook boven aan de rechterzyde een Caracter, dat op de oude *Itybus* niet te vinden is, geldende ordinair 15. mas; zynde dus vier van de gangbaare *Itybus* zoo veel als een nieuwe *Kobang*. By Essai hield deeze 15. caraat. 9. gr. en woog 2. Engels 4. Aazen; dus intrinsique waerd drie guldens Nederlands, Bataviaas Rds. 1. 25. Stuiver.

Deeze *Itybus* zyn getekend met verheevene punten binnen de kant, en dikwyls, zoo wel aan de vlakte, als op de kanten, met kleine stempels, door de Kooplieden gemerkt, ten bewyze van haare egtheid.

4. *Kosju Kin*, *Kosjubang* of *Kosju itib*, en *Sjunak*, is een kleine soort van goude munt, voor deezen meer, maar tegenwoordig minder gangbaar; geslagen in 't Landschap *Kosju* of *Kai*, en ontleenende daar van zyn naam. Het goud is bleek, en de munt plat Kosju kin.

met twee ſtempels aan de eene, en vier aan de andere zyde. Van deeze zyn heele, halve, quarten en agtſten; de heele esſayeeren 20. caraat 4½. gr., en weegen 2. Engels 13. Aazen, dus intrinſiq waerd vyf guldens, tien ſtuivers, Nederlands geld. Bataviaas Rds. 2: 39. St:

Zilvere Munten.

De Zilvere Munten zyn 'er in veele ſoorten, alle van een onzekere waerde; behalven *Gomome-Gin* en *Nandiogin*, en dierhalven worden zy altoos gewogen.

De meeste zyn tin of loodverwig, en beſtaan uit ſlecht Zilver. Behalven *Gomome* en *Nandiogin*, zyn zy alle dikke, langwerpige of ronde klompen, alleen op de eene zyde geſtempeld.

Gomome en *Nandiogin* zyn buiten twyffel gegooten, en hebben Letters op beide zyden.

Omtrent de gedaante is de zilvere munt de veranderlykſte in 't geheele Land, zynde dan langwerpig, rond, vierkant, plat, enz. en zoowel als de

de goude munt, en, ten bewyze van haare echtheid, met de ſtempels der kooplieden getekend.

Verſcheidene ſoorten van Zilvermunt, werden by grooter of kleiner ſommen in papier gewikkeld, en door den Munt-meester of uitgeever verzegeld.

Zulk een pacquet, waarop de waarde aangeteekend is, rouleerd door veele handen, zonder geopend te worden, en zoolang hetzelve toegezegeld blyft, loopt het voor rekening des Uitgevers, die by het openen de mindere waarde moet betaalen, welke volgens het opſchrift bevonden wordt.

5 *Go Mome Gin*, in de Japanſche taal beduidende vyf Mas of een halve Thail Zilver, is een vierkante, langwerpige en platte zilvere Munt, byna twee duim lang en een duim breed, met afgekapte hoeken, zo dik als een Ducaton, van flecht Zilver, Go Mome Gin.

Op de kanten zyn verſcheidene ſterren, om gierige handen het ſnoeyen

te beletten; binnen de kanten is deeze Munt neder gedrukt. Op beide zyden heeft dezelven op de grootſte onderhelft een verhooging, als of eene *Nandiogin* daarin gelegd was, en daarop een groote ſtempel met verhevene Letters. De overige mindere helft is op de eene zyde glad, en op de andere vercierd met twee ryen punten, twee regte dwars ſtreepen, en daar tusſchen een geſlingerd Lint, alles verheven, geldende vyf Mas, en was voor deezen gangbaar in *Jedo* en *Miaco*, maar is thans buiten gebruik, en moeielyk te bekomen.

Nandio-Gin. 6. *Nandiogin*, is een vierkant langwerpige en platte zilvere Munt, zo dik als een Ducaton, een duim lang en een halve duim breed, van fyn Zilver: Op den rand zyn ſterren, om het ſnoeyen te beletten, en binnen dezelve zyn verheven punten te zien.

De eene zyde is in 't geheel, en de andere op de benedenſte en grootſte helft opgevuld met verheven Letters, zynde bovenaan, een de Maan gely-

ken-

kende gladde en verhevene figuur, met een dito punt aan weder zyden.

Op de linker zyde van dit figuur is een caracter gedrukt, na dat de munt gegooten is. Dezelve heeft eene vaste waarde van 7. Mas 5. Konderins, en rouleerd meest op het Eiland Nipon, en byzonder in de twee Keizerlyke Hoofd-ſteden *Jedo* en *Miaco*. Het Esſai is 11. penn. 18½ gr. weegende 6. Engels 19. Aazen, dus intrinſique waard een Gulden en dertien Penningen Nederlands, Bataviaas Rds. 0-25-5.

7 *Itaganne* of *Tioo-gin*, in 't Neder- Ita ganne.
lands *Schuit*, is een langwerpige aan de einde geronde, heel dikke en platte zilver-munt, aan den bovenkant hol gemaakt, met agt groote ſtempels en verheven letters gemerkt; aan de andere zyde wat bol of verheven, oneffen en niet gemerkt, het Zilver is Lood-kleurig.

Ita, beduid plat of plank, en *Ganne* Metaal. *Tioo* betekend het Landſchap alwaar de Munt is geſlagen, en *Gin* Zilver.

Hier van zyn twee ſoorten

De Groote *Itäganne*, is een vinger dik, drie duim lang en wat meer dan een duim breed, aan de kanten ingedrukt, houdende de waarde van 62. Japanſche Mas, meer of min; dezelve Esſayeerd 5. pen. 13. gr. weegd 5. Oncen 8. Aazen dus intrinſique waard zeven Guldens, negen ſtuivers: Bataviaas Rds. 3-37.

Kodama

8. *Kodama* of Zilvere Boon, is een algemeene gangbaare zilver-munt, gelyk een Boon of Erwt; bol, meer of min gerond en kogelrond, zelden plat, aan de eene zyde met meer of min verheven Letters, en enkelde met de figuur van *Daikokos*, na derzelver grootheid getekend.

De andere zyde is glad of oneffen, en op enkelde getekend met kleine ſtempels door de Kooplieden, het Zilver is ſlecht en loodkleurig.

Van deeze Munt zyn veele ſoorten, onderſcheiden in grootte, gedaante, gewigt en waarde, dikwyls ongelyk ge-

getekend met de verheven Letters in den Stempel, echter overal dezelfde; doch vermits de Stempel groot is, heeft hy geen plaats op die kleine munten, maar is daar op alleen tot de helft, 't vierde gedeelte en ook minder, na derzelver verſcheidene grootte. De heele eſſayeeren 5 pen. 6½ gr. en weegen 11. Engels 16. Aazen, zynde des intrinſiq waard zeventien ſtuivers Nederlands.

De Stempels op de *Itaganne* en *Kodame* beſtaan uit twee deelen. Ter regterzyde is de gedaante van *Daikokos*, en ter linker verſcheidene verheven Letters. Van deezen Stempel hebben *Itaganne* en *Kodama* hunne naamen ontleend van *Daikokos-gin* of *Daikokos ganne*.

Daikokf, wordt by de Japanners genoemd de God des Rykdoms of Koopmanſchap, zynde afgebeeld als zittende op twee zakken Ryst, met een hamer in de rechterhand, en een Zak aan de linkerzyde.

De Japanners gelooven, dat hy, met

zyn hamer aanslaande, al het geen hy wil, kan voortbrengen, als Ryst en andere eetwaaren, kleederen, geld enz.

9. Zilvere Pitjes nu nieuwelyks geslagen, en door de Heer TITSING, aan het Genootschap vereerd, ter grootte van een Schelling, met vier Caracters en een gat in het midden; deezeworden door de Regeering eigenlyk tot een model der Kopere geslagen, en zyn niet gangbaar; dezelve esfayeeren 8. pen. 22 gr. weegen 2 Engels 24. Aazen.

Kopere en yzere. Alle Munt-soorten, van geel en rood koper, als mede yzere, groot en klein, worden in 't algemeen Seni genoemd, zynde gegooten, en hebben in 't midden een vierkant gat, van circa twee Lynen diameter, door welke dezelve op een touw van stroo kunnen geregen worden, om gemakkelyk by betaaling te kunnen worden geteld en by zich gedraagen, Men vindt in 't gemeen aan zulk een touw 100, stuks, of zoo als meest in gebruik is 96. De eerste worden genoemd *Me-*

tas-

tasfiakf, en de andere *Zwurokkufjakf*, de laatſte is waardig 1 Mas 5. *Konderins*.

Het gebeurd zelden, dat de Munt op zoodanig touw geregen, alle van eene ſoort is, maar beſtaat gemeenlyk in twee, drie en meerdere. De grootſte Seni worden aan het eene einde geplaatst, daarna volgen de kleine; van kleine zyn 'er zelden meer aan als 5. of 6. en de waarde van het Touw blyft dezelfde, dewyl, naar maate van de grootte, het getal der Seni zoo veel minder is.

Deeze Seni-touwen liggen ordinair in de meeste Winkels, zoowel in de Steden als Dorpen klaar, om den Ryzenden ſchielyk met klein geld te kunnen gerieven, zonder zich met tellen op te houden.

In *Nagaſakki*, de handel-plaats der Chineezen, rouleeren ook Chineeſche Duiten van geel koper, moetende dezelve nochtans niet aangemerkt worden als een Japanſche Munt. Schoon zy in alles naar de Japanſche Seni gelyken, hebben zy echter andere Letters, de Stedelingen noemenze *Canton Seni*.

Alle Seni zyn rond, dik als een ſcheepjes Schelling, met dikke kanten, en van verſcheidene grootte.

Kopere Seni. 10. *Seni* van koper, die zeer oud zyn, en dus zeer raar, daarvan heeft de opperſte Tolk *Koſak*, aan den Heer TUNBERG, 'er verſcheidene bezorgd, zynde alle van rood koper, en in grootte de overige Seni gelyk; als mede in de dikte met het vierkante gat, echter met andere Letters getekend.

De algemeene en gangbaare Seni zyn de volgende:

(*a*) *Siumon Seni*, waardig tien Seni, waar van zes 1. Mas uitmaaken; dit is een oude en tegenwoordig niet gangbaare Munt, ter grootte van een halve Ducaton, en dikte van een Schelling, zynde van licht rood koper.

Aan den eenen kant van het vierkante gat ſtaan verhevene Letters, en binnen de kant op de andere zyde vier ſtempels met verhevene Letters.

(*b*) *Simoni Seni*. is vier Seni, en een algemeene gangbaare Munt, byzonder op het Eiland *Nipon*, van geel ko-

koper, omtrent zoo groot als een halve Ducaton, en dun als een ſcheepjes Schelling.

Op de eene kant ſtaan dezelfde letters als op de *Siumon Seni*, maar op de andere zyn verſcheide verhevene heele en gebrooken boogen te zien.

(*c*) *Too Sen*, of *Ou Too Seni*, is zoowel een Japanſche als Chineeſche munt, van geelachtig koper, dik gelyk een Schelling, maar wat grooter, waardig twee Seni. Deeze Munt ſtamt naar alle gedachten van de Chineezen af.

(*d*) *Seni* of de algemeenſte gangbaare *Seni*, zyn zoo groot als een Schelling, van rood koper, met dezelfde Letters op de eene zyde als de voorige; 6o. van deeze zyn een Mas. Ik heb hier van twee ſoorten. De eerſte zonder Caracters op de eene zyde; en de tweede met een Caracter op de andere zyde. Deeze wordt ook Bon Seni genaamt, en is een oude gangbaare Munt.

Van yzere Munt is 'er maar een ſoort, namentlyk. Yzere Munt

II.

Dooſa Seni.

11. *Dooſa Seni*, in grootte, gedaante en waarde de ordinaire Seni gelyk. Ik heb echter by dezelve twee onderſcheidenheden geobſerveerd, als:

(*a*) Zonder Caracter op de eene zyde, en
(*b*) Met een Caracter op dezelve.

Deeze Munt is gegooten, en zoo bros, dat zy van malkander breekt, indien zy op iets hards komt te vallen, gevolgelyk een bedriegelyke Munt.

Over eenige jaaren wierdt door den Japanſchen Gouverneur te *Nagaſaki*, een meenigte daarvan gegooten, in een Munt-huis, aan de andere zyde van de Haven, en ſchuins over het Eiland gelegen, alwaar de Hollandſche Compagnie haare Factory heeft, en welk Huis aldaar noch ſtaat.

Van alle voorſchreevene Munt-ſpecien, rouleeren hedendaags in de Negotie alleen de nieuwe Kobangs, de gangbaare Itybs, de beide ſoorten Itaganne, de meesten ſoorten Kodama, Nandiogin, Siümon Seni, Too Seni, ordinaire Seni en Dooſa Seni.

B E-

BEREIDING

VAN DE

SACKI.

DOOR DEN HEER

Mr. ISAAC TITSING.

De gewoone drank der Japanners wordt *Sacki* genaamd, welk woord afkomstig is van Sasa een Bamboes, en Soesoemi een Mosch, of Vogel, doelende op de eerste oorzaak, die tot deszelfs ontdekking aanleiding zou gegeeven hebben, welke men aldus verhaald. Eerste Ontdekking.

Eenige boeren in de oudste tyden voorby een Bosch van Bamboesen gaande, ontwaarde een vreemde, doch aangenaame reuk; de oorzaak daar van naspoorende, ontdekten zy eenige afgekapte Bamboezen, in welker bovenste holte een vocht besloten-

was dat deeze geur van zich gaf het geen zy proefden, en van een ſterke en aangenaame ſmaak bevonden.

Het gerucht daar van, verſpreidde zich ſpoedig; men deed het noodig onderzoek, en vond ſommige Bamboeſen waarin alleen beſchimmelde Ryst, anderen waar in deeze met verſche Ryst vermengd, en weder anderen die met water gevuld, dit vocht opleverden: waar uit men veronderſtelde dat, na het afkappen der Bamboeſen, door den regen in haare toppen eenig water was gebleeven; dat het gevogelte in den oogst, ſommige Rystajeren naar het Bosch voerende, eenige in deeze Bamboeſen waren gevallen, die door de hitte der Zon opdroogden, tot beſchimmeling kwamen, en dat de Vogels daar weder andere halmen by ſleepten, dat deeze door een tweede regen waren bevochtigd, en door de zonneſtraalen tot een gesting gebragt, die na uitgewerkt te hebben, deeze drank na liet.

Bereiding. Haar natuurlyke achterhoudenheid deed my wanhoopen, wegens de wy-

ze

ze waarop zy dezelve bereidden, eenige onderrichting te erlangen; doch door een lang aanzoek, hadt ik eindelyk het geluk, een van hen daar toe te overreeden, en zooverre te brengen, om ze in myn byzyn te vervaardigen, waar toe hy op een beſtemde dag, nevens een *Sacki*-brouwer, die zich als een Coelie hadt verkleed, op myn wooning kwam, brengende met zich een gedeelte beſchimmelde en een gedeelte versch gekookte Ryst. De beſchimmelde naauwkeurig beſchouwende, en proevende, om te ontwaaren of zy met eenige vreemde ſtoffen was vermengd, was daar aan zo verre my toedacht niets te ontdekken: na deeze nu in een daar toe vervaardigde Balie, met de gekookte Ryst zorgvuldig omgeroerd en er vier Spoel-kommen zuiver Water by gedaan te hebben, ſloot hy deeze Balie digt, bond dien in een ſtuk Lywaad, en plaatſte die, in een hout kasje beſloten, op den afſtand van drie voeten van een kachel-oven, om daar geduurende vier dagen, door eene maatige warmte, een behoorlygesting te ondergaan; na verloop van wel-

welken tyd hy de Balie kwam openen, en het vocht door een doek gezeigd hebbende, my aanbood om te drinken; zynde van een melk-couleur, en niet onaangenaam van smaak: deeze betuigde hy, dat door een ieder wordt vervaardigd, om op Feest-dagen en Vrolykheden te gebruiken, zynde *Ama Sacki* of heilige Sacki genaamd; doch moet binnen den tyd van twee etmaalen worden verbruikt, wyl zy anders een zuure smaak aanneemt, en tot bederf overgaat.

De Ryst hier toe benoodigd, bestaat in 1½ ganting beschimmelde, en een ganting verschgekookte (bedraagende een Japanse ganting circa twee van onze ponden) waar meede hy vervolgens 1½ Fles zuiver koud water mengde.

Om de Ryst tot beschimmeling te brengen, doet menze na gekookt te zyn in een balie, die wel gesloten en met Strómatten omwonden, in een oven gezet wordt; waar in een matige warmte overblyft: na verloop van vier of vyf dagen haald menze 'er we-

weder uit, wanneer de Ryst in een behoorlyken ſtaat bevonden, met gekookte en noch laauw zynde Ryst wordt vermengd; doch waar omtrend men moet verdagt zyn datze niet te warm is, wyl de *Sacki* anderſints een bittere ſmaak zou aanneemen: na vervolgens met het noodige water omgeroerd, en met een ſchoone houte lepel gelyk gedrukt te zyn, levert dit door de werking van het vuur, deeze by hen zo zeer geliefde drank op.

Men heeft een tweede ſoort, genaamd *Sieuw*, en een derde en betere ſoort genaamd *Meisſieuw*; doch dewyl zy in couleur en ſmaak veel van de gewoone *Sacki* verſchillen, die door het geheele Ryk verbruikt, en, zoo door ons als de Chineeſen wordt vervoerd, zal ik my alleen tot de bereiding van deeze bepaalen.

Een gewoon Brouwſel beſtaat uit 80. gantings beste wit geſtampte Ryst, die men, na gekookt te zyn, laat kout worden, 32. gantings beſchimmelde Ryst, en 96. gantings versch zuiver Water, welk mengzel men in agt Ba-

lies verdeeld, vyf â zes maalen in een etmaal omroerd, en dus vyf-en-twintig dagen lang, laat rusten, om tot gesting te komen; men ſtort het daar na te zaamen in een groote Pot waarin het veertien â vyftien dagen blyft overſtaan, tot het een ſoort van ſchuim opgeeft, nit welke het in een groote tobbe, hoog drie voeten en zeven duimen, wordt over geſtort: Den volgenden dag mengt men hier onder 160. gantings witte gekookte Ryst, bloedwarm; 64. gantings beſchimmelde Ryst, en 150. gantings zuiver Water. Na dus een dag gerust te hebben, wordt het den volgenden dag uit de tobbe genomen, en in drie deelen verdeeld, waar van ieder in eene byzondere tobbe vyf voeten in hoogte en diameeter, drie dagen blyft ſtaan, terwyl men het intusſchen van tyd tot tyd, met een houten ſchepper omroerd en vervolgens te zaamen in een grootere tobbe ſtort, wanneer 'er 240. gantings witte Ryst, iets beneden bloedwarm, 96. gantings beſchimmelde Ryst, en 180. gantings Water meede vermengd worden; dit alles weder in drie deelen verdeeld, in groote tobbens

bens, geduurende een etmaal ongedekt overſtaande, wordt in een nog grootere geſtort, waarna men 'er nogmaals by doet 320. gantings, doch geheel koud gewordene Ryst; 128. gantings beſchimmelde Ryst; en 240. gantings water, 't geen te zaamen de laatſte gesting veroorzaakt

[Na vier dagen dus geſtaan te hebben, roerd men het weder met een groote ſchepper om, proefd het, en, goed bevonden zynde, laat men het circa vyftien dagen rusten, waar na het in linne zakken wordt geſtort, van welken ieder vier gantings inhoud, die in een groote Bak worden uitgeperst: intusſchen wast men alle deeze tobben zeven â agt maalen met kokend Water uit, en droogt dezelve, naauwkeurig toeziende, dat 'er geen vuilnis of vochtigheid in blyft, waar na zy met dit uitgeperste vocht worden gevuld en zorgvuldig gedekt, om het te doen zakken, dat doorgaans binnen den tyd van veertien dagen geſchied; men ſteekt 'er vervolgens, vier duimen boven den bodem, een kraan in, waardoor men de heldere Sacki in gemeene

Balies aftapt, wanneer 'er van deeze geheele quantiteit elfhonderd gantings zuivere klaare Sacki zullen komen, doch geduurende de bewerking, moet men verdacht zyn, geene Lieden die met eenige Ziektens beſmet zyn, toe te laaten; wyl de Sacki anders terſtond tot bederf overgaat, en het geheele Brouwſel verlooren is.

De *Sacki* is de gewoone Drank der Japanners, en wordt meest warm en me Water vermengt, on der de Maaltyd genuttigd. Dog op Batavia en elders, wordt dezelve voor den Eeten gedronken, en is ruim zo verhittend als de Brandewyn. De bruine *Sacki* helder zynde, is van geen onaangenaame ſmaak, en zooveel men merken kan, niet ongezond; doch de witte, die veel heeter is, ſchynt krimpingen in de Maag te veroorzaaken, 't geen door de Japanners ook bevestigd wordt.

BEREIDING

VAN DE

SOYA.

DOOR DEN HEER

Mr. ISAAC TITSING.

De bereiding van de *Soya* is eenvoudig en wordt op de volgende wyze verricht.

Men neemt een ganting geſtoofde Miſo-boonen. Een ganting geſtoofde Tarwe of Gort, en zoo veel gebrande en daar van gemaale Tarwe of Gort, als men voldoende oordeeld, om 'er de benoodigde couleur aan by te zetten welke drie ſoorten men met elkander vermengd, en in een kas ſluit, om te beſchimmelen, waar toe een tyd van agt daagen wordt vereischt: na dat dit mengzel door het ſchimmel geheel groen geworden is, neemt men het uit de Kas, en laat het een geheelen dag in de Zon droogen.

Vervolgens neemt men 2½ ganting gekookt Water, en een ganting zuiver Zout, dat in dit Water volkomen wordt opgelost; daar na laat men het een etmaal ſtil ſtaan, tot de vuiligheid van het Zout gezonken en het Water koud geworden is, 't geen men klaar afgiet; men ſtort 'er vervolgens de bovengemelde ſpecies by, en roert het met een Schop, geduurende veertien dagen telkens om.

Men gebruikt 'er Tarwe of Gort toe: het verſchil is, dat, wanneer de *Soya* van Gort gemaakt wordt, zy veel dunner, en die van Tarwe dikker en lyviger is, en 'er als Inkt uitziet.

De *Soya*, door de Chineezen Ketjap genaamt, wordt, als een zeer lekker en ſmaakelyk zout by gebraad gebruikt, zoowel op Batavia als in Nederland.

EENI-

JAPANSCHE WOORDEN.

In den voorleden Jaare heeft men alhier uitgegeeven een Woorden-Schat, in het Hollands, Maleids en Portugees; de Verhandelingen van het Genootschap, hebben nu en dan ook Schetsen gegeeven, van de Inlandsche Taalen; dus vindt men in het eerste Deel pag. 118. een Naamlyst der Dieren, Planten en Mineraalen; en in het tweede Deel op pag. 102. veele Timoreesche Woorden. pag. 115. Banjareesche pag. 138. Biajos. pag. 292. Javaansche; tans late ik hier volgen eenige Japansche Woorden die 't gemeenst gesprooken worden.

Hollands.	*Japansch.*
Aal.	Oenagi.
Aalmoes	Fodokosoe.
Aanbidden.	Ogamo, of Fayi.
Aangesicht.	Kawo, Omote, Min.
Aanhebben.	Alae,

Hollands.	*Japanſch.*
Aankloppen.	Tatako.
Aankyken.	Miroe.
Aanpryzen.	Fomero.
Aanraaden.	Fasſimoroe.
Aanraaken.	Kakaroe.
Aanſteeken.	Tomoes.
Aantekenen.	Sjiroeſoe, Otoes.
Aantrekken.	Kiroe.
Aap.	Sarroe, Sarr.
Abricoos.	Ilans.
Ader.	Soeſi.
Aarbeeving.	Jiſing.
Aardbyen.	Ietſigo.
Aardkloot.	Tſi, Sekai.
Adem.	Ikie.
Afgang.	Foen, Koje,
Afgang, buikloop.	Bibio.
Aderlaaten.	Soeſi, Jori, Tjietorro.
Affchrift.	Oetſoeſi.
Affpraak.	Ifanaroe, Ifanas.
Agt.	Iaats, Fats.
Agtien.	Sjoe, Fats.
Allerlei.	Sootee, Sinaſina.
Altoos, altyd.	Sooſo.
Ambachtsman.	Soonien.
Amber.	Koeſera no Thon.
Ambyen.	Dſie, Gigits.
Ampt-ſchryver.	Viesja.

An-

Hollands.	*Japanſch.*
Anker.	Ikarri.
Anys.	Koeſanona.
Antwoord,	Treeji, Fento.
Appêl.	Koedamono.naimono
Apotheeker.	Koeſoerija.
Arbeid.	Sinroo.
Arreek.	Bin boſi
Arm.	Oedee.
Azyn.	Soe.
Armozynen.	Kaaiki.
Baard.	Fige.
Baard van Walvisch.	Koeſera no Fige.
Bay.	Minato.
Bad. Warmbad.	Isoemi, Oenſing.
Bakker Broodbakker.	Panjakf.
Barnſteen.	Kowakf.
Bedriegen.	Damarſoe, tabakaroe.
Bedroefd.	Quiamo, kinnodoko.
Bedelaar.	Fining, Koski.
Beek, Rivier.	Nogari, Cawa.
Been of Knooken.	Fone, Fonnee.
Beer.	Jé.
Beetje, weinig.	Cito bakarri, Sjoeſi.
Beginnen.	Faſimaroe, Faſimar.
Begraafplaats.	Fakka, Ska.
Begraaven.	Sorin, Okoeroe.
Bekwaam.	Soeka waroeroe.
Bekyken.	Miawaſoeroe.

Hollands.	*Japanſch.*
Bekyven.	Ftoni ayja mariwo.
Beleefd.	Teeineei.
Beſtraffen. kaſtyden.	Sekanſoeroe.
Bellen. Schellen.	Foeroe.
Belofte.	Jakſok.
Beloonen.	Vonwovoſoeroe.
Beminnen.	Tayſitnivomo.
Benyden.	Vrajamoe, Sonemoe.
Bergwerkers.	Kanewoforoe.
Berispen.	Uttajoeroe.
Beroemd.	Meijonaroekoto.
Beſchaamd.	Fatskasſi.
Best.	Sjoo, Jaka.
Betaalinge.	Boeſan, Koekoe.
Betoveren.	Majoeteeo.
Beul.	Tasſidorri.
Bevel.	Jako, Sokoe.
Bevriezen.	Fije kogojoeroe.
Bezeeren.	Koeſoetſoekoero.
Bezem.	Fooki.
Bezien.	Miawasſoeroe.
Bezig.	Tori kami.
Bezweet.	Sami Joriaſewo.
Bezwymen.	Jaſoemoe.
Bidden.	Tannomoe, Koo.
Bitter.	Nigakikoto, Nigaka.
Blaauw.	Awo, Fanairo.

Blan-

Hollands.	*Japanſch.*
Blanketten,	Keesjoeſoeroe.
Blik.	Sum, Soemoe.
Blikſem.	Ina ſorra, Inabikai.
Bloed-Coraalen.	Sjaeſta.
Blind.	Tjie, Kjets.
Bloed.	Tjie.
Bloeme. Bloeyen.	Fana no ſakarri.
Blooſen.	Moeno fasſi.
Boek.	Samots.
Boer.	Fjakſo.
Boodſchap.	Sjaai.
Boon.	Mame, Mami.
Bootsgezel.	Soeisſi.
Bord, Tafelbord.	Fatji.
Borg.	Oekejai, oekejaoe.
Booter.	Booter.
Braaden.	Iroe Jakoe, Agoer.
Brand.	Kwasſi.
Breed.	Firoſa, Firoi.
Bruid.	Fannajomi.
Bruin.	Tjairo.
Buffel.	Soeiji.
Buik.	Stabara.
Burger.	Sjasſa.
Burgermeesrer.	Tosſijoriſi.
Bye.	Soba, Moto.
Byten.	Koeiſakf.
Bywyf.	Soteekaki.

Cas-

Hollands.	*Japanſch.*
Caſtanjen.	Koeri.
Caret.	Beckogammi.
Camphur.	Tſoono.
Campher-boom.	Koesnoki.
Capitein, Schipper.	Sendo, Sindo.
Colyk.	Senki.
Chits.	Sarasſa.
Canneel.	Nikee.
Calambak.	Kiarra.
Comcommer.	Kioeri.
Compas.	Fobarri.
Damast.	Dans.
Dank.	Katosje nai.
Dans.	Odori.
Dertig.	Sansjoe.
Deur.	Too.
Dief.	Noesabito. Noesto.
Dienaar.	Keſai.
Dier.	Kedamono, Soroei.
Dobbelaar.	Bakoetſieoetſie.
Dochter.	Moesmee.
Dol.	Kietſigai.
Donder.	Kaminárie.
Dood.	Sinda, Sinnoroe.
Doof.	Osſi, Tſumbo.
Doctor.	Ija.
Drie.	Miets, San.

Drin-

Hollands.	*Japanſch.*
Drinken.	Nomoe.
Droog.	Kawakf, Firoe.
Drop.	Tankiri.
Duif.	Fato Fatto.
Duivel.	Oni.
Duizend.	Iquan, Sen.
Ducaton.	Ducoton.
Eed.	Seiſi.
Eenhoorn.	Unicorn.
Eenmaal.	Itjido.
Eer.	Bako.
Eeten.	Kwoe.
Ega, Gemaal.	Niobo, Jomego.
Eind.	Oari, Sime, Simai.
Elf.	Sjoe iets.
End-vogel. (wilde.)	Kamo.
— — tamme.	Aphier.
Ey, Eyeren.	Tamago.
Ezel.	Loba.
Eergisteren.	Ototoi, Iſakoeſiets.
Eliphants-tand.	Sogi.
Fackel.	Taaymats.
Fles, of Bottel.	Widro, Tukkoeri.
Fluweel.	Birodo.
Fricadellen.	Kamaboko.
Fyn.	Komakanna.
Fraay.	Kikko.
Gaaf, Preſent.	Okoero, miogi, ſimots

Gaan,

Hollands.	*Japanſch.*
Gaan, wandelen.	Ìta, Joekf, Aroek.
Gaan heen.	Modderi, Kairi.
Gaauw.	Fajoo.
Gal.	Tang.
Galdery.	Linſi.
Gans.	Gang.
Garen.	Ito.
Garst.	Omoegi.
Garnaalen.	Jebi.
Gebed.	Kjojomi.
Geduld.	Takoetſoeroe.
Gehoor.	Kiekf.
Geit.	Jagi.
Geld.	Kanni.
Geluk.	Siawasſé.
Gember.	Sioga, Sooga.
Gemeen.	Tjoe.
Genoeg.	Joeroes.
Geſchiedenis.	Fanosſi.
Gevangen.	Soemebito.
Gierig.	Nigiri, Swambo.
Glas.	Fidroo of Bidroo.
God.	Sin, Cami.
Goud.	Kin.
Groen.	Mojogi, Oo.
Gy, gy Lieden.	Omay, Omaygata.
Haan. Hoen.	Ondorri, Mindorri.
Haaring.	Konoſiro.

Haas-

Hollands.	*Japanſch.*
Haas.	Oe, Oeſagi.
Hazel-nooten.	Thin Bay.
Haast.	Iſogoe.
Haat.	Akf, Kirawo.
Hagel.	Arari.
Hair.	Kami, Kee.
Hand.	Tee.
Harſenen.	Ita datkie, fiatkoeje.
Hart, Hartebeest.	Kano Sis.
Haven.	Irie, minato.
Heer.	Samma, Kimi.
Herfst.	Aki.
Hiel of Hielen.	Kibis, kibies.
Hoed.	Kofo.
Hoer.	Teys, Toroſi, Togioe.
Hoer of Byzit.	Theekaike.
Hoest.	Siwamoeki.
Hond.	Inoe, Otoko, Beu.
Honderd.	Fjakf.
Honger.	Fimoſe, Fidaroki.
Hoofdpyn.	Atamanna itama.
Huilen.	Jogore, Nakf.
Hy.	Anofito.
Hoere-waard.	Mikwaino nakadasſi.
Hoertje.	Joegio, kweyſey.
Ja.	Hay, Ay.
Jaar.	Tooſi.
Jaloers.	Dingſoeroe.

Hollands.	*Japanſch.*
Ik.	Wataks.
Inkt.	Sum.
Jong.	Wakai.
Kaal.	Bo, Fagoeroe.
Kaars.	Boſakf.
Kaars-ſnuiter.	Sinkiri.
Kaas.	Boter no Kaas.
Kalf,	Oesnoko, Kooes.
Kam.	Koeoeſi.
Kampher.	Sono, Tſoono.
Kanasſer.	Fio, Tawara.
Kapmes.	Debafootjo.
Kasteel.	Siro, So.
Kerk.	Tera.
Kist, kleerkist.	Fago, Nagamoets.
Kist. (Dood-)	Kwanoki.
Kittelen.	Koeſogoeroe.
Kleed, tafel-kleed.	Kimono'skimmomen.
Klei.	Sirasſoemi.
Klein.	Ko, Komaka.
Klok.	Soeriganni.
Kloppen.	Oets, Tatakkoe.
Knie.	Fiſa, Fiſa no ſarra.
Koek.	Takf.
Konyn.	Oeſagi.
Kooken.	Takf, Niasſoe.
Koopman.	Akibito, Sonim.
Koorts.	Nets, Nitſoe.

Koſt,

Hollands.	*Japanſch.*
Kost, Spys.	Soekoemots.
Kruid-nagel.	Tjooſi.
Kruid, buskruid.	Jenſo.
Kryg, Oorlog.	Ikoeſa.
Kurk.	Seng.
Kus, Zoen.	Oema Koetſi.
Kwik.	Mieskani.
Kwispeldoor.	Feefki.
Kyven.	Jjo-oe.
Laars.	Kiafang.
Lach.	Warouo.
Lakenen.	Basſia, Basſa.
Lakwerk.	Makiimono.
Lam. Beroert.	Tjoeki fito.
Lam, Schaap.	Fietſoe ſiroko.
Lamp-oly.	Fomoſiabra
Land, Landſchap.	Kokf, Koeni.
Lands-heer.	Kokffi, Daimio.
Lang.	Nagai, nanka.
Langſaam.	Siſoekanni.
Ledig. Leeg.	Aki, Akji.
Leeuw.	Sis.
Lever.	Kimo.
Liegen.	Soerogoto. Juusta.
Lighaam.	Gotai.
Ligt.	Karoekoe.
Linker.	Fidarri.

Hollands.	*Japanſch.*
Ligtmis.	Hadſira mono.
Lood.	Namari.
Loopen.	Aij oeboe.
Lugt.	Sora.
Lui.	Hasſoera.
Luis.	Sirami.
Luiaard.	Fionasſi.
Lyk.	Sining, Sigajo.
Maag.	Fara atta, Fieri.
Maagd.	Imada, Kimoesme.
Maaltyd.	Siboerdaki.
Maan.	Tſoeki.
Maan. Nieuwe.	Mica Tſoeki.
Maand.	Goeats, Tſoeki.
Maar.	Saredomo.
Maat, Maatſtok.	Sjakf, Monoſaſoe.
Mal.	Afo, Baba.
Mantel.	Fawori.
Maſelen.	Fasſika, Faska.
Melk.	Tji, Tjietji.
Merg.	Tsjio.
Mes, Knipmes.	Taka, Orifaka.
Scheermes.	Sarri.
Middag.	Firoe.
Middernagt.	Jonaka.
Mild, Milddaadig.	Fatsnarmono.
Miloenen.	Kwasſiwoer.

Hollands.	*Japanſch.*
Milt.	Fainoſo.
Minder.	Skoenai.
Moeder.	Fafá, Kaka.
Moeite.	Kietska, moetskasſi.
Molen.	Oes, Koeroema.
Mond.	Koets.
Moord.	Tatakoerasſoe.
Mooy.	Migotto, Kikkona.
Morgen.	Asta, Mioeniets.
Morſig.	Kiſane, Jogore.
Mostaart.	Karaſi.
Mug.	Ka.
Muis.	Koniſoemi.
Muscus.	Jako.
Muskaaten-noot.	Nikoeſoek.
Myl.	Ri.
Myn.	Wataks.
Naakt.	Fadaka.
Naald.	Fari.
Naam.	Na.
Nauw.	Semaka.
Nagel.	Tſume, Jasſoeroe.
Nat.	Noroeroe.
Navel.	Fosſo, Feſo, Fisſo.
Neef.	Oi.
Neen.	Ine, Jaija.
Negen.	Koekonoots, Koe.

Hollands.	*Japanſch.*
Negentien.	Sjoekoe.
Negentig.	Koe Sjoe.
Nek.	Goenokoebo.
Neus.	Fanna.
Neusdoek.	Tenogoi.
Niemand.	Daremonai.
Niet.	Naka.
Nieſen	Akſing, Fana fikoe.
Nicht.	Mé, Mei.
Nooten Muscaat.	Nikoeſoekoe.
Noord.	Kieta.
Oester.	Ootjigaki.
Of.	Mattawa.
Olie.	Abra.
Olyfant.	So.
Omtrent.	Ojoſa, Okata.
Onbeleefd.	Boerei, Opheei.
Onbeſchaamd.	Fats kasme.
Ondankbaar.	Kataske mo Karasſoe.
Onder-broek.	Feko, Momofiki.
Ongeestig.	Feta.
Ongeluk.	Foeſaiwai.
Ongelyk.	Moeri.
Ongetrouwd.	Gotaiſen.
Ongezond.	Bioſa.
Onmogelyk.	Soſaarme.
Onnut.	Joni tatasſoe.

Hollands.	*Japanſch.*
Ons.	Me, wataksdomo.
Ontvangen.	Oeketoroe.
Onweer.	Narrifioeri.
Oog.	Mé.
Oogenblik.	Metatak.
Oom.	Onji, Oſi, Onsji.
Oor.	Mimi.
Oorzaak.	Wanjiets.
Open.	Akoeroe, Akf.
Opperrechter.	Oſoeſi.
Os.	Kinkiri Oes.
Otter.	Kawa oeſo.
Oud.	Toſi; Jori.
Paard, Hengst, Merrie	Oema Koma, Damma.
Paarl.	Kainotamma.
Paarlemoer.	Sinſoe,
Papegaay.	Omoe.
Papier.	Kami.
Paruik.	Katſoera.
Pasſer.	Boemawasſi.
Pik.	Tjan.
Pen. Penſeel.	Foede,
Perſiken.	Kemomo.
Peper.	Tſoebo Kosjoe.
Pis.	Sobing.
Pleiſier.	Asſoebi.
Poeyer-Suiker.	Siro Satto.

Hollands.	*Japanſch.*
Pokjes.	Foſo, Voſo.
Pols.	Miakf.
Poort.	Mang.
Priester.	Boos.
Prins, Kroonprins.	Daynagon Samma.
Purpur.	Moeraſakki iroe.
Pyl.	Ja.
Pyn.	Jtami.
Pynigen.	Jtanda, Semoeroe.
Pyp, tabakspyp.	Kiſeroe, Kiſier.
Piering.	Sara.
Quartel.	Oeſoera.
Quik-zilver.	Mieskanni.
Raad.	Daimio.
Raadzel.	Naſo.
Rasp.	Wasſabi Oroſi.
Rabarber.	Daiwo.
Radys.	Dayko.
Regen.	Amé.
Regt.	Ookf.
Rechter-zyde.	Migi.
Reiger.	Saggi, Sagi, Sakgi.
Rein, Schoon.	Kireino.
Reis.	Talei.
Reken-kamer.	Sanjo bea.
Reuk.	Nioi, Koeſamoe.
Rib.	Jokobara.

Hollands.	*Japanſch.*
Ring. (goude)	Ibiganni.
Rogge-vellen.	Sammé.
Rood.	Akai.
Rook.	Fegoera, Soem.
Rooſen-water.	Fanna no Mies.
Rotting.	Tſoeje.
Rivier.	Kawa.
Ryst.	Kome.
Savonds.	Jooſarri.
Sabel, of Houwer.	Wagi Sasſi.
Satyn.	Soes.
Sammereel.	Karakasſa.
Salpeter.	Siroo, Jinſoo.
Schaap.	Fietſoeſi.
Schaar.	Faſammi.
Schaduwe.	Kagi of Kaki.
Saffraan.	Saffraan.
Scheidbrief.	Sarriſoo.
Schildery, Schilder.	Tjee, Ijee Kākoe.
Schilpad.	Kammi.
Schildwagt.	Ban.
Schip.	Finee.
Schipper.	Sindo.
Smorgens.	Asſa.
Schoen.	Koets, Koetſoe.
School.	Teera.
Schreeuwen.	Oemiko, Oemiekf.

Hollands.	*Japanſch.*
Schrik.	Tamagaroe.
Schryver.	Fieſa.
Schuldig.	Siakogin.
Schrift.	Kasſaar.
Secretaris.	Jonin.
Slaan.	Oets, tatakf.
Slaap.	Noer.
Slang.	Oetsnawa, Feebi.
Slot.	Sjoo.
Smaak.	Asſie.
Smal.	Semaka, Sebaka.
Smit.	Kasſia.
Smorgens.	Asſa.
Snaphaan.	Tippo.
Sneeuw.	Jenki, Jeukf.
Somtyds.	Arroe toekiwa.
Spaansgroen.	Bokoesjioo.
Speelen.	Karta oetſoe.
Speld.	Siſi fori, Tomebarri.
Spiegel.	Kagami.
Spinnen.	Fiekf.
Spion.	Jing.
Spook.	Bakke mono, Joeree.
Spreeken.	Monojoe, Moesmas-
Stad.	Matſi, Matjie. (ſoe
Stank.	Koeſaka, Koeſai.
Star of Ster.	Fos, Foſi.

Stee-

Hollands.	*Japanſch.*
Steelen.	Noſoemoe.
Steen.	Iſi, Iwa.
Sterven.	Sinnoroe of Sinoe.
Sterk.	Soeoka, Kietska.
Stil.	Damere, Tamagi.
Stinkend.	Koeſaka.
Stom.	Oes of Ies.
Storm.	Okaſi.
Straf.	Niquoemi, Sikkan.
Stryken.	Finosſoeroe, Noebor.
Suiker.	Satto.
Suiker Candy.	Kori ſatto.
Suiker Poeder.	Sro ſatto.
Suiker Zwarte.	Koero ſatto.
Suiker gebak.	Satto jaki.
Taal.	Kotoba.
Tabak.	Tababo.
Tachentig.	Fats Sjoe.
Tam.	Kemono.
Tand.	Fa.
Tandvleesch.	Fagies
Tandpoeder.	Famigaki.
Tandpyn.	Fa no Itami.
Tarwe.	Komuggi.
Teer.	Tjan.
Tegenwoordig.	Kanogoroe.
Tempel.	Tera.

Hollands.	*Japansch.*
Thee.	Tja.
Teriac.	Theriac.
Tien.	Fowo, Sjoe.
Timmerman.	Daikoe.
Tin.	Soeſoe.
Tintwyn.	Tjinta.
Toetſen.	Dida.
Tol.	Kokſing.
Tolk.	Tſoeſii.
Toneelſpeelder.	Sibajo.
Trom.	Taiko.
Trompet.	Tjammero foeki.
Trouwen.	Konreſoeroe.
Tuin.	Fanabataki, Fadang.
Twaalf.	Sjioeni.
Twee.	Staats, ni.
Twintig.	Nisjoe.
Tyd.	Toki. Si Sitſo.
Tyding.	Tjoeſing, Tjoſing.
Tyger.	Tora.
U, UE.	Anata.
U lieden.	Omay gatta.
Uur.	Toki.
Vaam.	Firo, Fito Firo.
Vader.	Tete, Toto.
Vaderland.	Foeng gobf.
Varken.	Sis.

Hollands	*Japanſch*
Wild-varken.	Inoe ſis.
Vasten.	Soſimoe.
Veertien.	Sjoeſi.
Veertig.	Si Sjoe.
Venster.	Mado, Samma.
Verbieden.	Fato ſoeroe.
Vergeeten.	Wasſoeroe.
Vergelyken.	Onaskararoe.
Vergiffenis.	Joekroeſi.
Vergift.	Soemire Dokoe.
Vergrooten.	Tookf ſoeroe.
Vereeren.	Kfoereroe, Jarroe.
Verjaardag.	Tansjonitji.
Verkoudt.	Kaſe foekf.
Verlakken.	Maki ſoeroe.
Verlakt goed.	Maki mono.
Verlieft.	Foreta, Soeita.
Verlies.	Sang, Sanſoer.
Verlooren.	Oeſoer, Oeſina woo.
Vermaak.	Asſoboe.
Verminderen.	S' kono ſoeroe.
Vernuft.	Gateng.
Verryker.	To megani.
Vertellen.	Kaſoe Joeroe.
Verwen.	Irotskoeroe.
Verzoek.	Tannomi.
Vet.	Kojoeroe, Kojoer.
Vier.	Ioots, Si.

Vier-

Hollands.	*Japanſch.*
Vierkant.	Sikakf.
Vinden.	Midasſoe.
Vinger.	Joebi.
Nis.	Iwo, Sakana.
Vis-net.	Ami.
Vlag.	Fata.
Vleermuis.	Komoeri.
Vleesch.	Niekf, Mi.
Vlieg.	Fai, Fæ.
Vloo.	Nomi.
Vogel.	Tori, Tjo.
Vogelnest.	Torrinoſoe.
Vos.	Kitsne.
Vreede.	Seifits.
Vry.	Fima, Lakoe.
Vyf.	Ietſoets,
Waag.	Tembin.
Waarom.	Nasſe, Nasjeni.
Wayer.	Sins, Ogi.
Walvis.	Koeſira, Fkoeſera.
Warm.	Atska.
Wasſen.	Araoe, Arrao.
Wat.	Nani.
Water.	Mies.
Weeskind.	Minasſigo.
Weeten.	Siroe.
West.	Nieſi.

Hollands.	*Japanſch.*
Wind.	Koeſe.
Winst.	Katta.
Winter.	Foejoe.
Wit.	Siro, S'ro.
Wol.	Kemono.
Wolf.	Kedamono, Okamé.
Wyn-tint.	Tjinta.
Wyn, Spaans.	Boedoos.
Ylen.	Mootjoe.
Ys.	Koori.
Yzer.	Tets, Foerganni.
Zaad.	Tanne.
Zaagen.	Wakoe, Wako.
Zayen.	Tannemakoe.
Zee.	Oeme.
Zee ziek.	Foenin Jooe.
Zee-hoorn.	Foranokai.
Zeep.	Savon.
Zes.	Moots,
Zeven.	Nanats,
Ziek.	Itami.
Ziel.	Omo, Sirio.
Zien.	Miroe.
Zilver.	Gin.
Zingen.	Oetaoe.
Zoet.	Amaka, Amai.
Zon.	Fi, Nitji.

Zonne-

Hollands.	*Japanſch.*
Zonneſcherm.	Fiſaſi.
Zonnewyzer.	Fitoke.
Zoon.	Segare, Mosko.
Zout.	Siwo, S'woo.
Zuid.	Minami.
Zuur.	Soeika.
Zweep.	Mootſi.
Zweeten.	Asſiſoeroe.
Zwygen.	Damateoroe,
Zy.	Anofito.
Zyde.	Kinno.
Zyn.	Anofitono.

BERICHT.

WEEGENS EENE DOODELYKE.

WATERVREES.

DOOR

JACOBUS VAN DER STEEGE.

Een zeeker Heer te *Batavia*, zoo bekend door zyne verdienſten, als betreurd weegens zynen ongelukkigen dood, liet my op den 22. December jongſtleeden, des namiddags verzoeken, eens by hem te komen, vermits hy ziek was. Ik vondt hem een ſterke Koorts, met een harde Pols; een opgezet weezen, drooge, maar weinig beſlagene Tong, een ſterke hik, die reeds meer dan vierentwintig uuren geduurd hadt, en met geſtadige braaking en pyn beneeden het Borstbeen verzeld ging: Ik ſchreef hem een ruime Aderlating voor, na welke een Voetbad, en een gemeen Koeldrankje, met verzoek van zeer dik-

dikwyls, maar by kleine hoeveelheid te gelyk te drinken. Des anderen daag 's morgens, verſtond ik, dat hy door de Aderlating van de hik en 't braaken was bevryd geworden, de Koorts was noch aanweezig, maar in verre na zoo ſterk niet; Tong en Huid waren vochtig, 't welk hy dien dag door ſterk drinken bevorderde; 't Water welk hy loosde was zeer dik en troebel.

Den 24. des morgens was alles bedaard, de Zieke verhaalde my, dat de Koorts dien nacht ten drie uuren volkomen geweeken was; dat hy zedert geſlapen, en nu bereids wat gekookte Ryst met zeer veel ſmaak gegeeten hadt; de Tong was even als die van een gezond Mensch, de Huid zagt met eene ruime uitwaaſſeming, en de Pis citroen geel. Dus bleef de omſtandigheid den geheelen dag, tot des nachts ten 1. uuren, wanneer de Koorts, doch zonder hik of braaking, zich wederom verhefte. Ik vondt hem des morgens van den 25. by tusſchenpoozen ylende, met een ſterk Zweet, en wederom even zulk wit en troebel Water, als by den voorigen aanval: Des nachts ten

1. uu-

3. uuren liep die Koorts af, en des morgens van den 26. klaagde hy over eenige ligtheid in 't Hoofd, en wat bezetting in de Keel; hy plaatste zich voor 't venster, waar ik geene de minste ontsteeking in de Keel zag, maar wel dat de Tong tans beslagen was; de Pols was zagt en langzaam: Ik schreef hem toen een zagt Laxans voor, en kwam des avonds ten 5. uuren te rug; wanneer ik vernam, dat de Lyder, dien ik maar twee of drie sedes hadt willen bezorgen, 'er wel zes of zeven had gehadt, en om de bezetting de Keel geen Théé had kunnen drinken; ik wildehem eens in myne tegenwoordigheid doen slikken en zag tot myne groote verbaastheid, dat, toen het Kopje ten minsten nog wel 10: of 12. duimen van den Mond af was, de Zieken even als een zwaare electrische schok kreeg, met trekkingen in 't aangezicht gelyk aan die, wanneer 't Diaphragma gekwetst is: met veelmoeite bragt hy't aan de rechterzyde des Monds, en kreeg eenige weinige droppelen door; ik liet hem gekookte Ryst geeven, die hy met volle leepels en zeer smaakelyk at:

Ziende dat dit waarlyk de Watervrees was, vernam ik by zyne Huisgenooten, of hy ook van een Hond gebeten was? waar op men my het volgende verhaalde.

Het was op den 11. January 1780. (en dus Elf maanden en Elf dagen geleeden,) dat zyn Hond, die des nachts los liep en des daags aan de Ketting lag, des morgens vroeg de Thuin uitſlipte, en daarop zwaar gewond weder binnen kwam. Zyn Meeſter liet hem door de Slaaven verbinden: eenige oogenblikken daarna wilhy zelve iets aan dat verband ſchikken, maar de Hond vattede eensklaps zyn rechterhand in de Muil, doch liet dezelve op het noemen van zyn naam weder los, en ſtierf kort daar na.

De hand was meer gekneusd dan gewond, en volgens bericht van den Heer F. SCHOUWMAN, zyn gewoone Practizyn (en daar tegenwoordig) hadden de Wondjes weinig geëtterd en waren ligtelyk geneezen: na dat dit voorby was kreeghy een tusſchenpoo-

zen-

zende Koorts, die hem zeer vermagerde en waar van hy pas herſteld, in 't Huwelyk trad in April 1780. Hy bleef vervolgens gezond (uitgezondert wat Steenpuisten) tot in de maand October deezes Jaars wanneer hy weder een geringe Koorts kreeg.

Ik onderzogt de hand waar geen lidteeken aan te zien was. Ik ondervroeg hem of hy ook zedert eenige dagen, Pyn in den rechterarm gevoeld had, maar hy kon zich zulks niet erinneren. (*) De oorzaak, welke de Lyder dacht dat hem dit toeval gegeeven hadt, was een Uitſlag, welke hy op den Rug tuſschen de Schouderbladen gevoeld hadt, en die weder ſpoedig verdweenenwas: ik verzocht tot myn Adſiſtentie in dit geval te mogen hebben de Heer KREPS, een Man die een reeks van Jaaren, de Practycq te Batavia met Succes geoeffend heeft, en met welke ik dien avond beraamde, om een groo-

(*) Na de dood, zyn wy van veele geloofwaardige Menſchen onderricht, dat de Lyder eenige dagen te vooren van een jeukende pyn, onder den Oxel geklaagd heeft, die hem belette den Arm opteligten, en welke hy aan een zinking toeſchreef.

grooteSpaanſe-vliegplaaster, tuſſchen de Schouderbladen te laten leggen, voorts geduurende den nacht om de twee uuren een Clyſteer, van vyf of zes Oncen uit Rystwater en Olie zaamengeſteld, te laten inbrengen, geevende nu en dan eenige droppelen van de *Liq. Anod. Min. Hoffm.* op een ſtukje zuiker, in te neemen.

Des morgens van den 27. vonden wy geen Koorts, hoewel de Pols harder was dan des daags te vooren; de Clyſteeren waren binnen gebleeven, maar het gezicht van een bekken met water hadt verveeld, en eenige droppelen op den voet gevallen, hadden een Schok veroorzaakt. In deeze omſtandigheid proponeerde ik eene ruime Aderlaating en de Kwikwryving: De Aderlaating wierdt aanſtonds tot flaauw wordens toe in 't werk geſteld, bragt zooveel verligting aan, dat twee kopjes Vleeschnat met weinig moeite ingenomen wierden; echter wierden tegens de wryvingen met Kwik zooveele bedenkingen ingebragt dat wy beſloten, dewyl de Lyder nu zoo merkelyk bedaard was, het dien dag onder

't ge-

't gebruik van 't Pynſtillend *Hofmans-vogt* in te zien: edoch de avond ſtelde onzè hoop te leur, de toevallen verergerden hand over hand; het gezicht niet alleen van Water, maar van alles waar het in bewaard kan worden; het noemen zelfs van Vocht, was ondragelyk en veroorzaakte Stuiptrekkingen: te vergeefs tragteden wy door de Campher en door het Opium, eenige verligting toe te brengen; doch het konde niet ingenomen worden, en de Lyder overleed ten 3. uuren des nachts, jammerlyk gefolterd zynde, en ſtikte als 't waare in het Slym, dat zich met brokken ontlastte.

Uit aanmerking der zeldzaamheid van 't voorverhaalde geval, zy het my geoorloofd, noch deeze ééne aanmerking hier by te voegen. Wy hebben te Batavia geen voorbeeld van dolle Honden, het welk den Lyder vry onachtzaam, en den Chirugyn wat zorgeloos maakte, in 't geneezen der gebeetene Wonden. Immers leert ons de ondervinding, bevestigd door het Gezag der beroemdſte Mannen in de Geneeskunde, dat Mensch of Beest, en wel voornamentlyk een Hond, niet

behoefd dol te zyn, om iemand dien hy byt, de Watervrees te geeven. De Hooggeleerde Heer GAUBIUS, zegt in eene zyner Redevoeringen, dat een Jongeling, door toorn vervoerd, zich zelven in de Vinger beet, waar van hy een doodelyke Watervrees kreeg. De BARON VAN SWIETEN, in zyn Aanteekeningen op de Spreuken van BOERHAVEN, haalt dit zelfde, en meer andere Gevallen teffens aan. Voor vyf of zes Jaaren, hebbe ik hier iemand aan de Hondsdolheid zien ſterven, die eenige dagen te vooren door een gezonde, doch kwaadaartige Hond gebeeten was; men zegt, dat dit geval, en het boven verhaalde, de eenige zyn die in deeze Eeuw alhier zyn voorgevallen: ik geloove zulks; maar teffens, dat men deeze Ziekte zoo veel moet trachten voor te komen als mogelyk is: het beste daar toe is, dat men de gebeetene Wonde zoo lang openhoude als men kan, en die dagelyks met de Kwikzalf verbinde. In 't kort, dat men zich gedraage naar de raadgeeving van den Heer TISSOT, beſtempeld door het gezach van den beroemden Rotterdamſchen Genees-

heer

heer BIKKER.. Ik ben zeer wel overtuigd van het kwaad, het welk de Mercurius hier, in zommige Lighaamen tot rotting geneigt, uitvoerd; maar ook teffens, dat men het door eene voorzigtige beſtiering veel kan voorkomen. In een verſch gebeetene Wond behoeft men niet te driftig te werk gaan, doch is de Watervreeze reeds daar, dan geloove ik, alles ten ergſten genomen, dat het zeker eene weldaad zoude zyn, als men iemand uit die yſſelyke Ziekte konde redden, en dezelve tegen een Rotkoorts te verwiſſelen.

AANMERKINGEN

OVER DE

VRAAGE:

Welke zyn de beste en ſpoedigst voortkomende Wortelen, om het behoeftig Gemeen, by misgewas van Graanen te ſpyzigen?

In dit gelukkig en vruchtbaar Eiland Java, weet men niet, dat immermeer eenen alles vernielenden Hongersnood is gevoeld geworden, gelyk in Bengalen en andere Gewesten van het Oosten; en voormaals in Egypten zelfs en Syrië. Evenwel gebeurd het wel eens, dat, vooral door eene ontydige droogte, de Graanoogst niet al te voordeelig uitvaldt. Doch in zulk een geval, verleend ons de goedevoorzienigheid, eene menigte van Boom - Veld - en Aard-vruchten, die ſchamele en behoef-

hoeftige Menſchen niet verlegen laaten, maar hun daarenteegen eengezond en aangenaam voedzel verſchaffen.

Het *Bataviaasch Genootſchap*, kan bezwaarlyk door de Graanen iets anders verſtaan, dan de Ryst en de verſchillende ſoorten derzelve; als geevende dit het voornaamſte voedzel voor Menſchen, Huisdieren en wildt Gevogelte. Op de laage Landen wordt die in April gezaaid, en in Augustus ingeöogst, om dat zy anders te veel Waters krygt: en op de hooge Landen wordt zy in November gezaaid, en in Maart ingeöogst, op dat zy niet te weinig Waters zoude hebben. Want elk weet dat de Ryst met haare Wortels onder Water goeyen moet. En de Natuur geeft hier eene natte, of Westmousſon, en eenen droogen of Oostmousſon, waar naar zich de wyze Landman in de verordeningen van Zaay- en Oogsttyd regeld; en als hem zyne gisſingen, omtrend den Regentyd en de droogte mislukken, dan volgt doorgaans eene ſchaarsheid van die noodige Graanen by de inzaamelinge derzelve.

GRAANEN.

Oryza. L. 475. 1. De Ryst *Padi* genaamd, zoo lang zy, omtrend in de gedaante van onze Europiſche Haver, in de Airen en aan de Halmen zit, wordt, geweekt zynde, tot Paardenvoeder gebruikt, even als de Haver: maar uitgedorſcht en ontbolsterd hiet zy by den Inlander *Bras*, en gekookt zynde *Nasſy*, en wordt van ryken en armen als Brood genuttigd, na dat zy te vooren door het langduurig ſtampen in eenen houten Mortier, zuiver en wit geworden is. Van de verſchillende ſoorten deezer Graanen behoeven wy niet omſtandig te ſpreeken, alzoo het Genootſchap die kundigheden vooronderſteld, en alleen eene nette Beſchryving van andere voedende Spyzen vordert, die in plaats van de Ryst, aan arme Menſchen, in tyd van nood ten Spyze kunnen verſtrekken.

Er is eene ſoort van Ryst, die niet wel zoo veel Graanen op eenen Helm draagt, als de *Padi*, en ook, gedroogd zynde, een weinig bleeker van coleur ſchynt te zyn. Ook vinde ik eenig onderſcheid in het afhangen

der

er zylingſche draaden en derzelver Graanen; want de Rysthalm heeft aan wederzyde van zynen Hoofdſteel twee, drie en vier, byeen uitſchietende zydraaden, maar die ſoort van welke hier ſpreeke, en by den Inlander *Poeloet* of *Ketan* genoemd wordt, heeft de zydraaden en derzelver Graanen, over 's hands links en rechts, zoo dat omtrent derzelver omtrek van den Steel telkens maar eene zydraad of zyhalm uitſchiet. Die *Poeloet* of *Ketan* wordt tot Meel gemaalen, en levert aldus bereid, eene aangenaame verſnaperinge op. De Ryst is onder de naam van Oryza by LINNÆUS Sp. Pl. beſchreeven, p. 475. en de Poeloet Oryza gelutinoſa genaamt, Maar behalven de Ryst en de *Ketan* zyn 'er noch vierderhande ſoorten.

2. De Spaanſche Tarw, of het Turkſche Koorn, in de West-Indien *Mais*, by LINNÆUS Species Plantarum p. 1378. *Zea* genaamd, en by de Javaanen en Inlanders *Jagon*, is te over bekend, dan dat wy 'er breedvoerig over ſpreeken zouden. Men heeft dezelve elders korter van Air, wit, bruin

Zea. L. 1378.

bruin gevlamd, en geel; maar die, welke ik hier gezien heb, is meer dan een voet Rhynlands lang, bevattende twaalf doorgaande ryen van helderschynende roodgeele en volmeelige Graanen; draagende dus dit GewasZes honderd-en-zestigvoud. Het is hier binnen den tyd van drie Maanden ryp, en kan, ryp geworden zynde, zeer gemakkelyk een vol jaar bewaard worden. Ook wordt dit Graan op drieerlye wyze toebereid. Te weeten, men roosterd de geheele rist en eet de korrelen dus gepofd, of men doet de korrels los en kooktze, of men maald dezelve tot Meel, om 'er koeken van te bakken.

Holcus. 1484. 3. De *Batar*, anders om de West van Indië *Jouary*, en *Nely*, ook *Bowl* genaamd, heeft eenige gelykvormigheid met onze Europeesche Boekweit, en is eene soort van *Holcus*, by LINNÆUS p. 1484. beschreeven: hier in onderscheiden van de *Jagon* of Spaansche Tarwe, dat hy zyne Graankorrels aan trossen draagd. De Steng van de *Batar* heeft vier en meer leden, uit welke 15, 20, 25. en meer tros-

trosſen, telkens rondöm uitſchieten, zoo als 'er tusſchen die leden noch ettelyke andere voorkomen: en dus zaamen gerekend, meer danhonderd trosſen. Deeze Hoofdtrosſen hebben wederom 8. of 10. kleinere zytrosſen, omtrend in de gedaante van Aalbeziëtrosjes, en aan de middelmatige ſtaan 15. 16. 17. Zaadkorrels, die de grootte, verwe, en eenigzints ook de gedaante hebben van Boekweit-koorn, behalven dat zy rond, en door de bast, gelyk in de meest ryp zynde, een blinkend kastanje bruin vertoonen. Men mag de vermenigvuldiging van dit Graan, wel bereekenen op zestien tot agtien-honderdvoud. Binnen de korrel zit eene zuivere witte zelfſtandigheid, welke gebroken zynde goed Meel kan uitleeveren, en van een zeer voedzaame kracht ſchynt te zyn. Misſchien zoude 7. of 8. zulke groote trosſen, zoo als 'er eene tans voor my ligt, een pond Meel-bloeme kunnen uitmaaken. Dit was het voornaamſte voedzel, van 't welk de Javaanen gebruik maakten, eer zy de Ryst hadden leeren kennen, en dat om de West van Indiën het algemeen voedzel is.

4.

Coix. L. 1378. 4. De *Jalie* ook *Simporan*, by LINNÆUS Coix. Species pl. p. 1378. ſchiet uit den grond, vier voeten hoog, en draagt eene ſoort van Erwten, die 'er als groote Paerlen uitzien. Uit drie leden van de Steng, ſchieten achter een groot langwerpig Blad, nog eenige zeer kleine, die binnenwaards aan den grond van het lid, eene ſoort van koker vormen, uit welken vyf of zes ſtukjes opwaards, zich verheffen, die vervolgens op het tweede lid, de vruchtdraagende ſtengeltjes, ten getalle wederom van vyf of zes, meestäl van vyf uitlaaten; aan welke men meer dan een, of twee Graanpaereltjes aantreft. Even het zelfde is waar van de twee volgende leden der ſtenge opwaards, behalven dat aan den top, de Graanpaereltjes iets kleiner worden. De langwerpige Paereltjes ten gehalte van 72 tot 80. en meer, hebben de grootte van een klein wit Boontje. De bolſter is hardt en ongevaar eene linie dik. Het Graan is bleekbruin van ſchil De inwendige zelfſtandigheid wit en vast van ſtoffe; en moet dus ook zeer voedzaam zyn. Boven op veele van die Zaadpaereltjes ſteekt

ſteekt een kroontje uit. dat, nu en dan, eene nieuwe Boon gebaard heeft. Van deeze is een tweede ſoort, *Djale Bate* of *Djale Tasſibeb*, om dat het tot Paternosters gebruikt wordt, en onëetbaar is, wordt genaamt *Caju Naſſy;* by Rumphius 4. p. 120. Perlarius; brengt meede zulke vruchtjes voort, doch onëetbaar.

5. De Vogelgierst, een ſoort van Panicum, Linnæus Sp. Pl. p. 82. welke men onze Kanarievogeltjes in het Vaderland tot eene verſnaperinge geeft, en van 't welk ettelyke kleine Vogeltjes, zoo hier, als aan de Kaap leeven, wordt van den Inlander genaamd *Jawa* ook *Jajawout*, en *Botton*: 't welk van hen pappig gekookt en met ſmaak gegeeten wordt. Ik heb aan eene ſteng 120. kleinere Giersttroſſen geteld, en men mag wel rekenen op een middeltal van 80. Graantjes in ieder troſſe; om dat 'er benedenwaards zyn, die over de tweehonderd, en naar den top, die beneeden de 40. Zaadkorreltjes hebben: behalven eenige kleindere, die aan de voeten der grootere Zaadtrosjes af hangen. En dus moet één zaad- Panicum. L. 82.

zaadje van die Vogel-Gierst; bykans tien duizend voud uitleveren. Eene verbaazende vruchtbaarheid voorwaar! die daarom noch meer te bewonderen is, om dat van het uitschieten van de Steng, tot aan de volkomene rypheid der Vrucht, slechts vier Maanden verloopen.

Onder de menigte van

BOOM-VRUCHTEN,

gelyk vooral de Kalappus, die min of meer tot voedinge gebruikt, en op verschillende wyze worden toegemaakt, munt uit, de zoogenaamde.

BROOD-BOOM

Soekoen. Rumph. I. p. 110.

in 't Maleidsch *Soekon;* en in de Koningl. Zweedsche Weetenschaps Academien Handlingar 1776. bl. 230.

RADERMACHIA

genaamd, (*) naar den Heer Directeur

(*) Dezelve is in de uitvoerige beschryving der Dieren, Planten en Mineraalen, door den Heer Houttuin ook beschreeven. II. D. 10, stuk. pag. 433.

recteur van het Bataviaasch Genootſchap RADERMACHER, die aan den Heer CARL PETER THUNBERG, M.D. uit Zweeden gezonden, om hier te botanizeeren, den weg getoond en de gelegenheid verſchaft hadt, om de gebrekkige Beſchryving van RUMPHIUS te verbeteren, en den Boom in het Syſtema van den beroemden LINNÆUS de rechte plaats te geeven. De Heer THUNBERG onderſcheid drie ſoorten, die op Java, Amboina en elders, zoo wel als die van de tweede ſoort, eene voedzaame Spyze verzorgen: te weeten de *Lanoſa* en *Granoſa* en de *Sylvestris*. By RUMPHIUS vindt men dit Geſlacht *Soccus* genaamdt, na het Maleidsch *Soekon*. 't geen ook door THUNBERG is gevolgd, met den algemeenen naam van *Soekong*, of gelyk hy ſchryft door de Zweedſche uitſpraak, *Sukkong*. Van de *Soukong I anoſus*, *Soekon Radja* zyn de onrype Vruchten groen en hardt, en als zy ryp zyn worden zy week van zelfſtandigheid; en groeien als dan ſomwylen zoo groot als een Kinderhoofd; geevende eenen aangenaamen geur van zich. Men ge-

bruikt die in deezer voegen: geſchild zynde worden zy aan ſtukken geſneeden, en in Water gekookt, en dus met, of zonder Suiker gegeeten. Men nuttigd ze ook raauw en wel geſchild. Van de *Soukong Granoſus* of *Saukong Timboel*, worden de Pitten tot ſpyze gemaakt, en dit op twee onderſcheidene manieren, braadende men dezelve als Kastanien, aan welke zy in ſmaak, eenigzins evenaaren, of men kooktze inWater met watSuiker of Syroop, wanneer zy als geconfyte Amandelen tot lekkerny verſtrekken; doch van de *Soekong Sylvestris* of outan, zyn de Vruchten onbruikbaar, maar deeze Boomen hebben vyf of zes jaaren groei noodig, eer zy eenige Vruchten geeven, welke tot vervullinge der mondbehoeften, zouden kunnen verſtrekken.

Wat de *Sagoe-Boom* aanbelangd, hier te lande *Kirai* genaamd, Zyne Vrucht wordt hier op Java weinig tot Spyze gebruikt, en hoordt ook meest op Amboina 't huis: van deezen, zoo min als van andere ſoortgelyke, zullen wy hier ſpreeken, om

dat

dat het Geslacht der Palm-boomen vooral opzettelyk onder de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap verschynen zal, en wy hier alleenlyk over de Spyzen der Inlanders schryven.

VELD-VRUCHTEN.

Ik verstaa onder dezelve alle soorten van Erwten en Boonen, van allerlei Figuuren en gedaantens, waarvan veele soorten bekend zyn, die meest alle een goed voedsel geeven, en genoemd worden *Cadjong*, by LINNÆUS *Dolichos* en *Phaseolus*.

Wy komen dan eindelyk tot de

AARD-VRUCHTEN,

Die by onze Javaanen, onder den algemeenen naam van *Oebies* voorkomen, en by den Ridder LINNÆUS, onder die van *Dioscorea*, volgens de opgave van RUMPHIUS geplaatst worden; doch zoo onvolkomen, dat men 'er maar 8. soorten genoemd vindt, die alle onder de 24. alhier opgenoemde soorten beschreeven zyn. Men zou de

zelve onder den gemeenen naam van Aardäppelen kunnen ſchaaren. De meeste ſoorten hebbe zeven Maanden noodig om tot volkomen wasdom te geraaken; maar zy kunnen een Jaar goed blyven: Zy worden geſchild, en by gebrek van Ryst, geroost of gekookt tot leevens onderhoud gebezigd; maar wanneer men die uit lekkerny tot eene verſnaperinge gebruikt, worden dezelve met Suiker en Clappermelk gekookt.

Dioscorea Alata. L. 1462.

1. Onder alle de Oebies, is de lekkerſte en gezondſte de *Oebie Boeton*, ook *Ubi Jay* en *Soccan*, by LINNÆUS Sp. Pl. p. 1462. Dioscorea alate; heeft de omgekeerde gedaante van eene Vaderlandſche Winterpeer; van buiten is hy bruin, eenigzints glad, en geaderd, gelyk onze Vaderlandſche Aardpeeren of Aardärtichokken. Inwendig is de bast wat rooder, en niet ongelyk aan die van onze Nederlandſche roode Aardäppelen. De zelfſtandigheid is van binnen fraai, wit, en ſappig, 't geen dezelve, gekookt, wat kleeverig doet ſmaaken; doch geroost zeer na aan Brood doet komen.

2. De

2. De *Kalady*, *Timboel* of *Mallas* is donkerbruin van ſchil en ruuw, omgeeven met ettelyke vezelachtige bekleedzelen, die in allerlei kronkels omloopen, en hier en daar dunne Worteltjes uitgeeven. In Surinaame wordt dezelve Tayer genaamt, en by LINNÆUS Sp: Pl. p. 1367. Arum Colocaſia. Het Exemplaar, 't geen ik voor my heb, is van gedaante en grootte bykans gelyk aan een van onze grootſte Rammenaſſen. De Schil is dun, en de inwendige zelſtandigheid aschverwig, en ligtelyk tot poeder te brengen, indien 'er niet eene zekere kleevende vettigheid in voorkwam, die de voedzaame ſtoffe als Kaas doet ſaamenrotten en aan-een-kleeven: dezelve word in de Bovenlanden uit gebrek van de voorige, welgekookt gegeeten, doch meest tot verſnapering met Suiker en Clapper-melk gekookt. Arum. L. 1367.

3. De *Oebi Merra*, of roode Patatter dus genaamd, by LINNÆUS Convolvulus Sp. Pl. 220. van wegens de roode Schors. Heeft omtrent de gedaante van een kort ineengedrongen Komkommer; een lange ſteel, en een Convolvulus. L. 220.

vry languitsteekende Spitswortel. De Schors is dun, de zelfstandigheid, witächtig ros, iets minder sapperig dan de voorgaande, en vry naby komende aan de vastigheid der gemeene Aardäppels.

Convolvulus. L. 220.

4. *Oebi Poeti* of witte Patatter, verschild by LINNÆUS Sp. Pl. p. 220. van de voorgaande alleen in kleur. De vier voorgaande zoorten worden meestgepoot tusschen de Ananas-velden, worden in grootte meenigte gebruikt, en voor zeer gezond gehouden.

De overige soorten zyn minder goed en worden weinig gecultiveerd, alzoo de meeste eenige precautien vereischen:

5. *Oebi Opak* of *Biajon*, of geelachtige Wortels ter grootte van een Appel.

Dioscorea aculeata. L. 1462.

6. *Oebi Comblie* ook *Daun Subran*; by LINNÆUS werden dezelve Dioscorea Aculeata genaamdt, Sp. Pl. p. 1462. eene soort van Aardakers.

7. *Oebi*

7. *Oebi Liling*, is langwerpig, en niet ongelyk van gedaante aan eenen dikken Bloedbeuling, by LINNÆUS Sp. Pl. 1462. Dioscorea Sativa. De buitenbast heeft kloven, rimpels, ongelykvormigheden, en schilferachtige dunne vervellingen; van binnen is deeze Aardvrucht geelachtig wit, kleverig en wordt uitgeperst bevoorens dezelve gekookt wordt. Dioscorea Sativa. L. 1462.

8. *Oebi Bantam*, ook Tjokol en Castella genaamt, heeft een roode Schil en is smaakelyk om te eeten, in den Asch gebraaden.

9. *Oebi Cajou*, ook *Capoer* en *Simpon*, is byna oneetbaar en zoo hard als hout.

10. De *Oebi Boulait*, van gedaante als eene lange Komkommer, heeft zeldzaame slingeringen, hoogtens en laagtens in de Bast, met zwartachtig en bleeker bruin doorweeven. Zy groeit in vier Maanden tot volkomenheid, doch kan niet bewaard worden. Deeze wordt dezelfde Vrucht gerekend,

kend, die men te Surinaamen gewoon is de Jammes te noemen.

11. *Bancouan* heeft eenen dikken ſteel en wordt raauw gegeeten. De bast is geelachtig en van binnen wit, latende zy zich gemakkelyk affchillen, gelyk als onze Vaderlandſche Knollen, aan welker ſmaak de *Bancouan* het naaste bykomt.

Dioscorea Trifilla. L. 1462.

12. De *Gadong*, by LINNÆUS Dioscorea Trifilla p. 1462. heeft eene gansch andere eigenſchap, want men weekt de inwendige zelfſtandigheid, droogt dezelve vervolgens, en eetze als Ryst. Deeze Vrucht is dies te nuttiger, om dat men haar lange voor bederf bewaaren kan. De buiten-bast is met tepels en langdraadige vezels, vervolgens met eene bruine onregelmatige ruwigheid bezet: het uitgeperſte ſap is ſchadelyk.

13. De *Oebi Calappa*, ter grootte van een Cocos-noot.

14 De *Oebi Manare*, oneetbaar, dan na dat dezelve afgeſchild, het Sap uitgedrukt en gekookt is.

15.

15. *Oebi Teelor*, ter grootte van een Ey, daar het den naam van draagt.

16. *Oebi Bongle*, witte Wortel.

17. *Oebi Corbou*, Buffel-Wortel.

18. *Oebi Oular*, Slange-Wortel, by LINNÆUS p. 1462. Dioscorea oppoſite Folia. Dioscorea Oppoſite Folia L. 1462.

19, *Oebi Gorita*, Veelvoetige.

20. *Oebi Soeſoe*, Melk wortel, LINNÆUS Convolvulus 221. Convolvulus. L. 221.

21. *Oebi Baboe*, of *Boena* LINNÆUS S. Pl. Dioscorea Bulbifera p. 1463. Dioscorea Bulbifera. p. 1463.

22. *Oebi Outan*, LINNÆUS Sp. Pl. p. 1462. Dioscorea Pentaphila. Dioscorea Pentaphila L. 1462.

23. *Oebi Toery*, of *Tali Coupan*, LINNÆUS 1462. Dioscorea villoſa. Dioscorea Villoſa L. 1462.

24. *Oebi Soak*, by RUMPHIUS p. 324. *Tacca* genaamdt by LINNÆUS *Dracontium*, 1372. wordt alleen voor de aar- Draconti-um. L. 1372.

digheid bewaard: dezelve ſchiet eerst een bladeryke ſtam, 5 à 6 voeten hoog boven den grond, die, verwelkt zynde, door eene zeer fraaye Bloem gevolgd wordt, en uit den Wortel ſchiet, al wordt dezelve uit den Grond gegraaven, en in een Kamer op Tafel gezet.

AAN-

AANTEKENINGEN

OVER DE

SPRAAK, WEETENSCHAPPEN

EN KUNSTEN

DER

MALLABAAREN.

OPGESTELD

DOOR

JOHAN ADAM CELLARIUS,

ONDERKOOPMAN EN OPPERHOOFD

TE CRANGANOOR.

I.

OVER DE MALLABAARSCHE SPRAAK.

De Mallabaarſche Spraak, behelst twee Hoofddialecten: de *Tamulſche* en de eigentlyke *Mallabaarſche*.

De *Tamulſche*, die zeer veel van de eigentlyke Mallabaarſche Taal verſchilt, en die voornaamlyk in de Zuidelyke deelen van deeze Kust, in Ma-

Madure, Ceilon en Cormandel geſproken wordt, is door de Koninglyke Deenſche Misſionarisſen op eene voldoende wyze bekent gemaakt; en wy zyn tans voorneemens van de eigentlyke Mallabaarſche Taal, een denkbeeld te geeven.

Deeze Taal wordt wederom in drie Hood-deelen verdeelt, naamlyk, de Grandoniſche, de Samſcrudoniſche, en de gemeene Mallabaarſche Taal.

De Grandoniſche, van de Indous Grantham genoemt, is de al-oude Indiſche Taal, en wordt van de Bramines als heilig gehouden, om dat dezelve gezegt wordt van den Opperſten God Bramava, oorſpronkelyk te zyn, en uit dien hoofde alleen tot verheven dingen mag gebruikt worden.

De Samſcrudoniſche Taal (welk woord zoo veel betekent, als de taal der Wyzen) is meede zeer oud, en by de Bramines in hooge achting.

Het al-oude Wet-boek der Indous, bekent onder de naam van *Jrucha Sa-*

ma-

ma Jagiur Bedant, is in deeze Taal geſchreeven, die voor het overige van het Grantham's niet zeer verſchilt; behalven, dat aan deeze laatſte, eenige geheiligde Woorden, en Spreekwyzen eigen zyn, die in het Samſcrudonisch niet voorkomen; ook komen de Caracters van beide Taalen veel met malkander over een.

De gemeene Mallabaarſche Taal, die van alle Inwooners der Mallabaarſche Kust, van den uithoek Komoryn, tot aan den Berg *Delly* gebruikt wordt, is ſlechts een dialect van het Samſcrudonisch, en nog onderſcheiden van het laag Mallabaarsch, *Maleaime* genaamt.

De Mallabaaren hebben twee ſoorten van Schriften; de Mallabaarsch-Samſcrudoniſche, en de Mallabaarsch-Tamulſche.

De eerſte ſoort, waar van wy handelen, wordt gebruikt in den Godsdienst, en de Geleerdheid. En de Tamulſche Schrift in gemeenzaame Brieven, in publieke Actens, enz.

De

De Mallabaaren ſchryven met een yzeren Styl, genaamt *Ezustani* of *Narajam*, op Palm-bladeren, die van een Palma, *Pana* genaamt, genomen worden: zy houden deeze bladeren ſtaande in de hand, en ſchryven zonder den Arm te onderſteunen, cierlyk en vaerdig, van de linker naar de rechterhand, echter zonder eenige onderſcheidings-tekenen van Puncten, Commata's of afzondering van woorden.

In de gemeene Taal worden de woorden weinig of niet gedeclineert, maar wel in het hoog Samſcrudonisch.

De Singularis, genaamt *Bacenam*, en de Pluralis, genaamt *Behubacenam*, zyn in de gemeene Taal alleen in gebruik; echter heeft men in het Samſcrudonisch ook een *Dualis*, *Duibacenam* genaamt.

De Mallabaaren hebben agt Caſus, die te zaemen *Pericham* genaamt worden, maar in het Granthams heeft ieder Caſus zyn byzonderen naam. Zy hebben behalven de zes bekende Caſus, noch een tweede en derden Ablativus. In

In het hoog Samſcrudonisch, worden veele genera gebruikt, maar in de gemeene Taal drie, het Mannelyke, het Vrouwelyke en het Onzydige, of *Pulingam*, *Strilingam* en *Napunſagalingam*.

Men zegt, dat de Syntactiſche regulen der Mallabaaren zeer veel overeenkomst hebben met de Latynſche Taal; en de Kenners willen, dat de Samſcrudoniſche Taal, zoo wel als de voornaamſte Oosterſche Taalen, verdient geleert te worden, uit hoofde van de buiten-gemeene woordrykheid, cierlykheid, majesteit en tevens edele eenvoudigheid deezer Taal.

De Mallabaaren hebben 51. Letters. 16. Klinkletters en 35. Meedeklinkers; uit welken zy anderen formeeren, waar mede de Klinkers, met de Meedeklinkers verbonden worden, zoo dat diergelyke Caracters, geheele Lettergreepen en Woorden verbeelden.

Hier volgt het Alphabeth, de Cyferletters, en het Symbolum Apostolorum,

HET

HET

MALLABAARSCH

ALPHABET

HEEFT 16. KLINKLETTERS.

Naam.	*Beduiaenis.*
A.	A, kort.
Aa.	A, lang.
I.	I, kort.
Ii.	I, lang.
U.	U, kort.
Uu.	U, lang.
I ru.	Ru, kort.
I ruu.	Ru, lang.
I lu.	Lu. kort.
I luu.	Luu, lang.
E.	E.
Ai.	A, & I.
O.	O.
Au.	A, & U.
Am.	A, & M.
Ah.	Ah.

35. *Meede-klinkers.*

Ka.	K.
Kkha.	Kk.
Ga.	G.

Ggha.

Naam.	*Beduidenis.*
Ggha.	Gg.
Ngh.	Ngh.
Cia.	C.
Cciha.	Cc.
Gia.	G.
Ggiha.	Gg.
Gna.	Gn.
Ta.	T.
Ttha.	Tt.
Da.	D.
Ddha.	Dd.
Na.	N.
Ta.	T.
Ttha.	Tt.
Da.	D.
Ddha.	Dd.
Na.	N.
Pa.	P.
Ppha.	Pp.
Ba.	B.
Bbha.	Bb.
Ma.	M.
Ja.	I.
Va.	V.
La.	L.
Va.	V.
Scia.	S.

Naam.	*Beduidenis.*
Sza.	Sz.
Sa.	S.
Ha.	H.
La.	L.
Kcia.	Kc.

MALLABAARSCHE CYFFER-LETTERS.

Onna.	1.
Randa.	2.
Munna.	3.
Nâla.	4.
Angia.	5.
Arra.	6.
Eza.	7.
Etta.	8.
Onbada.	9.
Patta.	10.
Padinnona.	11.
Pandranda.	12.
Padiminma.	13.
Padinala.	14.
Padinangia.	15.
Padinarra.	16.
Padinneza.	17.
Padinetta.	18.

Pat-

Pattombada.	19.
Iruvada.	20.
Muppradà.	30.
Nalpada.	40.
Anbada.	50.
Arriwada.	60.
Ezurada.	70.
Enbada.	80.
Tonnurra.	90.
Nurra.	100
Irunura.	200.
Munnurra.	300.
Nanurra.	400.
Aggnurra.	500.
Arranurra.	600.
Ezanurra.	700.
Ennurra.	800.
Tollâiram.	900.
Airam.	1000.
Padinuairam of Oruvadinuairam.	10000.
Nurrairam of Lakciam.	100000.
Rurralakciam of Kodi.	10000000.

SYMBOLUM APOSTOLORUM.

Latyn.	*Mallabaars.*
Cælum & terram & qui creavit omnipotentem Patrem Deum ſupra credo cius Filium unicum noſtrum Dominum JESUM CHRISTUM ſupra & credo iſte Filius Sanctum Spiritum per conceptus virgine Maria ex natus eſt, Ponti Pilati diebus in pasſus cruxi affixus mortuus ſepultus inferos in deſcendit mortuorum medio ex tertia die reſurrexit cælos in aſcendit Patris dei dextera inſedit inde vivo ſed mortuos & indicaturus	*Algasciayum Bbhumium Srusziccia ſaruvadum kajanda bava Tanburan melum bisciuvaſikkunnen tante Putren uruven nummude karttaya Iſo misciha melum bisciuvaſikkunnen i Puren ſciuddhamana Ruhaddak kuduſuaja le genikkapetta kania ſtri Mariattil ninna Ciranna PantiozaPilatto ſinde nalughelil dukk happetta kuriscinmel Padikka ppetta maricciaaddakkapetta Padalangelil errenghi mariccia-yerude ideil ninna munnam nalu yrtta agaſcian ghelil karejerri Bava Tanburande valatta bbhagatta irikkunnen a-ve-*

veniet credo & Sanctum Spiritum ſupra & credo Sanctum Catholicam Eccleſiam & Sanctorum Communionem & Peccatorum remiſſionem & mortuorum reſurrectionem & in æternum quæ eſt vitam & eſſe credo Amen.

vide ninna uyraverejum maricciaverejum bidd hippan varumenna biſciuvaſikkunnen ſciuddhamana Ruhada kkudaſua melum biſciuvaſikkunnen ſciuddhamana katolikka Pallum puniavalen marude orimbadum Piraghelude porrudium mari cciaverude uyrppam ennannekka mulla isſium undennum biſciuvaſikkunner Amen.

Met de Europeeſche Taalen vergeleeken, ontbreeken den Mallabaaren vyf Letters, naamelyk: *F*, *Q*, *Y*, *X* en *Z*: in ſteede van *F.* gebruikenze een *P;* in ſteede van een *Q*, *K;* in plaats van *X*, Scia; voor de *Y*, een *J;* en voor de *Z*, haar Sza.

II. Over de Weetenschaapen en Kunsten der Mallabaaren.

Gelyk de meeste oude Volkeren haare eerſte Schriften in dichtmaat, en niet in proſa geſchreeven hebben, zoo kan ook van de

Mallabaaren gezegt worden, hebbende in alle tyden veele Dichters voortgebragt, die de Historie en Theologie van haar land, in vaerzen hebben uitgedrukt; en men wil, dat hunne beste Dichters veel verbeeldingskracht en geestigheid getoond hebben, en haare Mythologie schynt ryker te zyn, als die der Grieken.

Wy vergenoegen ons hier, haare voornaamste dichtmaaten bekent te maaken.

De Eerste genaamt *Paruvan*, bestaat uit 14. voeten.

De Tweede, geeft aan het eerste vaers 18. voeten, en aan het tweede 12. en

In de Derde, beginnen alle Vaerzen met de Letter van het Alphabeth.

Hier volgt een voorbeeld van de Eerste soort.

Suamiden bbhakdi nitiam manesſil pundu Deyam.

Suamida Gunam predi ſnehicciuvannicci-dum.

Ad-

Admal Deva danam varddhikkum keianam torrum.

Adinal najaga daharmma varggam behubiddham.

Mana ſciuddhium ahangara hinayum ddharsztiam.

Mana ſeiubbha anurittivin Deva bbhidium pinne.

Suvarnam tanil mani ſeiobbhikkum enna pole.

Suvarna kaniaghul ddharmabbha ſchiobbhiccietttam.

Mattulla ponna loha ſceszattil enna pole.

Mattulla daharmma anuga ganatill pragasciccice.

De Theologie, of liever Mythologie der Mallabaaren, is zoo uitgeſtrekt, dat dezelve de paalen deezer korte aantekeningen, verre overtreft: wy zullen dus ſlechts het weezenlykſte daar van aanroeren.

De Mallabaaren hebben een Opper-

ſten God, genaamt *Parabraman*: voorts 332000 halve Goden, die zy *Devagel* noemen, en die nog onder een byzonder Hoofd of Vorst ſtaan, genaamd *Indren* of *Devindren.*

Verder hebben de Mallabaaren met de meeste Indiſche Volkeren gemeen, eene zoort van Drietal in het Godendom, die zy *Trimurttigol* noemen, en die als de grond van haare geheele Mythologie aangezien wordt; want de *Bramines* leeren dat 'er van eeuwigheid eene Vrouw was, met naame *Paraſacti*, (of de eerſte algemeene voortbrengende kracht:) dat uit deeze Vrouw drie Zoonen geboren zyn, waar van de eerſte *Brama* of *Bramara*, de tweede *Viſcnu* of *Viſznu*, ook *Hari* en *Narajanen* en de derde *Jſuor* of *Rudren* en *Sciven*, *Maheſuaren Parama hesñaren* genaamt wordt.

Aan deeze drie Weezens zoude haare gemeene Moeder, verſcheidene eigenſchappen gegeeven hebben als de magt van voortbrengen (*Frusti*); van beſtieren (*Stichi*); en van vernietigen (*Samagaram.*)

Hun-

Hunne uitterlyke Godsdienst beſtaat in Lofzangen, Offerhanden, branden van Lampen, wasſen van het Lighaam; en wat de Bramines betreft, onthouding van alles, wat een dierlyk leeven ontvangen heeft.

Zy hebben geheiligde Boomen en geheiligde Vyvers, en houden de Koebeesten in eene byzondere hoogachting, die nooit mogen gedoodt worden: het welk egter niet van de laagſte klasſe te verſtaan is.

Zy hebben veele openbaare Feesten, en maaken een groot onderſcheid tusſchen gelukkige en ongelukkige dagen.

Haare Pagoden zyn van Steen gebouwd, gemeenlyk in 't vierkant, met bedekte gangen rondom dezelve, de Buiten-muuren zyn bedekt met zinnebeelden, waar onder veele zeer oneerbaar zyn.

Het licht valt in de Pagoden ſlechts door eenige kleine openingen in het dak, en door de Voordeur, zynde dus van binnen vry duister.

Op de vier hoeken van de Pagoden vindt men in 't gemeen kleine Pagoden, of Offer-huisjes, waar onder eenige, met een menigte van lampen voorzien zyn.

Niet ver van de Pagode is een gewyde Vyver.

De Pagoden hebben doorgaans groote inkomſten, en worden bedient door Namboerys en mindere Braminen. Een groote Cilindriſche Steen, die in het binnenſte der Pagoden, regt over eind ſtaande, gevonden wordt, en meest altoos met Bloemkranſen verciert is, ſchynt de voornaamſte devotie der Mallabaaren te verwekken.

Dit Heiligdom ſtaat gemeenlyk onder een laag verwulf, op wiens binnenſte oppervlakte een Spiraal-linie, wel een duim diep ingekorven is.

Een Mensch in deeze Kapellen ſtaande, en ſpreekende, ſchynt op eenigen afſtand met eene donderende ſtemme te ſpreeken.

De Taal-en Dicht kunst der Mallabaaren, mitsgaders derzelver Theologie aangeroert hebbende, gaan wy tans over tot de kennis die dit Volk in de natuurlyke Weetenſchappen en Kunsten verkreegen heeft.

In de Heel-kunst zyn de Mallabaaren zeer onkundig, en zullen gaerne de hulpe van Europeeſche Chirurgyns zoeken; maar men vindt in tegendeel een groote menigte Geneesmeesters, die eene empyriſche kennis hebben van de ziektens, en de kracht der Geneesmiddelen, die het land oplevert, dewelke zomwylen tot verwondering van kenners, langduurende ziektens geneezen.

Het is zeker, dat het Planten-ryk in dit land, voortreffelyke eenvoudige middelen uitlevert, en het was te wenſchen, dat de Mallabaaren met meerder oprechtheid hunne Practiſche kennis wilde meede deelen; maar zy zyn in het tegendeel in den hoogſten graad misgunstig, en zullen aan een Vreemdeling niets van belang bekent maaken.

In de Anatomie zyn zy niet geheel onkundig, en men ziet 'er nog wel eenige Anatomiſche Tekeningen, van het geheel of van een gedeelte van het menſchelyke Lighaam.

Van de hedendaagſche Philoſophie der Mallabaarſche Bramines, hoewel in alle tyden zoo hoog geprezen, kan men, zoo verre men de zaak heeft kunnen nagaan, niets byzonders roemen.

Het is waar, datze eenige abſtracte metaphyſiſche denkbeelden, en ook van de Godheid, en het Heel-Al. gezonde begrippen hebben; maar dit ſchynt meer, eene van ouds geleerde les, of overlevering te zyn, als de vrucht van eenige wysgeerige beſpiegelingen.

Men kan in het algemeen zeggen, dat de Bramines, die in de Pagode, of in de eenzaamheid leeven, en zich aan eene zeer harde leevenswyze en onthouding, voorts aan de beſpiegeling overgeeven, elendige Enthuſiasten worden; terwyl de overigen, die zich

zich aan de Hoven der Vorsten, of in de groote waereld ophouden, de wellustigſte Menſchen zyn.

Of de Metempſychoſis, of Zielsverhuizing, welke de Mallabaaren zedert onheuchelyke tyden gelooven; een Geloofpunt van haaren Godsdienst zy dan wel eene wysgeerige ſtelling, kan men niet met zekerheid zeggen.

Het is bekent hoe verre de veneratie der Mallabaaren gaat voor de Koeyen, en hoe gevaarlyk het is, deeze Dieren zelfs by toeval te dooden, in het gebied der heidenſche Vorsten; egter worden deeze dieren niet als Goden aangezien.

De Astronomiſche kennis der Mallabaaren is gering; nochtans onderſcheiden zy de Geſterntens; de vaste en dwaalſterren; zy weeten hun Jaar, en ook, hoewel zeer gebrekkig, de Zon- en Maan-Elipſen te berekenen; maar het ontbreekt hen aan de Inſtrumenten, die den voortgang deezer Weetenſchappen onder andere Volkeren bevorderd hebben.

De

De Tyd-rekening der Mallabaaren is, zoo veel men daar van weeten kan, beſchreeven in de vyfde Band van de Verhandelingen der Zeeuwſche Societeit der Weetenſchappen, ter gelegenheid van de Mallabaarſche Jooden: en men is buiten ſtaat, iets naders hier by te voegen.

Maar de Astrologie is by dit Volk nog in de hoogſte achting.

De Koningen zullen niets van gewigt onderneemen, zonder de goede en kwaade dagen op de bygeloovigſte wyze, aftewachten. Ook vindt men een menigte bedriegers, die voor Tovenaars gehouden worden, en veele boosheeden uitvoeren: Zy bedienen zich van bezweeringen, het indagen der Dooden, Giftmengen, byzondere Caracters, het begraaven van Doodshoofden, en andere diergelyke elendigheeden, binnen de huizen van de geene, die zy bezweeren willen; egter weet men, dat zy alle middelen zoeken, om de vorwerpen van hunne zwarte Konst, Medicamenten by te brengen.

De

De gemeenſte uitwerking van haare boosheid is, dat zy hunne Slagt-offers van het verſtand berooven, of in een kwynenden ſtaat van uitteeringſtorten.

Veele Mallabaarſche Genees-meesters maaken zich aan deeze bygeloovige misdaaden ſchuldig; en het is zeeker, dat dit land een meenigte droogeryen oplevert, die in het menſchelyk Lighaam de gemelde uitwerking doen.

Buiten dien, weeten de Mallabaarſche Tovenaars, zich behendig te bedienen, van de byzondere verſchynzelen der Natuur, en Scheikunde, die van het onkundig Gemeen overal ligtelyk aan bovennatuurlyke krachten toegeſchreeven worden.

Eenige Bramines oeffenen de Alchymie met zoo veel yver, als het hunne bekrompen vermogens toelaten, en zy bedienen zich nagenoeg van dezelve enthuſiaſtiſche Taal, als de Adepten in Europa; egter blykt het niet, dat zy iets nuttigs uitgevonden hebben; ook bemoeyen zy zich weinig

nig met de gezonde Chymie, hoewel men niet ontkennen kan, dat zy veele natuurlyke voortbrengzels zoo wel van het Planten-als Steenen-ryk kennen, waar van zy het meeste gebruik in de Genees-kunde maaken.

Meerder opmerking verdient de Rekenkunst der Mallabaaaren, waar van wy de voornaamſte Cyffer-letters reets opgegeeven hebben.

Hier uit blykt, dat zy zich bedienen van de Decimaal-Rekening, misſchien zedert onheuchelyke jaaren; en men moet bekennen dat zy alles wat in het gemeene leeven voorvalt, met eene byzondere vaerdigheid en nauwkeurigheid weeten te berekenen.

TA-

TAFEL VAN DE MULTIPLICATIE;
waar na de Mallabaaren haare gantſche Reeken-Kunst opmaaken.

Maal	is		Maal	is	
1	1	1	1	2	2
10	1	10	10	2	20
2	1	2	2	2	4
20	1	20	20	2	40
3	1	3	3	2	6
30	1	30	30	2	60
4	1	4	4	2	8
40	1	40	40	2	80
5	1	5	5	2	10
50	1	50	50	2	100
6	1	6	6	2	12
60	1	60	60	2	120
7	1	7	7	2	14
70	1	70	70	2	140
8	1	8	8	2	16
80	1	80	80	2	160
9	1	9	9	2	18
90	1	90	90	2	180
100	1	100	100	2	200

Maal	is		Maal	is	
1	3	3	1	4	4
10	3	30	10	4	40
2	3	6	2	4	8
20	3	60	20	4	80
3	3	9	3	4	12
30	3	90	30	4	120
4	3	12	4	4	16
40	3	120	40	4	160
5	3	15	5	4	20
50	3	150	50	4	200
6	3	18	6	4	24
60	3	180	60	4	240
7	3	21	7	4	28
70	3	210	70	4	280
8	3	24	8	4	32
80	3	240	80	4	320
9	3	27	9	4	36
90	3	270	90	4	360
100	3	300	100	4	400

Maal	is	
1	5	5
10	5	50
2	5	10
20	5	100
3	5	15
30	5	150
4	5	20
40	5	200
5	5	25
50	5	250
6	5	30
60	5	300
7	5	35
70	5	350
8	5	40
80	5	400
9	5	45
90	5	450
100	5	500

Maal	is	
1	6	6
10	6	60
2	6	12
20	6	120
3	6	18
30	6	180
4	6	24
40	6	240
5	6	30
50	6	300
6	6	36
60	6	360
7	6	42
70	6	420
8	6	48
80	6	480
9	6	54
90	6	540
100	6	600

Maal	is		Maal	is	
1	7	7	1	8	8
10	7	70	10	8	80
2	7	14	2	8	16
20	7	140	20	8	160
3	7	21	3	8	24
30	7	210	30	8	240
4	7	28	4	8	32
40	7	280	40	8	320
5	7	35	5	8	40
50	7	350	50	8	400
6	7	42	6	8	48
60	7	420	60	8	480
7	7	49	7	8	56
70	7	490	70	8	560
8	7	56	8	8	64
80	7	560	80	8	640
9	7	63	9	8	72
90	7	630	90	8	720
100	7	700	100	8	800

Maal	is	
1	9	9
10	9	90
2	9	18
20	9	180
3	9	27
30	9	270
4	9	36
40	9	360
5	9	45
50	9	450
6	9	54
60	9	540
7	9	63
70	9	630
8	9	72
80	9	720
9	9	81
90	9	810
100	9	900

Maal	is	
1	10	10
10	10	100
2	10	20
20	10	200
3	10	30
30	10	300
4	10	40
40	10	400
5	10	50
50	10	500
6	10	60
60	10	600
7	10	70
70	10	700
8	10	80
80	10	800
9	10	90
90	10	900
100	10	1000

Maal	is	
1	10	10
10	10	100
100	10	1000
1000	10	10000
10000	10	100000

Maal	is	
1	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
10	$\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$
100	$\frac{1}{4}$	25
2	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$
20	$\frac{1}{4}$	5
200	$\frac{1}{4}$	50
3	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$
30	$\frac{1}{4}$	$7\frac{1}{2}$
300	$\frac{1}{4}$	75
4	$\frac{1}{4}$	1
40	$\frac{1}{4}$	10
400	$\frac{1}{4}$	100
5	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$
50	$\frac{1}{4}$	$12\frac{1}{2}$

Maal	is	
500	$\frac{1}{4}$	125
6	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$
60	$\frac{1}{4}$	15
600	$\frac{1}{4}$	150
7	$\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$
70	$\frac{1}{4}$	$17\frac{1}{2}$
700	$\frac{1}{4}$	175
8	$\frac{1}{4}$	2
80	$\frac{1}{4}$	20
800	$\frac{1}{4}$	200
9	$\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$
90	$\frac{1}{4}$	$22\frac{1}{2}$
900	$\frac{1}{4}$	225
1000	$\frac{1}{4}$	250

Maal

Maal	is	
1	$\frac{1}{12}$	$\frac{1}{2}$
10	$\frac{1}{12}$	5
100	$\frac{1}{12}$	50
2	$\frac{1}{12}$	1
20	$\frac{1}{12}$	10
200	$\frac{1}{12}$	100
3	$\frac{1}{12}$	$1\frac{1}{2}$
30	$\frac{1}{12}$	15
300	$\frac{1}{12}$	150
4	$\frac{1}{12}$	2
40	$\frac{1}{12}$	20
400	$\frac{1}{12}$	200
5	$\frac{1}{12}$	$2\frac{1}{2}$
50	$\frac{1}{12}$	25
500	$\frac{1}{12}$	250
6	$\frac{1}{12}$	3
60	$\frac{1}{12}$	30
600	$\frac{1}{12}$	300
7	$\frac{1}{12}$	$3\frac{1}{2}$
70	$\frac{1}{12}$	35
700	$\frac{1}{12}$	350
8	$\frac{1}{12}$	4
80	$\frac{1}{12}$	40
800	$\frac{1}{12}$	400
9	$\frac{1}{12}$	$4\frac{1}{2}$
90	$\frac{1}{12}$	45

Maal	is	
1	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{8}$
10	$\frac{1}{8}$	$1\frac{1}{4}$
100	$\frac{1}{8}$	$12\frac{1}{2}$
2	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$
20	$\frac{1}{8}$	$2\frac{1}{2}$
200	$\frac{1}{8}$	25
3	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{8}$
30	$\frac{1}{8}$	$3\frac{3}{4}$
300	$\frac{1}{8}$	$37\frac{1}{2}$
4	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{2}$
40	$\frac{1}{8}$	5
400	$\frac{1}{8}$	50
5	$\frac{1}{8}$	$\frac{5}{8}$
50	$\frac{1}{8}$	$7\frac{1}{4}$
500	$\frac{1}{8}$	$62\frac{1}{2}$
6	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$
60	$\frac{1}{8}$	$7\frac{1}{2}$
600	$\frac{1}{8}$	75
7	$\frac{1}{8}$	$\frac{7}{8}$
70	$\frac{1}{8}$	$8\frac{3}{4}$
700	$\frac{1}{8}$	$87\frac{1}{2}$
8	$\frac{1}{8}$	1
80	$\frac{1}{8}$	10
800	$\frac{1}{8}$	100
9	$\frac{1}{8}$	$1\frac{1}{8}$
90	$\frac{1}{8}$	$11\frac{1}{4}$

Maal

Maal	is	
900	$\frac{1}{2}$	450
1000	$\frac{1}{2}$	500
1	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$
10	$\frac{3}{4}$	$7\frac{1}{2}$
100	$\frac{3}{4}$	75
2	$\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$
20	$\frac{3}{4}$	15
200	$\frac{3}{4}$	150
3	$\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{4}$
30	$\frac{3}{4}$	$22\frac{1}{2}$
300	$\frac{3}{4}$	225
4	$\frac{3}{4}$	3
40	$\frac{3}{4}$	30
400	$\frac{3}{4}$	300
5	$\frac{3}{4}$	$3\frac{3}{4}$
50	$\frac{3}{4}$	$37\frac{1}{2}$

Maal	is	
900	$\frac{1}{8}$	$112\frac{1}{2}$
1000	$\frac{1}{8}$	125
500	$\frac{3}{4}$	375
6	$\frac{3}{4}$	$4\frac{1}{2}$
60	$\frac{3}{4}$	45
600	$\frac{3}{4}$	450
7	$\frac{3}{4}$	$5\frac{1}{4}$
70	$\frac{3}{4}$	$52\frac{1}{2}$
700	$\frac{3}{4}$	525
8	$\frac{3}{4}$	6
80	$\frac{3}{4}$	60
800	$\frac{3}{4}$	600
9	$\frac{3}{4}$	$6\frac{3}{4}$
90	$\frac{3}{4}$	$67\frac{1}{2}$
900	$\frac{3}{4}$	675
1000	$\frac{3}{4}$	750

De Musiek der Mallabaaren, is nog zoo ruuw als mogelyk: zy hebben Blaas-Inſtrumenten, of een ſoort Chalmyen van Sjankos, en andere ſtof gemaakt; een ſoort van Lier; voorts twee kopere ronde plaaten, die tegens malkander geſtooten worden; en de bekende Castagnetten: op welke Inſtrumenten zy een verward gedruis maaken, zonder de minſte Harmonie of Melodie, onderſcheidende nauwlyks drie Toonen.

Zy

Zy bedienen zich intusſchen van dezelve, voornaamlyk by den Godendienst, by Huwelyken, en in den Oorlog, hoewel de hedendaagſche Vorsten, onder haare beste op Europeeſche wyze gewapende en geöeffende Krygs-volkeren, Tamboers en Fluiters gebruiken.

In de Paleizen der Grooten vindt men hier en daar Schilderyen, groote Hiſtoriſche Mythologiſche ſtukken, met heele grouppen van Beelden, en Pourtraiten van de Goden en halve Goden.

Indien men van het weinige, zooverre men gelegenheid gehadt heeft te zien, de vordering der Mallabaaren in deeze Edele Kunst, mag beöordeelen, zoo moet men bekennen, dat de tekening, in haare Beelden, oneindig beter is, als die der Chineezen: men ziet zomwylen Kinderen van de laagſte Klaſſen, met Koolen of diergelyke dingen, omtrekken van beelden maaken die een byzondere blyk geeven van de Genie, waar meede dit Volk ten minſten voor de tekening begaaft is; ook is de Ima-

ginatie van de Mallabaaren, ryk en vuurig, hoewel zy zonder de minſte kennis van regelen, en alleen aan haare Verbeeldings kracht overgelaaten zyndè, meer monsters voortbrengen, als de ſchoone Natuur navolgen.

Hun Coloriet is zwak: zy hebben maar weinig Water-verwen, waar onder zy egter zomtyds eenige Gommen mengen, en verſtaan de konst nog niet, om door vermenging van twee of meer eenvoudige Kleuren, andere nieuwe voorttebrengen; veel minder kennen zy het zoogenaamde Clair obſcur, ſchoon zy van licht en ſchaduwe eenig gebruik maaken.

Zy ſchilderen op Kalk-muuren, Hout en Koper; en haare Beelden hebben in Hiſtoriſche ſtukken meer verſchillendheid en leeven, als men wel zoude vermoeden; zy weeten in tuſſchen nog niets van de konst van Grouppeering; ook niets van de Perſpectief.

De Beeld-houw Konst der Mallabaaren, moet men in de Tempels of Pa-

Pagoden zoeken; men vind aldaar heele Beelden der Afgooden uit Metaal gegooten; uit Steen en Hout geſneden; of uit Plysterwerk half verheven geformeert: Zy zyn doorgaans ſlegt gemaakt, egter niet ſlechter als de Beelden der Afgoden in de Chineeſche Tempels.

De Bouw-konst der Mallabaaren is niet groot, en het vermogen der Lands heeren om kostbaare Gebouwen te laten vervaerdigen, is nog geringer.

Alleen de Huizen der Grooten, en de Tempels, zyn van Steen gebouwd, gemeenlyk van de bekende Kapokſteen, met Kalk uit Schulpen gebrand; egter vindt men eenige oude Pagoden, waar van de Muuren en Portaalen uit groote ſtukken Hard-ſteen, die het naaste gebergte uitlevert, zonder Kalk of Cement te zamen gevoegt, beſtaan, en met Koper bedekt zyn.

De buiten Muuren der Pagoden, en voornaamlyk de voorgevels, zyn bedekt met half verheven Beelden, in dezelfde ſmaak als men nog in veele

le Gottiſche Kerken en Gebouwen in Europa vindt. De wooningen der Vorsten zyn geenſints prachtig, zelden meer als twee verdiepingen hoog, de Deuren en Vengſters doorgaans klein, en de buiten-zyde der Muuren zelden beplystert: voor het overige woont het Volk in Huizen van Palmblaaderen Bamboeſen of Arreek-boomen gemaakt; alle gelyks grond met één verdieping, hoewel de wyze der Malleyers en Javaanen, die hunne Wooningen op paalen van 6. of 7. voeten hoog zetten, voor de gezondheid der Mallabaaren in dit water-ryk Land, het welk grootendeels jaarlyks overſtroomt wordt, zeer dienſtig zoude zyn.

De gemeene of Mechaniſche Konsten, die de Mallabaaren oeffenen, zyn eigenlyk maar vier, die ook aan vier byzondere Kasten bepaald zyn: *Kasten*, zyn *Geſlachten;* naamlyk de Kaste der Timmerlieden, *Atsjarie*; der Smits *Peringolun*; der Geelgieters *Moeſarie*; en der Goud-en-Zilver-Smeeden, *Tatans*.

Onder de Timmerlieden of Houtwer-

werkers vindt men veele, die naar Europeeſche modellen of tekeningen, zeer wel werken; zy hebben weinige doch goede en wel getemperde Staale Gereedſchappen; voornaamlyk zeer breede en ook zeer kleine bytels, en een allereenvoudigſte toeſtel, om het Hout te draayen: Zy zyn vaerdig van begrip, en zouden zeer goede Werklieden worden, als zy eenig onderwys hadden.

De Smits (*Peringolun*,) ſmelten de Yzer-aarde; die het Land in menigte uitlevert, en bewerken het Yzer. Zy maaken de Gereetſchappen der Timmerlieden, en alle andere Yzer werken, die onder de Mallabaaren in gebruik zyn; onder anderen ook Sloten, goede Meſſen en Houwers.

De Goud-en-Zilver Smeeden (*Tatans*,) maaken kleine Afgoden-beelden, van Zilver of Goud; Arm-ringen, Kettings en ander gemeen werk, voor de Tafels der Vorsten.

De Geelgieters (*Moeſari*); bewerken het Koper, en maaken meede kleine kopere Beelden; Arm-ringen Hals-

Hals-kettings, en allerlei Huis- en Keuken-Gereetſchap.

Buiten des, vindt men nog goede Metzelaars, die Steenen kappen, goede Mortel maaken, en ook Cement bereiden, van de jonge bast der Kokos-nooten; het Water van dezelve; en de zwarte Palm ſuiker, die zeer goed is. Dit Volk werkt zeer wel, en zoude, eenig onderwys genietende, zeer bekwaam kunnen worden.

De Aarde-werkers der Mallabaaren, die ook een byzonder Geſlacht, genaamt *Cojeweer*, uitmaaken, bewerken de Klei: Zy maaken Potten, Pannen, Vloerſteenen, enz. en zouden zekerlyk beter werk maaken, zoo zy wat meer aangemoedigt wierden.

Eigenlyke Fabrieken en Manufactuuren hebben de Mallabaaren niet; uitgezondert, dat 'er in het Land, Katoene, en meest witte Kleedjes gemaakt worden, van de laagſte Kaſte der Nayrs, genaamd *Targemarre*, die hoewel ſlecht, tot gebruik van het

Volk

Volk toereikende zyn; bedienende zich de Lands-Grooten van vreemde Manufactuuren, als van fyne Lywaaten, Fluweelen, en andere Zydeſtoffen, Europieſch-Laaken, Hoeden, Goud-en-Zilver-Galon &c. die voornamelyk door de Militairen en Staatsministers der Koningen gebruikt worden.

De Land-bouw der Mallabaaren zoude oneindig beter kunnen zyn.

Het Land is, over het geheel genomen, vruchtbaar; en, hoewel het in eenige maanden van het jaar by uitſtek heet en droog is, zoo wordt 't zelve in de Regen-tyd ſterk bewatert, en buiten des door een menigte Rivieren, en Binnenwateren doordrongen, maar de Landbouw is overgelaaten aan de laagſte Geſlachten, die weinig of geen eigendom hebben, en in de uiterſte armoede, ſlaverny, en verachting leeven.

Intusſchen wordt zoo veel Ryst, zoo wel in hooge als laagen Landen gebouwd, dat men in goede Jaaren nog al een tamelyke quantiteit zoude kunnen uitvoeren.

De

De Akkers worden met weinig moeite bereid; door Buffels en Osſen, die egter de ſterkſten niet zyn, beploegd; en het Water wordt van het eene veld op het ander, door een zeer eenvoudig Water-Rad afgeleid.

De Ploeg der Mallabaaren, zoude eene groote verbetering kunnen lyden, indien dit Volk een gedeelte van hunne oude vooroordeelen konde opofferen.

Buiten de Ryst, in dit waterryke Land, by uitſtek wel geleegen voor de Kokos en andere Palmboomen, die ook in menigte gevonden en door de woonders zoo veel als mogelyk genuttigt worden.

Met de zoogenaamde Palm-wyn, of *Sury*, die uit deeze Boomen getrokken wordt, met de daar van gedistilleerde ſterke drank, of *Tager*, (zynde de gemeene drank der laage Kasten) de Noot, die een menigte Olie uitlevert, en de Kayer, of bereide bast, van de Noot, wordt een ſterken handel gedreven.

An-

Andere Boomvruchten, aan heete Climaaten eigen, zyn hier te vinden, zoo verre dezelve door de Natuur voortgebragt worden; echter in geen overvloed: ook maaken 'er de Mallabaaren niet veel werk van, ten minſten is het zeker, dat het Land bekwaam is voor alle ſoorten van Boomvruchten, die in andere warme Landen groeijen.

Men heeft de Ananas, de Piſang, Kaſchu-Appel, eenige ſoorten van Jambos, de Zuurſak, Water-Meloen, Arreek, en meer andere, maar geene Mangiſtangs noch Durions.

Bergwerken hebben de Mallabaaren niet; ook zyn de meeste Bergen van het Land, van de voet tot de toppen, met Boomen en Kreupel-Bosch bezet. Dat dezelve egter niet geheel van Metaalen ontbloot zyn, blykt uit het Goud-Zand, dat men hier en daar ſomwylen in de Rivieren vindt, ook opgezogt, en van de Mallabaarſche Goudſmeeden geſmolten, en tot Armringen, Halskettingen en andere dingen bewerkt wordt.

De Schei-Vogten, waar van de Mallabaaren zig in de Metallurgie bedienen, zyn nagenoeg dezelfde die men in Europa gebruikt; maar men heeft nog niet kunnen nagaan, of deeze Konst niet van de Europeezen overgenomen is.

Wat het ſmelten van Yzer-Ertz, 't welk hier in 't Land veel gevonden wordt, en de bewerking van Yzer en Staal aangaat, daar van hebben wy reeds boven, het weinige wat 'er van gezegt kan worden, aangemerkt. En het Koper, 't welk de Mallabaaren mede bewerken, wordt zoo veel men weet in dit Land niet gevonden.

BYDRAAGEN,

TOT DE

NATUURLYKE

HISTORIE.

DOOR

F. BARON VAN WURMB.

KITIP;

EEN KLEIN EN SIMEETRISCH WAN-SCHAAPEN MENSCH.

In 't voorleeden Jaar zag men hier te Batavia eenen Baliër, *Kitip* genaamd, die om zyne kleinheid en Simeetrische wangestalte, onder de zeldzaame verschynselen in de diergelyke huishouding der Natuur, dient aangemerkt te worden.

Zyne geheele lengte bedraagt maar 2. voeten 11. duim Engelsche maat, of omtrent $33\frac{3}{4}$ duimen Rhynlands; en zyne wanschapenheid, is zoo vol-

komen gelyk aan beide zyden, of Simeetrisch, dat hy, volgens den Heer VAN BUFFON, op het duidelykſte, van de naar beiden zyden gelyk werkende kragt der eenvoudige deelen getuigt, uit dewelke de gedubbelde deelen, by de ontvouwing van 't dierlyk Lighaam uitſpruiten.

Het Hooft, ſchoon veel te groot voor de maat van deezen Dwerg, en evenredig tot eene lighaams lengte van 6 voeten, heeft voor het overige niets byzonders; Zyn Aangezicht is voor zynen landaart welgemaakt, toonende een ernſtig, en teffens niet onbevallig weezen. Zyn Hair is lang en zwart, en een weinig met grys gemengt; ook is hy reeds 40. Jaaren oud. Hy heeft, zoo als de meeste van zyne Landslieden, geen Baard, en eene bruinachtig geverfde Huid. De Schouders zyn breed en de Borst ſterk. Het Lyf is volgens de gemeene vorm geſchaapen, behalven dat het zich naar beneden toe ſterk verkleind. De Armen zyn naar evenredigheid van 't Lighaam te lang, en daarby iets buitenwaarts gewonden of gedraait.

De

De Elleboogen zyn maar half zoo lang als de Opper- Armen, en de Handen kort, breed en van vooren rondachtig. De Vingeren beſtaan uit rondachtige klompjes, die als los, of zonder vaste verbinding met de Beenderen der naa-Hand, voor op de Handen ſtaan, en daar geen beweeging in is. Ze zyn van Nagels voorzien, en maaken gelykzaam de derde en eenigſte rye der Vingerleden uit; de eerſte en tweede rye ontbreekende. Aan ieder Hand ſtaan 6. van deeze klompachtige Vingeren, 2 digt by malkanderen, op de plaats van den kleinen Vinger en 4. enkeld, op de plaatſen van den Duim, van den Toon-Middel- en- Goud-Vinger. De Beenderen der Voor- Hand, zyn een weinig naar buiten gebogen, waar door zich de palm der Hand rondachtig, en derzelver rug iets hol vertoond. Deeze geringe holte komt *Kitip* by zyne kleine, en onbeweegbaare Vingeren zeer van pas, voornaamlyk by het eeten, daar hy de rug der Hand als een ſchop gebruikt, om de Ryst en ander voedzel aan de Mond te brengen. Zyne Beenen zyn buiten gemeen kort. De Voeten ſchynen aan de

Dye-Beenen vast gegroeid, want, ſchoon uit de beweeging der Voeten de aanweezendheid der Scheen- en Kuit-Beenen veronderſteld moet worden, echter zyn dezelve niet te bemerken. De Knië ontbreekt mede. De Voeten zyn kort en breed; ieder Voet heeft 6. teenen van gelyke gedaante als de Vingers der Handen en op gelyke wyze geplaatst, verſchillende dezelve alleenlyk maar daar in, dat ze door een kleiner gedeelte hunner rondachtige oppervlakte met den Voet verbonden zyn en dat de twee, die op de plaats van de kleine Toon ſtaan, iets aan malkanderen vastgegroeid zyn.

Deeze Dwerg wierdt in 't jaar 1740. te *Squoati* op 't Eiland *Baly*, van welgemaakte Ouderen gebooren, die veel Kinderen teelden, daar hy het eenigst mismaakte van is. Hy heeft nooit gemeenſchap gehadt met Vrouwen, noch genegenheid voor dezelve: echter ſchynt hy niets minder, dan door de Natuur tot deeze koude onverſchilligheid gedwongen te zyn. Ze zal eerder voor een aanwendzel moeten ge-

gehouden worden, en voor de uitwerking van een bygeloof, het welk, op het verheugelyke en alle redelyke Schepzelen aangebooren voorgevoelen van een toekomende beteren Staat, ſchynt te ſteunen. Hy gelooft namentlyk, dat hem deeze onthouding in het toekomende Leeven de volmaakte Menſchen gedaante zal verwerven, in plaats dat hem de genieting der Geſlachtsvreugde, ook nog aan de overzyde van het Graf, een wanſchapen Dwerg zoude doen blyven. Maar ſchoon hy weet, hoezeer hem de Natuur, by zyne formeering verongelykte, egter verbeeldt hy zich, datze kort na zyn geboorte, haar krachten te boven ging, om hem door een Wonder te behouden: Want hy verhaalt, dat zyne Moeder, beſchaamt van zoo een mismaakt kind ter Waereld gebragt te hebben, zich ſchielyk weder van hem wilde ontdoen, maar datze hem onkwetsbaar bevond, het geen deeze ontaarde Moeder, met verbaastheid tot haar pligt te rug deed keeren.

M A A T.

	Voeten.	Duimen.
De geheele Lengte. . .	2	11
Van de Voetplant tot het begin van de Heup. . . .	—	$9\frac{1}{2}$
Lengte van de Voet. . .	—	3
Hoogte van de Voet. . .	—	$2\frac{1}{2}$
Breedte van de Voet van vooren.	—	$3\frac{1}{2}$
Lengte van den Arm. . .	—	$10\frac{1}{2}$
Lengte van d' Elleboog tot het lidt der Hand. . . .	—	5
Van het lidt der Hand, tot de punt van de Middelvinger.	—	$2\frac{1}{4}$
Lengte en breedte der Vinger.	—	$\frac{3}{4}$
Lengte en breedte van den Duim.	—	1
Van de punt des Duims tot de punt van de zesde Vinger.	—	$3\frac{3}{8}$
Breedte over de Schouder. .	1	3
Hoogte van 't Hoofd. . .	—	9
Omtrek van den Boven-arm.	—	9
Omtrek van 't lidt der Hand.	—	5
Omtrek van de Hals.	1	$\frac{1}{2}$
Omtrek van 't Lighaam over de Borsttepels.	2	6
Omtrek van 't Lighaam over den Navel.	2	2
Omtrek van 't Dybeen boven.	1	7
Omtrek van 't Been over 't lidt van den Voet. . . .	—	9

DE

DE

KAHAU (a)

EEN LANG-STAARTIGE

AAP.

Deeze lang-ſtaertige Aap, tot nog toe niet zeer bekend geworden, trekt door veelerlei byzonderheden, en voornaamlyk door de zeldzaamheid van

---

(a) In het Tweede Deel onzer Verhandelingen, pag. 144 is reeds kortlings van deezen *Aap* melding gedaan onder de naam van *Kabau*, die men tans in *Kahau* verandert, om dat dit woord beter het geluid uitdrukt met het welk hy zich op een zeer verre afſtant laat hooren. De volgende Beſchryving wierdt het *Bataviaasch Genootſchap*, in 't voorleden jaar van *Pontiana* aangebracht, met twee Voorbeelden van dit Aapen zoort; het één in Arak bewaardt, en het ander gedroogd opgezet waarvan het eerſte voor het Kabinet van onzen DOORLUCHTIGEN ERFSTADHOUDER, naar het Vaderland overgezonden is, en het tweede hier in het Huis van het Bataviaasch Genootſchap bewaard wordt. Het eerſte of het in Arak aangebragte Voorbeeld, heeft de Beſchryver by zyn opſtel in 't oog gehadt, maar het geen ik in de aanmerkingen bygevoegt hebbe, is van het opgezette genomen, zynde weegens de ſpoedige verzending geen tyd geweest, om het andere te bezien. F. v. W.

van zyne tronie, de oplettenheid van den Waarneemer na zich. Zyn voorkomen heeft iets, dat verwondering verwekt, gelykende hy door eene buiten gemeen lange Neus, en door de verſchillende couleuren, zoo van zyne tronie als van het Vagt, veel naar een gemaskerd Mensch. (*b*)

De

(*b*) Het Hooſd maakt in waarheid eene zeer byzondere vertooning. Deszelfs bovengedeelte is heel plat, als afgeſneeden, en met donkerbruin, korte en zeer digt op elkander liggende Hairen gedekt: welker ſtrekking van een gemeen middelpunt, omtrent een duim achter de tronie naar alle kanten uitgaat. De voorſte deezer Hairen maaken een kort toupet over de tronie, en het aehterſte deel van de platte kruin eindigt in een duim breede ſtreep, die, over den nek heenen loopende, zich met de hairen van den rug vereent. Ter zyde van de Oogen, en digt by dezelve, beginnen aan weerskanten andere ſtrekkingen van ſicht-bruine, minder digt op elkander liggende hairen, die allengskens grooter worden, hoe verder hun affland van deeze plaatzen is. Het grootſte gedeelte der Wangen, de Kin, de zyden van het Hoofd, het meeste van deszelfs achtergedeelte, de Keel, de Borst en de Schouders, zyn door deeze Hairen als met een kraag bekleed, en onder de Kin vormt derzelver tegens malkander aanloopende ſtrekking een kleine, ſpitſe, digte en opwaardsſtaanden Baard. Ter wederzyde van de bruine platte die het Hoofd dekt, loopen deeze hairen meest regtlyns naar achteren, tot aan de ſmalle ſtreep, die zich van 't Bovenhoofd over de nek heenen ſtrekt; de Ooren liggen 'er geheel onder verborgen, ſchoon zy zeer digt by het platte bovengedeelte van 't Hoofd ſtaan. De boorden van

De door my geſchoten, van welke de volgende aanmerkingen met alle naauwkeurigheid genomen zyn, was zeer fraay.

Van vooren te zien,

Is de kruin van de Kop, bruinrood en volkomen plat. Het Gezigt is naakt en koperächtig rood van couleur. De Winkbrauwen (*c*) zyn donkerbruin, de Oogappel is licht kastanjebruin, en de boog of iris zwart. De randen der Oogleden zyn met zwarte Hairen bezet, ook ſtaan eenige enkelde Hairen om de Lippen, en op andere plaatſen van het Gezicht.

De

---

van de door deeze hairen gevormde kraag, ſteeken merkelyk uit boven het ander gedeelte van 't vagt voornaamlyk achter op het Hoofd en in den nek, daarze mede iets rondachtig gekruld, of als omgeſlagen zyn. Uit deeze zeldzaame kraag vertoond zich de nog zeldzaamer tronie, als een masker of Mom, met heel bovenſtaande Oogen, eene iets uitſteekende Snuit, en met eene lange Neus, die wegens haar lengte, en om dat haar voordergedeelte maar uit eene dunne ſlappe huid beſtaat, verre over de Snuit heenen hangt, zynde het ſchot der Neus, van vooren mede maar een zeer dunne huid.

(*c*) Onder de Winkbrauwen, zal de Opſteller na vermoeden het korte toupet verſtaan, dat de na vooren gekeerde hairen der platte kruin, digt over de Oogen komen te maaken, en waar van in de 2de Aanmerking reeds melding gedaan is.

De Neus van boven gezien, gelykt ten vollen naar een Menſchen-tong, met een ſtreep in't midden. De Neusgaten zyn langwerpig rond. Hy kan de Neus uitzetten of opblaazen, en dan zyn de Neusgaten ruim een duim open. De Kin is rondächtig en heeft een kleine witte korte Baard. In de Mond ſtaan 32. geelächtige Tanden, daar van de uitſteekende Honds-tanden lang, rond en ſpits zyn. De Hairen om de Oogen en aan den Hals zyn bruinachtig; de Ooren gelyk die van een Mensch, maar zwart en geheel door de Hairen bedekt. De Borsttepeltjes zyn zwart. De Voor-Armen en de Borst zyn lichtbruin, zoo als ook de Buik tot aan den Navel; maar de Onder-buik, de Armen en de Beenen zyn aschcouleur. Het binnenſte der Handen en Pooten is zwart en naakt. De ronde en ſcherp uitſteekende Nagelen zyn mede pik zwart. (*d*) Het Teeldeel is lichtrood, en het balzakje zwart.

Van

(*d*) De Nagelen zyn hoornagtige platten gelyk die der Menſchen; maar aan de beide zyden iets ſterk omgeboogen of omgekruld. De Vingeren zyn mede geheel zwart en naakt.

Van achteren te zien

Vertoont zich de Kop bruinachtig rood, en deeze couleur ſtrekt tot in het midden der Schouderen; achter de Ooren en achter de Armen, ontwaard men een eenigzints witte couleur. De rug is tot aan de Lendenen rosachtig bruin. Het achterſte gedeelte der lendenen is wit, vertoonende zich als of 'er een aan de eene zyde rondachtig, en aan de andere, hoekig geſneden ſtuk papier op geplakt was waar van de hoek zich in den Staert verliest, zynde de Staert mede geheel wit. (*e*) Deeze witte plek wordt by de jonge Aapen niet gevonden, maar alleenig aan de ouden, en hoe ouder ze zyn, hoe verder zich dezelve verſpreid. De Billen zyn bruin, en de kaale (eeltachtige) plaats daar hy op zit, is zwart.

Van eenige inwendige Deelen.

De Harszenen gelyken ten vollen na die

(*e*) By het gedroogde Voorbeeld, is maar omtrent de helft van den Staert wit, zynde deszelfs Voordergederlte geelachtig grys: de witte plek boven den Staert heeft heel korte Hairen.

die van een Mensch. De Long is ſneeuw wit. Het Hart met veel vet bedekt, en dit is ook de eenigſte plaats daar vet gevonden werd. De Maag is buitemaaten groot, en van een onvormige gedaante; op de Borst ligt tusſchen het vel een zak, die zich van de Onderkaak tot de Sleutelbeenderen ſtrekt.

M A A T.

	Voeten.	Duimen.
De lengte van deeze Aap als hy regt over eind op zyn Achterpooten ſtaat, bedraagt na Rhynlandſche Maat. . .	3	$4\frac{5}{12}$
De hoogte van de Kruin van het Hoofd tot den Staert. .	1	$11\frac{5}{12}$
Omtrek van het beneedenſte gedeelte van de Buik. . .	1	$6\frac{1}{3}$
Omtrek van de Buik by de korte Ribben.	2	6
Omtrek van 't Lighaam over de Borst gemeeten. . .	2	3
Omtrek van de Hals. . .	—	$11\frac{1}{4}$
Dikte der Beenen. . . .	—	$2\frac{1}{2}$
Dikte der Dyen by de Billen.	—	$4\frac{1}{3}$
Dikte van den Arm by den Elleboog.	—	$2\frac{1}{3}$
Dikte van den Arm by de Schouders.	—	$2\frac{3}{4}$

Lengte

	Voeten.	Duimen.
Lengte der Voeten van de Hiel tot het eind der Teenen.	—	$6\frac{1}{2}$
Lengte der Beenen van het Onderlyf tot aan de Hielen.	1	$4\frac{1}{4}$
Lengte der Armen van de Schouders tot het eind der Vingeren.	1	$6\frac{1}{2}$
Lengte van den Staert.	2	3
Dikte van den Staert by de Wortel.	—	$1\frac{1}{3}$
Dikte van den Staert by het eind.	—	1
Breedte van de eeltachtige plek op ieder Bil.	—	$2\frac{1}{2}$
Lengte van den Kop, van de Wortel der Neus, tot aan 't Ondergedeelte van 't achter-hoofds-been.	—	$6\frac{1}{3}$
Verheid van 't eene Oorgat tot het ander, dwars over de Kopgemeeten.	—	$6\frac{1}{2}$
Verheid van de Wortel der Neus tot aan het Oorgat.	—	4
Verheid van den Wortel der Neus tot het midden van het Oog.	—	1
Lengte der Neus van den Wortel tot het eind.	—	$4\frac{1}{8}$

Leng-

	Voeten:	Duimen:
Lengte van het hangende gedeelte der Neus. . . .	—	$1\frac{3}{4}$
Dikte van 't hangende gedeelte der Neus. . . .	—	$\frac{1}{2}$
Breedte der Neus-gaten. .	—	$\frac{3}{4}$
Lengte der Neusgaten. . .	—	1
Breedte der holte daar de Oogen in ſtaan.	—	1
Opening der Oogleden. . .	—	$\frac{1}{2}$
Afſtand van 't midden der Oogen, van de ſlaapen daar de Hairen beginnen. . . .	—	$\frac{1}{4}$
Breedte van den Mond van de eene hoek tot de andere.	—	$3\frac{1}{4}$
Lengte der Boven-lip. . .	—	1
Afſtand des rands der Onderlip, van het gedeelte der Kin, daar de Baard begint.	—	$1\frac{2}{3}$
Verheid van de rugge der Neus tot het gedeelte der Wangen daar de Hairen beginnen.	—	$1\frac{3}{4}$
Breedte van de rug over de Schouders gemeeten. . .	—	11
Lengte van het Teeldeel. .	—	$3\frac{1}{4}$
Dikte van het Teeldeel. .	—	$\frac{1}{2}$
Dikte der Ballen. . . .	—	$\frac{3}{4}$

Dee-

Deeze Aapen woonen in groote troepen by malkanderen. Hun geſchreeuw dat zeer zwaar is, laat heel duidelyk het Woord *Kahau* hooren, en mogelyk komt het door de verandering van de *H.* in een *B.* dat zommige Europeeſen dezelve *Kabaus* noemen.

De Inlanders te *Pontiana*, geeven hun wegens de hoedanigheid hunner Neus, den naam van *Bantangan.* (*f*) Ze verzaamelen zich's morgens vroeg, en 's avonds by Zons ondergang, aan de kanten der Rivieren, op de takken van groote Boomen, en dan is het zeer vermaaklyk hun met de grootſte gezwindheid van den eenen Boom op den anderen te zien ſpringen, zelfs op eene hoogte en verheid van 15. tot 20. voeten. Datze hunne Neus vasthouden wanneerze den ſprong doen, heb ik niet bemerkt; maar wel datze dan alle vier de Pooten wyt uitſtrekken.

Haar

(*f*) Om deeze langſtaertige Aap in het Systema van LINNÆUS in te voegen zoude men hem wegens deszelfs gemaskerd voorkomen de Latynſche naam van *Cercopbitecus larvatus* kunnen geeven, in 't Nederduitsch konde hy de Maskerdraager genoemt worden.

Hun Voedzel, dat in Wortels en Bladeren beſtaat, is nog onbekend, en daarom is ook alle moeite omze in 't leeven te bewaaren, te vergeefsch. Men zietze van zeer verſchillende grootte voortteelen, zelfs zulke, die nog geen voet hoog zyn, hebben reeds jongen.

HET

HET

DWERG-BOKJE

VAN 'T

EILAND

JAVA.

In het Eerſte Deel van *Sebaas Theſaurus*, op de 43ſte Plaat, vindt men afbeeldingen van drie kleine *Hartjes*, waar van het met No. 1. betekende, zeer wel gelykt, naar de Leevensgrootte gedaante van een klein Beestje, dat vry gemeen is in onze Bovenlanden, en door den Inlander *Kantjil* genoemd wordt. Na allen aanſchyn behoord dit diertje zoo wel, als het by *Seba* verbeelde tot den zelfden aart, die BRISSON by zyne *Traguli* beſchryft, en die LINNÆUS onder den naam van *Pigmeen* by de *Muscus-Dieren* plaatst. In 't Nederduitsch draagenze de naam van Guineeſche Hartjes, en Guineeſche Bokjes; haare nette Voetjes, die in Goud of Zilver gezet, dikwyls een Huisraad der Tabakrookers uitmaaken, zyn alöm bekend.

Maar omtrent de waare gedaante deezer Diertjes, ontmoet men egter nog veel duisternisse en tegenspreeking, want eenige geeven dezelve op als volmaakte Harten in 't klein, andere als Rheeën, en nog andere als Geiten. Sommige Natuur beschryvers geeven hun digte en getakte Hoornen, zoo als die der Harten en Rheeën, andere doenze holle en puntige Hoorns hebben, gelyk de Geiten, en nog andere, laatenze geheel ongehoornd zyn. LINNÆUS zelfs is van het laatste gevoelen. De Heer VAN BUFFON schynt het beste middel gevonden te hebben, om de verschillende berichten, omtrent deeze Dieren te vereffenen, met tweederly soorten van dezelve te veronderstellen, de eene met Geite-hoorns, en de andere zonder Hoorns. Voegt men hier nog by, het Guineesche Bokje, daar KOLBE melding van maakt, (*) het welk, zoo als hy op geeft, getakte Harthoorns draagt, zoo zoude 'er reeds drie zoorten bekend zyn; de eene met getakte Hoornen, de andere met holle puntige

(*) Beschryving van de *Caap* I. D. p. 198.

ge, en de derde zonder Hoorns. Het Kantjil dat nooit met Hoorns gezien wordt, behoord in dit opzicht zonder tegenſpraak tot de laatſte ſoort: maar vergelykt men het met het ongehoornde Guineeſche Bokje of Chevrotain van den Heer VAN BUFFON, zoo zal men 'er wegens het aanmerkelyk verſchil, misſchien nog een nieuw ſoort by moeten voegen, en dan vier ſoorten hebben; twee gehoornde, en twee ongehoornde. Want het jonge Chevrotain, dat by den Heer VAN BUFFON afgebeeld is, gelykt weinig of niet naar het Kantjil, en het Hoofd van een volwasſen deezen Diertjes, in deszelfs Natuurlyke Historie afgeſchetst, ſchoon meerder overeenkomende met dat van het Kantjil, toont egter mede veel weezentlyk verſchil: waar omtrent ik hier maar zal aanhaalen, dat het bovengedeelte van de Bek van het Kantjil, verre over het beneden-gedeelte uitſteekt, en dat men daarentegen deszelfs Hoads-tanden nooit buiten de Mond ziet uitſtaan.

Een nog veel aanmerkelyker verſchil, leevert de Beſchryving, die men

by den Heer VAN BUFFON vindt. Het Chevrotain heeft volgens dezelve maar 26. tanden, waar van 8. Snytanden voor in de Onderkaak ſtaan; 2. Hondstanden, ter zyde in de bovenkaak, en 16. Kiezen achter, ter weerzyden, 4. boven en 4. beneeden. Verders zyn deszelfs eerſte bovenkies, en de twee voorſte beneeden kiezen, maar ſnydende, en de voorlaatſte kies, die van voren naar agteren langer is als de anderen, heeft eene Kroon met 6. punten in 3. ryen. Het Kantjil daar en tegen, heeft 34. Tanden; 8. Snytanden voor in de beneeden Kaak, 2. boven Honds-tanden, en 6. Kiezen, ter wederzyden van ieder Kaak. Boven en beneeden zyn de 3. voorſte Kiezen ſnydende, en de laatſte beneeden Kies is van vooren naar achteren langer als de andere, het geen uit de hier volgende beſchryving nader blyken zal.

De Lignaams gedaante van het Kantjil gelykt veel naar die van de Rheeën en geeft de behendigheid en ſchigtigheid te kennen, die de Natuur, aan dit kleine ongewapende Diertje, tot het eenigſte verweerings-middel tegens

gens zyne Vyanden ſchynt toegedeeld te hebben.

Het is van achteren hooger als van vooren; de Beenen zyn lang en dun; de Hals is kort; de Kop klein en ſpits toeloopende; en het Lighaam ſmal. De Oogen zyn groot en leevendig, en zonder de holligheden of traangeuten, die men beneeden de Oogen der Harten vindt. De Ooren ſtaan ſtyf; ze zyn ſterk geopend, en naakt. Het boven gedeelte van de Bek, ſtrekt voor het beneeden gedeelte uit. In de beneeden Kaak ſtaan voor 8. Snytanden. De middelſte deezer Voortanden zyn iets van malkanderen afgeſcheiden en als ſchoppen gevormd; de vier daar op volgende zyn ſmal en puntig en de twee buiteníte weder breed, egter minder dan die in 't midden. De Boven-kaak heeft geen Voortanden, maar 2. enkelſtaande ſpitſe Hondstanden, en op ieder zyde 6. Kiezen. De Beneeden-kaak heeft mede 6. Kiezen op ieder zyde. Boven en beneeden zyn de 3. voorſte Kieſen ſnydende, de andere hebben Kroonen met 4. punten, in twee ryen geplaatst, behalven de

twee achterſte van [illegible]beneeden-kaak, die van vooren naar achteren langer zyn als de overige, en kroonen hebben met 5. punten in 3. reyen. De Tanden, en voornaamlyk de Kiezen, zyn meest geheel overtrokken met eene zwarte glinſterende ſtoffe.

Eene kraakbeenige ſcherpte, ſtrekt zich van de Kiezen des beneedenkaaks tot aan de Voortanden. Het verhemelte is als gekorven; de Tong is dik en glad. Aan de Bek ſtaan enkelde korte Steekelhairen, en beneeden dezelve in 't midden van de Kaak vindt men een naakte plek, die breeder by het Mannetje als by het Wyfje is. De Achterpooten zyn veel langer als de voorſte, en het Hielbeen ſteekt zeer uit, waar door het Diertje een buitengemeen vermogen bekomt om te ſpringen.

De Voeten zyn geſpleeten; ieder is met twee zwarte puntige hoeven geſchoeid, en heeft van achteren nog twee Bastaard klauwen of korte Nagels. De korte Staert vertoond zich door den groey der Hairen breedachtig.

tig. Het Wyfje heeft achter aan de Buik 4. Teepels. By het openen van een, dat bezet was, vondt men maar een eenige Vrucht, die reeds verder dan ter helfte gedragen ſcheen.

De Coleur deezer Diertjes, is op de rug meest een grysagtig bruin. De Buik, het binnenſte der Dijebeenen, en de Keel zyn wit. De Hals is grys, en beneeden met 3. witte ſtreepen geteekend. Boven de Oogen, en beneeden dezelve, ſtaan geelachtige plekken en over het midden van het Hoofd verſpreid zich eene zwart-bruine Coleur. Het bovengedeelte der Beenen, is geelachtig; het beneedengedeelte vaal. De Ooren zyn van binnen licht grys, en buiten zwartachtig. De Staert is bruinachtig geel, van boven, en van onderen, en by de punt wit. De oogen zyn zwart. Achter aan de Dijebeenen en by den Staert, ſtaan geelachtige Hairen, die langer zyn als die van de andere gedeeltens van 't Lighaam; wordende hetzelve meest doorgaans van korte glinſterenre en digt aanliggende Hairen gedekt. By het beneedengedeelte der Beenen zyn de Hairen zoo kort, dat dezelve meest naakt ſchynen.

Het Kantjil eet gras en bladeren; maar gevangen zynde treurd het zoo ſterk om zyne vryheid, dat 't maar korten tyd in 't leeven blyft, en misſchien meerder hier aan, als aan de ongemakken der Zeetogt zal moeten worden toegeſchreeven, dat men 'er nog nooit een leevendig naar Europa heeft kunnen overbrengen.

MAAT.

	Engelſche Voeten.	Duimen.
Lengte van het Kantjil van de Bek af tot aan den Stuit. .	1	4
Hoogte van vooren. . . .	—	8
Hoogte van achteren. . .	—	10
Lengte van 't Hoofd van de Bek tot achter.	—	4
Omtrek van de Bek digt achter de Neusgaten.	—	$2\frac{1}{2}$
Lengte van 't bovengedeelte des Beks, van de Neus af gemeeten tot in de hoek van den Bek.	—	$1\frac{5}{8}$
Lengte van 't beneeden gedeelte des Beks, van de punt der beneeden-Kaak tot in de hoek van de Bek gemeeten.	—	$1\frac{3}{8}$

Breedte

	Engelſche Voeten.	Duimen.
Breedte van den Bek tusſchen deszelfs beide hoeken. . .	1	$1\frac{3}{4}$
Afſtand der twee Neusgaten van elkaar	—	$\frac{5}{16}$
Lengte der Neusgaten. . .	—	$\frac{5}{16}$
Breedte der Neus, boven. .	—	$\frac{1}{2}$
Doormeeter van 't Oog van de eene hoek, naar de andere.	—	$\frac{13}{16}$
Hoogte van de opening van 't Oog tusſchen de twee Oogleden.	—	$\frac{1}{2}$
Verheid tusſchen de binnenſte hoek van 't Oog, tot de punt der Neus. . . .	—	2
Verheid tusſchen de binnenſte hoek van 't Oog, en de Achterhoek van den Bek. .	—	1
Verheid tusſchen de buitenſte hoek van 't Oog in 't beneeden gedeelte der opening van 't Oor. . . .	—	1
Verheid tusſchen de twee binnenſte Ooghoeken in een regte lyn.	—	$1\frac{1}{8}$
Omtrek van 't Hoofd hy het begin der Ooren. . . .	—	7
Lengte der Ooren van 't beneeden		

	Engelſche Voeten.	Duimen.
needen gedeelte hunner opening, tot de punt. . .	—	$1\frac{3}{8}$
Lengte der Ooren achter van 't Hoofd tot de punt. . .	—	$1\frac{7}{8}$
Breedte van 't Oor in 't midden.	—	$\frac{13}{16}$
Afſtand der beide Ooren boven op 't Hoofd. . . .	—	1
Lengte van den Hals. . .	—	$1\frac{6}{8}$
Omtrek van den Hals digt by 't Hoofd.	—	6
Omtrek van den Hals digt by 't Lighaam. . . .	—	$6\frac{3}{4}$
Doormeeter van den Hals in 't midden, van vooren naar achteren.	—	$1\frac{5}{8}$
Omtrek der Voorpoot digt by het Lighaam. . . .	—	$2\frac{7}{8}$
Omtrek der Voorpoot over het bovenſte Lidt. . . .	—	$2\frac{3}{8}$
Omtrek van 't bovenſte gedeelte der Voorpoot, in 't midden.	—	2
Omtrek der Voorpoot over de Knië.	—	$1\frac{5}{8}$
Lengte van 't bovengedeelte der Voorpoot. . . .	—	$2\frac{7}{8}$
Omtrek van 't beneeden gedeelte der Voorpoot in 't midden.	—	1

Om-

	Engelſche Voeten.	Duimen.
Omtrek der Voorpoot digt achter de Bastaard-klauwen. .	1	$1\frac{3}{8}$
Lengte der Voorpoot van de Knië af tot aan de ſplyting der Voeten. . . .	—	$1\frac{6}{8}$
Lengte der Voorpoot van de Knië tot aan de punt der Klauwen.	—	$2\frac{9}{8}$
Lengte der Voorklauwen. .	—	$\frac{1}{8}$
Breedte der beide Klauwen van de Voorpoot. . .	—	$\frac{1}{8}$
Lengte der Voorpoot van de Bastaard-Klauwen tot de punt der Klauwen. . .	—	1
Verheid tusſchen de twee Bastaard-Klauwen. . . .	—	$\frac{3}{16}$
Omtrek van 't Lighaam achter de Voorpooten. . . .	—	10
Omtrek van 't Lighaam in 't midden.	1	$1\frac{1}{2}$
Omtrek van 't Lighaam digt by de Achterpooten. . .	—	11
Lengte van 't Lighaam tusſchen de Voor- en Achter-pooten.	—	$7\frac{1}{2}$
Omtrek der Achterpoot boven.	—	5
Omtrek der Dyë in haar midden	—	$3\frac{5}{8}$
Omtrek der Dyë digt by de Knië.	—	$1\frac{5}{8}$
Lengte der Dyë.	—	$4\frac{1}{3}$

Om-

	Engelſche Voeten.	Duimen.
Omtrek der Achter-poot over de Knië genomen. . . .	1	$2\frac{3}{8}$
Lengte der Achter-poot van de Knië af tot de punt van den Voet.	—	$3\frac{1}{4}$
Lengte der Achter-poot van de Knie af tot de ſplyting der Voeten.	—	$2\frac{6}{8}$
Omtrek van 't beneden-gedeelte der Achter-poot in 't midden.	—	1
Omtrek van den Achter-voet.	—	$1\frac{3}{8}$
Lengte van den Achter-voet beneden van de Bastaard-klauwen, tot de punt der Hoeven.	—	$1\frac{3}{8}$
Lengte der Achter-klauwen.	—	$\frac{1}{2}$
Grootſte breedte van de beide Achter-klauwen. . .	—	$\frac{3}{8}$
Afſtand der twee Bastaard-klauwen van elkanderen. .	—	$\frac{2}{8}$
Lengte der Bastaard-klauwen.	—	$\frac{3}{16}$
Lengte der uitſteeking van het Heil-been. . . .	—	$\frac{6}{8}$
Lengte der ſplyting van de Achter-voet beneden. .	—	$\frac{6}{8}$
Lengte der ſplyting van de Achter-voet boven. . .	—	$1\frac{1}{16}$
Lengte van den Staert. . .	—	$2\frac{3}{8}$

DE

DE HAVIK VAN 'T EILAND JAVA.

Deeze Valk by onze Inlanders *Lang* genoemdt, is minder gemeen als de, in 't Tweede Deel deezer Verhandelingen beſchreeven *Kuiken-dief*. Ook is hy minder ſtout by zyne rooveryen, en ſchynt de woonſteden der Menſchen te ſchuwen; wordende dezelve meest gevonden op eenzaame plaatzen aan Zeeſtranden, daar hy voor 't grootſte gedeelte van Visſchen leeft.

Zyn Hoofd is van vooren vlak en breed. De Oogen die groot en leevendig zyn, hebben een zwarte Oogappel in een bruine boog. De Bek is groot en wydt. De ſcherp gepunte haak van deszelfs boven-gedeelte is verre over het beneeden-gedeelte heenen geboogen; en by het begin van deeze haak, ſtaat

ſtaat ter weerskanten eene iets puntige ſcherpte, of hoek. Het Achtergedeelte van de Bek, heeft boven een Hoorn-vlies of Neuswasch, dat voor en ter zyden zwart is, zoo als de Bek, maar daar zich achter in 't midden een ongeregelde geele vlek op vertoont. Achter de Bek naar de Oogen toe, en aan de wortel van de beneeden-kaak, ſtaan eenige borstelachtige Hairen. De rondachtige Neusgaten ſtaan in het Neuswasch, digt aan deszelfs voorſte rand. De Tong is geutachtig gevoord en van vooren iets ingekorven; de ſpleet of opening der Luchtpyp is minder zichtbaar op dezelve, als by den Kuikendief. De Hals is dik met Veeren begroeid. De borst is ſterk. De Vleugelen zyn lang. De Staert middelmaatig. De Dyen zyn met lange Veeren begroeid. De Beenen en Voeten met eene geele geſchubde Pergament huid betrokken. Aan ieder Voet ſtaan vier Vingeren, drie voor en een achter; die allen beneeden iets gekwabt, en met zwarte ſterk gekromde, en zeer ſcherpe Nagels gewapend zyn. De Vleugelen hebben 24. Slag-en-dek-pennen. De Staert 12. roeipennen.

De

De Couleur der Veeren van Hoofd, Hals, en Borst is licht bruin, zynde mede ieder deezer Veeren in 't midden iets lichter van Couleur, als aan de beide kanten. De Rug en het boven-deel der Vleugelen is met donkerbruine Veeren bezet, waar van de punten lichtbruin zyn. De Slag-Pennen zyn rosachtig zwart, donkerder van vooren, daar ze zig mede ſmal en als met gedeeltelyk afgeſchoren baarden vertoonen. De Veeren der Dye-Beenen, en van 't Onderlyf, zyn rosachtig wit, zoo als mede de benedenkant van 't achter-gedeelte der Slag-Pennen, en de benedenzyde der Staert-Pennen. De benedenzyde der Dek-Pennen is Loodverwig.

M A A T.	Engelſche Duimen.
Lengte van de punt van den Bek tot het einde van den Staert. . .	19
Van de punt van den Bek, tot de punt van de middelſte Voorvinger.	17
Van de eene punt der Vleugelen tot de andere.	48
Lengte der Beenen, tot de punt van de middelſte Voorvinger gemeeten	8

	Engelſche Duimen.
Lengte van de middelſte Voorvinger met den Nagel. . . .	$1\frac{6}{8}$
Lengte van den Nagel van de middelſte Voorvinger	$\frac{7}{8}$
Bovenſte lengte van den Bek. . .	$1\frac{3}{8}$
Van de punt van den Bek tot achter het Hoofd	$2\frac{5}{8}$
Van de punt van den Bek tot aan den Rug.	$4\frac{3}{8}$
Wydte of breedte van den Bek achter in de hoeken. . .	$1\frac{3}{8}$
Lengte van den Staert. . . .	8

D E

DE NACHT-UIL, VAN 'T EILAND JAVA.

Deeze Vogel, by den Inlander *Koekeploek* genaamd, schynt het meest overeen te komen met de *Strix Flammea*, van den Ridder LINNÆUS, die de Heer HOUTTUYN den naam van Kerk-Uil geeft. Mede door de Leevenswyze gelyken ze naar malkanderen, en door een naar schor geschreeuw, dat het bygeloovig Gemeen, in de Middernacht-stonden, hier geen minder angst baart als in Europa.

De tronie van deezen Uil, is platachtig, en hartvormig. Hals en Kop zyn even dik en rol-rond. De Bek is vuil wit, en de Boven-Kaak met een scherpe haak gepunt. De Neusgaten zyn rondachtig en groot. Aan de Wortel van den Bek, staan naar voorengekeer-

keerde borstel-hairen. De Oogen zyn groot en zwart. Ieder Oog ſtaat in een veld van lichtgryze borſtelachtige Veeren, die rondom hetzelve, als ſtraalen gerigt zyn. Deeze Velden, boven by de Wortel van den Bek, effen ſaamen ſtootende, loopen beneeden de Keel in een, en geeven het Aangezicht die hartvormige gedaante, dewelke van de dikke ronde Kop afgezondert wordt, door een rand van kleine, digt zaamengeſtelde, oranjekleurige, zwart geſpikkelde Veeren. De Ooren beſtaan uit groote, meest vierkante gaten, naast dewelke van vooren een halfrond Klap-vlies ſtaat, dat op de zyde van het Oor-gat naar een Visch-Vin gelykt; maar op de andere zyde, digt met kleine witachtige Veeren begroeid is, en geheel onder de Veeren van 't Hoofd verborgen ligt. De Tong is van vooren geſpleeten. De Hals, Rug, en de Achterboven-gedeeltens der Vleugelen zyn grys, hier en daar mede iets rosachtig geel, en doorgaans als bezaaid met witte en zwarte ſpikkels; met dewelke ieder Veer van 't bovengedeelte deezes Vogels geteekend is, be-

behalven de Veeren van 't Voorhoofd en van den Staert. Het meeste rosachtige geel, ontwaard men op het Achtergedeelte der Vleugelen; haar Voorgedeelte is boven met zwart en geelachtig grys, als gebandeert, zoo als mede ook het bovengedeelte van den Staert. De naar buitengekeerde bovenzyde der Slag- en Dek-Pennen is geelachtig grys, met zwart geſpikkeld; de binnenſte gedeeltelyk grys, en gedeeltelyk wit met zwarte vlakken.

Haar beneedenzyde is, zoo als die der Staert-Pennen, wit en grysachtig. De Couleur der Keel en van 't benedengedeelte van 't Lighaam, is een vuilachtig wit met zwarté ſpikkels; mede op zommige plaatſen iets rosachtig geel. De Dyen en bovenhelftens der Beenen, zyn met witachtige korte Veeren begroeid. Het benedengedeelte, en de Voeten zyn overtrokken met een rimpelige ſegrynächtige huid, daar enkelde Steekelhairen opſtaan. De Voeten hebben 4. Vingeren, waar van één achterwaarts gericht is, en die allen met lange ſcherpe en iets gekromde Nagels gewapend zyn. Het getal der Slag- en Dek-Pennen is 21-22. buiten de 3. kleine Slag-Pennen in het bastaard Vlerkje. De Staert heeft 11. Roei-Pennen.

MAAT.

	Engelsche Duimen.
Lengte van de punt van den Bek tot het einde van den Staart. . .	17
Van de punt van de Bek tot boven op het Hoofd.	3
Dikte van 't Hoofd van boven naar beneden.	$3\frac{2}{3}$
Dikte van 't Hoofd dwars. . . .	4
Lengte der Boven-Kaak van de punt tot de hoek van den Bek. . .	$1\frac{3}{4}$
Lengte der Beneden-Kaak van de punt tot de hoek van den Bek. .	$1\frac{1}{2}$
Breedte van den geöpenden Bek van achteren.	1
Afstand der Ooren van de punt van den Bek.	2
Doormeeter der opening van het Oog.	$\frac{3}{4}$
Lengte van den Hals.	$3\frac{1}{2}$
Dikte van den Hals.	4
Lengte van ieder Vleugel. . . .	$18\frac{1}{4}$
Lengte van den Staert. . . .	6
Uitgestrektheid der Vleugelen van de eene spits tot de andere. . .	40
Dikte van 't Lighaam van 't Borstbeen tot den Rug.	3

Lengte

	Engelſche Duimen.
Lengte van 't Lighaam. . . .	4
Lengte der Dyen.	$4\frac{1}{2}$
Lengte der Beenen.	$3\frac{1}{4}$
Lengte van den middelſte en langſten Vinger met den Nagel. . .	2
Lengte van den Nagel. . . .	$\frac{3}{4}$
Lengte van den achterſten en korſten Vinger.	$1\frac{1}{2}$
Lengte van deszelfs Nagel. . .	$\frac{3}{4}$

DE KLEINE WITTE REIGER, VAN 't EILAND JAVA.

In onze Ryst-velden en Weilanden, laaten zich heele troepen van witte Steltloopers zien, die men hier de naam van Kleine witte Reigers zal geeven, omze te onderſcheiden van de *Ardea Alba* of Groote Witte Reiger; de 24ſte ſoort by LINNÆUS (*) met dewelk ze niet minder door haar geele Bek, en door de groenächtig geele Pergament-huid, omſtreeks de Oogen, als door de witte Couleur van haar gepluim, eenige overeenkomſte toonen.

Het Hoofd van deeze Kleine Witte Reiger is van vooren als plat gedrukt. De Bek is lang, meest regt uitſtaande, en

(*) Volgens de 12de Uitgaave van het *Syſtema Naturæ*.

en maar weinig naar beneeden gebogen, ſpits en geel van Couleur; de punt van 't Boven-gedeelte is zwart. De Neus-gaten zyn langächtig, en ſtaan meest by de Wortel van de Bek in vooren, die ſchier tot deszelfs punt heenen loopen. Van 't Boven-gedeelte van de Bek, ſtrekt zich ter weerzyden van 't Hoofd eene groenächtige geele Pergament-huid, waar door twee kaale vlakken gemaakt worden, in welke de Oogen iets voor de achterhoek van de Bek geplaatst zyn. De Oogen hebben zwarte Oog-appels, in geele kringen, en twee geelächtige Nik-vliezen daar van het beneedenſte zeer doorſchynend is. De Tong is pylvormig en van voren heel ſpits. Boven op het Hoofd ſteeken eenige dunne Hairen uit, dat hairachtige Baardſpitſen der Veeren van 't Voorhoofd zyn. De Hals is lang, en ligt in verſcheide bogten zaamen gevouwen als het Dier in rust zit. De Veeren van deszelfsbeneeden-gedeelte zyn langer als die van 't boven-eind.

Het Lighaam is kort. De Vleugelen die lang en ſmal zyn, hebben 23.

à 24. Slag-en-dek-pennen; het bastaard vlerkje heeft 3. pennen. In de korte wigvormige Staart ſtaan 12. Roeipennen. De Beenen zyn lang. De Dyen zyn tot derzelver middel vleesſig, en met Veeren begroeit; haar beneedengedeelte is naakt en met eene geſchubde Pergament-huid betrokken, die boven geelächtig, maar heneeden blauwächtig grys is. De Beenen en Voeten zyn mede met eene blauwächtig gryze Pergament huid overtrokken. De Voeten hebben vier Vingeren, waar van 'er drie voor, en een achter ſtaan. De buitenſte Voorvinger is vyfledig, de middelſte vierledig, en de binnenwaarts ſtaande drieledig; de achterſtaande Vinger, heeft maar twee Leden. De Nagels zyn donker-grys. De twee achterſte leden van de buitenſte en middelſte Voorvinger, zyn door een zwem-vlies verééndt. De Couleur der Veeren is doorgaans wit, alleen maar hier en daar iets in't geele trekkende. By ſommige deezer Vogels vindt men achter op den Rug, meest tuſſchen de Vleugelen, een party Veeren met lange dunne baarden, die ſchier tot aan het einde van de Staert ſtrekken.

De Inlanders noemen deeze Reiger *Kondo;* hy leeft van de Visſchen en Geworm-tens, en maakt zyn Nest op de Boomen der aan Zeeſtrand geleegene Bosſchen. Daar worden 'er ook van deeze Reigers gevonden met geheel donkergryze of zwartachtige Beenen, zonder eenig geel, en met een Bek van dezelfde Couleur, die alleen maar aan de Wortel geel is.

M A A T.

	Engelſche Voeten.	Duimen.
De geheele lengte van de punt van den Bek, tot het einde van den Staart bedraagt. .	2	1, 0
Van de punt van den Bek, over de Hals en 't Lighaam, tot de punt van de middelſte Vinger.	2	8, 5
Van de punt van den Bek tot achter het Hoofd. . .	—	5, 3
Van de punt van den Bek tot aan het Oog. . . .	—	3, 6
Van de punt van den Bek tot in deszelfs hoek. . . .	—	4, 0
Van de punt van den Bek tot aan de Neus-gaten. . .	—	2, 2
Lengte der Neus-gaten. .	—	0, 6

Van

	Engelsche Voeten.	Duimen.
Van de punt van den Bek tot het begin der Veeren van 't Voorhoofd.	—	2, 9
Van de punt van den Bek tot het begin der Veeren aan 't beneeden-deel van de Beneeden-kaak.	—	2, 8
Dikte van den Bek of loodregte doorsnee, by het begin der Veeren van 't Voorhoofd.	—	0, 8
Breedte van den Bek of waagregte doorsnee by het begin der Veeren van 't Voorhoofd.	—	0, 6
Dikte van 't Hoofd of deszelfs loodregte doorsnee, achter de Oogen by de hoek van den Bek.	1	1, 2
Breedte van 't Hoofd of deszelfs waagregte doorsnee boven de Oogen.	—	1, 9
Doormeeter der opening van 't Oog.	—	0, 5
Lengte van den Hals.	—	10, 5
Omtrek van den Hals in deszelfs midden.	—	2, 5
Lengte van 't Lighaam.	—	6, 5

Leng-

	Engelſche Voeten.	Duimen.
Lengte der Boven-dyen.	—	3, 2
Lengte der Beneeden-dyen.	—	5, 6
Lengte der Beenen.	—	4, 5
Afſtand der punt van de middelſte Voor-vinger tot de punt des Achter-vingers.	—	5, 7
Lengte van de middelſte Voor-vinger.	—	3, 2
Lengte van de buitenſte Voor-vinger.	—	2, 8
Lengte van de binnenſte Voor-vinger.	—	2, 5
Lengte van de achterſte Vinger.	—	2, 1
Lengte van de Nagel van de Achter-vinger.	—	0, 6
Lengte van de Nagel van de buitenſte Voor-vinger.	—	0, 4
Lengte van de Nagels der overige Vingeren.	—	0, 5
Omtrek der Beneeden-dyen, in 't midden van dezelver beenachtige naakte gedeelte.	—	1, 0
Omtrek der Beneeden-dyen, in 't midden van derzelver vleesachtig gedeelte.	—	3, 0
Omtrek der Knien.	—	2, 0

Om-

	Engelsche Voeten.	Duimen.
Omtrek der Beenen in 't midden.	—	1, 3
Omtrek van 't middelste Lidt van de middelste Vinger.	—	0, 6
Lengte van 't Voor-arm-been.	—	4, 5
Lengte van 't Achter-arm-been	—	5, 8
Lengte van 't voorste Lidt der Vleugelen.	—	4, 0
Lengte van 't bastaard vlerkje met de pennen.	—	4, 0
Lengte van de Staert.	—	2, 2
Lengte van de voorste Slag-pennen.	—	
Lengte der achterste Slag-pennen.	—	
Lengte der Dek-pennen by het Lidt, tusschen de Voor- en achter-arm.	—	4, 4
Omtrek van 't Lighaam over de Borst	—	7, 0
Omtrek van 't Lighaam achter de Beenen.	—	0, 5

DE

DE GROOTE YS-VOGEL VAN 'T EILAND JAVA.

Daar worden op ons Eiland verſcheide Vogelen gevonden, die tot het bonte Geſlacht der *Ys-Vogelen* behooren. Die geene, welke by den Inlander, denkelyk wegens de fraaye Couleuren waar meede hy pronkt, *Radja Outang* of *Bos-Koning* genoemd wordt, is de grootſte van alle, en heeft daarom de Nederduitſche Bynaam verkreegen, waar onder men hem hier bekend maakt.

Zyn Kop is dik. de Nek ſterk. De Bek lang en regt uitloopende, van achteren dik, van voren ſpits, hooger dan breed, glad, glanſig, en boven drie-zydig, of met een platte Rug, daar

waarop ter weerzyde een niet zeer diepe vóór, tot voorby de Neus-gaten heenen loopt. Het Beneeden-gedeelte van den Bek is schuitvormig, tot aan het begin van de Keel, daar het zich in twee platte stukken verdeeld, die, door de met Veeren begroeide Huid der Keel, saamen gebonden worden. De Couleur van de Bek is bloedrood tot aan deszelfs punt, die uit het donkerroode in 't zwarte trekt. De Veeren van het Hoofd beginnen digt by de Neus-gaten, en maaken van voren, twee voorspringende hoeken; vermits de platte rug van den Bek, achter, iets tusschen dezelve inschiet. De Neus-gaten zyn rondächtig, en heel digt onder de boven-zyde van de Bek geplaatst. De Coulcur der Veeren boven op het Hoofd en om de Oogen is een grys, dat in 't groenächtige trekt. De Tong is plat en beenächtig; van voren iets ingekorven. De Keel is geelächtig wit. De Hals, de Borst, het Beneeden-lyf, en de beneedenzyde der Vleugelen, is bleek-geel. De Veeren aan den Hals eindigen met een smal zwartächtig randje. Het bovengedeelte der Vleugelen speeld naar de

af-

afwisſeling van 't licht, met groene en blauwe Couleuren. De buitenſte baarden der Slag- en dek-pennen, zyn blauw tot vooren toe, daarze eene donkere lood-couleur hebben. De binnenſte baarden deezer Pennen zyn boven mede donker lood-couleurig, behalven derzelver bedekt liggend achter-gedeelte, dat wit is. Het achterdeel van den Rug is licht-blauw, dat ter zyden en boven, in de blauw en groenſpeelende Couleur, van de bovenkant der Vlerken trekt. De Staert is ongedeelt en wigvormig; hy beſtaat uit 11-12. Pennen, die van boven met blauwe en loodverwige glanſen ſpeelen, en beneeden heel donker loodverwig zyn. De Vlerken hebben 20-22. Pennen. De Dyen zyn geheel met geelachtige Veeren bekleed. De Beenen zyn zeer kort. De Voeten beſtaan uit 4. vingeren, waar van 'er 3. naar vooren gerigt zyn, en één naarachteren. Van de voor-vingeren, die meest geheel aan malkanderen vastgegroeid zyn, is de middelſte de langſte. De Beenen en de Voeten zyn met eene bloedroode Pergamenthuid, overtrokken, de korte Nagels der Vingeren zyn zwart.

MAAT.

	Engelsche Duimen.
De geheele lengte van de punt des Beks tot het einde van den Staert is.	$14\frac{5}{8}$
Van de punt van den Bek, tot de punt des langsten Vingers. . .	$13\frac{6}{8}$
Verheid tusschen de twee punten der uitgespanne Vleugelen. . .	$21\frac{4}{8}$
Van de punt van den Bek tot achter het Hoofd.	$4\frac{5}{8}$
Lengte van den Bek boven. . . .	$3\frac{2}{8}$
Lengte van den Bek ter zyden. . .	$3\frac{5}{8}$
Lengte van den Bek beneeden. . .	$2\frac{3}{8}$
Van de punt des Beks tot de Neusgaten.	$2\frac{3}{8}$
Omtrek van den Bek in 't midden.	2
Van de punt der Beneeden-kaak, tot de Keel daar de Veeren beginnen.	2
Lengte van 't pylvormige gedeelte der Tong.	$\frac{1}{8}$

Breedte

	Engelſche Duimen.
Breedte der Tong.	$\frac{4}{8}$
Omtrek van't Hoofd achter de Oogen gemeeten.	$4\frac{3}{8}$
Lengte van den Hals. . . .	$2\frac{1}{8}$
Omtrek van den Hals in't midden.	3
Omtrek van 't Lighaam digt achter de Vlerken.	$5\frac{7}{8}$
Lengte van 't Dye-been. . .	$1\frac{7}{8}$
Lengte van 't Beneeden-been. .	1
Omtrek der Dye in 't midden. .	$1\frac{1}{8}$
Omtrek van 't Beneeden-been. .	$\frac{6}{8}$
Lengte van den achterſten Vinger. .	$\frac{5}{8}$
Lengte van den middelſten en langſten Voorvinger.	$1\frac{5}{8}$
Lengte van den buitenſten Voorvinger, van de punt tot deszelfs tweede Lidt van vooren, daar hy met het derde Lidt van den middelſten zaamen gegroeid is. .	$\frac{6}{8}$
Lengte van den binnenſten Voorvinger, tot het einde van deszelfs	

	Ergelsche Duimen.
tweede Lidt, daar hy met het vierde Lidt van den Middel-vinger ſamen is gegroeid. . . .	$\frac{6}{8}$
Lengte der Nagels van den middelſten Vinger.	$\frac{2}{8}$
Omtrek der vier Voor-vingeren beneeden, daarze ſaamen gegroeid zyn.	$\frac{6}{8}$
Lengte van den Staert.	3
Lengte der buitenſte Slag-pennen, van derzelver punt tot aan 't Lidt van de Vleugel.	7

DE NESTJES-ZWALUW VAN 'T EILAND JAVA.

In 't Linnæische Syſtema der Natuur, wordt voor een onderſcheidendkenmerk der *Hirundo eſculenta* opgegeeven, dat haar Staert-pennen alleen met witte plekken geteekend zyn.

De kleine bereidſter der eetbaare Vogel-Nestjes van ons Eiland, (waar van hier vooren pag. 148. de beſchryving is) heeft deeze plekken niet; haar Staert-pennen zyn genoegzaam effencouleurig, boven zwartachtig grys en beneeden iets lichter.

Rumphius geeft van zyne *Capodes marinæ* mede op, dat de Staert-pennen met witte plekjes geteekend zyn, en hy laatze nog daarenboven wit en zwart geſpikkelde borſten hebben.

Valentyn in de Beſchryving der

kleine Zwaluwe, die de eetbaare Vogel-nestjes maakt, noch van ſpikkels noch plekken ſpreekende, geeft haar een witten Buik eenigzints met zwart gewaterd

Zoo men dit als wezentlyke verſchillen moest aanmerken, zoo zouden 'er ten minſten twee ſoorten van eetbaare Nestjes-bereidende Zwaluwen zyn, het eene met geſpikkelde borsten en witte plekjes op de roei-pennen, en het ander, zonder ſpikkels en plekjes. Een derde ſoort van Nestjes-Zwaluwen zullen dan de *Momos* of *Boerong-Itams* komen uittemaaken, die haar Nestjes mede uit een eetbaare ſtoffe bereiden, ſchoon ze egter wegens de veele daaronder gemengde Veertjes en andere vuiligheid niet te nuttigen zyn. De Vogeltjes van de laatſte ſoort verſchillen van de hier vooren pag. 148. beſchreevene, alleenig daarin, datze iets grooter zyn, en de Beenen tot aan de Voeten met kleine Veertjes begroeid hebben.

Dat de Nestjes-Zwaluw in *China* niet valt, is thans bekend genoeg.

DE GROOTE ADDER VAN 'T EILAND JAVA.

De grootſte onzer Slangen is een zeer fraay geteekende, die de Inlander *Oular Sawa*, de Slang der Rystvelden, noemt.

Zy behoort volgens de LINNÆISCHE Clasſificatie, by de Adders; om dat haar Buik alleenlyk met ſchilden gedekt is, en de Staert maar ſchubben heeft. Het getal haarer Buik-ſchilden is 312. en dat der paarwys ſtaande ſchubben onder den Staert 93. of te ſaamen 405.

In de zwaare Bosſchen onzer Bovenlanden zalze, hoewel zeer zelden, ter grootte van een Pinang-boom gevon-

den worden, en dan zelfs voor groote beesten gevaarlyk zyn; maar in de beneeden-landen daar ze zich meest by de Sawas of Ryst-velden ophoud, ziet men ze nooit zoo grooit, en het Exemplaar van het welk deeze Beſchryving genomen is, was maar wynig langer als 9. voet. Het was een Wyfje.

Haar Kop was plat en breed, en met ſchubben van verſcheidenerly gedaante gedekt. De Neus is dik; boven op dezelve iets achterwaerts liggen de langwerpige Neusgaten. Het Voordergedeelte der Neus is met eene ſchubächtige huid bekleed; daar twee langwerpige gaten in zyn, die zich omtrent als de Neusgaten van een Hond vertoonen. Aan weerskanten van deeze voorſte bekleeding der Neus ſtaan nog 4. ſchubben met gaten, langs den Mond, zeer veel gelykende naar die dewelke men ter zyden der Neus van de Slang ontwaard, die *Seba* onder den naam van *Phytiſche Cerenda* beſchryft. (*a*) Buiten deeze, loopen nog

(*a*) *Seb. Theſ.* I. p. 98. t. 62. f. 2.

nog 11. andere ſchubben in eene rei tot in den hoek van den Mond, waar van die, welke digt onder het Oog ſtaat de grootſte is. Tusſchen de Oogen op de Kop liggen 3. groote ſchubben van ongeregelde gedaante. Van de middelſte deezer 3. ſchubben ſtrekken zich 4. paar ſchubben naar vooren, tot aan de 2. ſchubben daar de boven op de Neus geplaatſte Neusgaten in zyn. Het achterſte paar deezer ſchubben is het kleinſte. Ter weerzyden van deeze 4. paaren vertoond zich een drietal ſchubben, dat een driehoek maakt, onder het welk zich verder van het Oog af tot aan het vooreind der Neus eene rei van 5. ſchubben heenen ſtrekt; de voorſte en grootſte ſchubben deezer beide reien, komen voor op de Neus naast malkaar te liggen, en zyn met de langwerpige Neusgaten doorboord: naast dezelven iets achterwaarts, ontwaard men nog een enkelde ſchubbe aan weerskanten van de Neus. Het Oog wordt in allen van 8. ſchubben omgeeven. Aan de beneeden-Kaak bevinden zich ter wederzyde van den Mond

6. ſchubben, met iets vierkante verdiepingen, waar in eene zwarte aardachtige ſtoffe zat. De rest van den Kop is met kleine ſchubben gedekt, behalven een ſmalle naakte of onbekleede ſtreep aan de Keel; in 't midden van de beneeden - Kaak. De Oogen hebben langwerpige regt op- en nederſtaande Sterren. De Mond is groot, en de Kaaken met veele ſpitſe, achterwaarts gekeerde en in het Tandvleesch verborgen liggende, Tanden bezet, welke van de voorſte de langſte zyn. De Kaakbeenderen zyn van vooren niet zaamengegroeid, maar ſcheiden zich in 't midden in twee deelen, waar van ieder zyne eigen beweeging heeft.

Aan het verhemelte ſtaan naast de Kaak nog twee andere ſchier gelykvormige beenderen, mede beweegbaar, en met ſpitſe achterwaarts liggende tanden bezet (*b*), die een twee-

do

(*a*) Diergelyke met Tanden bezette Beentjes heeft de Heer HASSELQUIST mede aan het verhemelte van de Coluber Cerastes of gehoornde Adder waargenomen.

de of binnen - boven - kaak komen uittemaaken. Als de Mond toegaat zoo fluit de Beneden - Kaak, tusſchen de twee Boven - Kaaken in. De Tong is zwart, van achteren rolrond, maar van vooren in twee lange ſpitſen gedeelt. Ze komt voor in den Mond, uit eene ſcheede, digt onder de opening van de Lucht - pyp voort. De Hals is merkelyk dunner als de Kop, en rondachtig, zoo als de rest van 't Lighaam en ook de korte en ſpits toeloopende Staart. Van den Hals tot aan het begin van de Staart ſtrekt zich eene rei van 312. breede ſchubben of ſchilden over den Buik heenen, en 93. paar ſchubben ſtaan met deeze ſchilden in eene rei, langs het beneden - gedeelte van den Staart, van deszelfs begin af tot in zyn ſpitſe. Het overige van 't Lighaam is met driehoekige ſchubben gedekt; die ter zyden van den Buik, langs de Buik - ſchilden, het grootſte zyn.

De Kop heeft van boven eene grysachtige couleur, die met blauwachtige glansſen flikkerd. De Neus is iets geelachtiger grys, en de ſchubben

ben langs den Boven-Kaak zyn nog iets lichter als deeze. De Boog van het Oog is geel, en de langwerpig ronde ſter zwart. Van ieder Oog loopt ter zyden van het Hoofd een ſmalle donkerblauwe ſtreep achterwaarts, en beide deeze ſtreepen komen op den Hals, omtrent een duim achter het Hoofd, in een boog zaamen. Een derde donkerblauwe ſmalle ſtreep, loopt van de Neus af, midden over het Hoofd, zich achter hetzelve in de vlakte voor voorgemelde ſtreepen in tweën ſplitſende, en een hartvormige geele, met eenige blauwe ſpikkels bezette vlek, omperkende.

Deeze tekening van het Hoofd, gelykt veel naar die van de twee Slangen die men in *Sebaas Theſaurus*, de benaaminge van *Asmodæus Princeps* (*c*) en *Tetzaucoatl* (*d*) vindt: hebbende het Hoofd der laatſte, mede eenige gelykheid met dat van de

Oular

(*c*) *Seb. Theſ.* II. t. 79.
(*d*) *Seb. Theſ.* II. t. 80. fig. 1.

Oular Sauwa, door de drie tusſchen de Oogen geplaatſte ſchubben, en door de gaten hebbende ſchubben ter zyden van de Neus. De couleur van de Keel, Hals en Buik, is een geelachtig wit. Het bovengedeelte van 't Lighaam is met donkerblauwe linten, die geele of goudcouleurige boorden hebben, als omvlogten; en daar door, zoo als het voorgedeelte des Lighaams van de by SEBA afgebeelde coluber de *Jararaka*, of Adder-Slang van Java (*e*), in ſchier regelmaatige ruiten verdeelt.

De couleur der donkerblauwe Linten heeft een ſpiegelende glans, gelyk blauw Emaus of Amathist. De Couleur der ruiten is boven op den rug een donker grys, dat na de verſchillende weerkaatſing der ſtraalen, met groene, blauwe en geele Verwen ſpeeld: ter zyden van het Lighaam zyn deeze ruiten iets lichter grys. Op de plaatſen daar zich de blauwe linten ter weerzyde van het Lighaam kruisſen, ſtaan langwerpige, en langs het Lighaam ſtrekkende witte vlakken. De Staart is

(*e*) *Seb. Theſ.* I. t. 70. f. 12.

is meest geheel en al met deeze donkerblauwe linten overſtrikt. De plaatſen tusſchen dezelve zeer klein vallende, zyn meest witachtig of licht grys, en vertoonen de Figuur der ruiten niet meer. Beneden is de Staart meest geel en wit. De beet van deeze Slang wordt niet voor venynig gehouden. Ze leeft meest van Vogelen, Muizen en Rotten; egter wat Gedierte ze maar overweldigen kan, dat is haar prooi.

MAAT.	Engelſche Voeten.	Duimen.
De geheele lengte der Slang is.	9	$1\frac{1}{2}$
Lengte van den Kop.	—	3
Breedte van den Kop achter.	—	2
Verheid van 't eene Oog tot het ander.	—	$1\frac{1}{2}$
Verheid van 't eene Neusgat tot het ander.	—	$\frac{5}{8}$
Verheid van de Neus tot het Oog.	—	1
Verheid van de Neus tot in de hoek van de Mond.	—	$2\frac{3}{4}$
Afſtand der boven op de Neus liggende Neusgaten, van het ſpitſe der Neus.	—	$\frac{1}{8}$

Hoogte

	Engelſche Voeten.	Duimen.
Hoogte of dikte van 't achtergedeelte van den Kop. . .	—	$1\frac{1}{2}$
Hoogte of dikte van de Mond, geſloten zynde.	—	$\frac{6}{8}$
Doormeeter der Oogholtens.	—	$\frac{2}{8}$
Omtrek van den Staart by het Aarsgat.	—	$3\frac{3}{8}$
Omtrek van het Lighaam by het begin van den Staart. .	—	$3\frac{3}{8}$
Omtrek van den Hals, digt by den Kop.	—	$3\frac{6}{8}$
Omtrek van het Lighaam op de dikſte plaats.	—	$8\frac{6}{8}$
Omtrek van het achtergedeelte van den Kop. . . .	—	5

GOUD

GOUDACHTIG GEVLAKTE TEEK,

OP DE GROOTE ADDER VAN 'T EILAND JAVA GEVONDEN.

Het Lighaam van deeze *Teek* is rondachtig en plat of linsvormig, achter iets breeder dan vooren. Zy heeft geen Borstſtuk, en van het Hoofd ontwaard men met het bloote Oog maar enkeld de Snuit en de digt daar aan ſtaande ſprieten, als drie geringe veeltjes of draaden.

Vier paar Beenen ſtaan beneden aan het Lyf, van vooren naar achteren tot iets over de helft van hetzelve, en van vooren iets digter by malkander geplaatst als achter. De breedte van 't Lighaam dwars over het midden gemee-

gemeeten, bedraagt een tiende duim. Het Lighaam is boven zwartbruin, met een goudverwig ringetje in 't midden geteekend, en met nog zes goudverwige vlakjes, die rondom dit ringetje gesteld zyn; te weeten, een vlakje aan ieder zyde van het ringetje, twee achter hetzelve digt naast malkander, en twee vooren iets van malkander afstaande.

Het beneden-gedeelte van 't Lighaam is licht bruin, zoo als mede de Voeten. Door het Vergrootglas, toont de Snuit van deeze *Teek*, veel overeenkomst, met die van de *Ricinus* of Honds-luis; dewelke zeer keurlyk afgebeeld is, in de uitgezogte Verhandelingen D. IX. Pl. 60.

De sprieten van de onze zyn egter knotsachtig, of dik en rondachtig van vooren, en mede alleenlyk maar langs derzelver zydwaarts gekeerde kant getakt, of raspachtig met punten bezet; ook zyn ze iets langer als de Snuit. Aan het Beneden-lyf iets achterwaarts vindt zich eene rondachtige verdieping, met een

kleine uitpuiling in haar midden, dat den *anus* ſchynt te zyn.

De *Teek*, die hier zeer rykelyk in de Bosſchen, en mede dikwyls aan ons Huis-Gedierte gevonden wordt, verſchilt door haar effen Couleur veel, met de zoo even beſchreeven, en ſchynt meerder overeen te komen met de *Ricinus*. Misſchien is onze Goudachtig gevlakte *Teek*, hetzelfde Inſect, het welk SEBA aan zyne Americaanſche Luizen-Slang vondt.

DE GROOTE TUIN-SPIN, VAN 'T EILAND JAVA.

Daar wordt in onze Tuinen, op de Heiningen der Velden en ſomtyds ook wel in onbewoonde gebouwen, een groote *Spinnekop* gevonden, die men hier den naam van Groote *Tuin-Spin* zal geeven, ſchoon ze egter voor 't overige zeer van lighaams geſtalte verſchilt met de *Aranea Cucurbitina*, die in de natuurlyke Hiſtorie van den Heer HOUTTUIN de *Tuin-Spin* genoemd is.

Ze maakt een web uit zeer ſterke draaden, die ze in verſcheide richtingen opſtelt, en die vastigheid genoeg heeft om de grootſte vliegende Inſecten te verſtrikken; zelfs kleine Vogels, zullen 'er dikwyls in gevangen raaken. Haar borſtſtuk is voorren rondachtig en verheven; achter

plat en breed. Het Lyf is lang en dik. De Beenen zyn ſchaalachtig en lang; het derde paar is merkelyk korter als de anderen. De Knypers, de Voel-Armen, het Borſtſtuk en de Beenen zyn zwart. Het Lighaam is bruinachtig zwart; boven in 't midden met drie, langs en meest regt uitloopende geele ſtreepen; ter weerzyde van deeze ſtreepen geel gemarmeld, en beneden wit en geel gevlakt. Het tweede lidt der Voel-Armen en 't eerſte lidt van ieder Poot, zyn mede geel van onderen; ook heeft ieder regt op en neder beweegend gewricht der Pooten, beneeden een geele vlak. Het borſtſtuk is boven begroeid met goudachtig glinſterende hairtjes. Deszelfs voorder gedeelte loopt vooren, daar de oogen ſtaan, meest regt uit. Het platte achtergedeelte is rondachtig, en als met een gezoomden rand omgeeven; achter in 't midden, ter plaatſe daar het borſtſtuk met het lyf zaamen hangt, iets ingekorven. Agt bolronde oogen, ſtaan aan de rondachtige, regt uitloopende voorkant van 't borſtſtuk; vier in 't midden vierkants gewys geplaatst en twee

op

op ieder zyde naast malkander. De plaats daar de vier middelſte oogen opſtaan is maar weinig verheven, waartegen de plaatſen der zy-oogen ſterk uitpuilen en zich aan 't bloote oog als kleine hoorntjes, of knoopjes vertoonen. In deeze knoopjes zyn de zy-oogen, iets benedenwaarts, zoo digt naast malkander ingevoegt, dat haar affcheiding zelfs met het vergrootglas moeielyk waarteneemen is. Het achterſte der zy-oogen ſtaat een weinig rugwaarts, zoo dat de Spin, met deeze oogen, zywaarts, beneedenwaarts en achterwaarts ziet, daar haar de vier in 't midden ſtaande oogen, teffens al het geen doen gewaar worden, dat voor en boven haar is. Beneeden de oogen komen vooren in 't borſtſtuk twee dikke, kegelachtig gevormde, gladde, glansſige knypers voort, waar van ieder met een beweegelyke, kromme en zeer ſcherpe nagel gewapend is. Onder deeze knypers ontwaard men drie beenachtige ſchaalſtukjes, die het beneeden gedeelte van den mond uitmaaken, waar van de twee ter zyden ſtaande, vooren iets breedachtig zyn en langer als

het in'tmidden ſtaande langachtig halfronde ſtukje. By het openen van den mond, vindt men in dezelve een ſtyf vlies, dat breed is en vooren rondachtig gelyk een tong. Ter zyden van den mond ſtaan de voel-armen, die uit vyf leedjes ſaamen geſteld zyn. Het eerſte deezer leedjes, dat heel kort is, heeft op de plaats, daar het met het borstſtuk ſaamen hangt, eene waagregte beweeging. Het tweede leedje is het langſte, en heeft een loodregte beweeging op het eerſte. Het derde dat het kleinſte van alle is, beweegt zich mede loodregt op het tweede. Het vierde is iets korter als het tweede en heeft een waagregte beweeging op het derde. Het vyfde leedje ſchier zoo lang zynde als het tweede beweegt zig loodregt, is iets geboogen en ſtomp van vooren. De twee voorſte leedjes van ieder voel-arm, zyn digt bezet met ſteekelhairen, aan 't bloote oog zichtbaar. Beneeden in het borstſtuk zyn vier paar pooten ingevoegt. De twee voorſte pooten aan weder zyde zyn de langſten; het tweede en vierde paar is omtrent een vyfde korter als het eerſte, en het

der-

derde paar meet ſchaars de helft der lengte van het eerſte. Ieder poot beſtaat uit zeven leden. Het eerſte, of achter aan het borstſtuk zittende lidt, is dik en kort, en heeft een zylingſche of waagregte beweeging. Het tweede, dat nog korter is als het eerſte, en minder dik, beweegt zich loodregt, of op en neder. Het derde lidt ſchier zoo lang zynde als het zesde, beweegt zich mede loodregt; egter meerder naar boven als naar beneeden. Het vierde lidt is niet veel langer als het eerſte, en van eene ſchulpächtige gedaante; het beweegt zich mede loodregt, maar meerder naar beneeden als naar boven. Het vyfde lidt, iets korter zynde als het derde, beweegt zich waagregt. Het zesde en langſte lidt is dun en boogachtig, en heeft een loodregte beweeging op het vyfde. Het zevende lidt omtrent zoo lang zynde, als het vierde, heeft weinig beweeging, en ſchynt eerder eene voorzetting van het zesde, dan een byzonder lidt uittemaaken. Ieder poot is aan het einde gewapend met twee kleine ſcherpe punten of haakjes; dewelke gelyk ook

de doornen en ſteekelhairen, die langs de pooten ſtaan en alleen voorwaarts gericht zyn, alleenlyk maar door het vergrootglas duidelyk waargenomen worden. Het beneeden gedeelte van 't borſtſtuk, heeft tuſſchen de pooten eene hartvormige gedaante. Het achterlyf, by het dikſte einde, maar met een klein gedeelte van deszelfs beneedenzyde, aan het borſtſtuk vastgegroeid zynde, ſteekt verre boven het borſtſtuk uit. By het wyfje is het achterlyf rolrond, iets dikker egter by het borſtſtuk als achter. Het achterlyf van 't mannetje, valt tegen het midden ſchielyk af, en is veel dunner by het eind als by het voorſtuk. Het mannetje gelykt veel naar de afbeelding van de Oost-Indiſche Spinnekop in *Sebaas Theſaurus T.* 4. *tab.* 99. *fig.* 9. dewelke buiten twyffel, van de hier beſchreeven ſoort genoomen is. Aan het eind van 't achterlyf, ſtaan beneeden, digt aan malkander vyf langachtige teepels, daar de ſpindraaden uit voorkomen. Het achterlyf is weekachtig, en met een dunne huid overtrokken; alleenlyk maar beneeden, digt by deszelfs ver-

ee-

eeniging met het borstſtuk zit 'er eene ſchier halfronde, hoornachtige platte, of ſchild op. Het borstſtuk, de pooten, de knypers de voel-armen zyn hoornachtig hard. Op de ronde rug van het verheven voordergedeelte van het borstſtuk, ſtaan ter plaatſe daar zich deeze rug met het platte achter gedeelte van 't borstſtuk vereffend, twee knobbeltjes, die zich door het vergrootglas als twee kleine naar vooren gekeerde hoorntjes vertoonen.

	Engelſche Duimen.
Lengte van 't borsſtuk. . .	$\frac{11}{20}$
Lengte van 't achterlyf. .	$1\frac{3}{10}$
Breedte van 't borstſtuk vooren.	$\frac{5}{20}$
Breedte van't borstſtuk op de breedſte plaats. . . .	$\frac{9}{20}$
Lengte der knypers. . .	$\frac{3}{10}$
Dikte der knypers vooren.	$\frac{1}{20}$
Dikte der knypers achter. .	$\frac{3}{20}$
Lengte der nagels aan de knypers.	$\frac{1}{10}$
Lengte der voel-armen. . .	$\frac{8}{10}$
Lengte der voorpooten. . .	$3\frac{9}{10}$
Lengte der tweede en vierde poot.	$3\frac{3}{10}$

	Engelsche Duimen.
Lengte der derde poot. . .	$1\frac{1}{10}$
Dikte der achterleden van de voorpooten. . . .	$\frac{1}{10}$
Grootste dikte van 't achterlyf.	$\frac{5}{10}$
Doormeeter van 't achterlyf by 't eind.	$\frac{3}{10}$

Deeze meetingen zyn van een wyfje genomen dat taamelyk groot was, maar echter nog van de grootste niet.

DE

DE

KRULLENDE

MOESPALM.

Deeze Boom aan dewelke RUMPHIUS, den naam van Moeskruidige Calappus, *Olus Calappoides* en *Cycas* geeft, vindt men onder deeze laatſte benoeming in het Linnæiſche Syſtema als de eerſte gevindbladige Palm geplaatst. Ze wordt daar voor den Amboinſche Sago-boom uitgegeeven en meest alle de opvolgers van het Linnæiſche Syſtema hebben dit gevoelen overgenomen. Egter ſchynen verſcheiden de zwaarigheid wel gevoeld te hebben van het opgegeeven kenmerk der Cycas: „ *eene drooge ſteen-*
„ *vrucht, met eene tweekleppige noot,*
„ *en eene vaaren-kruidachtige krul-*
„ *ling der bladen*" met dat geene ſaamen te paſſen, het welk een zoo naauwkeurig onderzoeker als RUMPHIUS van den Amboinſchen Sago-boom ſchryft, naar hem zoo lange jaaren op de plaats zelfs

zelfs waargenomen te hebben daar hy te huis behoord, en aan duizenden van menſchen tot voedſel verſtrekt. Door deeze zwaarigheid mede in verleegenheid gebragt, zochte ik in de orde der Palm-boomen, in 't 1ſte Deel deezer verhandelingen uitgegeeven, hier omtrent te verhelpen met de Sago-boom van RUMPHIUS in plaats van deszelfs moeskruidige Calappus aantehaalen, en het kenmerk der bladen naar de Sago-bladen te ſchikken. Maar dit was mede als van de eene dwaaling tot de andere overgaan; want de Mallabaarſche Todda panna en meerder aangehaalde ſoorten van Olus Calappoides pasſen zoo min by de Sago-palm, als de opgegeevenkenmerken der vruchtmaaking van de Cycas. Deeze fout zal verſchooning vinden, in een ſchielyk ontworpen opſtel, met het welk niet anders bedoelt wierdt, als alleenig, de liefhebbers der kruidkunde, in onze onder den lommer der Palmboomen verſpreide volkplanting, tot het onderzoek van dit edel plant-geſlacht uittenoodigen, en hun het gemak aantebrengen van by ieder ontdekking in 't

kort

kort te kunnen overzien, wat reeds bekend is en wat 'er nog aan ontbreekt. Byzonder aangenaam is het my egter, van thans te kunnen verbeteren wat ik verzien had, en mede van de dwaaling een eind te maaken in dewelke veele Botanisten door de Linnæiſche Cycas gebragt zyn. Want gelegenheid gehadt hebbende van de Cycas of Olus Calappoides zelfs waarteneemen, zoo zal met derzelver beſchryving buiten twyffel ſtellen, dat de kenmerken die onzen grooten LINNÆUS van deeze Palm opgeeft, tot geen ander palmſoort kunnen betrokken worden, en dat het maar by verzien gebeurt mag zyn, dat by deszelfs Cycas, de Amboinſche Sago-boom is aangehaald. Deeze Amboinſche Sago-palm hier omſtreeks mede enkeld vallende zoo hoope van derzelver vruchtmaaking ook nog wel, in een der volgende deelen deezer Verhandelingen bekent te kunnen maaken, en tot zoo lange mag de plaats van de Meelpalm in de orde der Palm-boomen voor open aangezien worden. Thans zal ik tot de beſchryving der Cycas of Moespalm overgaan.

De

De Wortel is eene knolachtige voortzetting van den ſtam, met witachtige vezelen bewasſen.

De Stam is regtopſtaande, rond, beneeden dikker als boven, boven dikker als in 't midden, met eene ruuwe grysachtige oppervlakte overtrokken en boven door de overblyvende rondachtige ſtoelen der bladen, en by 't Wyfje mede door de einden der vruchtſteelen met knobbels en rimpelen omgeeven, 2 - 3 mans lengtens hoog, ſomtyds in twee en meerder regt opſchietende dikke takken verdeeld, en beſtaande uit een vast hout, het welk een groote kern van wit, voos, ſlymachtig merg in ſluit.

De Takken worden niet altoos gevonden, en zyn gelyk aan het boven einde der enkelde ſtammen, mede regt opſtaande en aan haare einden, meest op een gelyken afſtand van de grond, met de bladeren bezet.

De Bladeren ten getalle van 40-60 in verſcheide kringen naast malkander ſtaan-

ſtaande, op de toppen der ſtammen, zyn meest gelyk breed, 4-6 voeten, lang en overhoeks gevind, met ſabelvormig rugwaarts geboogen, ſmalle, gelyk breede egter vooren en achter ſpits toeloopende blaadjes, die eenribbig, glansſig, gras-groen, omtrent een ſpan lang en een halve duim breed zyn, zich ter wederzyde van de bladſteel met haar platte zyde in dezelfde vlakte uitſpreidende. *De Bladſteel* is rondachtig, groen, beneden aan wederzyde met kleine doorntjes bezet, met een rondachtige knol aan de ſtam vastgegroeid, van buiten bontachtig, en binnen opgevult met een wit ſlymachtig merg. De binnenſte bladeren ſtaan meest regt op en neer, de buitenſte ſchier waagregt uitgeſpreid. By haare uitbotting zynze in een gekruld, zoo als het vaaren kruid, en nog jong zynde, wordenze als groente genooten, die veel na aspergies ſmaakt.

De Bloemen zyn eenſlachtige Mannetjes en Wyfjes bloemen, die van malkander afgezondert op verſchillende boomen gevonden worden.

De

De Mannetjes Bloem is een groote, geelachtige, naar een Ananas zonder kroon gelykende Pynappel, regt opſtaande boven op den ſtam, tusſchen de ſcheut der nieuwe bladeren en de kring welken de oude bladeren maaken, en ſaamengeſtelt uit veele kraakbeenachtige, langwerpige, platte, wigvormige, lighaampjes, die boven glansſig, als met geel lak overtrokken en beneeden als honinggraat, in kleine met geel ſtofmeel aangevulde vakjes verdeelt zyn. Het ſmalſte gedeelte deezer, de ſtelle der meeldraatjes vertreedende lighaampjes, zit vast aan een ronde omtrent 2 duime dikke ſpil, die beneeden waarze den bloemſteel komt uittemaaken, iets gevoord, en met geelachtige ſcheerwol overtrokken is. Kelk en bloemkrans ontbreeken. De lengte der bloem bedraagt veeltyds meerder dan 2 voeten, by een omtrek in 't midden daar ze het dikſte is, van 1¼ voet. Ze verſpreid een ſcherpe doordringende en door zyn hevigheid onaangenaame reuk.

De Wyfjes-Bloemen mede noch kelk noch

noch kroon hebbende, beſtaan eenig uit de naakte vruchtbeginſelen, dat donker bruine rondachtige lighaampjes zyn, met een klein puntje boven op, het welk het ſtampertje uitmaakt, en zich door het vergrootglas als een buisje of uitgeholt rolletje vertoond, met een breede wrong van boven. Ze zyn vastzittende en overhoeks geplaatst, meest ten getale van 6. aan bloemſteelen, die in meenigte boven in 't midden van den ſtam, tusſchen de bladeren uitſpruiten en in 't begin als ze noch digt aan malkander geſloten en opwaarts gericht ſtaan, een beneedenwaarts iets buikachtige kegel voorſtellen, die van verre wel iets naar de ananas-vormige Mannetjes bloem gelykt. Ouder geworden, openen zich deeze Vruchtſteelen en zonderen haar van malkander af, en op 't laatst, door de zwaarte der Vruchten naar beneeden getrokken, hangen ze rondom de kruin van de Palm tusſchen de bladeren.

Deeze Steelen zyn beneeden, en meest tot haar midden als vierkant, boven het midden iets breedachtig,

als gegolfd, en met langachtige ter wederzyde overhoeks geſtalte holtens, daar de Vruchtbeginſels in zitten; haar bovengedeelte is eene breede ſponton-vormige punt, vooren getand, en eindende met eene lange ſlappe ſpits. De breede punt der bloem ſteelen is alleen maar gedeeltelyk groen, zynde deeze ſteelen voor de rest geheel met eene geelachtige ſcheerwol overtrokken. Ze beſtaan uit een wit voosvleesch; volwaſſchen zynde bedraagt haar lengte ſomtyds by de 2. voet.

De Vrucht is een langachtig ronde Steenvrucht, van groote als eene groote Okkernoot, ter zyden iets plat, beneeden puntachtig, en boven met eene geringe ſcherpte. Ryp zynde heeft ze van buiten eene bruine, dikke, leerachtige, ſterk gerimpelde, egter glanſige huid, vastzittende op een dunne, houte, zeer taaye, geelachtige, tweekleppige ſchil, met een ſcherpe rug van boven, langs dewelke zich de noot opend om den kiem door te laaten.

Deeze dunne houte ſchil is van bin-

binnen als uitgevoedert, met een Kastanien bruine viltachtige ſtoffe; dewelke beneeden veel dikker als ter zyden en heel boven zich verliest in eene dunne donker-bruine huid. In deeze viltachtige ſtoffe ligt de pit; die rondachtig, beneeden iets plat is, en wit van couleur, met een bruin vlakje van boven; beſtaande uit een witachtige ſtoffe naar die der Kaſtanien gelykende, maar voozer zynde, en een ſterke olieachtige reuk van zich geevende. De Vruchten worden weinig geacht, ſchoonze door kooken en roosteren tot ſpyze toetebereiden zyn.

De Nederduitſche naam die men aan deeze Palm geeft, ſteunt op het gebruik het welk van derzelver jonge bladeren gemaakt wordt. In de orde der Palmboomen kan dit Palmgeſlacht als de 10de der gevindbladige Palmen, naar de Saguêr-palm met de volgende kenmerken geplaatst worden.

10. *CYCAS.* MOESPALM.

Mannetjes-Bloem. Een langwerpige regtopſtaande pyn-appel, uit veele wigvormige lighaampjes zaamengeſteld, die aan haar benedenkant in vakjes verdeeld zyn, daar het ſtofmeel in zit.

Wyfjes-Bloem. Geen kelk noch bloemkrans. Een enkelde ſtamper op het naakte vruchtbeginzel. Eene drooge ſteenvrucht met eene tweekleppige noot.

1. CYCAS CIRCINALIS. *Krullende Moespalm.* Maleitsch *Sajor Calappa.*

Met gekruld uitbottende gevinde bladen, wiers gelyk breede blaadjes ſabelvormig gebogen zyn.

RUMPHIUS beſchryving van deeze Palm verſchilt in eenige ſtukken, die egter van weinig belang zyn, met het hier opgegeeven, en de afbeelding die hy in 't *Herb. Amb.* 1. *Tab.* 22. van de Wyfjesboom geeft, toond

de

de altenaauwkeurige overeenkomſte met onze krullende Moespalm, om met waarſchynlykheid te mogen veronderſtellen, dat hy een andere boom in zyne beſchryving zoude bedoelt hebben. Alleenig de met B gemerkte figuur, die de doorgeſneden vrucht in derzelver pit ovaal rond, en de ſpongieuſe of viltachtige ſtoffe in welke de pit ligt, boven en beneeden van gelyke dikte vertoond, ſchynt verteekend te zyn; het welk reeds door derzelver vergelyking met de afbeelding der vrucht by A: en C: blykbaar wordt. By de Mannetjesboom op *Tab.* 21. zyn de bladeren niet zoo wel verbeeld als op *Tab.* 22. ook wordt 'er de ſtam en de Ananasvormige bloem, hier ten onrechte als geſchubd afgeſchetst. De Mannetjesbloem die *Tab.* 20. met haar ſteel afgebeeld is, komt meest geheel en al met die van de krullende Moes-palm overeen, als men de doorns wegneemt, die op de vooreindens der wigvormige lighaampjes gezet zyn.

Blykens vruchten van Mauritius ontvangen, valt deeze Palm meede op

dat Eiland; de Heer COSSIGNY die de goedheid heeft gehadt om'er vruchten van overtezenden ſchryft datze te *Madagascar* te huis behoord, en *Samble* genaamd wordt.

Schets

In de Beſchryving der heeſterachtige Poelpalm, Verhand. II. lees

Pag. 482. derde regel van beneeden, in ſteede van 26, - - - - - - - - - - 17.

Pag. 483. vyfde en zesde regel van boven, in ſteede van *in de eene of andere*, - - in nog eene andere;

Pag. 484. zesde regel, in ſteede van, *of afgedrukt rondachtige*, - - - - - - of rondachtige.

Pag. 487. elfde regel, in ſteede van *ploogen*, - - - - - - - - - - - - plooyen.

dertiende regel, in ſteede van, *een afgedrukte duim*, - - - - - - - - een duim.

Schets van de uitbotting der Bloemkatjes, aan de eerſte groote Zy-tak van de Bloemſteng der heeſteragtige Poelpalm. *Verhand. II. pag.* 480.

A. *A.* A. a. *a.* Scheeden of Bewaarzakken met puntige Toppen.
B. *B.* b. *b.* b. Scheeden met een platte Zool, en rondagtige Toppen of Vooreinden.
A. Eerſte puntige Scheede, die den Zy-tak en Hoofdtak zamen heeft in gehad.
B. Eerſte gezoolde rondagtige Scheede, daar de Zytak uit voortkomt.
a2. Puntige Scheede, daar het vervolg van den Hoofdtak en deszelfs verdere Zy-takken uit voorkomen.
K. De twaalf Bloem-katjes.
De Cyffer-letters geeven te kennen, de hoeveelſte Scheede van 't eigenſte Zoort, die Scheede in de aaneengeſchakelde uitpotting is, daar de Letter by ſtaat.
Zo is by voorbeeld, (A6) de zesde puntig toeloopende Scheede, der uitpotting van A. tot (A6) en (b_3) is de derde gezoolde rondagtige Scheede der uitpotting van A. tot (b_3)

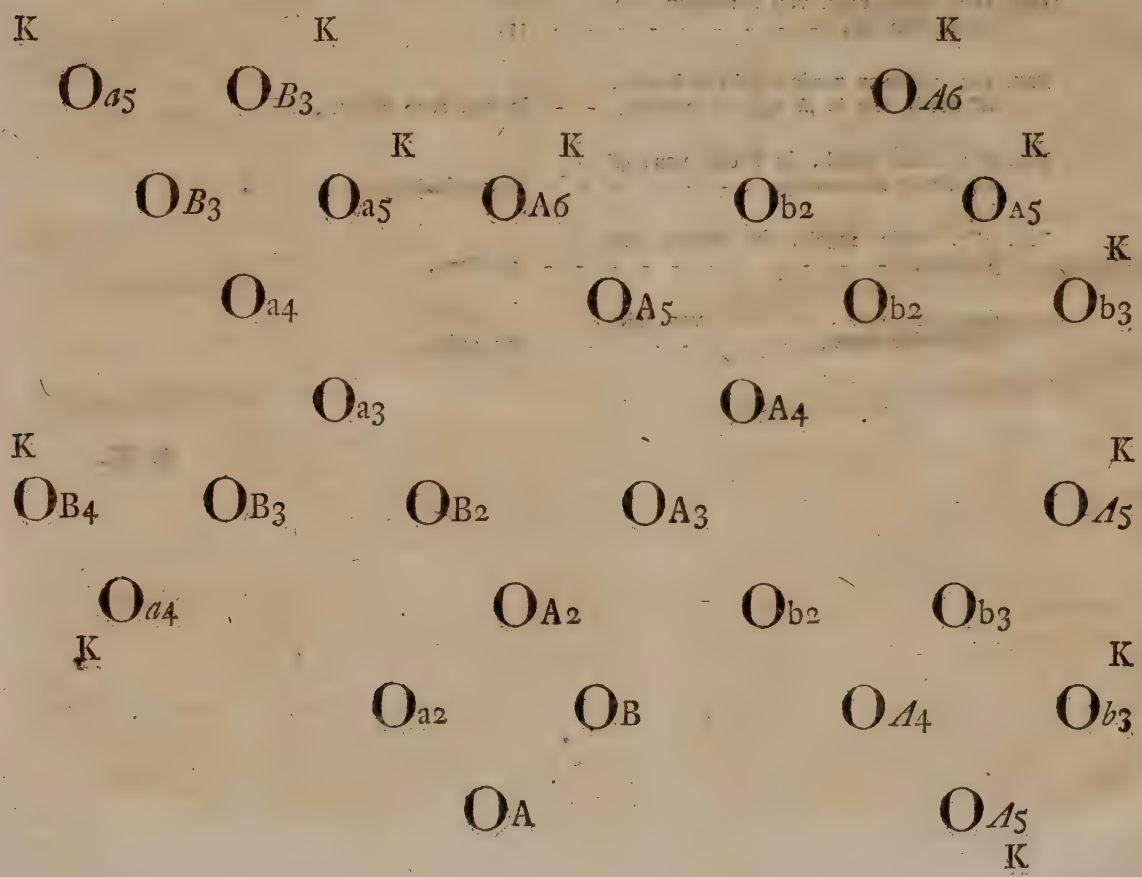

BYVOEGSELS
TOT DE
BESCHRYVING
DER
SUNDASCHE EILANDEN
JAVA, BORNEO EN SUMATRA.

't EILAND JAVA.

In de de korte ſchets der bezittingen van de Oost-Indiſche Maatſchappy, in het Eerſte Deel der Verhandeling, is de bevolking van het *Eiland Java* veel minder opgegeeven als dezelve wezentlyk is; de nadere berichten hebben my in ſtaat geſteld, dit te verbeteren in deeze byvoegſels.

Voor eerst moet ik aanmerken, dat men op geheel *Java*, alleen voor *Tjatjas* rekend de *Boemies*, zynde oorſpronglyke Ingezetenen en *Nonpans* een volkuit nabuurige diſtricten overgekomen, welker huisgezinnen op

2 mans 2 vrouwen en 2 kinders worden gerekend.

En dus blyven de *Boèjangs*, ongetrouwde en alle die vreemd zyn, hier onder niet begreepen.

Bamtam dat ik op 5000. *Tjatjas*, of 30000. Menſchen ſchatte, is bevolkt met omtrent 30000. Mans, en dus kan men het zelve op 90000. (*a*) Inwooners rekenen, behalvèn het Prinſen Eiland *Puloſeelan* of *Pulopaneetan* genaamt, dat aan deszelfs Noord-West kant ligt, en omtrent 200. Inwooners heeft, onder een Hoofd *Kiey Loura Alipan* genaamt.

Het *Jacatraſche* is op 29000 *Tjatjas* of 230388. Menſchen berekend, (*b*) waar van de Stad met derzelver Zuidervoorſtad 2501. huizen zoude hebben, In-

(*a*) I. Deel Verh. pag. 6. Doch deeze nadere opgaaf is door den Heer Bantams Commandeur *L. Meibaum* mede gedeeld. De Strand of Zoom-Negoryen *Laiadaug* genaamt, zyn 84. in getal en hebben alleen 15000. Mans in ſtaat tot den arbeid, de binnenlandſche Negoryen neemt men op even zoo veel; de grootte der Tjatjas zyn niet zeker.

(*b*) I. Deel pag. 6. 20. 48 en 61.

Inwooners. . . . 12131.
De Stads Ommelanden. 131895.
De Regentſchappen. . 39575.
De Preanger-landen. . 116787.
Of het Jacatraſche (*c*). 230388.

Nochtans blykt door een accuraater opneming, die egter nog niet voldoende is, dat in 1779. de Inwooners van de Stad en Voorſtad waren, (*d*) . . . . . 12131.
In de Ommelanden. . 160986.
Regentſchappen 11171 huizen. . . 67026.
Boejangs. . 1325.
te ſaamen 68351.
Preangerlanden 15724 huizen. . . . 94344
Boejangs. . 5103
te ſaamen 99447.
Beloopt in 't geheel 340915.

Zyn-

(*c*) De Gouverneur Generaal J. Mossel, ſtelde in 1754. de Stad en Ommelanden op - 11816.
De Bovenlanden op - - - - - - 169616.
De Preangerlanden - - - - - 31470.
Of te ſaamen op Inwooners. - - - 212902.

(*d*) Onder deeze Inwooners in de Stad en Ommelanden, zyn ruim 20000.. Chineezen, en 17000. Slaaven. Zie II. Deel pag. 61.

Zynde hier onder geen een van de Dienaaren der Compagnie begreepen.

De dooden in 1780. hebben beloopen, Europeeſe gequalificeerde Burgers. 120

Inlandſche Chriſtenen, mans, vrouwen en kindcren. . . 375

Chineezen mans, vrouwen en kinderen. 670

Mahomedaanen. . . . 882

Slaaven. 1140

In de Gereformeerde en Luterſche Kerk zyn 113 paar getrouwt.

En 245 kinderen gedoopt.

Cheribon is berekend op 15000 Tjatjas of 90000 menſchen en door geene nadere berichten bepaald. (*e*)

Javaas Noord-Oost-Kust dat zich uitſtrektvan deRivierLosſary dewelke het van *Cheribon* ſcheid, tot Caap Sandana aan Straat baly, is in 't geheel op 94000. Tjatjas gerekent, of 565200. menſchen; (*f*) en dewyl men geene egte optelling daar van heeft, kan men alleen by vergelyking oordeelen.

In

(*e*) Dit is na de rekening van den Heer J. Mossel in 1754. en I. Deel *Batav. Genootſ.* pag. 6.

(*f*) I. Deel Verh. pag. 7.

In den jaare 1738. toen den Keizer alleen Meester van dit uitgeſtrekte land was, waren de Inwooners verdeelt

94500 Tjatjas onder Cartaſoera.
86000 Wester Binnelanden.
63200 Ooster Binnelanden.
22600 Westerſtranden.
33400 Oosterſtranden.
10000 Eiland Madura.

309700 Tjatjas of 1858200 Inwooners.

En hoewel men niet kan onderſtellen dat het veel minder bevolkt is, zoo kon men in 1774. niet meer tellen als

69000 Tjatjas onder de Compagnie.
85450 . . onder den Keizer.
87050 . . onder den Sulthan.
10000 . . op Madura.

251500 Tjatjas of 1509000 Inwooners.

Na dit voorgaande zoude

Bantam hebben. 90000 Inwooners.
Jaccatra . . 340915.
Cheribon . . 90000.
Javaas Oost-Kust 1509000.

Of het geheele *Eiland Java* 2029915 Inwooners.

Ze-

Zedert de Aartbeevingen den 25 January 1769. 10 May 1772. 4 January 1775. en den 22. January 1780. voorgevallen (*g*), heeft men nog eenige ligte ſchuddingen gehadt.

Op Zondag den 20. February 1783. om elf uuren ſavonds.

Donderdag den 29. Juny met't eerſte quartier, om 7 uuren ſmorgens, en een uur namiddag Aardbeeving.

In July drie Aardbeevingen.

Donderdag den 13. om 2 uuren 30 min. namiddag, op laatſte quartier.

Saturdag den 15. om 0 uuren 30 min. namiddag.

Dingsdag den 18. om 8 uuren 15 min. ſmorgens.

Den 7 Augustus rookte de Berg Pangerango.

Woensdag den 13. December om 11. uuren ſavonds Aardbeeving.

Hier uit meent men te kunnen afleiden, dat de Aardbeevingen hier meest voorvallen omtrent de Solſticien en dat wel met volle maan.

Dit

(*g*) I. Deel. pag. 21, en II. Deel achterſte gedeelte pag. 51.

Dit was ook de reden dat men den 10. February 1781. een dag na volle maan, toen de maan in zynen naasten ſtand aan de aarde was, daar voor vreesde, doch zonder dat men iets daar van gewaar is geworden.

Het Noorder en Zuiderlicht, is zedert veelmaalen geobſerveert; ja zelfs ſomtyds tot aan het Zenith.

En het Zodiacaal-licht ſomtyds aan zeeſtrand, wanneer de lucht helder en koel was; gaande perpendiculair in de breedte van 10. tot 30. graaden tot eene hoogte van meer dan 50. graaden op.

'T geen ik over de dolle honden gezegt heb, dat dezelve op *Batavia* nooit gezien waren (*h*) is in dit Derde Deel nader aangetoont door twee ongelukkige gebeurtenisſen binnen weinige jaaren hier voorgevallen.

In de beſchryving van de Stad *Batavia* ſtelde ik, dat om de zeven jaaren gemeenlyk eene overſtrooming geſchiedde, gelyk in 1771 en 1778. (*i*)

In

(*h*) I. Deel. pag. 37.
(*i*) I. Deel pag. 45.

In den jaare 1780. heeft men van den 15 tot den 29. January, zwaare overstrooming gehadt in de beneeden Stad. (*k*)

In February, April en Mei zwaare donder en regen, en den 17. van laatstgemelde maand hoog water.

Het jaar 1781. is tot heden zonder Aardbeevingen en zwaare donder, doch den 3. January begon het te regenen en te waaijen zonder ophouden, tot het einde van February.

De Benedenstad en de meeste Tuinen lagen den 28. January al onder, 't geen tot den 9. February duurde, zoo dat de oudste lieden verklaaren, zedert het jaar 1738. nimmer zulk hoog water en overstrooming, by aanhouding te hebben gezien.

En hier uit moet men besluiten, of dat na de zwaare Aardbeeving van den 22. January 1780. meer water uit de Bergen vloeit, of dat de beddingen

(*k*) II. Deel. pag. 51.

gen van onze rivieren verhoogen, 't geen in de drooge mouſon, eene verlamming in de Stads binnen- en - buiten gragten moet geeven, en in de kwaade mouſon overſtroomingen die niet dan met zeer veele kosten en moeiten afteweeren zyn.

't Eiland Borneo.

Zedert de uitgaaf van het Tweede Deel dezer Verhandeling, heeft de Luitenant Ingenieur *J. B. Pilon*, het Genootſchap verſcheidene aantekeningen medegedeelt, die hy in zyne reis derwaards in 1780. gemaakt heeft.

De Rivier van *Pontiana* die onder de Evennachtslyn in zee valt, ontfangt zyn water vyf mylen boven de mond van twee Rivieren, die verre uit de binnenlanden (*l*) komen: die van Landas is de Noordelykſte, en die van Saſango de Oostelykſte.

Pun-

(*l*) Zie 2. Deel. Verh. pag. 117.

Puntiana, de reſidentie plaats van den Sulthan *Sarief*, ligt aan de vereeniging dezer beide Rivieren; dit Land was in 1773. nog woest en onbevolkt, wordende ſomtyds door Zeeroovers bezogt, die zich onder den hoek ſchuil hielden, om de afkomende Vaartuigen te berooven: het zelve is thans een welbewoonde plaats, rondom met Campongs van Boegineezen en Chineezen voorzien, die in de Mynen werken.

Alle Huizen zyn op zyn Maccasſaars, op ſtutten gebouwd, van Nieboemen (*m*) en met Bamboeſen doorvlogten, wegens de jaarlykſe overſtrooming en moeraſſige grond.

De Reſidentie van onze Oost-Indiſche Comp. is vlak op den hoek, daar de beide Rivieren ſaamen vloeijen, en waar voor een Eilandje ligt, daar de Vorst zyn Tempel heeft.

Door de zwaare moeraſſen is de lucht meest beneveld, en het reegent 'er

(*m*) Zie I. Deel. pag. 353.

'er meest alle morgen, de Thermometer is meest tusſchen de 80 en 90. graaden, doch de zuide wind is zeer koud; de plaats is anders gezond, maar in de drooge mousſon heeft men gebrek aan drinkwater door de zwaare vloed, en in de kwaade mousſon is het land overſtroomt.

Als men de Rivier van Landac N. Oost waards op vaart (*n*) vindt men omtrent 5. mylen boven Puntiana, de Rivier Qualla Tambaga, die noordwaards voorby de Negory-Trap, langs de Goudmynen, naar Mampawa loopt.

Omtrent vyf mylen verder, de Landaſche Rivier op, vindt men Salat Madoera en Qualla Jeloe.

Hier boven komt men te Jerye, de oude Negory der Landakſche Vorſten, en van daar over veele Klippen aan de Negory Mangou, zynde tansde verblyfplaats van den Prins Saya Nata: deze Rivier loopt verder noordwaards op, en heeft zynen oorſprong in het Sambaaſe ryk.

Als

(*n*) Zie 2. Deel Pag. 120.

Als men de Rivier van Safango of Sangouw oostwaards van Puntiana opvaart, vindt men omtrent 6. mylen hooger, een Rivier Qualla Pongouw genaamt, die in zee stort.

Twee mylen verder de Rivier Trantang, die in zee stort by de Negory Padang Tikar.

En 5 mylen daar boven, de Rivier Succadana; daar deeze zeewaards loopt heeft Sulthan Sarief een Fortje op Poelo Jamboe, daar hy de vaart der Bovenlanders naar Succadana kan beletten, of onder zekeren tol toestaan.

Als men de Rivier van Safango verder landwaards 18. uuren opvaart, komt men te Tayang, daar men eerst kan zeggen vaste grond te hebben: hier wordt gehandelt in Juweelen, Goud, Wax, Vogelnestjes en Bindrottings.

Twintig mylen, opwaards ligt Sangouw, onder Sulthan Sarief staande, dat eene zeer volkryke plaats is, daar zeer ryke Goud-mynen zyn, die door Chineezen bewerkt worden.

Schadouw ligt eenige mylen hooger, en words door Biajos of Dajakkers bewoont. By de Inlander ook Boukies genaamt.

Hier

Hier valt een Rivier, uit het Matansche Ryk komende, die men drie dagen moet opvaaren om te Cascaro te komen (*o*), daar men een zeer zwaaren steen vindt, op dewelke zeven Piramiden uit gehouwen en met letters en cyffergetallen gevult zyn: men vindt hier en daar in de wildernissen ook nog andere steene beelden, onder andere twee bokken; de Biajos zeggen dat voor deezen hier Javaanen zyn woonachtig geweest, daar men nog Goude en Zilvere Ornamenten, aardewerken en gebakke moppen van vindt.

138. Mylen de Rivier nog opvaarende tot Tawang, vindt men geene Mahomedaanen meer, maar alleen Biajos, tot aan het gebergte toe, daar deeze Rivier uit een groot meir zyn oorsprong neemt.

De Resident *Stuart* van Puntiana, my een lyst van woorden gezonden hebbende van de Dayakers of Biajos (*p*), tien dagen reizens boven Sangouw gelegen, laat ik dezelve hier volgen.

(*o*) Zie 2. Deel. Pag. 119.
(*p*) Zie 2. Deel. Pag. 138.

HOLLANDS.	DAYAKS.
Lucht.	*Souan.*
Vuur.	*Apy.*
Water.	*Danom.*
Aarde.	*Boenue.*
Godheid.	*Sempoelou.*
Son.	*Mataſeu.*
Maan.	*Bolan.*
Sterren.	*Bientang.*
Wind.	*Soennieng.*
Reegen.	*Soeran.*
Storm.	*Souanjug.*
Onweeder.	*Datak.*
Licht.	*Alalla.*
Donker.	*Dom.*
Warm.	*Seſiak.*
Koud.	*Dingang.*
Goedäartig.	*Mam.*
Kwaadäartig.	*Ajouw.*
Wegjaagen.	*Majertou.*
Leeven.	*Thio.*
Dood.	*Matty.*
Vorst.	*Aban.*
Vrienden.	*Separanak.*
Vyanden.	*Panajoe.*
Dief.	*Manaliet.*
Man.	*Bebaka.*
Vrouw.	*Bebynje.*
Zwangere Vrouw.	*Rontien.*

Hollands	Dayaks.
Maag.	*Anak Bynje.*
Sterk Mensch.	*Bekajon.*
Swak ——	*Belon Tolaw.*
Lighaam.	*Aro.*
Hart.	*Athé.*
Buik.	*Batan.*
Vrouwelykheid.	*Palak.*
Mannelykheid.	*Pareer.*
Billen.	*Adon.*
Hoofd.	*Oeloe.*
Ooren.	*Telinga.*
Hairen.	*Boek.*
Hals.	*Kalon.*
Mond.	*Baba.*
Tong.	*Lila.*
Tanden.	*Iſie.*
Neus.	*Ingher.*
Handen.	*Teſa.*
Voeten.	*Kakki.*
Spreeken.	*Menjarom.*
Eeten.	*Ankan.*
Stoelgang.	*Antan.*
Piſſen.	*Juthea.*
Zoenen.	*Sikapoean.*
Slaapen.	*Tiendok.*
Waaken.	*Nana Tiendok.*
Gaan.	*Lamba.*
Schreeuwen.	*Menjarawan.*
Roepen.	*Menalon.*

Hollands	Dayaks.
Zwygen.	*Dolako.*
Gooyen.	*Meratang.*
Slaan.	*Mabal.*
Zick.	*Mekar.*
Kraamen.	*Eranak.*
Vechten.	*Rarasie.*
Kappen.	*Menjapa.*
Piek.	*Oelies.*
Kapmes.	*Wassé.*
Mes.	*Basie.*
Goed.	*Mam.*
Kwaad.	*Ajouw.*
Breeken.	*Polo.*
Lang.	*Belanké.*
Kort.	*Pandak.*
Groot.	*Bara.*
Klein.	*Katjil*
Middelmaatig.	*Pedaha.*
Rond.	*Goelon.*
Boven.	*Diasit.*
Onder.	*Jawa.*
In 't midden.	*Tengha.*
Ver af zyn.	*Bajouw.*
Digt by.	*Minso.*
Te huis komen.	*Lamba disawin.*
Waar gaat uwe heen.	*Basaka Lambain.*
Waar komt uwe van daan.	*Mondok Indian.*
Een Neusdoek.	*Datatoe.*

HOLLANDS	DAYAKS.
Matjes.	*Alee*
Kusſens.	*Kalang oeloe.*
Huis.	*Souw.*
Adap.	*Toedoen.*
Zuur.	*Uſam.*
Zoet.	*Manues.*
Zout.	*Garam.*
Bitter.	*Kolat.*
Sterk.	*Melelè.*
Lekker.	*Kinjaman.*
Zwart.	*Menarom.*
Wit.	*Toeté.*
Rood.	*Dedara.*
Geel.	*Tantamouan.*
Groen.	*Dadahan.*
Kaeyman.	*Boerawin.*
Kat.	*Sie.*
Hond.	*Aſou.*
Varken.	*Bawie.*
Hoen.	*Indoe manok.*
Haan.	*Manok ſonghan.*
Hartebeest.	*Piang.*
Steekel-varken.	*Titon.*
Aap.	*Karrak.*
Hagedis.	*Oetelan.*
Muis.	*Balauw.*
Zierie-kat.	*Boet.*
Slang.	*Oerer.*
Vis.	*Lauk.*

HET EILAND SUMATRA.

De Heer JACOB VAN HEEMSKERK my onlangs toegezonden hebbende eene Beſchryving van *Atchin*, en een woorden-boek der *Batasfers*: en de Reſident van *Poelo Chineo*, VAN KEMPEN, eene Beſchryving van het Eiland, hebbe ik daarvan, zoo wel als van eenige aantekeningen van den Predikant alhier, de Heer JACOB CASPAR METZLAR, gebruik gemaakt, om de Beſchryving van *Sumatra* optehelderen.

Het Ryk *Atchee*, maakt de Noord-Westhoek van Sumatra (*q*), de Stad van denzelven naam ligt omtrent een uur van Strand, aan de zoom van een groote Rivier, die voor deezen, zelfs voor groote Schepen bevaarbaar was, doch tans een bank heeft, die het inkomen alleen aan kleine Vaartuigen toelaat: aan de mond van die Rivier ligt een Vesting van klippen opgeworpen, met veel Metaal-en Yzer Canon, zonder Affuiten, alwaar de Tollen worden geheven.

Het

(*q*) Zie, III. Deel pag. 11. Beſchryving van *Sumatra*.

Het zoogenaamde Paleis van den Koning, ligt aan den Zuid-Oostkant der Stad, is van hout gebouwd, over een kleine Rivier, die 'er onder doorloopt, en rondom met een wal omcingeld, vol Canon zonder Affuiten.

In het zelve komen nimmer anders als Vrouwen, die te zaamen 2. a 300. beloopen; deeze Koning heeft twee echte Vrouwen, geen Byzitten: het Paleis heeft geen trap, en wanneer de Koning naar de Mosquee gaat, word 'er uit het zelve een trap neer gelaten, die vervolgens weder ingehaalt wordt. Op Nieuwe Jaarsdag vervoegd hy zich met veel ſtatie naar de Hoofd-Mosquee buiten de Stad; de trein wordt geopend door 60. Raads-Heeren *Oeloe-Ballang* of Voorvegters genaamdt: Voorts al het Geweer en Huisraad van den Koning, dan de Koning op een Oliphant. en wordt geſloten door Muſicanten en Postuurmaakers, wordende na dat de trein uit de Vesting is het Canon gelost.

Deeze Stad is in een groot verval, door dien de Handel alleen in han-

van den Koning is, en dezelve bloot geſteld is aan de ſtrooperyen van de Inwooners van zekere 22. Negoryen, een halve dag gaans landwaards in gelegen, die de zelve in 1770. nog afgeloopen hebben.

De Koning bezit ook het Ryk van *Pedis* aan de Noord-West-hoek, en *Parla* aan de Oost-hoek van Sumatra, met verſcheide Strand-negoryen tot aan het land der *Batasſers*.

Om aan den Lezer de onderſcheiding der Taalen van de *Atſchinders* en *Batasſers* (*r*) te toonen, laat ik hier eenige der gemeene Woorden volgen, eerst in het Atchees en dan in het Batasch.

DE VOORNAAMSTE WOORDEN ZYN:

HOLLANDS.	ATCHEES.
Achter.	*Delikot.*
Afhouwen, afhakken.	*Kog.*
Afklimmen.	*Tron.*
Appel boom.	*Bakoramis.*
Bekomen, ontvangen.	*Te mung.*

HOL-

(*r*) III. Deel pag. 23.

Hollands.	Atchees.
Berg.	*Glêe.*
Berg. (klim de) op.	*Ta êe glêe.*
Berg. (klim de) af.	*Tron glêe.*
Bevoorens.	*Dileuw,*
Bok. (een.)	*Kaming agam,*
Boom. (een.)	*Ba.*
Boom. (Pompelmoes)	*Ba anagierie.*
Boom. (Mangaas.)	*Ba Mamplam.*
Boom. (Mangiſtangs)	*Ba Mangosta.*
Boom, (Cocos of Clappus.)	*Ba Oe.*
Boven.	*Diateas.*
Braaden.	*Renang.*
Broeder of Zuster.	*Soucara.*
Buffels-vleesch.	*Siouw keubuouw.*
Bul of Stier.	*Lemo Agam.*
Dag.	*Oruy.*
Dagen. (alle)	*Sioruy. oruy.*
Dat.	*Njan.*
Deeze of dit.	*Njeuy.*
Dikwils.	*Leuſoen.*
Digte by.	*Rap.*
Doet de Deur toe.	*Toop piento.*
—— — open.	*Boeka piento.*
Donker, duister.	*Sepot.*
Donkere Maan.	*Sepot boelium.*
Dorst.	*Graa.*
Eeten.	*Padjoe.*
— (komt hier ryst)	*Jakeneu padjoe boe.*

HOLLANDS.	ATCHEES.
Eend.	*Itee.*
Eenhoorn.	*Lonkée.*
Ey. (een Eende)	*Boh etée.*
—— (hoender)	*Boh mano.*
Gaan.	*Dja.*
Geeven.	*Brée.*
Gisteren.	*Oruy bareuy.*
Goud.	*Moes.*
Goud. (Stof)	*Moes oery.*
Glas.	*Naluung.*
Groot.	*Raya.*
Gyt.	*Kaming.*
Gy.	*Gatta.*
Gylieden.	*Gatta orung.*
Gy ontvangt,	*Gatta temung.*
Gy hebt het ontvangen.	*Gatta ka te temung.*
Heer of myn Heer.	*Toko.*

DIT IS DE TITUL WAAR MEEDE MEN ALLE FATZOENLYKE ATSJEERS AANSPREEKT.

Heet.	*Sewom.*
Heet water.	*Ié ſewom.*
Hebt gy 't gehoord?	*Katalingeu?*
Hebt gy 't gezien?	*Katakalun?*
Hoort gy het?	*Na talingeu?*
Hooren.	*Lingeu.*
Hond.	*Aſſenouwe.*
Hoen.	*Mano.*

HOL-

Hollands.	Atchees.
Honger.	*Due.*
Hout.	*Kajeeuw.*
Houtklooven.	*Plakajeeuw.*
Hun.	*Djé orung po.*
Hy.	*Djé.*
Hy kwam na my.	*Loedeuw oelon tatikka*
Hy gaat achter my.	*Didja dilikot oelon.*
Hy gaat voor my.	*Didja dinap oelon.*
Ja.	*Nio.*
Ik.	*Oelon.*
Ik ontvang.	*Oelon te mung.*
Ik heb 't ontvangen.	*Oelon ka te temung.*
Ik heb honger.	*Oelom dedeu.*
Is myn Heer 't huis.	*Na Toko di roemo.*
Ik wil.	*Oelon tetim.*
Kamer.	*Bilik.*
Kat,	*Mienjouw.*
Kind.	*Annu.*
Kindskind.	*Tjoetjo.*
Klapper ſchillen.	*Poelië oe.*
Klim de trap op.	*Taée ringg.*
Komt hier.	*Jakeneu.*
Koe. (een)	*Lemo inong.*
Koebeest.	*Lemo.*
Koebeeste vleesch.	*Siou Lemo.*
Komt morgen ochtend	*Takka keneuy ſingo.*
Koper.	*Tummaga.*
Koud.	*Sidjoa.*

Hol-

HOLLANDS.	ATCHEES.
Leenen.	*Brée gnoi.*
Linnen. Lywaat.	*Idja.*
Liggen.	*Is.*
Lood.	*Tima Itam.*
Maan. (de)	*Boelium.*
Maaneſchyn(heldere)	*Pingus Boelium.*
Mes. (een)	*Sikkien.*
Morgen.	*Oruy Singo.*
Muur.	*Torap.*
Myn.	*Oelon dippo.*
Myn Vader.	*Caa oelon.*
—— Moeder.	*Maa.*
Na.	*Loedeuw.*
Naast.	*Bladeé.*
Neef.	*Sampeur.*
Nooit, nimmer.	*Stanteum.*
Onze.	*Kameuy po.*
Onder.	*Di op.*
Onder het Huis.	*Di op roemo.*
Op het Huis.	*Di ateas roemo.*
Op zy van het Huis.	*Bladée roemo.*
Over.	*Moranée.*
Over de Rivier.	——*Kroong.*
Overvaaren.	*Dji morang.*
Padi.	*Padée.*
Peper.	*Lada.*
Rennen, wegloopen.	*Ploe ong.*
Risjes.	*Tjampli.*

Hollands.	Atchees.
Rivier.	*Kroong.*
Rotting.	*Auwe.*
Ruiken.	*Tjoin.*
Ryst.	*Breuas.*
Ryst kooken.	*Tagoan Boe.*
Ryst, (gekookte.)	*Boe.*
Schaap.	*Boebirie.*
Slaapen.	*Tingut.*
Slaaf.	*Namië.*
Slaavinne.	*Orung bineuy.*
Slaaf, (myn) is gedrost.	*Namië oelon tà ie-ploeong.*
Staan.	*Dong.*
Slagten of ſnyden.	*Siil.*
Schielyk.	*Pantas.*
Schillen.	*Poelië.*
Somtyds.	*Adang adang.*
Stief-vader.	*Patjoan.*
—— Moeder.	*Ma oei.*
—— Zoon of Dochter.	*Annumo.*
Stooten.	*Poepo.*
Stygen, klimmen.	*Ee.*
Trap.	*Rinjung.*
Tin.	*Tima poeti.*
Uwe.	*Gatta po.*
Vangen, vatten.	*Drop.*
Varken.	*Beoy.*
Veel.	*Leu.*

HOLLANDS.	ATCHEES.
Vleesch.	*Siou.*
Ver af.	*Djoa.*
Vertoonen.	*Plumma.*
Verzoeken.	*Lakkeeuw.*
Voor.	*Dinap.*
Vuur.	*Apoï.*
—— maaken.	*Poboe at apoi.*
Waarom.	*Peuêe.*
Wagten.	*Prai.*
—— na my.	*Prai oelon.*
Wat zegt gy.	*Poée takhun.*
Water.	*Iê.*
—— drinken.	*Jip iê.*
Weinig.	*Batjoed.*
Willen.	*Tim.*
Wy.	*Kameuy.*
Yzer.	*Bisſuy.*
Zelden.	*Djaruung.*
Zeggen. of ſpreeken.	*Khun.*
Zien.	*Kalun.*
Ziet gy het.	*Na gakalun.*
Zitten.	*Doa.*
Zilver.	*Pera.*
Zon. (de)	*Matta Oruy.*
Zonneſchyn. (heete)	*Kree Matta oruy.*
Zout.	*Sira.*
Zy of zylieden.	*Djê orung.*
Zyn.	*Djê po.*

DE DAGEN DER WEEK.

Hollands.	Atchees.
Zondag.	*Orüy alhat.*
Maandag.	—— *Sineyen.*
Dingsdag.	—— *Selaſſa.*
Woensdag.	—— *Raboe.*
Donderdag.	—— *Chamis.*
Vrydag.	—— *Djoemaät.*
Saturdag.	—— *Saptoe.*

DE COULEUREN.

Hollands.	Atchees.
Wit.	*Poeti.*
Zwart.	*Itam.*
Bruin.	*Biroe.*
Groen.	*Idjouw.*
Geel.	*Koening.*
Rood.	*Mera.*

DE LEDEMATEN.

Hollands.	Atchees.
Het Hoofd.	*Oeleeuw.*
— Hair.	*Oo.*
— Oor.	*Gluumjung.*
Mond.	*Babba.*
Lip.	*Biebi.*

HOLLANDS.	ATCHEES.
Tand.	*Gigeuy.*
De Keel.	*Reukoöng.*
— Kin.	*Keuung.*
— Neus.	*Jdong.*
— Nek.	*Koedo.*
— Schouder.	*Baho.*
— Rug.	*Roöng.*
— Ruggraad.	*Toeluung Roöng.*
— Hand.	*Jareuy.*
— Rechterhand.	*Jareuy Oenun.*
— Linkerhand.	*Jareuy Oeiël.*
— Vinger.	*Annu Jareuy.*
— Elleboog.	*Sinkeeuw.*
— Arm.	*Sappay.*
Een Nagel.	*Gakeeuw.*
Het Borstbeen.	*Dada.*
Een Ribbe.	*Roſo.*
De Borst.	*Soeſeeuw.*
— Buik.	*Proot.*
— Lenden.	*Keïen.*
— Dyë.	*Pha.*
— Knie.	*Ta ot.*
— Kuit.	*Betis.*
Het Scheenbeen.	*Toeluung Gasſiëng.*
De Enklauwen.	*Toemeê.*
— Voet.	*Gakki.*
— Hiel.	*Kenoë.*
Een Toon.	*Annu Gakki.*

DE GETALLEN.

Hollands.	Atchees.
Een.	*Sa.*
Twee.	*Doea.*
Dric.	*Tleeuw.*
Vier.	*Puët.*
Vyf.	*Limong.*
Zes.	*Nam.*
Zeven.	*Toedjoe.*
Agt.	*Lappan.*
Negen.	*Siekoerung.*
Tien.	*Siploh.*
Twintig.	*Doeaploh.*
Dertig.	*Tleeuwploh.*
Veertig.	*Puëtploh.*
Vyftig.	*Limongploh.*
Zestig.	*Namploh.*
Zeventig.	*Toedjoeploh.*
Tagtentig.	*Lappanbloh.*
Negentig.	*Siekoerungploh.*
Honderd.	*Sirattus.*
Duizend.	*Siri beeuw.*
Tien duizend.	*Siploh ri beeuw.*
Honderd duizend.	*Sirattus ribeeuw.*
Een Millioen.	*Siploh rattus ribeeuw.*

EENIGE
BATAASCHE
WOORDEN.

HOLLANDS.	BATAASCH.
Groot.	*Naboulon.*
Klein.	*Naite.*
Hoog.	*Ginjan.*
Laag.	*Di tourou.*
Lang.	*Ganjang.*
Kort.	*Pindik.*
Vol.	*Gook.*
Leeg.	*Roemar.*
Heet.	*Las.*
Koud.	*Nalie.*
Vet.	*Mokmor.*
Mager.	*Berniang.*
Wydt.	*Loenbang.*
Naauw.	*Eneek.*
Ryk.	*Mamoera bana, (mas. jeji-*
Arm.	*Namagamago.*
Lui.	*Perzouſo.*
Gelukkig.	*Madalaïn.*
Ongelukkig.	*Nan madalaïn.*
Geeven.	*Leoun.*
Zeggen.	*Modok.*
Leeren.	*Adjar.*
Schryven.	*Manoerat.*

HOL-

Hollands.	Bataasch.
Vraagen.	*Soukoum.*
Antwoorden.	*Aga.*
Leenen.	*Pinjang.*
Zenden.	*Tongous.*
Belooven.	*Taimmajolo.*
Wedergeeven.	*Paoula..*
Kennen.	*Botodo.*
Zoeken.	*Tjelahi.*
Vinden.	*Noenmadap.*
Ontmoeten.	*Padoepan.*
Aanzien.	*Noema ouwa.*
Bedriegen.	*Mooto.*
Wagten.	*Paima.*
Verſtaan.	*Nandolo.*
Vergeeten.	*Loepa.*
Wasſchen.	*Meridi.*
Jalours.	*Paniboero.*
Kammen.	*Marſoerie.*
Gaan.	*Mardallang.*
Slaapen.	*Modum.*
Leugen.	*Pargagap.*
Lagchen.	*Martata.*
Komen.	*Rodoago.*
Beeven.	*Goemoetar.*
Wys.	*Paudê.*
Tegenwoordig.	*Satoekin.*
Altemets.	*Barcalie noema.*
Zelden.	*Dau.*

HOLLANDS.	BATAASCH.
Zaamen.	*Rappé.*
Zonder twyffel.	*Totoudo.*
Gisteren.	*Natoari.*
Morgen.	*Berſogo.*
Overal.	*Manglia.*
Altyd.	*Loulout.*
Ter Zee reizen.	*Belayer.*
Te voet gaan.	*Mardallang Pat.*
Te Paard ryden.	*Margoda Radja.*
Zwemmen.	*Marlange.*
Een uur.	*Satulpan Timbago.*
Een dag.	*Sa darie.*
Een nacht.	*Sada borniem.*
Den morgen.	*Marſogo.*
—— Avond.	*Borniem.*
Een half uur.	*Satouna tulpan timbago.*
Morgen namiddag.	*Mottan marſogo.*
Middag.	*Gosmantarari.*
Van daag.	*Sadarie oun.*
Gisteren avond.	*Borniem natouari ſa-da.*
Overmorgen.	*A douan.*
Eergisteren.	*Na touari Sada.*
Een maand.	*Sada boulang.*
Een Jaar.	*Sa toung.*
Na nieuwe Jaar.	*Toung naen baroe.*
Reegen.	*Oudang.*
Een.	*Sada.*
Twee.	*Douo.*

Hollands.	Bataasch.
Drie.	*Toloe.*
Vier.	*Opat.*
Vyf.	*Lima.*
Zes.	*Ono.*
Zeven.	*Titoe.*
Agt.	*Oualoe.*
Neegen.	*Sia.*
Tien.	*Sapouloe.*
Elf.	*Sapouloe ſada.*
Twaalf.	—— *douo.*
Dertien.	—— *toloes.*
Veertien.	—— *opat.*
Vyftien.	—— *lima.*
Zestien.	—— *ono.*
Zeventien.	—— *titoe.*
Agtien.	—— *oualo.*
Negentien.	—— *Sio.*
Twintig.	*Douo Pouloe.*
Dertig.	*Toloe* ——
Veertig.	*Opat* ——
Vyftig.	*Lima* ——
Zestig.	*Anam* ——
Zeventig.	*Titoe* ——
Tagtig.	*Oualoe* ——
Negentig.	*Sia* ——
Honderd.	*Saratoe.*
Duizend.	*Sariboe.*
Tien duizend.	*Sapoulo riboe.*

HOLLANDS.	BATAASCH.
Hondert duizend.	*Saratoe.*
Goud.	*Maas.*
Zilver.	*Perak.*
Koper.	*Tambago.*
Lood.	*Timbora.*
Yzer.	*Boſie.*
Staal.	*Boſie dila.*
Wit.	*Botar.*
Rood.	*Errara.*
Groen.	*Marata.*
Zwart.	*Na zon.*
Blaauw.	*Malimlong.*
Geel.	*Gorſie.*
Zingen.	*Marinde.*
Een Brief.	*Sada ſoerat.*
Een Schryver.	*Sada manoerat.*
God.	*Jinjang.*
Heere God.	*Batada jinjang.*
De Hemel.	*Jelane.*
Een Ster.	*Bintang.*
De Zon.	*Matanarie.*
— Maan.	*Boelan.*
Nieuwe Maan.	*Boelan baros.*
Volle Maan.	*Toula.*
Rook of damp.	*Timmis.*
De Wind.	*Allogo.*
— Waereld.	*Banoa.*
— Grond.	*Tanno.*

Hollands.	Bataasch.
De Blixem.	*Malalein.*
— Donder.	*Rongoer.*
— Duivel.	*Begou.*
'T Vuur.	*Apie.*
— Water.	*Ayk.*
De Zee.	*Laut.*
Een Golf.	*Galoembang.*
Het Leeven.	*Manoula.*
Baaren.	*Baranak.*
Sterven.	*Matie.*
Een Land.	*Sa outa.*
—— Tuin.	*Porla.*
—— Berg.	*Dolok.*
—— Stad.	*Sada inanang.*
—— Huis.	*Roema.*
—— Hut.	*Pondok.*
—— Straat.	*Outa.*
—— Brug.	*Ite ite.*
Vader.	*Daman.*
Moeder.	*Jnang.*
Zuster.	*Dahahan prompoeang*
Broeder.	—— *Dalahie.*
Een Kind.	*Anako.*
—— Maagd.	*Anak Boejing Boejing.*
—— Man.	*Dalahie.*
—— Vrouw.	*Prompoeang.*
— Zwangere vrouw.	*Alak na Boenting.*
—— Slaaf.	*Atobat delahie.*

Hollands.	Bataasch.
Een Slaavin.	*Atobat boroe boroe.*
—— Hoere-kind.	*Anak gampang.*
—— Dief.	*Allak panako.*
—— Blinde.	*Namapitoe.*
—— Doove.	*Maïnoel.*
—— Stomme.	*Nauto.*
—— Aap.	*Bodat.*
—— Kaayman.	*Boeaja.*
—— Slang.	*Oulok.*
—— Kat.	*Koetieng.*
—— Paerd.	*Kada.*
—— Hond.	*Assou.*
Het Lighaam.	*Pamantun.*
De Ziel.	*Kossan.*
Het Hart.	*Atie.*
—— Hoofd.	*Gouloun.*
—— Hoofd-hair.	*Obook.*
Hersenen.	*Outok.*
De Winkbraauwen.	*Saliboun.*
—— Oogappel.	*Anak matta.*
—— Oogen.	*Mata.*
—— Neus.	*Ygoun.*
—— Wangen.	*Gouroum.*
—— Lippen.	*Bibier.*
—— Tanden.	*Injie.*
—— Tong.	*Liela.*
—— Hals.	*Roukom.*
—— Nek.	*Olie olie.*

Hollands.	Bataasch.
De Borst.	*Moedar.*
—— Borſten.	*Soeſoe.*
—— Armen.	*Tangan.*
—— Handen.	—— *dito.*
—— Vingers.	*Jarie jarie.*
—— Elleboog.	*Souie.*
—— Buik.	*Boutoua.*
—— Navel.	*Poerok.*
—— Deyen.	*Hayhay.*
—— Knien.	*Louni tok.*
—— Kuiten.	*Bities.*
—— Voet.	*Palak niepat.*
—— Teenen.	*Jarie niepat.*
—— Hielen.	*Tambiegoel.*
—— Darmen.	*Boete annete.*
—— Lendenen.	*Ak.*
—— Rug.	*Tangouron.*
—— Schouders.	*Abara.*
—— Huit.	*Koelit koelit.*
—— Zenuwen.	*Oerat.*
—— Aderen.	—— *dito.*
—— Liefde.	*Maloenoen.*
—— Haat.	*Inda jok.*
—— Hoop.	*Adon giroa.*
—— Wanhoop.	*Indanana.*
—— Vreugd.	*Soroak.*
—— Droefheid.	*Attie dora.*
—— Deugd.	*Lain dingang.*

Hollands.	Bataasch.
De Ondeugd.	*Inda dingang.*
— Wysheid.	*Pandé.*
— Dwaasheid.	*Nauto.*
Een Droom.	*Marnipi.*
— Woord.	*Marata.*
Gezond.	*Sodo.*
Ziek.	*Atjie tang.*
Een quetſuur.	*Aboegan.*
Een Deur.	*Pintoe.*
— Venſter.	*Janella.*
— Kamer.	*Podomanko.*
— Sleutel.	*Kontjie.*
— Spiegel.	*Sormina.*

Op *Padang* (*t*) is een Nieuw fraai Koepel-Kerkje, onder het beſtier van den Heer *Siberg* gebouwt — in A°. 1778, het getal der Ledemaaten was toen

Op Padang, Chinco en Adjerhadja zamen . . . . . 121 Perſoonen.

Het getal der Christenen zoo Europeeſen als Inlanders . . 278 — — — —

Het getal van die in dat Jaar gedoopt zyn, zoo bejaart als kinderen . 100 — — — —

Het getal van alle de Christen Kinderen . . . . . 70 — — — —

Het

(*t*) Zie III. Deel. Pag. 59.

Twee zeldzaame gewoontens hebben op Padang plaats.

De eerſte op de Nieuwe-Jaarsdag van de Maleyers, of Inlanders welke zy, onder anderen ook, met de volgende zeldzaame plechtigheid vieren.

Wy gingen zegt de Heer *Metzlar*, met den Heer Commandeur, en andere vrienden 's morgens om 7 uuren, met een ſchuit, de rivier op, naar de Konings, of Pangelimas Negory, doch deeze ziek zynde, wierden wy door den Bandara, of vice Gouverneur, ontvangen, alwaar wy eenigen tyd vertoefden — wyders gingen wy van daar, naar een open veld, in welkers midden een zoort van een Preekſtoel, of ſtellagie gemaakt was, waar op een Maleyer heden tot Prieſter ſtond bevordert te worden: voor die ſtellagie lagen 28 andere Prieſteren, vooraf te Sumbaayen, of te bidden; voor welke 28 weder een voornaamer Prieſter, of een Iman lag, die de andere in Devotien voorging — na dan eenigen tyd hun hoofd te-

gens den grond geslagen te hebben, kwam de Candidaat op de lappen, en klom schoorvoetende den gemelden Kanzel op, na dat hy derwaards door een Oude Priester, die op een der trappen stond, verscheide maalen genodigt was, wanneer zyn geheel Examen daar in bestond, dat hy, een half uur lang, een grooten rol pergament, in het Arabisch beschreeven, kon afleezen: doet hy dit voor de vuist, dan wordt hy toegelaten, en van de vergadering voor bekwaam geöordeelt, en dan is hy nog maar Gattiph, of Proponent; wil hy vervolgens verder avanceeren, dan moet hy eerst de geheele Alcoran verstaan, doch zulke vindt men hier weinige, nadien haar aart veelal te lui is, om wat verder te onderzoeken.

Wanneer nu onzen Candidaat zyn rol uitgeleezen heeft, loopt hy, zoo spoedig mogelyk van zyn stellagie naar zyn wooning, doch dan wordt hy gedekt door een Commando van 12. onzer Europeesche Soldaaten die geduurende het zwaarwigtig Examen

men rondom den Kanzel geposteert ſtaan) anders zou het gemeene volk hem de lappen van het Lyf haalen, om dat zy hem dan als eenen grooten heiligen reeds aanmerken, en een ieder dus zyn best doet, om een lapje van zyn gewaad, of zelf van zyn vel magtig te worden, denkende daar door, dat geheele jaar gelukkig te zullen zyn — en hoe meer hy gehavend wordt, hoe grooter de Inlanders gelooven, dat den Oogst zyn zal. — Deeze ſnaak kwam 'er nog al redelyk wel af. — 's Jaarlyks maaken zy, op zulk eene wyze een Prieſter, en met deeze plechtigheid vieren zy voornamentlyk haare Nieuwe-jaarsdag.

Zeldzaam, vervolgt die Heer, is hier ook de gewoonte, waar mede de Inlanders jaarlyks den Landbouw openen. —

Wy gingen heden morgen met de Heer Commandeur en een groot gezelſchap van andere Heeren en Juffrouwen, naar het Land van de Capitein Chinees, of het hoofd de Chineeſe

neeſe natie, liggende een half uur van het Fortres — hier ſloeg de Heer Commandant met een houweel eerst de handen aan het werk, om het padie, of Rystland te bearbeiden, — wy deeden ieder met de houweel ook twee hakken in den grond — dit is eene plechtigheid, die jaarlyks om deezen tyd geſchied, terwyl de Inlanders zeggen, dat zy nooit eenen goeden Oogst kunnen hebben, ten zy de Commandeur (die zy met den naam van een Stedehouder Gods beſtempelen) eerst het land begint te bewerken — voor dien tyd willen zy 'er ook geen hand aan ſlaan, om het zelve te beploegen, — doch zoo dra de Heer Commandeur begonnen heeft, beginnen zy ook vervolgens den arbeid door te zetten — zoortgelyk eene gewoonte, zou ook jaarlyks in China met opzicht tot den Keiſer plaats hebben.

VERVOLG
DER
VERHANDELING
OVER DEN
TEGENWOORDIGEN STAAT
VAN DEN
LAND-BOUW,
IN DE
OMMELANDEN
VAN
BATAVIA.
DOOR
JAN HOOYMAN.

INDIGO.

Behalven de Suiker-Molens en Katjang-Thuinen in het Eerſte en Tweede Deel uitvoerig beſchreeven, leggen de Chineezen hun, zoowel na by de Stad, als in de Bovenlanden, ook zeer ſterk toe op het aankweeken van de *Anil* of *Indigo Plant*, door de Maleyers naar eene verbasterde Arabiſche uitſpraak *Nila*, van de Javaanen *Tom*, maar in het Chinees *Tſcheen* geheeten.

Tot deezen by alle Kruid-kundigen zeer welbekenden Heester, verkiezen zy altoos eene nieuwe, zeer vette en zoo veel mogelyk luchtige aarde, die met veel meerder zorg, dan voor eenig ander gewas wordt beploegt en ſchoon gemaakt, ten einde de tedere wortelen niets in den grond ontmoeten, het welk derzelver uitbreiding zoude kunnen hinderen. Op myn Landgoed worden hier toe met den besten uitſlag die plaatſen gebezigt, alwaar het Hoornvee eenigen tyd geſtald is, en waar op ik buitengemeen ryke inzaamelingen heb zien winnen.

Het zaad ligtgroen en van korl, uitterlyk zeer gelyk aan Buskruit, wordt op den afſtand van omtrent twee voeten, met veele korrels te gelyk, in regte liniën gezaait, en voor de vóóren zes voeten, of zoo veel ruimte gelaaten, dat de buffel met de ploeg behoorlyk kan pasſeeren, om het ſchoon houden te bevorderen.

De eerſte blaadjes vertoonen zich by vochtig weder binnen weinig dagen, en in drie maanden, iets vroeger of laater, is het gewas voor de eerſte-

maal

maal bekwaam te ſnyden. Zoo lang de plant klein is, wordt het onkruid met de grootſte zorg gewied, maar middelmaatig opgeſchooten zynde, bedekt zy zelf de aarde, het welk de opkomst der bygewasſen genoeg verhindert. De hoogte van de plant, hangt af van de deugd en beärbeiding van den grond, en is voor het ſoort het welk men hier gebruikt, ten minſten twee en een half of drie voeten. Voor het kenmerk der rypheid houden de Chineezen het wreedachtig gevoel der blaadjes, als die zagtelyk met de hand geſtreeken worden, het welk egter veel uitzondering lyd, zoo als hier na zal blyken.

De plant ryp zynde, wordt kort by den grond afgeſneeden, wanneer men de aarde op nieuw beploegt en zuivert, het welk den groeij, by reegenachtig weêr, andermaal en een weinig ſpoediger bevorderd, kunnende dit tot drie reizen herhaalt worden, maar meerder, wordt het gewas treurig, krachteloos, houtachtig en onbekwaam tot de bereiding.

De weelderigſte en ſterkſte planten worden uitgekoozen om 'er zaad van

te winnen, het welk ryp is, wanneer de peultjes beginnen geel te worden: dan ſnyd men de ſtruik af en bewaart die te ſaamen met de zaadhuisjes, dewelke benodigd zynde, worden uitgeſtampt. De afgeſneeden takken worden voorzichtig te ſaamen gebonden en gelegt in een houte kuip van onderſcheiden groote, doorgaans vyf voeten hoog en wyd, geplaatst aan de rivierkant, wanneer 'er zoo lang water wordt opgegoten, tot het kruid een duim of drie onderſtaat, terwyl een zwaar hout, kruiswyze in de kuip gelegt, het opryzen der gistende Indigo belet. Deeze gisting duurt 18 of 20. uuren, of van d'eene morgen tot de andere, wanneer de uitgetrokken bosſen worden weggeworpen, en het vogt gekarnt met een ſtok, aan welkers einde vier dwarshouten zyn. Dit karnen doet een Chinees, boven op de kuip ſtaande en duurt zoo lang, tot dat het ſchuim weinig en klein wordt, wanneer men het zakken of ſcheiden bevorderd, door het inſtorten van gebluschte kalk, doorgaans 3. gangtans op de hoeveelheid van ruim een Legger vocht, het bovenſte water aftapt

en

en het dikke zetzel, door een ſtroozak gezeegen, bewaart in een andere kuip, om te gebruiken of te verkoopen aan de Blaauw-verwers, die voor een mansdragt, of twee groote emmers, in het reegen-ſaizoen doorgaans 5 Rds. maar in de drooge tyd wel 8. en meer betaalen, kunnende dit zetzel of zoogenaamde Indigo, bewaart worden zoo lang men wil, als het maar van tyd tot tyd, door byvoeging van een weinig afgetrokken water vochtig wordt gehouden. Na het karnen, wordt de kuip op nieuws gevult als boven gezegt, en dit duurt zoo lang tot dat het geheele veld is afgeſneeden, alzoo de planters ook teffens de bereiders zyn.

Men ziet uit deeze korte beſchryving hoe ruuw de Chineezen met die edele verwſtoff handelen en van hoe weinig invloed dit gedeelte hunner Land-bouw, op d'algemeene welvaart deezer volkplanting is; waarom ik my niet kan onthouden op dit verhaal, eenige aanmerkingen te laten volgen.

Het is bekent, welk eene aanmerkelyke hoeveelheid Indigo, Amerika oplevert, voor het gebruik van ons waereldddeel. De *Abt Raynal*, begroot dit

alleen voor *Sint Domingo* op byna twee Millioenen Ponden (*a*), en mogelyk zoude men wel kunnen bewyzen dat dit noch niet de helft uitmaakt van 't geheel. Hoe moet dan deeze Plant niet zyn aangemoedigt in die Gewesten, alwaar dezelve ten eenmaal een Vreemdeling was? ten minſten op het zoo even genoemde Eiland, alwaar die in het Jaar 1644 eerst is ingebragt (*b*) en in 1724 reeds zulk eenen aanzienelyken voortgang hadt gemaakt, dat 'er volgens *Charlevoix* toen voor drie millioenen Livres van wierdt uitgevoert. Voorzeeker dit moet ons een weinig be-

(*a*) Hiſt. Philoſoph. & Polit. T. 5. p. 115. In de aanhaaling van dit Werk maak ik gebruik van de Franſche Uitgaave te *Maastricht* 1775. die verzekert wordt egter te zyn en waar na mogelyk de Nederduitſche Vertaaling by SCHALEKAMP in dat zelve jaar, begonnen is. Veelligt zal ik dat geen, het welk de welſpreekende Schryver zegt, van de Nederlandſche Bezittingen in Azia met zoodanige aanmerkingen laaten herdrukken, die de ongegrondheid en onvolmaaktheid zyner Berichten ontegenzeggelyk toonen. Ik heb hem in veele ſtukken, deeze Oosterſche Gewesten raakende gevolgt, en vinde zeer dikwils meerder vierlykheid dan waarheid; meer beſlisſende uitſpraaken dan naauwkeurige beſchryvingen. Het blykt ook genoeg dat hy uit de egte bronnen niet heeft kunnen putten, hoewel ik, in het algemeen niet kan weigeren te bekennen; dat de Schryver eene uitgeſtrekte beleezenheid, zeer dikmaals gelukkig heeft toegepast.

(*b*) Mr. DE BEAUVAIS DE RASEAU art de L'Indigoterie, p. 2.

beſchaamen, daar onze grond en onze gelegenheid in allen opzichten, zulke aanzienlyke voorrechten, boven de Westerſche Volkplantingen aan biedt.

Sedert de voorige eeuw (*c*) of liever, reeds ſedert onze aankomst in deeze Gewesten, heeft men Indigo op Java (*) geplant, en nochtans is men er niet verder meede gevorderd, dan dat de Maatſchappy eene geringe hoeveelheid, voor eene matige betaaling, niet vrywillig, maar als eene bedongene verplichting, neffens andere leveringen, ont-

(*c*) RUMPHIUS *Herbar Amboinenſe.* T 5. p 220.

(*) Het zy ter onderrichting van den buitenlandſchen Leezer eens vooral gezegt: dat wanneer men van Java ſpreekt, in tegenſtelling van Batavia, hierdoor begreepen wordt al het Land, tusſchen de rivier *Losſarie* de oostelyke ſcheiding der Cheribonſche Reſidentie aan de Noordzyde en Caab *Zandana*. Van daar door Straat Baly tot de uiterſte Z. O. Hoek en weder westwaards langs de Zuid-zee en het ſtrand van *Antang* tot de groote bogt by *Noeſa Kombangang*.

Dit zeer volkryk en voornaam gedeelte van ons Eiland, ſtaat voor de Binnenlanden onder de beheering van twee Vorſten, beide Leenroerig aan de Ed. Maatſchappy: en voor de ſtranden, neffens het uitgeſtrekte Oostelyke gedeelte *Balamboangan* genaamd onder het beſtier van den thans alhier aanwezig zynde *Heer Raad Extraordinair* JOHANNES ROBBERT VAN DER BORCH, na groote moeite eindelyk door de Wapenen dier Maatſchappy geheel bedwongen, en de daar by gelegen Eilanden, onder het gezag van een Gouverneur die binnen de Stad *Samarang* zyne Reſidentie houd.

ontfangt, want de ruwe bereiding der Chineezen is naaulyks Indigo te noemen. De beroemde Opperland-Voogdt Mosfel, die men in allen opzichten, als een waardig Voorſtander van den Landbouw moet betrachten, poogde die Natie, tot de verbetering hunner bereiding over te haalen, maar vruchteloos, en ſedert dien, is er niets van belang weder aangedaan, als nu onlangs in het jaar 1778, wanneer de Hooge Regeering deezer gewesten, eene gedrukte onderrichting voor het aanplanten en bereiden der Indigo heeft uitgedeeld, (*d*) waar uit men kan zien, hoedanig die fyne verwſtoffe die naast de *Guatimalo* thans de beroemdſte is, en mogelyk door eene verbeterde bereiding met dezelve, nog wel eens om den prys zal dingen, (*e*) alhier wordt behandeld.

De

(*d*) Inſtructie tot het aanplanten en bereiden der Indigo, uitgegeeven te *Batavia* den 22 May 1778.

(*e*) Of ſchoon de Provintie *Guatimalo*, als ten hoogſte vruchtbaar wordt voortgedraagen, twyffel ik egter zeer, of die wel het minſte voorrecht boven den bodem van dit Eiland heeft? en wanneer men de traage Indiaanen en Slaaven, die aldaar de Indigo aanteelen en bereiden, vergelykt met onze ieverige en winstgierige Chineezen, die geheel en al voor hun zelven werken, zie ik geen reeden waarom ik zoude moeten twyffelen, dat de Jaccatraſe Indigo niet

De Heer Mr. Willem van der Beke, thans Reſident in het nabuurig *Cheribon*, heeft geduurende zyn veeljaarig verblyf in een gelyke post op het Comptoir *Japara*, zich byzonder veel moeite gegeeven de bereiding te volmaaken en is daar in ook redelyk wel geſlaagt, maar niet op een manier, die andere ter navolging zal kunnen beweegen; alzoo het voordeel de moeite tot nog toe niet kan opweegen; want alles het welk van daar, zoo wel als van onze andere bezittingen langs dit vruchtbaar Eiland wordt gelevert, moet den bezorger boven de ontfangene prys, nog geld toe kosten, ten zy hy den Landzaat uit verplichting zonder loon laat werken. Het voortbrengſel egter, is zoo ſchoon, de winst zoo overvloedig en de vertiering zoo gemakkelyk, dat de aanmoediging niet genoeg kan worden aangepreezen; want alles, het welk ons Vaderland van deeze en ſoortgelyke waaren, uit haare volkplantingen wordt toege-

niet door den tyd die van *Guatimalo* zoude kunnen overtreffen, indien de eerſte onderneemingen door kundige Landheeren aangevangen, maar toereikende ondersteuningen vonden.

gevoert, dient men optemerken als de geſchiktſte middelen, onzenhandel *Actif* te maaken, en de geld Balans naar onze medeburgers te doen hellen.

Hier toe zoude het waarſchynlyk niet ondienſtig zyn, de zoo evengenoemde aanwyzing een weinig uitgebreider, ook hier en daar verbetert, in het Chinees te laten vertolken, om dat winstgierig volk, door aanzienlyke belooningen, tot de eerſte proeven te beweegen. Immers vinden wy dat zy niet zoo zeer ſtruikelen in hun veld-werk met deeze plant, als wel in de bereiding, die aldaar dusdanig wordt opgegeeven.

Men ſnyd 's morgens vroeg, zoo veel men voor de bearbeiding van eenen dag behoeft, en brengt de afgeſneeden Planten, in doeken of ſtroozakken voorzichtig te zaamen gebonden, naar de gebouwen, geſchikt tot de bereiding, alwaar dezelve gelegt worden in eene groote ton of ſteene bak. Deeze vult men met het gewas, tot op omtrent twee voeten, wanneer dit, door twee zwaare ſtukken hout voorzichtig vastgemaakt, geperst wordt, ten einde by de gisting het uitryzen te verhinderen. Dan wordt

'er

water opgeſtort, tot dat alles zes of agt duimen onderſtaat, het welk wel dra begint te werken; zelfs zodanig dat het, met het vallen van den avond, reets tot den rand gereezen is, en dikwils des nachts, door ontlasting voor overſtorting moet bewaart worden.

Men tapt dit water 's morgens af, werpt de afgetrokken planten weg, maakt de bak ſchoon en vult denzelven op nieuw, als boven gezegt. De gisting tragt men te bevorderen, door de ton of bak in de opene lucht te plaatſen, en denzelven door een goed bedekſel, voor de al te zwaare daauw of regenbuiën te bewaaren. Wanneer het water zeer vet grasgroen, met een geelachtig ſchuim opborreld, en tot rust komende blaauw wordt, oordeeld men hier de gisting wel geſlaagt te zyn, en eene fyne verwſtoffe te mogen verwachten. Hier toe acht men ten hoogſten dienſtig, dat het water 'er niet langer dan 19. of 20. uuren op blyft ſtaan, terwyl het anders niet alleen zwart en ſtinkende wordt, maar ook eene ſlegte verwſtoffe en dat nog in eene geringe hoeveelheid oplevert; egter kan men het water, indien de ge-

geleegenheid niet toe laat terſtont te kernen, zonder gevaar van bederf drie of vier dagen in een koele plaats bewaaren. Maar vooral diend 'er gezorgt te worden dat het uitgeſchepte rivierwater zuiver zy, dewyl de minſte vermenging met vreemde deelen op d'Indigo een ſchaadelyken invloed heeft, waarom het ook noodig is in het drooge jaargetyde, de afgeſneeden planten voor de gisting wel te ſpoelen en de bak of ton voor alle inwaajende vuiligheid, zorvuldig te bewaaren. Hier op en wat verder tot de zindelykheid behoort, is men ten uiterſten oplettend in onze Indigo bereideryen langs Java, terwyl de Chineezen alhier, daar meede zeer onverſchillig te werk gaan en niet alleen de Planten, zonder den minſten ommeſlag in hunne tonnen werpen, maar ook Rivierwater ſcheppen, of ſchoon dit door zwaare ſtortreegens in het gebergte, meenigmaal zeer drabbig is. Het afgetrokken water met de Zout-en-Oly-deelen van de Plant beladen, wordt op Java in kopere potten even gekookt en van het opvliegende ſchuim wel gezuivert, het welk men oordeelt tot de deugd der

Verw-

Verwſtoffe zeer veel toe te brengen: hoe wel egter dit kooken niet te lang moet duuren, dewyl zulks anders eene zwartachtige donkerheid, aan de Indigo zoude geeven. Eene behandeling die dit Eiland byzonder eigen is, en nergens anders plaats heeft, geſchiedende dezelve alhier uit nood, om dat men 't niet verſtaat dit water zonder te kooken, tot een voorſpoedig ſlaan of kernen te bereiden. Men ontlast het gekookte water van alle onzuivere deelen, met het te laaten zygen door drie onderſcheidene doeken en ſtort dit, kookend heet over in de kernpot, alwaar het, matig laauw geworden zynde zoo lang gekernt of geſtampt wordt, tot dat het eene leevendige donkerblaauwe verwe aanneemt. De bepaaling der juiste tyd, hoe lang dit kernen duuren moet is zeer moeilyk, ook kan men hier in ligt zondigen door te zwak of te hevig, te kort of te lang. Voor het beste kenmerk houd men hier, wanneer het water groote bellen gekreegen hebbende, zonder weeder op te borrelen, nederſlaat. Dan in een helder glas geſchept zynde, vertoonen zich de oly, zout en zwaveldeelen

len bezig te ſcheiden en te zinken; dat niet geſchied wanneer het water te kort geſlagen is; ook vermengen zy zich weder indien men het kernen te lang of te hevig voortzet. Het gekernde vocht behoeft een etmaal om te zakken, wanneer het bovenſtaande water voorzichtig wordt afgetapt en het dikke gedeelte uit verſcheide potten by een gezamelt in een grooten pot gedaan, nog eens ſterk wordt doorgewerkt, waar na men het zonder ſtil te ſtaan nochmaals laat doorzygen, om 'er alle onzuivere deelen ten eenemaal van te ſcheiden. Dan lekt dit door gezeegene, door een fyne doek, waar na de Indigo zich begint te vertoonen, die in Linnenzakken wordt opgehangen, om wel uit te druipen, het welk twee of drie dagen duurt. Hier na ſchept men de Verwſtoffe uit de zakken, in een groote kom, alwaar die met een glad ſtuk hout, zoo lang gewreeven wordt, tot dat alles gelyk is, wanneer die nogmaals op een natte doek wordt uitgeſpreid, om door de Zon en Wind verder van alle vochtigheden te worden gezuivert, 't welk egter voorzichtig moet geſchieden, om

de

de verwſtoffe nog niet te ſtyf te laaten worden, dewyl die nogmaals moet gewreeven worden, eer dezelve tot kleine hoekjes kan worden gevormt: in welke geſtalte die op eene evenreedige afſtand worden nedergelegt, op een nat gemaakte doek, ten einde eenige uuren in de Zon zoo lang te droogen, tot dat ze zonder te breeken of de vingeren merkelyk te beſmetten, kunnen worden opgenomen, om geplaatst te worden op tafels of bakken van bamboes onder een luchtige loots en aldaar zoo lang te liggen, tot dat 'er de minſte vochtigheid niet meer aan te beſpeuren is.

Op deeze wyze wordt de Indigo behandeld in onze bezittingen, langs de *Noord-Oost-Kust* van dit vruchtbaar en volkryk *Java*; maar dewyl men met die verwſtoffe meest alleen te werk gaat volgens het gebruik der overlevering en zeer zeldzaam naar beproefde of beredeneerde grondbeginſels, zal het mogelyk niet ondienſtig zyn, de bereiding van dit edel plantgewas thans nog wat nader opteklaaren, te meer nadien ik waarſchynlyk geduurende myne Verhandeling

over

over den Landbouw, geen geleegenheid zal vinden, dit voorwerp weder aan te roeren.

Men kan niet wel meer dan tweemaalen op denzelven grond, met eene goede verwachting de *Anil* of Indigo zaayen; want behalven datze reets voor de eerſte maal de vetſte en vruchtbaarſte aarde vordert, is het gewas niet digt genoeg en ook te kort, om uit de luchtſtroom die deelen te onderſcheppen en aan den bodem door wederkeering aan te bieden, die ter verkryging eener fraaye en overvloedige verwſtoffe worden gevordert. Om deeze reeden is het veel nuttiger de plaats voor het gewas te verwisſelen, dan die door eene ſterke bemisting te willen dwingen. Het verzuimen deezer reegel, verwekt den planter, dikwils groote moeite en klein profyt.

Het is ſchaadelyk, te vroeg en nog ſchaadelyker het gewas te laat te ſnyden. In het eerſte geval zyn de blaadjes niet ryp, noch krachtig genoeg gevoegd; in het tweede, is de plant te houtachtig en ook dikwils reets ontbloot van veele blaadjes, waar in, en niet in de takken, de verwſtoffe is op-

opgeſloten. De al te ſterke broeying van de plant, zoo wel als de rypwording van het zaad, zyn beide ſchadelyk aan de deugd, en hoeveelheid van het voortbrengſel: zoo dat men in het ſnyden diend voorzichtig te zyn, en zich niet zoo zeer moet verlaaten op beſchreeven teekenen, als wel op het gezicht en de ondervinding.

Het is niet onverſchillig of ſchoon dit in den eerſten opſlag eene kleinigheid ſchynt te weezen, hoedaanig men de Planten legt te gisten. Ieder weezen het welk tot den ſtaat van gisting kan worden gebragt, begeert eene evenredigheid der Waterdeelen, tegen dat geen het welk door gisting zal worden opgelost: te veel vocht bevorderd de verrotting, byna in het zelve oogenblik wanneer de eerſte graad van gisting begint. Behalven dit, maakt te veel water het karnen moeijelyk, de verwde elen in geene evenreedigheid met het vloeibaar weezen ſtaande, ontmoeten elkander te weinig, vereenigen zich bezwaarlyk en zinken ongaarne.

Niets is van zoo veel belang, maar teffens is ook niets zoo moeijelyk, dan de gisting naauwkeurig af te paſſen en gelukkig te doen ſlaagen. Schraale Planten behoeven minder tyd dan vette; ook verſchilt de gisting zeer aanmerkelyk in het bovenſte of beneedenſte gedeelte van de bak of ton. Hier om is het nadeelig de gisting over het algemeen aan een vasten tyd te willen verbinden, en Planten van verſcheiden ſoorten, vette en ſchraale, beſchaadigde en onbeſchaadigde, door wind of ongedierte beleedigde, vooral van de eerſte of tweede ſneede, die, gelyk de ondervinding zulks op Sint Domingo ook leert, aanmerkelyk in deugd en kracht van elkander verſchillen, te vermengen. Het is my onbewust of men in onze Indigo-Bereidereïen langs Java, met genoegzaame oplettenheid heeft opgemerkt, hoe zeer het vocht in dezelve bak of ton van elkander onderſcheiden is: Egter is dit verſchil zeeker, en het moet door de ongelykheid der broeying zeer dikwils gebeuren, dat de bovenſte planten nog niet genoeg zyn opgelost, terwyl de onderſte de verrotting reets

be-

beginnen te naderen. Hoe nadeelig moet deeze invloed zyn, op de fraaiheid en menigte der verwſtoffe? Het is dierhalven ſchaadelyk, dat de bakken te diep zyn, alzoo de natuurwet vordert, dat de breedte en wydte in dit opzicht, naar de hoogte moet geëvenredigt worden; maar dit is nog niet genoeg, ook voldoet het niet, door het bedekſel eene gelyke gematigheid der Lucht, boven de bak te bewaaren. Men kan door *Citroen-ſap* of een ander hier mede overeenſtemmend vocht, de gisting beneeden een weinig vertraagen, en die van boven, door bygieting van reets wel gegist *Indigo-water*, bevorderen. De Bereider diend de hoeveelheid door ondervinding na te ſpooren, want hy moet zich geene moeite laten verdrieten, dit gewigtig punct in de uiterſte volmaaktheid te ontdekken.

De ontbinding en verdunning van de vaste lucht, die de plant bevat, is de oorzaak van het ſchuim en ſterk opryzen van het water, dat, gelyk hier voor gezegt is, dikwyls zoo ſterk werkt,

dat men genoodzaakt is een gedeelte van het water af te tappen. Ik twyffel zeer of deeze aftapping de bereiding der verwstoffe wel bevordert, waarom dit door proeven dient bezogt en niet volgens gewoonte moet behandelt worden.

Door het slaan of karnen van het uitgetrokken water, mede een zeer gewigtig gedeelte in de bereiding, wordt de uitwaasseming der vlugge loogachtige zouten zeer bevordert; terwyl die, welke vlug worden door de beweeging en door verandering der oppervlakte van het water, onophoudelyk aan de inzuiging der vrye lucht worden aangeboden. Door deeze beweeging geraaken de verwdeelen in staat, elkander menigvuldig te ontmoeten, die zich, door het eigenaartige van hun weezen, vereenigen en vergrooten, wanneer zy, indien de stilstand op de beweeging van pas volgt, zich afscheiden en verzinken.

Is de beweeging te kort, dan zyn de vlugge loogdeelen niet genoegzaam aangedreeven en blyven vereenigt met de onbereide plantdeeltjes,

waar

waar van eene traage en gebrekkige verzinking het gevolg moet worden. Duurdt de beweeging te lang, of is ze te ſterk, dan worden de verwdeelen, die reets vereenigt waren, weder van elkander geſcheiden en voegen zich op nieuw te zaamen met de aardächtige plantdeelen, het geen voor de leevendigheid der Couleur, ten uiterſten nadeelig is. Indien de proef met een gevuld glas van dit gekarnde water beſlisſend was, zoude het niet moeilyk zyn, de juiste tyd en kracht deezer beweeging af te pasſen; maar dewyl de ondervinding leert, dat de vereeniging en verzinking der verwdeelen in het glas, veel vaerdiger geſchied dan in de karnpot, het welk veroorzaakt wordt, eensdeels dewyl 'er in 't glas een ruimer oppervlakte van het water voor de uitwaasſeming der zoutdeelen wordt aangeboden: anderdeels, dewyl de verzinking der verwdeelen door de mindere ruimte ſpoediger plaats heeft, dient men om te zien naar een middel het welk in deeze duiſterheid een klaarder licht vertoont. De uiterſte evenredigheid in de beweeging is hier toe ten hoog-

ſten dienſtig, en dat men dezelve laat geſchieden, niet gelyk thans enkel met handen, maar door een bekwaam werktuig, het welk door Menſchen, Dieren of Water, wordt gedreeven; dat men, de beweeging toereikend oordeelende, een weinig vocht ſtort op een wit bord, het welk zich terſtond van de verwſtoffe zal ſcheiden en helder bruinachtig gelyken, zoo dra het karnen is gebragt, op de juiſte maat, die men door alle mogelyke toezicht moet vermyden, te pasſeeren.

In de reets aangehaalde Inſtructie, zoo ik meen naar het voorſchrift van den Heer *van der Beke*, ingericht, wordt niets gezegt van een ſcheidmiddel; integendeel, men wagt de verzinking af van den tyd die aldaar Pag. 475. op byna vier en twintig uuren wordt gereekent: 't is zeer waarſchynlyk dat eene zoo langduurige te zaamenvoeging der bewogen deelen, om veeleriei redenen, niet nuttig weezen kan, vooral niet, wanneer het juiſte tydſtip der gisting en karning niet zeer naauwkeurig is afgepast, zoo

Præcipitans.

als

als men uit het boven gezegde ligtelyk kan beſluiten. Men behoorde derhalven om te zien naar een bekwaam ſchiftmiddel, het welk het zakken der verwdeelen bevorderd, voornamelyk wanneer 'er op de eene of andere wyze eenig gebrek in de bereiding is voorafgegaan. Ik beken dat de gelukkige bepaaling van dit middel niet zeer gemakkelyk is, zoo wel om deszelfs beſlisſende kracht, als zuivere bewerking, die ligtelyk op de leevendigheid der Couleur een ſchadelyken invloed hebben kan; maar behoort dit een planter af te ſchrikken, die aan de nuttigheid deezer bewerking niet mag twyffelen en weet, dat het verzuim dagelyks nadeelige gevolgen te voorſchyn brengt?

De *Indigo* is een harſtächtig weezen, zoo dat het waare praecipitant, een vast loogzout, (*f*) het zy uit het ryk der ſteenen of der planten, weezen moet. Het voornaamſte in dit opzicht is dus niet alleen, dat het voor eene geringe waerde voor een ieder lig-

te-

(*f*) Alkali Fixum.

telyk te bekomen zy, maar ook, dat het de couleur niet hindere en mogelyk dat dit in de vermenging van asch met ongebluschte kalk, kan gevonden worden.

Ik zoude hier nog veele aanmerkingen kunnen byvoegen, over de verbetering van het mislukte aftrekfel, het zy door eene al te lange gisting, of kwalyk geflaagde beweeging, die den bereider, ontbloot van de vereischte kundigheid, noodzaaken het Indigowater weg te werpen, of zich anders met eene fchraale verwftoffe te vernoegen; over de verbetering der gemeene Indigo, zoo als de Chineezen die hier bereiden, door vitriöol zuuren; over een voorfpoediger drooging der bereide verwftoffe, en eindelyk over het werktuigelyk gedeelte der middelen, die hier toe in het algemeen behooren: ware het niet, dat ik hier door vervallen zoude, tot eene onaangenaame wydloopigheid, die het bepaald beftek deezer Verhandelingen niet kan dulden. Ik wys derhalven den weetgraagen Leezer, die lust of geleegenheid tot den Land-bouw heeft

heeft, tot het voortreflyk werk van *Charpentier de Cosſigny* onder den titul *Eſſai ſur la Fabrique de l'Indigo* in het jaar 1779. op *L'Isle de France* gedrukt. Niemand kan voor de aanplanting en bereiding van dit gewas meerder moeite doen, dan deeze vlytige en geleerde Landman heeft beweezen. Dit egter moet ik uit zyn werk nog melden, dat van de veertien ſoorten Indigo planten, die hy van pag. 197. tot 209. heeft opgenoemt en beſchreeven, 'er niet een is, die overeenſtemt met de *Tom Dallam* of *Tom Djantie*, door den Heer *van der Beke* in een handſchrift aan 't Genootſchap gezonden, woordelyk aldus afgebeeld.

„ d'Indigo-plant is een Heester ge-
„ was, groeijende gemeenlyk drie à
„ vier voeten hoog, en zoude hoo-
„ ger opſchieten, indien niet wierde
„ afgeſneden. Zoo dra het zaad klei-
„ ne wortels en de wortels een klei-
„ ne ſtam hebben geformeert, ſtoot
„ het verſcheiden takjes uit, en ver-
„ deelt zich dus niet verre boven de
„ grond, in veele knobbelächtige

„ ſtruikjes, voorzien met uitſchieten-
„ de Looten, welke ieder zes of zee-
„ ven paaren pararelle of evenwydige
„ bladen hebben, doch aan het ein-
„ de van de loot met een enkel blad
„ toeloopen. De ſtam en uitſchie-
„ tende takjes zyn circa d' eerſte ½
„ duim (min of meer) dik; de laat-
„ ſte ½ duim in den omtrek rond; re-
„ delyk effen en van eene vermeng-
„ de aschverwige en groene coleur.
„ Deeze bladen, die veel overeen-
„ komst hebben met de *Keloor-boom*
„ op Java, zyn byna een duim lang,
„ ½ breed, ſchier eirond van for-
„ maat, van onder ſtomp, van bo-
„ ven iets ſcherp toeloopende, zyn
„ zagt, vleesſig en teêr van aart,
„ meest met eene fluweele waasſem
„ of fyne ſtof, die het edelſte gedeelte
„ van de plant, even als in Europa de
„ blaauwe druiven, bedekt (*g*), van
„ boven donker groen, van onder
„ iets lichter, doch overal dof en
„ zon-

(*g*) *Ik ben ook in het begrip dat deeze Fluweele waasſem het beste gedeelte der Verwſtoffe is, en kan derhalven het gevoelen dier Planters niet tegenſpreeken die willen, dat men het Gewas nimmer onmiddelyk na een zwaare regenbui moet ſnyden, dewyl dit een zeeker verlies voorſpelt.*

„ zonder glans, dikwils door de kou-
„ de of vochtigheid, naar de boven-
„ zyde als toegekrompen, met een
„ kort ſteeltje aan het takje vastge-
„ hegt, welk ſteeltje, zich op het blad
„ verſpreidende, eerst een regt door-
„ loopende ader, by wyze van eene
„ klein opgaande ribbe maakt, en daar
„ na verſcheiden kleinere adertjes
„ naar boven loopende, die van on-
„ deren het zichtbaarſte zyn. De
„ ſmaak van het blad als men het een
„ weinig kaauwt, is ſcherp bitter en
„ zeer walgelyk. Uit het ondereinde
„ van de loot, welke de bladen draagt,
„ ſchieten weder andere lootjes voort,
„ en uit dezelve eenige zeer kleine
„ bloemen, gelyk die alle hunne zaad-
„ huisjes langwerpig maaken, veel
„ gelykende naar de brem of Linſe
„ bloempjes in Europa, uit vier blaad-
„ jes te zaamen geſtelt, van klaau-
„ achtige gedaante, die naar benee-
„ den omvouwen, extra ſchoon, zagt,
„ rood en eenigſints witachtig van
„ Couleur, en van onderen in een
„ ſoort van witgroen beekertje ſlui-
„ tende. Ieder van deeze bloemtjes,
„ ſtoot een dun langwerpig fyn peult-

„ je,

„ je uit, omtrent 1 à 1½ duim lang
„ en krom omgebogen aan het einde,
„ in het eerst groenachtig, tegens de
„ volle rypheid bruin roodachtig van
„ Couleur. In deeze peultjes of zaad
„ huisjes vindt zich het klein, ſchier
„ niervormig zaad, geelachtig bruin,
„ ook daar onder veele zaad korrel-
„ tjes wat donkerder van Couleur,
„ eenigſints glinſterende, 't welk, als
„ in de Linſen of boonen, ieder met
„ een wit vlies afzonderlyk is afge-
„ ſloten en met een ſoort van naveltje
„ aan het peultje vast gegroeit. Dus
„ is de *Indigo-plant* aan dewelke men
„ als de beste en waare, op Java by-
„ zonderlyk de naam van Tom Dal-
„ lam of Tom Djantie geeft, zynde
„ zoo fyn van aart dat zonder ver-
„ menging van mindere ſoorten van
„ Tom, dan wel *Tom Ginjak* of wil-
„ de Tom, onmogelyk tot eene vas-
„ te ſubſtantie te brengen is."

Deeze beſchryving, komt in veele ſtukken redelyk wel overeen, met de ſoort die de Chineezen hier bouwen, en mogelyk kan dit de liefhebbers der Kruid-kunde aanleiding geeven, dee-

ze

ze in het algemeen zeer wel bekende heester, in deszelfs *byzondere verdeelingen* wat nader te bemerken.

De groote waerde van dit plantgewas, opent tans de oogen niet alleen des kundigen landbouwers, maar zelf der geleerde verzaamelingen. Het *Koninglyk Genootschap der Weetenschappen te Parys*, bekroonde in het jaar 1777. een Verhandeling over deeze stoffe door MR. QUATREMERE DYONVAL, met een eere prys; ook is het * *Loflyk Oeconomisch Gezelschap*, onder zoo veel andere nuttige poogingen, ter vermeerdering van de welvaart van ons geliefde Vaderland, zelf in hunne eerste uitgeloofde belooningen, hier voor niet onverschillig gebleeven, waar door, zoo wel als door de verplichting, die my aan het land myner geboorte heeft verbonden, ik my gehouden acht, myne gedachten openteleggen, hoedanig de Indigo ter vergrooting onzer rykdom kan verstrekken en om welke reeden men deeze gewigtige tak van den Land-bouw, by ons met alle krácht dient aantemoedigen. De

* Concept Vraagen p. 40. en aangeboden pryzen p. 16.

De manier waarop deeze verwſtoffe tans aan de Maatſchappy gelevert wordt, zal altoos tot een vermogende hinderpaal, tegen deszelfs vermeerdering ſtrekken, niet alleen om den geringen prys die 'er voor betaalt wordt, dewelke of ſchoon door geene willekeurige magt als een haatelyke dwang den Land-zaat voorgeſchreeven, egter altyd als een last wordt aangemerkt, die men op alle mogelyke wyze tracht te ontwyken; maar ook, dewyl die geenen die ter toezicht over de aanplanting en bereiding zyn geſtelt, zulks houden voor een plicht die met hunne byzondere belangens, weinig gemeenſchap heeft. Hier uit volgt noodzaakelyk gebrek aan yver en oplettenheid, die de vermeerdering en verbetering van het voortbrengſel ſtuit, ten zy den eenēn of anderen der Reſidenten onzer Kantooren, aan wien de inzaameling is opgedragen, zich hier omtrent, meer dan gewoone moeite geeve.

Alles, het welk de Maatſchappy, in de laatſte 10 Jaaren, van deeze verwſtoffe zoo wel uit onze bovenlanden als

als van Java (*h*) heeft ontfangen en na de noodige uitzondering naar Europa overgevoert, bedraagt niet meer dan 131411 ponden. Welk eene geringe hoeveelheid, vergeleeken met den jaarlykfchen uitvoer van *Sint Demingo!* en welk eene geringe hoeveelheid voor de menigvuldige fabriquen van ons Gemeenebest!

Ik ben zeker nog lang niet boven de waarheid, wanneer ik ſtel, dat dit *geheele voortbrengſel* in verre na niet toereikt voor de Nederlandſche huishoudelyke benoodigheid van *een enkel jaar*, ik zwyge dat wy op deeze wyze, niets van ons zelven hebben, om hier in tot ons voordeel met onze nabuuren te kunnen handelen. 't Is zeker dat de Indigo in deeze geſteldheid, jaarlyks geene geringe tak uitmaakt in den Ly-

(*b*) Het groote Nut van Colonien voor een Moederland beſtaat niet alleen daarin, dat men veele handen werk verſchaft; maar ook dat men door eene menigte van gewilde Producten, den activen handel van het Moederland vermeerderd. Onder de zoodanigen beſlaan altoos eene eerſte plaats die geenen, de welke in weinig ruimte veel waerde hebben, dewyl den overvoer anders te kostbaar wordt, zoodat de Indigo ook uit dit gezichts-punct, aanmoediging behoort te vinden.

Lydenden handel van ons Vaderland, daar het tegendeel plaats kan vinden, ja behoort te hebben, indien men zyne oogen ſlaat op de voortreffelyke bezittingen van het Gemeenebest in deeze gewesten. Men kan met dies te vaster grond noch aandringen op deeze aanmoediging, wanneer men overweegt, dat onze volkplantingen in *America* zich weinig (*i*) om de Indigo bekommeren, en dat dus onze vlyt en voorſpoed in dit geval, tot hun nadeel in het minst niet ſtrekt.

De aanmerkelyke poogingen die de magtige Britten, tans voor den Landbouw in *Bengalen* doen, alwaar, zy behalven de Suikerplantagien en Rumſtookeryen, zich ook nog byzonder beginnen toe te leggen op de Indigo; de aanmerkelyke poogingen, ik herhaale het noch eens, van dat kunstlievend en zeer magtig volk, in een zoo vruchtbaar en volkryk Land, persſen ons, hoe eer hoe liever, hun voorbeeld na te volgen en door alle mogelyke middelen, kan het zyn, hun hier in voor-

(*i*) Hartsinck Beſchryving van Guyana p. 64. *Fermin* deſcription de Surinam T. II. p. 78.

voorby te ſtreeven. Immers, zoo 'er eenig volk op aarde is, dat door de liefde voor hun Vaderland wordt aangeſpoort, om zich zoo veel mogelyk van allen tribut aan andere natien te ontheffen, gewis! het zyn de Engelſchen: en dewyl zy zien, dat hunne Eilanden in *America* hen niet buiten de noodzaaklykheid kunnen brengen, Indigo van hunne nabuuren te koopen, beyveren zy zich thans, dit gebrek, uit hunne Oosterſe bezittingen te vervullen. Niemand kan hun in dit geval een tegenwigt formeeren, dan ons Nederland, en nergens met gegronde hoop dan op dit vruchtbaar en volkryk *Java:* ja mogelyk, met uitzondering aller andere plaatſen, alleen de Jaccatraſche bovenlanden. Immers is onze Indigo reets beroemt door geheel Europa, en ik ſta geen oogenblik in twyffel te bepaalen, dat eene meerdere kundigheid in de bereiding, het voortbrengſel van ons Eiland, die van *Guatimalo*, wel dra zal doen evenaaren. De plant die wy bezitten, is ſchoon; de grond vruchtbaar; de behandeling zindelyk; het eenige waar in wy mogelyk achter zyn, betreft de

gisting, het karnen, en de ſcheiding. Dit dient door meerder kennis, ervarenheid en vermogen, dan onze gemeene Land-bouwers bezitten, te worden onderzogt: en zeker zullen 'er onder de aanzienlyke Landheeren wel gevonden worden, die zich hier aan niet willen onttrekken. Maar het ſpreekt van zelf dat de belooning na de moeite moet geëvenredigt worden, en dat by de aanmoediging het groote nut, het welk hier uit, zoo wel voor ons Gemeenebest als deeze volkplanting, volgen zal, werde in het oog gehouden. Veelligt zoude het in dit opzicht dienſtig zyn, de inkoops prys, by den eerſten aanvang tot een Ducaton, of na de geldcours deezer landen 80 ſtuivers het pond, eerſte ſoort, te verhoogen; wanneer 'er voor de Maatſchappy nog ruim 50. percent tot goedmaaking der onkosten zal overſchieten: kunnende deeze bepaaling een weinig verminderd worden, zoo dra de planters eene aanmerkelyke hoeveelheid beginnen te leveren; en mogelyk zal het Genootſchap wel een middel vinden, de onkosten der aanplanting en bereiding

dee-

deezer verwſtoffe, gereekent na alle voordeelen en hinderpaalen, waar aan dit gedeelte van den Land-Bouw onderworpen is, duidelyk aantewyzen, ten einde het te ſaamen gaande belang der Edele Maatſchappy en der Ingezeetenen deezer volkplanting, met wederzyds genoegen kan bevorderd worden.

Mogelyk zoude men hier toe met veel vrucht die uitgeſtrekte onbeboude ſtreeken kunnen bezigen, die de Maatſchappy in eigendom behooren, maar zonder eenig aanmerkelyk voordeel voor 't algemeen belang tot nog toe weinig bewoond worden. Deeze ſterk begroeide gronden, zyn door de milde natuur veele eeuwen achter een gemest en dus verkiesbaar boven de ontbloote landen; te meer, wyl men aldaar het water na genoegen en zonder merkelyke kosten kan regeeren. De Indigo-teelt, dewelke de Chineezen oeffenen naby de ſtad, of langs de ſtroomende rivieren, die met de ſtad gemeenſchap hebben, dunkt my in veelerlei opzicht zeer nadeelig; want behalven dat de gron-

den niet krachtig genoeg zyn en dus door dit gewas ſpoedig worden uitgeput, kunnen dezelve met meer profyt tot andere zaaken worden gebezigt: vooral loopt hier by zeer in 't oog, het werpen der uitgetrokken plantbosſen op de oevers, en het uitſtorten van het afgegiste water in den ſtroom: beide zaaken, die met de tegenwoordige beyvering, voor de verbetering onzer lucht en vermindering der ongezondheid, gansch niet pasſen.

De voornaamſte hinderpaalen, waar mede de voortzetting van deezen tak in ons Climaat moet worſtelen, zyn, behalven een klein wormpje, dat ſomtyds de blaadjes knaagt, en ligt door 't water te overwinnen is, (*k*) hevige ſlagreegens en ſterke winden. Ik heb door deeze toevallen een ſchoon veld met Indigo op myn Land-goed, na-

(*k*) De Heer VAN DER BEKE, ſteld in het reets genoemde Handſchrift voor, als een geſchikt middel tegen dit Inſect het Veld te laten ondervloeien, om de groei van de plant, daar door zoo ſterk te bevorderen, dat het overtollige voedſel de Wormpjes dood, door hunne eigen gulzigheid. Ik kan over deeze uitwerking niet oordeelen, maar zeer waarſchynlyk is het beter dan het geen Vader LABAT zegt

naby myn huis, het welk ik tot een voorwerp van waarneeming hadt verkooren, in korten tyd, zodanig zien havenen, dat 'er maar een gering gedeelte van te gebruiken was; maar thans, terwyl ik dit ſchryf, of omtrent zeven weeken na dat voorval, is de gemelde plantagie voor de tweede maal uitgeſchooten en zoo ſchoon geſlaagd, dat de inzaameling zeer overvloedig zal weezen, en waarſchynlyk eene voortreffelyke verwſtoffe uitleveren. Om de hevige ſlagregens, in het westſaizoen, of de twee eerſte maanden van het jaar, dit Eiland byzonder onderworpen, te ontwyken, diend men het zaaijen uit te ſtellen tot Maart, wanneer men ook minder van de winden heeft te duchten, en mogelyk zoude men tegen dezelve, met het gewenschte nut, ſchutheggen kun-

zegt, om namentlyk de beſmette planten hoe jong zy ook zyn, af te ſnyden en in de Gistbak te werpen, als of de rupſen, de ingezwolgen zelfſtandigheid der Indigo, dus weder zouden losſen. Een vreemd gevoelen! Want behalven dat het lymachtig weezen, het welk alle bloedelooze Dieren by zich hebben, de Verwſtoffe volſtrekt moet benadeelen, kunnen de planten zoo vroeg afgeſneeden, ook van weinig nut zyn in de bereiding.

kunnen planten, zoodanig als dit in de nabyheid van de ſtad *Amersfoort*, in de tabaksvelden gebruikelyk is.

Doch wy ſcheiden van deeze ſtoffe, om nog kortelyk te zeggen, hoedanig de Chineezen de flechte Indigo door hun bereid, gebruiken tot verwen; dat niet verder gaat als voor de huishoudelyke benoodigdheid, zoo voor hun zelf als voor de Javaanen, die zich alle byzonder gaarne in donker blaauw of zwartachtig Lywaat kleeden.

Men mengt onder dertig emmers rivierwater, twintig ponden natte onbereide Indigo; drie of vier pond asch van de wilde piſangboom uit China komende, of, zoo die niet te krygen is, dan fyn gezifte houtasch; drie pond gebluschte kalk en één gantang *Katan-ryst* met ragie, hier voor reets beſchreeven, toebereid. Dit alles wel door een geroert, blyft agt of tien dagen ſtaan te gisten. Wanneer de verwer uit het ſchuim oordeeld dat deeze loogachtige zelfſtandigheid, tot de gepaste graad gebragt is, ſteekt hy het

het Lywaat eenige keeren daar in, en laat het telkens eerst weder droogen, het welk voldoende is, indien de couleur licht moet zyn; maar wanneer men die zeer donker of byna zwart begeert, wordt het Lywaat gekookt in water, vermengt met het binnenſte afſchraapzel der buffelshuiden, by de Leertouwers te bekomen, alzoo de Indigo zonder dit hulpmiddel de begeerde diepte niet kan geeven.

De Chineezen verwen in het algemeen zeer ſchoon, en vaerdig, ook verſchiet de couleur niet; maar de behandeling is tot nog toe te duur, om met eenig voordeel, alhier in de fabriquen te gebruiken.

Ryst- en Ryst-Molens.

Nog houden zy zich in de bovenlanden, behalven met de reetsgemelde voortbrengſels, redelyk ſterk bezig met de padiebouw: niet, of ten minſten zeer zelden, op ondergevloeide velden of lawaas, maar alleen op hooge gronden of tipar. Op myn Land-

goed, alwaar zeer veele Chineezen woonen, is 'er maar één die in het water werkt; alle andere zorgen zoo veel mogelyk, dat zy by hunne Katjangtuinen zoo veel ryst teelen als hun gebruik noodzaaklyk vordert. Het eenig onderſcheid, waar door men hun werk van de manier der Javaanen kan onderkennen, is, dat zy het graan in regte liniën ſtrooijen, het welk het ſchoonhouden met de ploeg gemaklyk maakt en de vruchtwording zeer bevorderd, ook zyn zy altoos een weing vroeger als de landzaat; maar het ſnyden en wat hier verder by valt waar te neemen, is van het inlands gebruik, hier na te verhandelen, in het minst niet onderſcheiden. Het voortbrengſel is tagtigvoudig en zoude by hunne nyverheid nog ryker zyn, indien zy hier toe nieuwe gronden wilden bezigen.

Veel breeder kunnen wy gaan omtrent de Ryst-molens, die nuttige werktuigen voor de bovenlanden: door hun van China tot ons overgebragt en tot nog toe ten eenemaal onbekent by de Europeaanen.

In

In een cirkel van ruim veertien voeten middellyns, beweegt een vierkant van negen voeten aan ieder zyde; aan elke hoek van dit vierkant is een dikke ſtyl van 36 duimen hoog, waar onder houte ſchyven zyn geplaatst van 19. duimen middellyn en 1½ dik. Vier deezer rollen zyn beſlagen met dikke yzere banden en vier andere niet. De eerſte wordt zoo lang gebruikt tot dat de pady van het ſtroo ten eenemaal is afgewreeven, wanneer men dezelve afneemt en verwisſelt met de tweede, die de pady ontbolſtert en ten eenemaal zuiver maakt.

In de bovengenoemde Cirkel is een gang of ſneede, 7. duimen diep en 6½ wyd, waar in de padie gelegt wordt, kunnende men wel 150. pond te gelyk maalen. Tot deeze hoeveelheid zyn twee of drie Buffels noodig, die met verwisſeling worden geſpannen voor een ſchuins nederhellende boom 41. duimen lang, vastgemaakt aan een der reetsgenoemde ſteilen; ook is 'er nog een klein ſtokjen in een der ſtylen geplaatst, het welk de pady in de gang

of holligheid geduurig oproert, en dit is de geheele toeſtel deezer zeer nuttige en eenvoudige behandeling. (*l*)

Een man beſtiert het werk, maar zoo men den geheelen dag begeert door te maalen, worden 'er twee gevorderd. Hy dryft de Buffel en draagt teffens zorg dat de pady niet buiten de Molen valt; ook moet hy de uitgemaalen Ryst wannen, het welk geſchied met een houte wan, geplaatst in een kas, onder een houten tregter, waar door men, met behulp van een houte klep, minder of meer open te zetten, veel of weinig teffens laat pas-

(*l*) Onder dit ſchryven valt my te binnen de manier, hoedanig de Japanners hun Graan pellen en, zoo ik meen, nog nergens aangetekent Zy doen dit met een Hand-moolen, beſtaande uit twee ronde blokken van greenen hout De onderſte is 10 duimen dik en 20 middelyns. In de midden een weinig verheeven, ſteekt een Pen, die tot een As verſtrekt en waar om het bovenſte ſtuk, 14. duimen dik, zich beweegt. Dit is van binnen uitgeholt en ook doorboort met een vierkant gat van 6. duimen: De Pady wordt 'er boven in geſtort, na dat die alvoorens van het Stroo is afgetrapt. Men maalt met een houte kruk 4 voeten lang, vastgeſtoken met een pen in een plat hout, dwars door het bovenſte ſtuk heen loopende. Een Man zuivert 15. of 20. ponden in een uur, de arbeid is zwaar, doch het werktuig heeft dit voordeel dat weinig korlen breeken.

pasfeeren. De uitgewande Ryst, valt door een leider in de mand, terwyl het kaf of de zemelen, door de wan terſtont naar buiten worden geworpen, die om deeze reeden, naby het Bamboes-beſchot geplaatst is. Men kan met vier Buffels van 's morgens tot 's avonds ruim 500. ℔ maalen: maar doorgaans bepaalen de Chineezen zich tot 400. om de trekdieren niet te veel te vergen. De ryst verliest by dit maalen niet zoo veel, maar breekt meer, als by het gewoone ſtampen der Javaanen, het welk de Vrouwen verrichten, doch die in een geheelen dag, naauwlyks Honderd Ponden kunnen zuiveren. De Chineezen gebruiken de zemelen tot voedſel voor hunne Varkens, die zonder dit niet kunnen beſtaan; insgelyks geeven zy 'er van aan de Buffels, want hoe ſterk die logge dieren ook zyn, deeze arbeid valt hun egter zeer zwaar, waarom de allergrootſte ſoort, daar toe wordt gebezigt. De kundige Luitenant Ingenieur *Jan Baptist Pilon*, van wien het Genootſchap veele fraaye ſtukken heeft ontfangen en aan wien ook hier voor, meer dan eene beloo-

ning

ning (*m*) is toegeweezen, heeft dit Werktuig naar de voetmaat, naauwkeurig afgetekent, doch het gebrek van een bekwaam Plaatſnyder ſtelt my buiten ſtaat, deeze afbeelding hier in te voegen. Het getal Molens zoo wel naby de ſtad, als in de Bovenlanden, is groot, maar niet naauwkeurig te bepaalen. Ik meen dat 'er wel Tweehonderd zyn, ook heb ik ondervinding, dat dit Werktuig voor het huishoudelyk gebruik zeer dienſtig is.

Sedert het invoeren deezer Molens in de Bovenlanden, dat naauwlyks dertig jaaren is geleeden, is de Rystteelt zoo aanzienlyk toegenomen, dat, daar men voorheen, by eene veel mindere bevolking, graan naar boven zenden moest, thans in tegendeel eene zoo aanmerkelyke hoeveelheid van daar wordt afgevoert, dat de ſtilſtand in de benoodigheid van Batavia terſtont te bemerken is, zoo als men dit, in de jongſte zeer zwaare westmousſon heeft ondervonden, wan-

(*m*) Voorbericht II. Deel. p. 12 & 16.

wanneer de ongemeen hoog gezwollen rivieren, het vervoeren der pady uit het gebergte onmogelyk maakte (*n*) en de Chineezen noodzaakte de ryst op de molens te bewaaren.

Deeze hinderpaalen, deeden dit graan in weinig dagen zoo aanmerkelyk ſteigeren, dat men duurte vreesde en reets aanving maatregelen te neemen, tegen de ongemakken, daar uit te duchten.

Ik geloof te kunnen bewyzen dat de gezamentlyke bovenlandſe Rystmolens, ten minſten 6000. lasten jaarlyks uitleveren; want op deeze wyze ſtel ik, dat zy maar agt maanden in een jaar werken en niet eens dagelyks dertig gantangs-maalen; het geen zeeker zeer gering gereekent is. Deeze hoeveelheid is 250000. Rds. waerdig, die

(*n*) Alle onze groote Rivieren zyn, uitgezonderd in de nabyheid van de Stad, tot nog toe zonder Bruggen, het welk de gemeenſchap zeer bezwaart, en de Javaanen met hun goed bloot ſtelt, aan veele ongemakken. Wanneer iemand van aanzien naar boven gaat, maakt men een brug van geſpleeten Bamboezen *Sajak* geheeten, die voor het gebruik ſterk genoeg is, maar niet lang kan duuren en ook door de Buffelkarren niet mag gebruikt worden.

die door duizende handen rond wandelen en ongemeen veel toebrengen tot de levendigheid der bovenlanden; want offchoon dit graan altoos 15. of 20. percento duurder is als de voorraad die ons van Java wordt toegevoert, is het egter om deszelfs zuiverheid ongemeen ſterk getrokken; de Chineezen eeten geen ander, ook veele Javaanen niet, indien zy het maar immers kunnen betaalen.

Om deeze reden verwonder ik my over het gevoelen van ſommige lieden, die de Ryst-molens, voor de algemeene welvaard onzer Land-bouw ſchadelyk achten, en hunne ſtelling gronden op de ſpilzugt van ſommige Javaanſe boeren, die de winst van hun ingezamelt graan in *Amfioen* (*o*) verkwisten en dus zich neffens hunne Huisgezinnen bloot ſtellen aan honger

(*o*) 't Is hier genoeg bekent, maar mogelyk in Europa niet, hoe zeer veele Javaanen aan het gebruik van *Opium* zyn overgegeeven.

Ik kan my over deeze ſchadelyke gewoonte en de middelen waar door dezelve bevorderd wordt, thans niet verklaaren; maar hoop dit, met de noodige vryheid te doen, wanneer ik in 't vervolg over het ze-

ger en gebrek. Want of ſchoon dit zeeker wel eens gebeurt, is het getal der zorgeloozen zeer gering tegens de voorzichtigen, die het overgewonnen geld ſpaarzaam aanwenden, of ter uitzetting van hunnen Akkerbouw beſteeden. Behalven dit, wanneer het hun een en andermaal overkomt, en zy 'er egter meede blyven aanhouden, toont zulks ten overvloede, dat zy nog andere uitkomſten weeten voor hun beſtaan, gelyk wy in 't vervolg, van deeze natie ſpreekende, zullen toonen. Het eenig misbruik het welk een wakker Landheer diend voortekomen, is, dat de Chineezen de Javaanen geen geld voor uit verſtrekken op het gewas, want dit geſchied niet zonder hooge woeker en ſtrekt dierhalven altoos tot nadeel van den Akkerman: behalven dat het meede geleegenheid tot twist en doodſlag geeft; dit uitgezondert, is 'er niets met

zedelyk Caracter deezer Landaart handele. Genoeg voor dit maal dat de Chineeſe Landbouwers hier aan geheel onſchuldig zyn, en door eene treurige en langduurige ondervinding onderweezen, wel hartelyk wenſchen, dat 'er niet een *Amſioen Schuiver*, (zoo noemt men deeze verkwisters) in de Bovenlanden wierd gevonden.

met grond tegen de Rystmolens aantemerken. Zonder deeze werktuigen, zoude de Pady in het gebergte. (*p*) nog veel minder waerdig zyn en dus den Landman aldaar maar alleen doen zorgen voor zyn Huishoudelyk behoefte.

Duizende lieden die thans hun beſtaan verdienen, door dit Graan met karren en Schuitjes aftevoeren, moesten dan iets anders beginnen; ook zou de de waerde veeler Landgoederen niet alleen aanmerkelyk daalen, maar ook die Koopmanſchappen dewelke thans boven ſterk gewilt en niet zonder merkelyken invloed zyn op den handel der Edele Maatſchappy, zeer in prys verminderen. Het is alleen door vermeerdering der Rystmolens, dat men vermeerdering van den Landbouw in dit gedeelte heeft te hoopen, en hoe ſterk ſommige dit ook tegenſpreeken, van de tyd met grond kan ver-

(*p*) Sedert het oprichten der Rystmolens, is het getal der Karren in de Bovenlanden zeer vermeerderd, dewyl veele Javaanen zich van tyd tot tyd toeleggen, om tuſchen hunne andere bezigheden Pady in het gebergte optekoöpen en weder aan de Chineezen te verhandelen.

verwagten dat Batavia, (Compagnies benoodigheid uitgezonderd) zich zelven kan voorzien, gelyk ik overtuigend aan zal wyzen, wanneer ik, van de Javaanen handelende, de uitgebreidheid van den reets bebouden en noch bebouwbaaren grond, tegen het getal der Inwoonders zal vergelyken; en vooral, wanneer men de Padiebouw in het water in de Westmousson, sterker doorzet, in welk opzicht ik bezig ben op myn Landgoed een proef in het groot te doen, die my tans in aanzienlyke uitgaaven wikkelt, maar waar van ik eerlang de gewenschte vruchten hoop te zullen plukken.

Ik heb boven gezegt dat de winst met deeze werktuigen niet groot is, voor de Chineezen; en dit kan blyken door eene korte vergelyking der voordeelen en onkosten. Een nieuwe Molen komt met de noodige toestel en de Bamboeze loots, waar onder dezelve wordt geplaatst, op honderd Ryxdaalders; vier Buffels kosten ook zoo veel. Een Molenaar verdiend in het Jaar, honderd-en-twintig Ryxdaaalders;

de Buffels wagter, mede eenige handreiking doende, tagtig; het onderhoud van den toeſtel en trekdieren, beloopt ten minſten op vyftig in het Jaar; of de gezamentlyke onkosten, ongerekent de eerſte uitgaaf 250. Ryksdaalders.

Geſteld nu, dat zy in een Jaar 30. Last vermaalen en hier toe 60. Tjayeengs (*q*) Padie van 16. Ryksdaalders noodig hebben; dat zy voor een Last naar aftrek der vervoer onkosten 40. Ryksdaalders ontfangen, zoo is hun winst niet meer dan 240. Ryksdaalders, en dus nog beneeden den uitgaaf; waar van ik gaarn wil toeſtaan, dat ongerekent het overwigt, hun overleg en oplettenheid iets weet te beſpaaren; vooral, wanneer zy de Rystmo-

(*q*) Men reekent de Padie hier by *Tjayeengs*, dat een getal van 200. bosſchen is, maar van verſchillend gewigt. Compagnies of Heemraaden bosſchen, zyn in de maat de grootſte en moeten 22. ponden of 16. Kattis houden, maar de Chineezen ontfangen de Padie doorgaans in bosſchen van 10 of 12 Kattis, waar by zy eenig voordeel hebben; want hun gewigt is teegen het onze geſtelt wel een quart zwaarder. De Javanen weeten dit en hebben 'er ook niets teegen, dewyl zy het nut der Rystmolens voor hun Graanbouw, zeer wel kennen.

molens by de Katjang-tuinen aanhouden; maar doorgaans gaan de onkosten tegen de contante voordeelen op, en de eenige winst beſtaat in de Zeemelen, die zy anders moesten koopen; want by hunne Akkerbouw kweeken zy zoo veele Verkens aan, als hun maar immers mogelyk is.

De beſchouwing van de Molen, heeft my opgewekt, op eenige verbetering van dit werktuig te denken, doch tot nog toe oordeeld men 'er niets anders op te kunnen vinden, dan dat men in ſteede van ééne, twee gangen maakte, het welk de dubbele hoeveelheid Padie teffens kan bewerken; maar in dit geval moet de Molen door water gedreeven en de geheele toeſtel veel ſterker gemaakt worden, waar van de proef mogelyk wat kostbaar zoude vallen. (*r*)

Nu

(*r*) Deeze Verhandeling reeds in gereedheid gebragt zynde, ſtelde de Heer PILON my ter hand het Model van een Molen, die door een zeer eenvoudig Horizontaal Water-rad, met een ſtraal van 8. duimen in het vierkant in beweeging wordt gebragt, en zonder groote moeite in den tyd van 24 uuren, ruim 6000.

Nu laaten wy de Chineezen in de Bovenlanden vaaren (want het weinige het welk zy aldaar tot hun onderhoud aanteelen, verdiend geene beſchryving) en zullen nog kortelyk zeggen, wat zy hier rondom de Stad verrichten. Allerlei ſoort van tafelgroentens, zoo wel die dit Land byzonder eigen zyn, al van Caabſe of andere uitheemſe Tuinzaaden, worden gewonnen, kweekt dat ieverig volk, in een verbaazenden overvloed aan.

Allerlei Europiſch moes, (Bloemkoolen en Artichokken uitgezonderd,) komt zeer weelderig voort; maar de ſmaak is door de hevige bewerking van dit warm en vochtig Climaat, merkelyk minder aangenaam. Overal naby de ſtad, maar wel het allermeest

---

6000 ponden Pady pellen kan. Dit Model heeft my zeer voldaan en ſcheen veel overeenkomst te hebben, met de Koorn-molens die in *Provence* en *Dauphiné* gebruikt worden en afgebeeld zyn by Belidor *Architecture Hydraulique* T. p. 301. De Heer Land-Commisſaris Willem Vincent Helvetius van Riemsdyk heeft my verzeekert deeze Molen op zyn fraay en vrugtbaar Landgoed *Tſampia*, te zullen laaten maaken, zoo dat ik den uitſlag deezer verbeterde bewerking mogelyk in een volgend Deel, zal kunnen berichten.

meest aan de Westzyde, *Ankéé* genaamt, alwaar doorgaans eene laage en zwarte kleigrond is, hebben zy zich met dit oogmerk zeer talryk neêr gezet. Duizende bedden met allerlei ſoorten, regelmaatig beplant en zeer zindelyk onderhouden, vertoonen aan den wandelaar een verrukkelyk verſchiet gezicht, dat nog behaagelyker zoude zyn, indien de wyze hunner bemesting anders was.

Hier toe houden zy altoos een groote kuip of tobbe, gevult met allerlei vuiligheid zonder onderſcheid, doch meest met *Tay-minjak*, of uitgeperste Katjang-koeken, in water opgelost, het welk gistende een verſchrikkelyke ſtank verwekt, vooräl wanneer zy dit vocht by droog weeder, op de groene bedden ſtorten.

Of ſchoon de ondervinding leert, dat deeze wyze van bemesting het gewas zeer bevorderd en het ongedierte dood, is dezelve egter niet alleen ſtrydig met de Hollandſche zindelykheid, maar ook met de algemeene volks-gezondheid; want wat ſommi-

ge ook mogen zeggen, ik heb my tot nog toe niet kunnen overreeden, dat zulk eene verrotte uitwaasseming, voor onze dierlyke vochten heilzaam is. Men kan 'er egter tot nog toe niet buiten; want de Chineezen zeggen eenpaarig en ik twyffel 'er ook niet aan, dat alle mist van Hoorn-vee, voor het tafelgewas niet alleen te heet is, maar ook de voortteeling van het ongedierte zeer bevorderd.

Van hoe veel invloed deeze hunne arbeid op het algemeen behoef van geheel Batavia is, blykt op die pleehtige feestdagen, geduurende dewelke men geen Chinees, als hy maar een Schelling in zyn zak heeft zal zien werken, en waar onder hun Nieuwjaar wel de voornaamste is. In de ongelukkige en voor deeze Volkplanting zoo verderffelyke opstand van het Jaar 1740, was 'er in langen tyd niets te krygen, want de Javaanen houden zich met de groenteteelt in 't geheel niet op: en het weinige wat sommige Slaaven voortbrengen, strekt niet verder als de tafels hunner Heeren; ook is zulks niet noemenswaardig.

Waar-

Waarlyk, hoe meer ik der Natie onder deezen arbeid gade ſla, hoe meer ik my moet verwonderen over hunne ongemeene vlytigheid, die gewis door de ieverigſte Landbouwers in Europa niet wordt overtroffen en weinig ſchynt te lyden door de zoele lucht van dit warm gewest. Hebben zy het ongeluk, dat een hooge afwatering der rivieren in het regen-ſaizoen, hunne Tuinen overſtroomt, zy zyn terſtont gereed, het eerſte hoekje het welk zich droog vertoont, op nieuw te bewerken en te beplanten. In de heete dagen der Oost Mouſon, vooral van July tot October, wanneer het zeer zelden regend en de Zeewind heevig doorblaast, loopen zy onophoudelyk met hunne groote gietëmmers langs de bedden en leveren in dien tyd, niet tegenſtaande eene alles verzengende droogte, de ſchoonſte groentens, voor eene geringe prys, zoo dat wy voor hunnen yver groote verplichting hebben; want ik ſtel vast dat onze ingezetenen, met nog veel heviger en langduuriger kwaalen zouden moeten worſtelen, indien de verfriſſende zuuren uit het

plantenryk, niet op deeze wyze zoo mildelyk op onze tafels wierdt geleevert.

Mogelyk zal men in Europa nieuwsgierig zyn naar de werktuigen, waar mede de Chineezen den Akkerbouw verrichten? Deeze zyn weinig, zeer eenvoudig, en verdienen, de ploeg en trappomp uitgezonderd, geene beſchryving.

Het eerſte werktuig *Le* genaamt, is een driekant ſpits toeloopend yzer, lang 14. duimen, en boven zes breed, onder door een ſcheede vastgemaakt, is een regt ſtuk hout, lang 24. dik en hoog 3. duimen. Hier boven loopt een krom gebogen boom, byna 7. voeten lang, in welkers einde een yzere haak zit, waar door de ploeg met het tuig verbonden wordt. Door deeze boom, juist in de bogt, ſteekt een regt opſtaand hout, ruim 2. voeten lang, 't welk diend ter vereeniging van het bovenſte en benedenſte gedeelte; de Kruk is wat meer dan 4. voeten lang, aan het einde van de boom, en loopt ſchuins door, tot het benedenſte ſtuk, waar meede men het werk beſtiert.

Een

Een Buffel trekt de ploeg en is 'er voorgespannen met een strop van bindrotting, onder een klein juk op den hals gelegt, 't welk de geheele ommeslag is. (s). Men ziet hier ligtelyk hoe veel dit werktuig verschilt van de ploeg der Europeaanen, die in allen opzichte ligter gaat en dieper treed; maar de Chineezen behandelen de hunne zeer behendig. Meer dan eens heb ik 'er myne Koffy en Indigo Plantagien mede laaten schoon maaken, zonder dat ik konde zien dat de minste plant beleedigt was. Doch dewyl men 'er niet dieper dan 6 of 8 duimen mede kan werken en de Figuur zeer hinderlyk is, de grond om te leggen, alzoo

(s) Wien deeze en soortgelyke Beschryvingen onaangenaam of wel geheel noodeloos mogte dunken, die weete, dat de nieuwste en beste Reizigers, alle werktuigen, tot de Landbouw behoorende, en in hun Vaderland onbekent, niet ongemerkt laaten passeeren. Dus vindt men by den beroemden Natuurkenner HASSELQUIST, de Beschryving van een zeer zonderlinge Ploeg gebruikelyk in PALESTINA, Reizen I D. p 196 om van andere thans niet te gewagen. Wat is beter eenige onleesbaare, dikwyls niet waardige Opschriften en meest verwoeste overblyfzels afteteekenen, of zoodanige ontdekkingen, die ten nutte van het Menschdom in den eersten graad verstrekken, aan 't wysgeerig en onderzoek-lievend Europa te bedeelen?

zoo die maar alleen gebroken wordt, ſchat ik het werktuig van ons waereld-deel, boven dit deezer Aziaanen.

Van de Trappomp heb ik reeds gewag gemaakt, by myne verhandeling over de Suikermolens (*t*) en kan het ontbreekende ligtelyk aanvullen met den Lezer over te wyzen, naar de *Architecture Hydraulique van Belidor*, alwaar (*u*) een werktuig is beſchreeven en afgebeeld, het welk met dat der Chineezen veel overeenkomst heeft, en, zoo ik meen, by het uitpompen van afgedamde werken, zelf in Nederland, meenigmaal wordt gebezigt. Het eenig onderſcheid beſtaat aldaar in de rede der beweeging, die aldaar verbeeldt wordt te geſchieden door een kamrad, met trekdieren; terwyl in tegendeel hier aan de ronſel, klosſen ſteeken, die men aan de gang houd door treden: en dit gaat zoo ongemeen vaerdig dat de opgedreeven waterſtraal al zeer aanmerkelyk is en dik-

(*t*) I. Deel. Pag. 197.
(*u*) T. I. p. 36c. plan 1.

dikwils in het droog ſaizoen, met zeer veel vrucht gebezigt wordt, ter bewatering der Suikertuinen. Op dat men 'er egter een duidelyker denkbeeld van kan vormen, door het gezicht, gaat een model, volgens de verkleinde voetmaat, door den Ingenieur *Pilon* naauwkeurig uitgewerkt, op de begeerte van een voornaam Regent, die het genoegelyk Land-leeven, boven het gewoel van 't ſtaatsbewind, verkozen heeft, van wegen eenen onzer Dirigeerende Leden, dit jaar naar Engeland over.

Dewyl de Drukpers na deeze verhandeling wagt, ben ik thans verpligt te eindigen; om in een volgend Deel de verdere onderneemingen der Chineezen in deeze volkplanting te beſchryven, waar by ik meen te voegen eenige aanmerkingen over hunne geſchiedenis op dit Eiland, Godsdienst plechtigheden en zeedelyke gebruiken: indien geene onverwagte hinderpaalen my beletten, deezen aangevangen taak, met genoegen te beſluiten.

BLAD-

BLADWYZER

VAN HET

DERDE DEEL.

VOORBERICHT. . . . pag. 1.

Lyst der Heeren Directeuren en *Leden.* — 7.

VERHANDELINGEN.

Beschryving vanhet Eiland Sumatra, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. — 1.

Beschryving der Vogelnestjes, door J. HOOYMAN. . . . . — 145.

Bericht aangaande de Goud-mynen van Celebes, door G. F. DURR. — 166.

Vervolg van eene Javaansche Historie, door Wylen J. VAN IPEREN. — 185.

Bydraagen tot de beschryving van Japan, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . . . . — 203.

Bericht wegens eene doodelyke Water-Vrees, door J. VAN DER STEEGE. — 271.

Aanmerkinge op de Vraage, welke zyn de spoedigste voortkomende Wortelen om het behoeftig Gemeen by misgewas van Graanen te spyzigen? — 280.

Aantekening over de Spraak, Weetenschappen en Kunsten der Mallabaaren, door J. M. CELLARIUS. — 290.

By

BLADWYZER.

Bydraagen tot de Natuurlyke Hiſtorie, door F. Baron van Wurmb. pag. 339.
Als:
Kitip een Dwerg. . . . . . — —
De Kahau een langſtaertig Aap. — 345.
Het Dwerg-Bokje. . . . . . — 355.
De Havik. . . . . . — 367.
De Nacht-Uil. . . . . . — 371.
De Kleine Witte Reiger. . . . — 377.
De Groote Ys-Vogel. . . . . — 383.
De Nestjes-Zwaluw. . . . . — 389.
De Groote Adder. . . . . — 391.
De Teek. . . . . . — 400.
De Tuin-Spin. . . . . . — 403.
De Krullende Moes-palm. . . — 411.
Byvoegzels tot de Beſchryving van Java, Borneo en *Sumatra.* . — 423.
Vervolg van den Land-Bouw, door J. Hooyman. . . . . — 465.
Bladwyzer. . . . . . — 542.

AL-

ALPHABETISCH REGISTER,

OP DE III. EERSTE DEELEN DEEZES

WERKS.

A.

	Deel.	Pagina.
Aap (de Kalnau een lahgſtaertige.)	3	345
Aanmerking op de Vraage, welke zyn de ſpoedigſte voortkomende Wortelen, om het behoeftig Gemeen by misgewas van Graanen te ſpyzigen?	3	280
Aanmerkingen van JOZUA VAN IPEREN, op het begin van eene Javaanſche Hiſtorie. . .	1	134
Aantekening over de Spraak, Weetenſchappen en Kunſten der Mallabaaren, door J. A. CELLARIUS.	3	299
Aardbeeving (Bericht wegens de zwaare) van den 22. January 1783. door Mr. J. C. M. RA-		

	Deel.	Pagina.
DERMACHER, zie 't Nabericht.	2	51
Adder (de groote) Beſchreeven.	3	391
Ambon.	1	9
Antwoorden (ingekomene) zie 't Nabericht.	1	4
Antwoord (Bekroond) der vyfde Algemeene Prys-Vraage, door J. A. DUURKOOP.	2	491
—— —— —— —— om het toeneemend Houtgebrek der Suiker-Molens ſpoedig en duurzaam te verhelpen, door C. JACOBI, zie 't Nabericht.	2	1
Arak	2	162
Aziatiſche Volkeren, verſchil hunner Tydrekening en derzelver vergelyking, voor de Jaaren 1779. en 1780. door Mr. J. C. RADERMACHER.	1	124
B.		
Banda.	1	8
Banjermaſſing.	1	11
Bantam.	1	6
Banjareeſche Woorden.	2	115
Bataviaasch Genootſchap (aan het)		

een

	Deel.	Pagina.
een Toezang, door J. VAN IPEREN.	2	161
Begin van eene Javaansche Hiſtorie, door denzelven. . . .	1	134
Bekroonde Antwoorden en Berichten.	2	491
Belemmeringen (de) Treurzang J. VAN IPEREN.	2	151
Bengalen.	1	14
Bereiding van een ſoort van Catoen uit de Piſangboom, door J. H. PARINGAUW. . . .	1	83
Bericht nopens de Kinder-ziekte te Batavia: en tot hoe verre men met de Inënting gevordert, en wat daar by waargenomen is, door J. VAN DER STEEGE.	1	71
Bericht van de Proeſneemingen, met den door Kunst gemaakten Magneet, door denzelven. . . .	1	110
— — Aangaande de Gamber, door A. COUPERUS. . . .	2	356
— — Omtrent het Catoen-ſpinnen en Weeven, door J. HOOYMAN. . . .	2	416
— — Wegens de zwaare Aardbeeving van den 22. January		

	Deel.	Pagina.
nuary 1780. zie Nabericht.	2	51
Bericht wegens de hoogte der Baromeeters en Thermometers op Batavia, Cabo de Goede Hoop en Naganzaki. Zie Nabericht.	2	65
—— aangaande de Goudmynen van Celebes, door G. F. DURR.	3	166
—— wegens eene doodelyke Watervrees, door J. VAN DER STEEGE. . . .	3	271
Beschryving van het Koningryk Jaccatra, en de Stad Batavia, door Mr. J. C. M. RADERMACHER en Mr. W. VAN HOGENDORP. . . .	1	1
—— van de Stad Batavia. . .	1	42
—— van het Eiland Timor, door Mr. W. VAN HOGENDORP.	1	273
—— van een witten Neger, door J. VAN IPEREN. . .	1	307
—— (Vervolg der) van het Eiland Timor enz. door Mr. W. VAN HOGENDORP. . .	2	63

ALPHABETISCH

	Deel.	Pagina.
Beſchryving van eene blanke Negerin, door denzelven. . .	2	229
——— van de groote Borneoſche Orang-Outang, door F. Baron van Wurmb. . .	2	245
——— van de Wouwouwen, door J. van Iperen en F. Schouman.	2	383
——— van het Eiland Sumatra, door Mr. J. C. M. Radermacher.	3	1
——— der Vogelnestjes, door J. Hooyman. . . .	3	145
Bezittingen der Nederlandſche Oost-Ind. Maatſchappy, door Mr. J. C. M. Radermacher en Mr. W. van Hogendorp.	1	1
Biadjoos of Dajakken. . . .	2	130
Bokje (het Dwerg-) beſchreeven.	3	355
Borneo (Beſchryving van het Eiland) door Mr. J. C. M. Radermacher. . . .	2	107
Bydragen tot de Natuurlyke Hiſtorie, door F. B. van Wurmb.	2	455
——— door denzelven. . .	3	339

	Deel.	Pagina.
Bydragen tot de Beschryving van Japan, door Mr J. C. M. RADERMACHER. . . .	3	203
BYLON, (D.) korte Aantekening over de Knokkel-koorts, zie Nabericht.	2	17
Byvoegzels tot de Beschryving van Java, Borneo en Sumatra.	3	423
C.		
Cabo de Goede Hoop. . . .	1	17
Canton in China. . . .	1	15
Catoen (een soort van) uit den Pisang-Boom bereid, door J. H. PARINGAUW. . . .	1	83
Ceilon.	1	15
CELLARIUS, (J. A.) over de Spraak, Weetenschappen en Kunsten der Mallabaaren. . .	3	229
Cheribon.	1	6
Coromandel, (verhaal van een Deensche zending op de Kust) door J. HOOYMAN. . . .	2	298
COUPERUS (A.) Bericht over de Gamber.	2	356

	Decl.	Pagina.
D.		
Deensche zending (Kort verhaal van de) op de Kust Coromandel. , ...	2	298
Doodlysten van de Stad Batavia, van A. 1759 tot 1778. Zie Nabericht. . . .	2	60
Doodstraffe (Verhandeling over de) en het Pynigen, door Mr. J. C. M. RADERMACHER.		319
DURR (G. F.) over de Goudmynen van Celebes. . .	3	166
Dwerg. (Kitip, een) . . .	3	339
F.		
Fluxus Ventris (Verhandeling over de) of Buikloop, door B. WOLF. Zie Nabericht.	2	31
G.		
Gamber, (Bericht aangaande de)	2	356
Goud-mynen (Bericht van de) van Celebes, door G. F. DURR.	3	166
Graanen, (by misgewas van) wat dan de beste en spoedigste		

Ge-

	Deel.	Pagina.
Gewasſen zyn, om 't behoeftig Gemeen te ſpyzigen? . .	3	280
H.		
Handleiding tot het overzenden van Naturalien. Zie 't Nabericht.	1	16
Havik. (de)	3	367
Hiſtorie-kennis (Verhandeling over de) door J. VAN IPEREN.	2	1
Hiſtorie (Bydragen tot de Natuurlyke)	2	455
Zie ook	3	339
HOGENDORP (Mr. W. VAN Beſchryving van het Eiland Timor.	1	273
—— (—— —) over 't zelve: .	2	63
—— (—— —) Verzameling van eenige Timoreeſche Woorden.	2	102
—— (—— —) Redenvoering der Inëntinge tot de Ingezeeten van Batavia. . . .	2	332
—— (—— —) Hiſtoriſche opheldering over 1 Chronica 22, v. 14	2	438
Hollandſche Zeekaarten (de ge-	1	

	Deel.	Pagina.
breken der) aangetoond door J. VAN IPEREN. . . .	1	263
HOOYMAN (JAN) over den Landbouw en de Suikermolens. .	1	173
—— (— —) Vervolg over dezelve.	2	162
Zie ook	3	465
—— (— —) Kort verhaal van de Deenſche Zending op de Kust Coromandel. . . .	2	298
—— (— —) over het Catoenſpinnen en Weeven. . .	2	416
—— (— —) over de Vogel-Nestjes.	3	145
I.		
Jaccatra.	1	6, 9
JACOBI, (C.) Verhandeling over het toeneemend Houtgebrek der Suiker-molens. Zie Nabericht.	2	1
Japan.	1	13
—— (Lyst der Geeſtelyke en Waereldlyke Keizers van) zynde een vervolg op de Beſchryving van den Heer E. KÆMPHER.	2	149

Ja-

	Deel.	Pagina.
Japan. (Bydragen tot de Beschryving van)	3	203
Javas Oost-Kust.	1	7
Javaans. (Proeve van Hoog- Gemeen- en Berg-) . . .	2	289
Inëntinge, (Redenvoering der) tot de Ingezetenen van Batavia.	2	332
Ingekomene Antwoorden. Zie Nabericht.	1	4
IPEREN (J. VAN) Aanmerkingen op eene Javaansche Historie.	1	134
—— (— —) Verhandeling over de gebreken onzer Hollandsche Zeekaarten.	1	263
—— (— —) Beschryving van een witten Neger.	1	307
—— (— —) over de Historie-Kennis.	2	1
—— (— —) Een Dichtstukje, genaamd de Belemmeringen. .	2	151
—— (— —) Toezang aan 't Batavia's Genootschap. . . .	2	161
—— (— —) Beschryving van een blanke Negerin. . . .	2	229
—— (— —) vervolg van een Javaansche Historie. . . .	2	262

	Deel.	Pagina.
IPEREN (J. v.) en F. SCHOUWMAN, over de Wouwouwen. .	2	383
——— (——) vervolg van een Javaanſche Hiſtorie. . .	3	185
K.		
Kaarten (Hollandſche Zee-) waarneemingen over de verbeteringen derzelve, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . .	2	327
Kahau (de) eene langſtaartige Aap.	3	345
Katjang-Tuinen.	2	185
Katoen-Spinnen en Weeven. .	2	416
Keizers (Lyst der Geeſtelyke en Waereldlyke) te Japan. .	2	149
Kinderziekte (Bericht over de) te Batavia, door J. VAN DER STEEGE . . .	1	71
Kitip (een Dwerg) genaamd beſchreeven. . . .	3	339
Knokkelkoorts (de) beſchreeven, door D. BYLON. Zie Nabericht.	2	17
Korte ſchets van de bezittingen der Nederlandſche Oost-Indiſche Compagnie, en eene	1	

	Deel.	Pagina.
beſchryving van 't Koningryk Jaccatra en de Stad Batavia, door Mr. J. C. M. RADERMACHER en Mr. W. VAN HOGENDORP. . . .	1	1
Kust Coromandel. . . .	1	15
L.		
Land-bouw (Verhandeling over den) door J. HOOYMAN. .	1	173
Zie ook	2	162
En	3	465
Lyst der Stukken van het I. Deel.	1	45
—— der Geeſtelyke en Waereldlyke Keizers van Japan. . .	2	149
—— (Naam-) der Heeren Directeuren en Leden deezes Genootſchaps. . . .	1	49
Dito.	2	33
Dito.	3	7
—— (Dood) van de Stad Batavia, van Anno 1759 tot 1778. Zie Naberícht. . . .	2	60
M.		
Macasſar.	1	10
Magneet, (Proefneemingen met den door kunst gemaakten)	1	1

	Deel.	Pagina.
door J. VAN DER STEEGE.	1	113
Malaccaſche Kust.	1	14
Mallabaar.	1	16
Mallabaaren (aantekeningen over de Spraak, Kunſten en Weetenſchappen der) . . .	3	229
Moespalm (de krullende) . .	3	411
N.		
Nabericht.	1	1
Nacht-Uil (de) . . .	3	371
Naturalien (Handleiding om) over te zenden. Zie Naber.	1	16
Natuurlyke Hiſtorie (Bydragen tot de) door F. B. v. WURMB.	2	455
Zie ook van denzelven. .	3	339
Neger (een Witten) beſchreeven, door J. VAN IPEREN.	1	307
Negerin (een Blanke) beſchreeven, door denzelven. . .	2	229
O.		
Orde der Palmboomen, door F. BARON VAN WURMB. . .	1	337
Orang Outang (beſchryving van de Groote) door denzelven.	2	245
Otter (Gryze) ad idem. . .	2	457

	Deel.	Pagina.
P.		
Padang.	1	12
Palembang.	1	11
Palm-boomen (de Orde der) door F. Baron van Wurmb.	1	337
Paringauw (J. H.) over de bereiding van een ſoort van Catoen, uit den Piſang-boom.	1	83
Poelpalm (de Heeſterachtige) beſchreeven.	2	475
Proefneemingen, met den door kunst gemaakten Magneet, door J. van der Steege.	1	113
Proeve over de verſcheidene Gedaante en Couleur der Menſchen, door Mr. C. M. Radermacher.	2	213
—— van Hoog-, Gemeen- en Berg-Javaans.	2	289
Prysvraagen. (Bekroonde)	2	491
Pynigen (Verhandeling over de Doodſtraffe en het) door Mr. J. C. M. Radermacher.	2	319
R.		
Radermacher (Mr. J. C. M.) en Mr. W. van Hogendorp, korte ſchets van de Nederland-	1	

	Decl.	Pagina.
ſche Oost-Indiſche Bezittingen, en Beſchryving van het Koningryk Jaccatra, en de Stad Batavia.	1	1
RADERMACHER (Mr. J.C.M.) Vergelyking van het verſchil der Tydrekeningen by de Aziatiſche Volkeren, voor A. 1769 en 1780.	1	124
— (— —) Beſchryving van het Eiland Borneo.	2	107
— (— —) Proeve over de Couleuren der Menſchen.	2	113
— (— —) Verhandeling over de Doodſtraf en 't Pynigen.	2	319
— (— —) Waarneemingen over de verbeteringen onzer Hollandſche Zeekaarten.	2	327
— (— —) Over de zwaare Aardbeeving van den 22. January 1780. Zie 't Nabericht.	2	51
— (— —) Beſchryving over 't Eiland Sumatra.	3	1
— (— —) Bydragen tot de beſchryving van Japan.	3	203
— (— —) Byvoegzels tot de beſchryving van Java, Borneo en Sumatra.	3	423
Redenvoering der Inënting, door Mr. W. VAN HOGENDORP.	2	332

	Deel.	Pagina.
Register der Geslachten van de drie Ryken der Natuur, in het Maleidsch, Hollands en Latyn.	1	87
Reiger (de kleine Witte) beschreeven.	3	377
Relaas van het voorgevallene, geduurende de Reize van de Heer PALM, naar Landak.	2	120
Rolpalm (de Doorn-) beschreeven.	2	469
S.		
STEEGE (JACOBUS VAN DER) over de Kinderziekte.	1	71
Zie ook	1	332
— (— —) Bericht van de proefneemingen met den door kunst gemaakten Magneet.	1	113
— (— —) Bericht van een doodelyke Water-vrees.	3	271
T.		
Teek (de) beschreeven.	3	400
Ternaten.	1	9
Timor.	1	8
—— (vervolg der Beschryving van het Eiland)	en 2	273 63
Timoreesche Woorden.	2	103
Tituls der aangehaalde Werken.	1	354

	Deel.	Pagina.
Toezang aan 't Batavia's Genootsch.	2	161
Tuinspin (de) beschreeven. .	3	403
Tydrekening (verschil der) by de Aziatische Volkeren; en derzelver vergelyking, voor de Jaaren 1779 en 1780. . .	1	124
V.		
Verhaal (kort) van de Deensche Zending op Coromandel. . .	2	298
Verhandeling over den Landbouw en de Suiker-molens, door J. HOOYMAN. . . .	1	173
Zie ook	2	162
En	3	465
—— over de gebreken onzer Hollandsche Zee-kaarten, door J. VAN IPEREN. . . .	1	263
—— over de Historie-kennis, door denzelven. . . .	2	1
—— over de Doodstraffe en het Pynigen, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . .	2	319
—— om het Houtgebrek te verhelpen. Zie Nabericht. .	2	1
—— over de Fluxus Ventris, of Buikloop, door B. WOLF. Zie Nabericht. . . .	2	31
Vervolg der beschryving van Ti-		

	Deel.	Pagina.
mor enz. door Mr. W. VAN HOGENDORP. . . .	2	63
Vervolg van eene Javaanſche Hiſtorie *Radjara Radja Jawa*, door J. VAN IPEREN. . .	2	263
Zie ook	3	185
Verzameling van eenige Timoreeſche Woorden, door Mr. W. VAN HOGENDORP. . .	2	102
Voorbericht	1	1
—— ——	2	1
—— ——	3	1
Vogel (de Juno) van Malakka, beſchreeven. . . .	2	461
Vogelnestjes (de) beſchreeven, door J. HOOYMAN. . .	3	145
W.		
Waarneemingen over de verbeteringen onzer Hollandſche Zeekaarten, door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . .	2	327
Water-vrees (eene doodelyke) beſchreeven door JACOBUS VAN DER STEEGE. . .	3	271
Weeven (Bericht omtrent het) en Catoenſpinnen, door J. HOOYMAN.	2	416

	Deel.	Pagina.
WOLF (B.) over de Buikloop. Zie Nabericht. . . .	2	31
Wortelen (welke Spys-) het ſpoedigst voortkomen, om het behoeftig Gemeen, by misgewas van Graanen te ſpyzigen. .	3	280
Wouwouwen (Beſchryving van de) door J. VAN IPEREN en SCHOUMAN.	2	383
WURMB (F. BARON VAN) over de Orde der Palmboomen.	1	337
— (— —) Beſchryving van de groote Borneoſche Orang Outang.	2	245
— (— —) Bydragen tot de Natuurlyke Hiſtorie. . .	2	455
Zie ook . . .	3	339
Y.		
Ys-vogel (de Groote) beſchreven.	3	383
Z.		
Zeekaarten (de Hollandſche) beſchreeven.	1	263
—— (Waarneemingen over de verbetering onzer Hollandſche) door Mr. J. C. M. RADERMACHER. . . .	2	327
Zwaluw (de Nestjes) beſchreeven.	3	391